ISBN - 978-605-69205-5-4

İRÜ

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI GÜVENLİK SEMPOZYUMU

TAM METİN VE ÖZET KİTABI

25-26 MART 2021
İSTANBUL

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI GÜVENLİK SEMPOZYUMU

25-26 MART 2021

(Çevrimiçi/Online Sempozyum)

TAM METİN VE ÖZET KİTABI

Editörler

Sinem Yüksel Çendek

Armağan Örki

Sempozyum Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yüksel Çendek

T.C. İstanbul

RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

İstanbul Rumeli Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Tam Metin ve Özet Kitabı, 25-26 Mart 2021
Bildiri Kitabı İstanbul Rumeli Üniversitesi'nin finansal desteği ile hazırlanmıştır.

©2021 Tüm hakları saklıdır.
İstanbul Rumeli Üniversitesi

ISBN - 978-605-69205-5-4

Bu kitabın yayın hakkı ve telif hakkı İstanbul Rumeli Üniversitesi'ne aittir. Kitapta yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu (yasal, etik, bilimsel, şekiller, tablolar, vb.) yazarlara aittir. Telif hakları yasası uyarınca bu kitap kısmen ya da tamamen basılamaz, kopyalanamaz, mikrofilme çekilemez, dolaylı dahi olsa kullanılamaz; ticari amaçla teksir fotokopi veya başka teknikle çoğaltılamaz, bilgisayarda, dizgi makinalarında işlenebilecek bir ortama aktarılamaz. Gerektiğinde kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Açıklama: Bildiri kitabı için referans gösterme şekli yazarların kendi tercihlerine bırakılmıştır. Bildiri tam metinleri ve özetlerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

YAYINCI:
Bayçınar Tıbbi Yayıncılık ve Reklam Hiz. Tic. Ltd. Şti.
Örnek Mah., Dr. Suphi Ezgi Sok., Saray Apt., No: 11, D: 6, 34704 Ataşehir, İstanbul, Turkey
Tel: +90 216 317 41 14
e-posta / *e-mail*: info@baycinartibbiyayincilik.com
Web: www.baycinartibbiyayincilik.com
Yayıncı Sertifika No: 17557

Basım tarihi:
22 Haziran 2021

DAVET

T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü tarafından birincisi 2021'de düzenlenen "İstanbul Rumeli Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Sempozyumu" yılda iki kez çevrimiçi olarak geleneksel hâle getirilecektir. Sempozyumun amacı, alanında uzman kişileri bir araya getirerek dönemin sorunu veya öne çıkan başlığı altında görüşlerini paylaştıracak, etkileşimin pekiştirileceği bir platformu oluşturmaktır.

Davetli konuşmacılar, 10-20 dakika aralığında konuşmalarını yapabilecektir. İsteğe bağlı olarak 30 Mart 2021'e dek özetlerini veya tam metinlerini iletebilir. (Yayın için)

Dışarıdan katılım: Son oturum, Serbest Kürsü olarak anılacak olup herkese açıktır. Bu oturumda sunum yapmak isteyenler, 10-15 dakika aralığında konuşma hazırlamalı ve özet metinlerini 10 Ocak 2021 tarihine dek Sempozyum Sekreteryası'na iletmelidir. 13 Ocak 2021'de kabul edilen özetlerin duyurusu yapılacaktır.

Özet:

Özetler, Türkçe başlıkla birlikte katılımcının unvanı, ad ve soyadı bilgisiyle (varsa çalıştığı kurum eklenmelidir) iletilmelidir. Özetler, 250-350 kelime aralığında, Times New Roman ve 12 punto ile yazılmalıdır. 1,5 satır aralığında hazırlanması gereken özetlere en az üç, en fazla beş anahtar kelime eklenmelidir.

Tam Metin:

Tam metinlerin yazımı, Özet için geçerli olan koşullarla aynıdır. Tam metinlerin en az 1500, en fazla 15000 kelime olması gerekmektedir. Tam metinlerde istenilen atıf gösterme biçimi kullanılabilir.

Davetli Konuşmacılar:

Davetli konuşmacıların yaptıkları konuşmaya ilişkin özetleri (veya tam metinleri) 30 Mart 2021 tarihine dek Sekreterya'ya iletmesi beklenmektedir.

Sempozyum Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yüksel Çendek

Onursal Başkan

Prof. Dr. H. Tamer Dodurka

KURULLAR

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. H. Tamer Dodurka

SEMPOZYUM BAŞKANI

Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yüksel Çendek

SEMPOZYUM KOORDİNATÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Armağan Örki

SEMPOZYUM SEKRETERYASI

Arş. Gör. Hakan Ozan

Arş. Gör. Özlem Öztürk

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ahmet Mucip Gökçen *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Prof. Dr. Mustafa Kara *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Doç. Dr. Engin Şahin *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Özeroğlu *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Armağan Örki *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Atilla Aydın *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Turan Yaman *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Fulya Kıvılcım *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Sağlam *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Gündoğdu *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Sezer Ayvaz *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yüksel Çendek *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Erbaş *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet Mucip Gökçen *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Prof. Dr. Burak Gümüş *(Trakya Üniversitesi)*
Prof. Dr. Mustafa Kara *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Prof. Dr. Sibel Turan *(Trakya Üniversitesi)*
Doç. Dr. Ali Asker *(Karabük Üniversitesi)*
Doç. Dr. Boca Gratiela Dana *(Cluj-Napoca Teknik Üniversitesi, Romanya)*
Doç. Dr. Çiğdem Üstün *(Nişantaşı Üniversitesi)*
Doç. Dr. Hakan Cavlak *(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)*
Doç. Dr. Muharrem Ekşi *(Kırklareli Üniversitesi)*
Doç. Dr. Sait Akşit *(Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC)*
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Torun *(İnönü Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Özeroğlu *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Armağan Örki *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Atilla Aydın *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Çiğdem Dürüst *(Kıbrıs İlim Üniversitesi, KKTC)*
Dr. Öğr. Üyesi Emre Kalay *(Trakya Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Fulya Kıvılcım *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Sezer Ayvaz *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*
Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yüksel Çendek *(İstanbul Rumeli Üniversitesi)*

BİLİMSEL PROGRAM

1. Gün - 25 Mart 2021

1. OTURUM

Açılış & Uluslararası Güvenlikte Dün ve Bugün
10:00-11:30

Açılış Konuşması:
Prof. Dr. H. Tamer Dodurka

Moderatör:
Dr. Öğr. Üyesi Armağan Örki

Konuşmacılar:
Gülden İrem Kazel
Enes Deşilmek

2. OTURUM

Toplumsal Cinsiyet ve Uluslararası Güvenlik
13:00-14:00

Moderatör:
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Torun

Konuşmacılar:
Dr. Çiğdem Dürüst
Dr. Öğr. Üyesi Sezer Ayvaz

3. OTURUM

Doğu Akdeniz'de Yeni Dönem
14:30-15:30

Moderatör:
Doç. Dr. Çiğdem Üstün

Konuşmacılar:
Doç. Dr. Sait Akşit
Prof. Dr. Sibel Turan-Mahmut Şen

4. OTURUM

Kafkasya: Azerbaycan ve Dağlık Karabağ
16:00-17:00

Moderatör:
Doç. Dr. Ali Asker

Konuşmacılar:
Prof. Dr. Ali Denizli
Doç. Dr. Ali Asker
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Özmen - Teymur Gasımlı
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Kalkan

2. Gün - 26 Mart 2021

5. OTURUM

Uluslararası Güvenlikte Yeni Rekabet Sahaları
10:00-11:00

Moderatör:
Prof. Dr. Sibel Turan

Konuşmacılar:
Prof. Dr. Sibel Turan-Atalay Öcal
Prof. Dr. Sibel Turan-Fatih Özgüven
Ar. Gör. Dr. Tolga Erdem
Dr. Öğr. Üyesi Ümit Demir

6. OTURUM

Kamu Diplomasisinin Uluslararası Güvenliğe Etkisi
13:00-14:00

Moderatör:
Doç. Dr. Muharrem Ekşi

Konuşmacılar:
Dr. Özgür Tör
Orçun Mutlu
Mehmet Akif Akpınar

7. OTURUM

Avrupa Birliği ve Uluslararası Güvenlikte Enerji Konusu
14:30-15:30

Moderatör:
Doç. Dr. Hakan Cavlak

Konuşmacılar:
Prof. Dr. Tayyar Arı
Doç. Dr. Çiğdem Üstün

8. OTURUM

Serbest Kürsü & Kapanış
16:00-17:00

Moderatör:
Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yüksel Çendek

Konuşmacılar:
Doç. Dr. Birol Ertan
Doç. Dr. Hakkı Hakan Erkiner
Dr. Ecem İnce

BİLDİRİ LİSTESİ

TAM METİNLER

Uluslararası Güvenlik Açısından Ülkemizdeki Bilgi Güvenliği ve Siber Güvenlik Eğitimlerinin Mevcut Durumunun İncelenmesi
Ümit Demir 2

"COVID-19 Pandemisinin Türkiye Turizm Sektörüne Olan Etkilerinin Uluslararası Güvenlik Bağlamında Değerlendirilmesi
Ecem İnce 8

Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaanın Hukuka Uygunluk Unsurları
Hakkı Hakan Erkiner 18

Kamu Diplomasisi Fırsat ve İmkânlarının Değerlendirmesi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği
Mehmet Akif Akpınar 25

Doğu Akdeniz'in Önemi
Sibel Turan, Mahmut Şen 30

Soğuk Savaş Sonrasından Günümüze ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Türkiye
Gülden İrem Kazel 46

Diyalogdan Çatışmaya: Türkiye'nin Suriye Politikasında Yaşanan Dönüşüm (2011-2020)
Enes Deşilmek 53

Uluslararası İlişkilerin Dış Uzay Sahasına Yansımaları ve Öne Çıkan Gelişmeler
Tolga Erdem 66

21. Yüzyılda Uluslararası Terörizme Yeni Bir Bakış: Biyoterörizm
Sibel Turan, Fatih Özgüven 73

Kamu Diplomasisinin Uluslararası Güvenliğe Etkisi
Özgür Tör 85

Siber Güvenlik Perspektifinde Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri
Sibel Turan, Atalay Öcal 89

Güney Kafkasya'nın Güvenliği ve 2. Karabağ Savaşı'nın Düşündürdükleri
Ali Asker 98

Kafkasya, Azerbaycan ve Karabağ Tarihi, Ruslar ve Ermenilere Karşı Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi
Ali Denizli 103

BİLDİRİ LİSTESİ

ÖZET METİNLER

Avrupa Birliği ve Uluslararası Güvenlikte Enerji Konusu
Çiğdem Üstün 112

Orta Asya Güvenliğinde Rusya-Çin Rekabeti
İbrahim Kalkan 113

Güvenliğin Neliği Problemi
Sezer Ateş Ayvaz 114

TAM METİNLER

İstanbul Rumeli Üniversitesi

Uluslararası Güvenlik Sempozyumu

Çevrimiçi/Online

25-26 Mart 2021

Uluslararası Güvenlik Açısından Ülkemizdeki Bilgi Güvenliği ve Siber Güvenlik Eğitimlerinin Mevcut Durumunun İncelenmesi

Ümit Demir[1]

Giriş

Günümüzde internet kullanım sürecinde güvenlik her internet kullanıcının mutlaka bilgi sahibi olması gereken bir duruma gelmiştir (Öğün ve Kaya, 2013). Bu kapsamda bilgi güvenliği açısından saldırılara karşı ulusal ve bölgesel düzeyde etkin ve güçlü güvenlik politikalarının oluşturulmasında savunma sistemlerinin oluşturulması, acil durum hazırlığının ve bunların yönetim süreçlerinin oluşturulması da büyük önem taşımaktadır (Goodman, 2008). Çünkü hem bireyler hem de uluslar siber saldırılara maruz kalabilmektedir. Siber saldırılar; hedeflenen kişi, özel ve veya kamuya ait kurumsal yapıların bilgi ve iletişim altyapılarına yönelik ticari, politik veya askeri amaçlarla gerçekleştirilen sistematik ve koordineli saldırılar olarak ifade edilmektedir (Alkan, 2012).

Soğuk Savaş yöntemlerinde ve algılarında günümüzde değişiklikler meydana gelmiştir. 21. yüzyıl, internetin bir sonrasında güvenlik ve tehdit mermi gibi saldırı amaçlı kullanıldığı bir yüzyıl olmuştur (Bilgiç, 2011). Elektronik ortamdaki saldırılar, artık bir düğmeye basılacak şekilde kolay bir hale gelmiştir (Daban, 2014). Siber tehditlerin uluslararası sistem açısından varlığı ve yoğunluğunun artışı, devletleri sıcak çatışmalara sürükleyecek düzeye gelmiştir. Siber tehditlerin artmasında küçük aktörlere sağladığı siber silahların konvansiyonel silahlara göre çok daha ucuz olması avantajı etkili olmuştur. Ayrıca siber saldırıyı gerçekleştirenin kolayca tespit edilememesi ve siber saldırının gerçek yaşamda kilit zarar verici etkiler doğurabilmesi tercih edilirliğini arttırmıştır (Çelik, 2018). Devletlerin siber uzayda bir aktör haline gelmesi ile günümüzde uluslararası ilişkiler temelinde önemli bir noktaya gelmiştir (Güntay, 2018). Siber güvenlik ve bilgi güvenliği ile ilgili çalışmalar sistem ve ağ yönetimi kapsamında ağırlıklı olarak incelenmektedir. Oysaki kurumsal ve ulusal güvenlik açısından kullanıcıların bilgi güvenliği ve siber güvenlik kapsamında farkındalıklarının ve bilgi düzeylerinin arttırılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü bilgi sistemleri bir zincir olarak düşünürsek, bu zincirin en zayıf halkasını genelde sistemin kullanıcıları oluşturmaktadır (Güldüren, 2015). Çok donanımlı bir ağ yöneticisinin tüm çabaları bilinçsiz ve bilgi düzeyi düşük bir kullanıcı kolayca boşa çıkartarak hem kişisel hem de ulusal güvenlik açıklarına yol açabilir (Öğün ve Kaya, 2013). Güvenlik riskinin ortadan kaldırılmasında etkin çözüm yöntemi olarak insan davranışı kaynaklı hataların giderilmesi gerekmektedir (Kale, 2016). Ayrıca "iyi kovboylar" olarak tanımlanan beyaz şapkalı hackerlar, devletler, ordular ve stratejik sektörlerde faaliyet gösteren kurumlar için oldukça önemli hale gelmişlerdir (Çelik, 2018). Rusya Federasyonu'nun siber anlamda önemli olmasının nedenlerinden biri; kendi içerisinde, 2003 yılında kurulmuş olan, Özel İletişim ve Bilişim Servisi'ne bağlı dünyanın en büyük hacker okuludur (Kurgan, 2018). Bu nedenle siber güvenliğe yönelik kullanıcılara siber güvenlik farkındalığının sağlanması büyük önem taşımaktadır (Keser ve Güldüren, 2015).

Bugün kullanıcı sayısının 5 milyara yaklaştığı (Internet World Stats), başlarda saldırılar fiziksel altyapıya ve ağ cihazlarına karşı yapılan saldırılardan ibaret iken artık zararlı kodlar ve virüslerin ile tehlikenin seviyesi ve yaygınlığı da artmıştır (Cridland, 2008). Siber suçların her yıl dünya ekonomisine verdiği zarar yaklaşık 1 trilyon dolar olduğu belirtilmektedir (Knake, 2010). Bu nedenle siber güvenlik ve temelindeki araçlarla güç mücadelesi devletler için önem sıralamasında üst sıralara yükselmiştir. Örneğin ABD'de yapılan bir araştırmada siber savaş tehdidi (%45) ABD toplumu için terörizm (%26), Çin (%14) ve İran (%8) gibi unsurların da önündedir (Güntay, 2018).

Bilgi güvenliğinin üç temel yapısının gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirlik olduğu belirtilmektedir (Baykara, Daş ve Karadoğan, 2013). Bu yapılardan gizlilik, bilginin yetkisiz erişiminin engellenmesi; bütünlük, bilginin yetkisiz kişilerce silinmesinin veya değiştirilmesinin engellenmesini; kullanılabilirlik ise bilgiye istenilen zamanda erişilebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Baykara, Daş ve Karadoğan, 2013; Tekerek, 2008). Siber saldırılarda bu yapılara farklı yöntemler kullanılarak saldırılar düzenlenebilmektedir. Bu saldırılarda şifre ve gizli soru tahmini, virüsler, truva atları, solucanlar, tuş ve ekran kaydedici yazılımlar, casus yazılımlar, reklam yazılımları, istenmeyen reklam/tanıtım

[1]*Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Teknik Bilimler MYO, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Çanakkale, Türkiye*
umitdemir@comu.edu.tr

e-postalar, servis dışı yapma gibi yöntemler (Gökmen, 2014; Güntay, 2018) kullanılabilmektedir. Ülkemizde bu saldırı yöntemleri ile bilgi güvenliğine yönelik saldırılar bilişim suçları olarak da ifade edilmektedir. Banka/kart bilgilerinin çalınması, telif hakkının ihlal edilmesi, müstehcenlik, çocuk istismarı, kişisel verilerin çalınması ve yasa dışı yayınlar ülkemizde en sık rastlanan bilişim suçları kapsamındadır. (İlbaş ve Köksal, 2011). Bilişim suçlarından etkilenen sayısının azaltılmasında ve yaşayabilecekleri risklerin azaltılmasında kullanıcıların bilgi güvenliği kurallarına uygun davranmasını sağlayacak eğitimler almaları büyük önem taşımaktadır (Akgün ve Topal, 2015).

Öğrencilerin Siber Güvenlik ve Bilgi Güvenliğine Yönelik Bilgi Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Çalışmalar

Akgün ve Topal (2015), eğitim fakültesi öğrencilerinin bilişim güvenliği konusunda farkındalıklarının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu çalışmada; bilişim güvenliğinin birçok boyutu hakkında sahip olduğu bilgiler konusunda önemli sayıda öğrencinin kararsız ya da olumsuz yanıt verdiğini de çalışmalarında belirtmişlerdir. Aksoğan ve diğer. (2018) iletişim fakültesi öğrencilerin siber suçlar ve siber güvenlik hakkındaki farkındalıklarını incelemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilerin büyük çoğunluğunun siber güvenlik konusunda farkındalıklarının düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Aslan (2019) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Bilişim Teknolojileri Alanında öğrenim gören ve güvenlik eğitimi alan öğrencilerin genel siber güvenlik bilgi düzeylerinin, almayan öğrencilere göre daha üst seviyede ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre genel siber güvenlik bilgi düzeylerinde ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Siber mağduriyet yaşama durumlarına göre incelendiğinde de genel siber güvenlik bilgi düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Öğrencilerin genel siber güvenlik bilgi düzeyleri ile algıladıkları kişisel siber güvenlik bilgi seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu, öğrencilerin belirttiği siber güvenlik bilgi seviyeleri arttıkça genel siber güvenlik bilgi düzeylerinin de doğru orantılı olarak arttığı görülmektedir.

Bilek (2012) farklı üniversitelerde Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) bölüm öğrencisi 312 katılımcı ile gerçekleştirdiği araştırmada katılımcıların genel olarak bilişim suçlarına yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu görülmüştür. Fakat katılımcıların çoğunun, sosyal medyayı güvenli bulmadıkları halde sosyal medya hesabına sahip oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu (%77) parola güvenliği açışımdan riskli bir durum olarak internet üzerinde kullandıkları parola ve şifreleri belirli süreler ile değiştirmediklerini belirtmişlerdir. Çakır ve diğer. (2015), eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal ağ sitelerinde güvenlik farkındalıklarını belirlemeye yönelik 909 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda katılımcıların parola konusunda yüksek güvenlik farkındalığına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca sosyal ağ sitelerinde güvenlik politikasını ve kullanım şartlarını okuma konusunda ise katılımcılar düşük güvenlik farkındalığına sahip oldukları belirlenmiştir. Çetin (2014) 16 yaş ve üzeri 526 katılımcının kişisel veri güvenliğine yönelik farkındalıklarını belirlemeye yönelik gerçekleştirmiş olduğu çalışma sonucunda özellikle kişisel verilerin paylaşımı konusunda farkındalık düzeylerini yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca katılımcıların yarısı bilgi güvenliği ile ilgili son tehlikelerden haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık %30'u herhangi bir bilgi güvenliği tehlikesinde hangi kuruma bilgi vermeleri gerektiğini bilmemektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu bilgi güvenliği konusunda eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir. Gökmen ve Akgün (2018) 375 BÖTE bölümü öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğretmen adaylarının çoğunluğunun, bilgi güvenliğine yönelik herhangi eğitim almadıkları tespit etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların birçoğu, bilgi güvenliği konularında eğitim vermede kendilerini yeterli görmediklerini belirtmişlerdir. Özellikle bazı teknik konularda birçok öğretmen adayının yeterli düzeyde bilgi eksikliği olduğu görülmüştür.

Horzum ve Ayas (2011) 334 ortaöğretim öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmada öğrencilerin siber zorba ve mağdur olma düzeylerini belirlenme çalışılmıştır. Bu çalışmada siber zorbalığın önümüzdeki dönemlerde teknolojideki gelişmeler ve kullanım yoğunluğunun ve sayısının artması ile giderek daha fazla artacağı ifade edilmektedir. Karacı, Akyüz ve Bilgici (2017), 170 Bilgisayar Mühendisliği ve BÖTE bölümü öğrencinin katıldığı çalışmalarında, öğrencilerin kişisel bilgi güvenliğinin sağlanması ve gizlilik (izbırakmama) gibi konularda yeterli düzeyde siber güvenlik bilgisine sahip olduklarını belirlemişledir. Ayrıca siber güvenlik davranışlarının bu alanda eğitim almaları ile olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşmışlardır. Köse Biber ve Köse (2016) 276 katılımcı ile ortaöğretim öğrencilerinin bilgi güvenliği farkındalıklarını inceledikleri çalışmaları sonucunda katılımcıların

farkındalıklarının düşük olduğu ve farkındalık düzeylerinin cinsiyet, öğrenim görülen okul türü ve sınıf düzeylerine göre değişmediği sonucuna ulaşmışlardır. Mert, Bülbül ve Sağıroğlu (2012) yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin çoğunluğunun (%77) sosyal paylaşım sitesi hesabının olduğunu ve bu platformlarda kişisel bilgileri paylaştıklarını belirlemişlerdir. Tekerek ve Tekerek (2013) ilköğretim ve lise öğrencilerinin bilgi ve bilgisayar farkındalık düzeylerini ortaya çıkarmak amacıyla 2449 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilerin parola güvenliği farkındalıklarının çok düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Karaoğlan Yılmaz, Yılmaz ve Sezer (2014) çalışmalarında 124 üniversite 1. sınıf öğrencilerinin bilgi güvenliği kapsamında yeterli düzeyde önlem almadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçta da öğrencilerin bilgi eksikliklerinin büyük etkisi olduğu araştırmacılar tarafından vurgulanmıştır. Yiğit ve Seferoğlu (2019), BÖTE ve bilgisayar programcılığı öğrencilerinden bilgi güvenliği eğitimi almış olan öğrencilerin ve haftalık 6-10 saat arası internet kullanan öğrencilerin siber güvenlik açısından yeterliliklerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Bilgi Güvenliği ve Siber Güvenlik Öğretimine Yönelik Mevcut Durum

Ortaokul 5. ve 6. sınıflarda "Bilişim Teknolojileri ve Yazılım" dersi zorunlu ders iken 7. ve 8. sınıflarda ise seçmeli ders konumundadır. Derse ait müfredat programı (MEB, 2018) incelendiği zaman 6 ders saati olarak planlanan "Etik ve Güvenlik" ünitesi Bilgi Güvenliği kapsamında yer almaktadır. Bu ünite "Etik Değerler", "Dijital Vatandaşlık", "Gizlilik ve Güvenlik" konularını kapsamaktadır. Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri bünyesinde yer alan Bilişim Teknolojileri alanında yer alan Ağ İşletmenliği Dalı, Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik Dalı olarak değiştirilmiştir. Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik dalına yönelik dal dersleri incelendiği zaman Ağ Sistemleri ve Yönlendirme, Sunucu İşletim Sistemi, Ağ Sistemleri ve Anahtarlama, Açık Kaynak İşletim Sistemi dersleri olduğu görülmektedir (MEGEP, 2021). Mevcut durum incelendiğinde dal dersi değiştirmek dışında maalesef içerik ve ders konusunda değişiklik olmamıştır. Dal adında siber güvenlik geçmesine rağmen ders olarak herhangi bir ekleme yapılmadığı görülmektedir. Sadece "Bilişim Etiği" konusu ile Bilişim Teknolojileri Alanı 9. sınıf ortak dersi olan Bilişim Teknolojilerinin Temelleri dersi içeriğinde yer almaktadır. İlgili ünite başlığında "Etik ve Bilişim Etiği Kavramları", "Bilgi ve Bilgi Güvenliği", "Temel Güvenlik Prensipleri", "Fikrî ve Sınai Mülkiyet" konuları bulunmaktadır (EBA, 2021). Ortaöğretim kurumlarında alan ismi bilişim olan bir alanda bile yeterli düzeyde içerik bulunmadığı günümüzde diğer ortaöğretim kurumlarının durumu daha iyi olamamaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu 2018 yılında "Bilgi ve İletişim Teknolojileri" seçmeli dersini "Bilgisayar Bilimi" olarak değiştirmiştir. Bu dersin 1. kurunda "Etik Güvenlik ve Toplum" ünitesinde "Bilgi Güvenliği" başlığı olarak (16-27 sayfa aralığı) yer almaktadır (EBA Bilgisayar Bilimi Etkileşimli Kitabı) Kale (2016), Bilgi Güvenliği Teknolojisi Programı bulunan meslek yüksek okullarını araştırdığı çalışmasında 118 üniversitenin yedisinde Bilgisayar Bölümü bünyesinde Bilgi Güvenliği Teknolojisi Programı bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bilgi güvenliğine yönelik MYO'larda yer alan Bilgisayar Teknolojileri Bölümünde bilgisayar programcılığı programlarının 70'i bilgi güvenliği konularını müfredatında yer verirken, 323'ü müfredatında bu konulara yer vermemiştir. Ayrıca MYO'larında Bilgisayar Teknolojileri bölümü programlarından olan 11 internet ve ağ teknolojileri programı içerisinden 8 internet ve ağ teknolojileri programı müfredatında bilgi güvenliği kapsamında eğitimler verilmektedir. Üç internet ve ağ teknolojileri programı müfredatında ise bilgi güvenliği kapsamındaki eğitim içeriklerine yer vermediği sonucuna ulaşmıştır.

Ülkemizde lisans ve önlisans düzeyinde yeterli eğitimler verilmese bile yüksek lisans ve doktora seviyesinde siber güvenliğe yönelik eğitimler bulunmaktadır. Farklı üniversitelerin Siber Güvenlik ve Bilgi Güvenliği adlarında taşıyan yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır (Önaçan ve Atan, 2016).

Sonuç ve Tartışma

Siber tehditlerine karşı alınabilecek ve en azından etkisini azaltabilecek en etkin yöntemlerinden birisi eğitimdir. Bu kapsamda bireysel olarak kendimizi ve kurumsal olarak personeli siber güvenlik konusunda eğitmek ve mevcut son bilgilerle eğitimlerinin sağlanması çok önemli bir hale gelmiştir. Kurumların ve bireylerin bu eğitimler ile mutlaka kendilerinin risk değerlendirmesini yapmalıdırlar. Ayrıca olası saldırı ve aksaklık durumunda uygulanacak hareket şekli ve yedek planlar belirlenmelidir. Alınacak eğitimler ve kurulacak altyapılar uzun vadede siber saldırıların yol açacağı zararlardan daha düşük olabilecektir.

Eğitim sürecinde en önemli adım eğitmen veya öğretmen eğitimleri olmaktadır. Gökmen ve Akgün (2015) bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun, bilişim güvenliğine yönelik herhangi bir kurs veya ders

almadıkları tespit etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların birçoğu, bilişim güvenliği konularını öğretebilme açısından kendilerini yeterli görmediklerini belirtmişlerdir. Özellikle öğretmen adaylarının günümüzde sıklıkla ortalama, sosyal mühendislik gibi sık duyduğumuz terimler hakkında bilgi yeterliliklerinin yeterli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Oysaki günümüzde bu yöntemler kullanılarak gerçekleştirilen saldırılar artmaktadır. Aynı çalışmada öğretmen adayları bilgi güvenliği ve bilgi güvenliği kapsamında alınabilecek önlemler gibi önemli konuları öğretebilecek yeterliliğe sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Alanyazın araştırma sonuçlarından yola çıkarak, BÖTE öğretmen yetiştirme programında bilgi güvenliği ve siber güvenlik konularını kapsayan zorunlu bir dersin bulunmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu içeriklere sahip derslerin okul öncesi ve sınıf öğretmenliği gibi diğer öğretmen yetiştirme programları için ise seçmeli olarak yer verilerek öğretmenlerin bilgi güvenliğine yönelik eğitim verme ve rehberlik yapma açılarından katkı sağlayabilir. Günümüzde çocukların internet ve web uygulamaları ile tanışma süreçleri çok erken yaşlarda başlamaktadır. Bu nedenle bu yaş dönemlerine ait ders içerikleri hazırlanarak öğretmenlerin bu eğitimleri verecek yeterliliklere ulaştırılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca halihazırda aktif çalışan öğretmenlere yönelik olarak hizmetiçi eğitim, seminer ve kurslar ile öğretmenlerin bilişim güvenliğini sağlama ve öğrencilere rehberlik yapabilme bilgi ve becerileri artırılabilir. Bilgi güvenliğine yönelik personel yetiştirmeye yönelik olarak Türkiye'de mevcut olan meslek yüksek okulları müfredatları incelendiğinde benzer şekilde bilgi güvenliği konusuna gerekli düzenlemelerin olmadığı görülmektedir (Kale, 2016). Bilişim Teknolojileri bölümlerinde yer alan ağ yöneticiliği programları için zorunlu, bilgisayar programcılığı programı gibi programlar için bu derslerin seçmeli olarak yer alması yararlı olacaktır. Ayrıca bilişim teknolojileri alanında tamamen bilgi güvenliğini kapsayan programların daha çok açılması ve bu eğitimlerin verilebilmesi için gerekli alt yapının sağlanması da gerekmektedir. Benzer şekilde, üniversitelerin ilgili bölümlerinin öğretim programlarında siber güvenlik konusuna yer verilmesi yararlı olacaktır (Gökmen ve Akgün, 2015; Karacı, Akyüz ve Bilgici, 2017; Yiğit ve Seferoğlu, 2019).

Bilgi güvenliğine yönelik verilecek eğitimlerde hedeflerin, içeriğin ve öğretim yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde tüm paydaşların fikirlerinin alınmasının ve buna göre faaliyetlerin planlanması eğitimin niteliğini artırabilir. Örneğin içerik konusunda bilgisayar bilimleri alanında en eski ve geniş katılımlı derneklerden olan ACM (Association for Computing Machinery) derneği öğretim programı hazırlanmasına yönelik çalışmalarda yer almışlardır. 2013 yılında yapmış oldukları çalışma sonucunda "Siber Güvenlik Eğitim ve Öğretimi için Müfredat Kılavuzu" adli bilişim, penetrasyon testleri, e-Kanıt, hudut savunma, güvenli yazılım geliştirme ve yazılım güvenliği, güvenlik başlıkları ile hazırlanmıştır (Önaçan, Atan, 2016). Kessler ve Ramsay (2014), Milli Güvenlik programı kapsamında gerçekleştirilen çalışma sonucunda siber güvenlik eğitimi müfredat önerisi; "Bilgi Güvenliğinin Temelleri", "Bilgisayar ve Ağ Teknolojileri", "Bilgi Güvenliği Araçları ve Teknikleri", "Adli Bilişime Giriş", "Siber Suç ve Siber Hukuk" ve "Siber Uzayda Savaş, Terörizm ve Diplomasi" başlıkları ile belirlenmiştir (Akt: Önaçan, Atan, 2016). Bu kapsamda benzer konu başlıklarına yönelik ihtiyaç analizi yapılarak ve bilişim güvenliği ders içeriğinin belirlenmesi çalışmaları yapılabilir.

Bilgi güvenliği sağlanırken temeli bilgi paylaşımı ve bilgiye erişim olan internette özgürlükler dengesinin iyi korunması gerekmektedir. Bilgi güvenliği kapsamında yapılan faaliyetlerde ve önlemlerde internet kullanımının işlevsiz hale getirilmemesi büyük önem taşımaktadır (Öğün ve Kaya, 2013). Bu kapsamda kişisel önlem almanın desteklenmesi daha yararlı olabilir. Bu kapsamda kullanıcılara firewall (güvenlik duvarı) kullanımı ve port (bağlantı noktası) yapılandırması konusunda kişisel önlem alma eğitimleri verilebilir. Ayrıca siber ortamda meydana gelen tehditlerle mücadele özel sektör ile kamu sektörü arasındaki işbirliği çok büyük bir önem taşımaktadır (Öğün ve Kaya, 2013). Bu birliktelik hem eğitim maliyetlerini düşürecek hem de kurumsal zararların ortadan kaldırılmasına yönelik fırsatlar sağlayabilecektir.

Bilişim güvenliği ile ilgili verilebilecek derslerin yanı sıra tüm vatandaşların bireylerin bilgilerini güncelleyecekleri, kendilerini geliştirecekleri yaşam boyu öğrenme fırsatlarının sağlanması ve buna yönelik çalışmalar ve araştırmaların yapılması da büyük önem taşımaktadır. Güvenli internet hizmeti konusunda Demirel, Yörük ve Özkan (2012) anne ve babaların güvenli internet hizmetinden yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalarda hem öğrencilerin, öğretmenlerin ve öğretmen adayların ve eğitim süreci dışındaki vatandaşların bilgi güvenliği ve siber güvenlik konusundaki ihtiyaçları ve beklentileri belirlenerek bu konularla ilgili öğretim materyalleri (kitaplar, elektronik kitaplar, web siteleri vb.) geliştirerek bunların etkililiği incelenebilir.

Öneriler

- Siber güvenlik bir bütün mücadele yöntemi olarak belirlenerek tüm sınıf ve yaş seviyesinde vatandaşların bilgilendirilmesini sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır.
- Siber güvenlik ve bilgi güvenliğin en temel bileşeni olan öğretmenlerin yetiştirildiği fakültelerde müfredat programlarına ve ders içeriklerine bilgi güvenliği ile ilgili dersler ve içerikler eklenmelidir.
- Siber güvenlik ve bilgi güvenliği konusunda uzman personel yetiştirmeye yönelik olarak mesleki ve teknik Anadolu Liselerinde, Meslek Yüksekokullarında ve mühendislik alanlarında ders güncellemeleri yapılmalıdır.
- Siber güvenlik ve bilgi güvenliğine yönelik olarak uzman personel yetiştirmeye yönelik çalışmalar yapan kuruluşların altyapı unsurlarının geliştirilmesine yönelik bütçeler sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Akgün, Ö., & Topal, M. (2015). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin bilişim güvenliği farkındalıkları: Sakarya üniversitesi eğitim fakültesi örneği. Sakarya University Journal of Education, 5(2), 98-121.

Aksoğan, M., Bayer, H., Gülada, M. O., & Çelik, E. (2018). İletişim fakültesi öğrencilerinin siber güvenlik farkındalığı: İnönü üniversitesi örneği. Kesit Akademi Dergisi, 13,271- 288.

Alkan, M. (2012). Siber Güvenlik ve Siber Savaşlar: Bilgi Güvenliği Derneği TBMM İnternet Komisyonu Sunumu

Aslan, S. (2019). Bilişim Teknolojileri Alanındaki Meslek Lisesi Öğrencilerinin Siber Güvenliğe Yönelik Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Baykara, M., Daş, R., & Karadoğan, İ. (2013, May). Bilgi güvenliği sistemlerinde kullanılan araçların incelenmesi. In 1st International Symposium on Digital Forensics and Security (ISDFS'13) (pp. 231-239).

Bilek, B.T. (2012). Bilişim Suçları ve Üniversite Lisans Öğrencilerin Bilişim Suçlarına Yönelik Görüşleri. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bilgiç, A. (2011). "Güvenlik İkilemi" ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmaları'nda Yeni Bir Perspektif. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 8(29), 123-142.

Cridland, C. (2008). The history of the internet: the interwoven domain of enabling technologies and cultural interaction. NATO Security Through Science Series E Human And Societal Dynamics, 34, 1-7.

Çakır, H., Hava, K., Gülen, Ş.B., Özüdoğru, G. (2015). Öğretmen adaylarının sosyal ağ sitelerinde güvenlik farkındalıklarının incelenmesi. International Journal of Human Sciences, 12(1), 887-902.

Çetin, H. (2014). Kişisel veri güvenliği ve kullanıcıların farkındalık düzeylerinin incelenmesi.

Akdeniz İİBF Dergisi, 14(29), 86-105.

Daban, C. (2016). Siber güvenlik ve uluslararası güvenlik ilişkisi. Cyberpolitik Journal, 1(1), 78-94.

Demirel, M., Yörük, M. ve Özkan, O. (2012). Çocuklar için güvenli internet: güvenli internet hizmeti ve ebeveyn görüşleri üzerine bir araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), 54-68.

EBA (2018). Bilgisayar Bilimi Etkileşimli Ders Kitabı. Erişim Adresi: https://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/bilgisayarbilimikur1/sec/u nite1/bolum1/index.html

EBA (2020). EBA Bilişim Teknolojileri Temelleri Ders Kitabı. Erişim Adresi: http://kitap.eba.gov.tr/panel/dosyalar/upload/1339/0/U_0_05_08_2020_22_36_27_416. pdf

Goodman, S. E. (2008). Critical information infrastructure protection. NATO Security Through Science Series E Human And Societal Dynamics, 34, 24-33.

Gökmen, Ö. F. (2014). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Öğretmen Adaylarının Bilişim Güvenliği Eğitimi Verebilme Yeterliklerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi,Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Gökmen, Ö. F., & Akgün, Ö. E. (2015). Analysis of Computer Education and Instructional Technology Teacher Candidates' Efficacy Perceptions to Teach Information Security. Elementary Education Online, 14(4), 1208-1221.

Güldüren, C. (2015). Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı).

Güntay, V. (2018). Siber güvenliğin uluslararası politikada etki aracına dönüşmesi ve uluslararası aktörler. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 14(27), 79-111.

Horzum, M.B. ve Ayas, T. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma düzeylerinin okul türü ve cinsiyet açısından incelenmesi. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 10(20), 139-159.

İlbaş, Ç. ve Köksal, M. A. (2011). Türkiye Bilişim Suçları Raporu: 1990-2011 Temmuz. 2. Uluslararası Bilişim Hukuku Kurultayı Bildiriler Kitabı. İzmir.

Kale, G. (2016). Meslek Yüksek Okullarında Bilgi Güvenliği Eğitimi ve Önemi. International Conference on Quality in Higher Education, Sakarya, Türkiye.

Karacı, A., Akyüz, H. İ. ve Bilgici, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin siber güvenlik davranışlarının incelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(6), 2079-2094.

Karaoğlan Yılmaz, G., Yılmaz, R. ve Sezer, B. (2014). Üniversite öğrencilerinin güvenli bilgi ve iletişim teknolojisi kullanım davranışları ve bilgi güvenliği eğitimine genel bir bakış. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(1), 176-199.

Keser, H., & Güldüren, C. (2015). Bilgi Güvenliği Farkındalık Ölçeği (Bgfö) Geliştirme.

Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(3), 1167-1184.

Knake, R. K. (2010). Internet Governance in an Age of Cyber Insecurity (No. 56). Council on Foreign Relations.

Kurgan (2018). Siber Mücadeleye Giriş. Kutlu Yayınevi,İstanbul.

MEB, 2018. Ortaokul 5. ve 6. sınıf Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı. Erişim Adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018124103559587-Bilişim Teknolojileri ve Yazılım 5-6. Sınıflar.pdf

MEGEP Bilişim Teknojileri Alanı Çerçeve Öğretim Programı. Erişim Adresi: http://www.megep.meb.gov.tr/?page=ogretimProgramlari

Mert, M., Bülbül, H.İ. ve Sağıroğlu, Ş. (2012). Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda güvenli internet kullanımı. Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi, 5(4), 1-12.

Öğün, M. N., & Kaya, A. (2013). Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi ve Alınabilecek Tedbirler. Security Strategies Journal, 9(18), 145-181.

Önaçan, M. B. K., & Atan, H. (2016). Siber güvenlikte lisansüstü eğitim: Deniz harp okulu örneği. Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 17(1), 13-21.

Talim ve Terbiye Kurulu (2018). Bilgisayar Bilimi Dersi Öğretim Programı. Erişim Adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=335

Tekerek, M., & Tekerek, A. (2013). Öğrencilerin bilgi güvenliği farkındalığı üzerine bir araştırma. Turkish Journal of Education, 2(3), 61-70.

Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2019). Öğrencilerin siber güvenlik davranışlarının beş faktör kişilik özellikleri ve çeşitli diğer değişkenlere göre incelenmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 186-215.

"COVID-19 Pandemisinin Türkiye Turizm Sektörüne Olan Etkilerinin Uluslararası Güvenlik Bağlamında Değerlendirilmesi

Ecem İnce[1]

Giriş

İnsanoğlu farklı zamanlarda, uluslararası ölçekte sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri derinden etkileyen birçok kriz durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Dünya üzerinde meydana gelen birçok kriz, beklenmedik ve öngörülmemiş gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır (Ünlüönen & Çeti, 2019). Krizler genel olarak, insan kaynaklı ve doğal kaynaklı olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Kriz ortamları bazen doğal afetler, sel, fırtına, deprem vb. şekilde karşımıza çıkarken bazı durumlarda büyük bir sağlık problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın bir zaman önce yıkıcı ve tehdit düzeyi yüksek bir şekilde hayatımıza giren Coronavirus 2019 (COVID-19) salgını da uzun yıllar önce insanoğlunun hayatına giren sars virüsü, mers virüsü, ebola, kolera, domuz gribi gibi doğal kaynaklı bir kriz olarak ifade edilmektedir. Dünya üzerinde geniş coğrafyaları etkisi altına alan bu salgınlar zaman ve mekân tanımadan toplumları hızla etkisi altına almış ve coğrafyalar üzerinde büyük yıkımlar gerçekleştirmiştir. COVID-19 virüs türü resmi olarak, 2019 yılında Aralık ayının sonlarına doğru Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2021a; Üstün & Özçiftçi,2020). Yeni tip korona virüs, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2020 yılının Şubat ayında epidemi olarak ilan edilmiştir (Lai, Shih, Ko, Tang, & Hsueh, 2020). Bu süreçte salgının önlenmesi amacıyla alınan tüm önlemlere rağmen dünyada salgının 100'den fazla ülkede görülmesi, 118 binden fazla vakaya ulaşması ve binlerce kişinin ölmesi sonucu, ilk etapta epidemi olarak literatüre giren yeni tip korona virüs, 11 Mart 2020 tarihi itibariyle pandemic olarak kabul edilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2021b; Cucinotta & Vanelli, 2020). Birçok ülkede sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin durmasına neden olmuştur. Ayrıca, insan sağlığını ciddi bir şekilde tehdit etmiştir. Bu durum, tüm dünyanın yaşam şeklini yeniden gözden geçirmesine sebebiyet vermiştir. Yakın bir süreçte benzeri yaşanmamış olan bu salgının ulusal ve uluslararası boyutta çeşitli etkileri ortaya çıkmıştır.

Krizin etkilerinin en yoğun şekilde hissedildiği sektörlerin başında turizm gelmektedir. Turizm sektörü kırılgan ve hassas yapısı gereği yaşanan gelişmelerden çok çabuk etkilenmektedir. COVID-19 nedeniyle, özellikle insan merkezli ve hizmet temelli sektörlerin başında gelen turizm sektörü bu salgın sürecini koordine etmekte zorlanmaktadır. Salgının ne zaman sonlanacağının bilinmiyor olması, yayılım hızının yüksek olması ve konu hakkındaki bilinmezliklerin fazla olması turizm sektörünün geleceğinin şekillendirilmesine engel olmaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir turizm faaliyetleri için uygun koşulların sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, turizm sektöründe önemi gittikçe artan güvenlik ve emniyet konularında atılacak yeni adımlar Türkiye'de turizm sektörünün genel durumunu ve faaliyetlerini değerlendirmeye yardımcı olacaktır. Turizm sektörünün geleceği açısından yaşanan gelişmelere ışık tutacaktır.

Turizm Faaliyetleri ve Salgın İlişkisi

Turizm, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere seyahat, konaklama ve ulaşım gibi çeşitli hizmetler sağlayan sektörlerin başında gelmektedir. Bu hizmetlerin birçoğu ekonomik döngüde büyük bir paya sahiptir. Turizm sektörü kırılgan ve hassas yapısı nedeniyle muhtemel kriz durumunda diğer sektörleri de olumsuz olarak etkilemektedir. Salgının ilk dönemlerinde, ziyaretçilerin bir başka ülke için yapmayı planladıkları seyahat planlamalarına bazı kısıtlamalar getirilirken, vaka sayılarının artması nedeniyle Mart, 2020 itibariyle birçok ülkede sokak kısıtlamalarına, geçici bir süreyle uçuşların durdurulmasına ve vize işlemlerinin iptallerine veya askıya alınmasına karar verilmiştir (Çakır & Barakazı, 2020). Alınan önlemler neticesinde turizm faaliyetleri durmuş, sektörde çalışanlar ve paydaşlar bu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir. Genel olarak, hükümet tedbir planlamasında salgının hızını yavaşlatmak ve yayılımının önüne geçmek hedeflenmiştir.

[1]*Dr. Turizm İşletmeciliği*
ecem.ince1111@gmail.com

Haziran, 2020'de ise yeni normalleşme kapsamında pek çok ülkede gevşetme kararı alınmıştır. Ayrıca, turistik işletmeler güvenli turizm koşularını sağlaması şartıyla tekrar hizmet vermeye başlamıştır (Nicola vd. 2020). Fakat mevsim geçişlerinde, vaka sayılarında tekrardan artışların yaşanması, alınan önlemlerin yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Bu nedenle, dünya genelinde artan vaka sayının önüne geçmek amacıyla daha katı önlemler, uluslararası, bölgesel ve yerel seyahat kısıtlamaları kapsamında yeniden uygulamaya alınmıştır. Uluslararası ve ulusal seyahat hareketleri, konaklamalar, toplu şekilde gerçekleştirilen bütün etkinlikler ve birçok turizm faaliyetleri yeniden askıya alınmış veya geçici süreliğine durdurulmuştur. Farklı destinasyonda bulunan ülke vatandaşları hızlı bir şekilde tahliye edilmiş ve karantinaya alınmıştır. Bütün bu alınan kararlar turizm konaklamalarında, ülkeye giriş yapan turist sayılarında ve turizm gelirlerinde istatistiki açıdan ciddi oranda düşüşe neden olsa da bir süre için salgının yeniden artması ve olumsuz etkilerinin meydana gelmemesi için göz ardı edilmiştir (Chinazzi vd., 2020). Böylece, küresel bir tehdit haline gelen korona virüs salgını, turizm faaliyetleri ile yakın ve karşılıklı ilişkisini bir kez daha ortaya koymuştur.

Güvenlik Kavramı, Turizmde Güvenlik Kavramının Rolü ve Önemi

Güvenlik kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla ele alınan, tartışmalı ve önemli konulardan biridir. Güvenlik genel anlamıyla, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, bireylerin korkusuzca ve tehlike altında olmadan yaşaması için gerekli emniyet koşullarının sağlanması anlamına gelmektedir (TDK, 2020; Payam, 2020). Güvenlik kavramı, aynı zamanda acil ve beklenmedik kriz ortamlarında tehdit edici gelişmelerin engellenebilmesi için gerekli tüm yolların kullanılması olarak ifade edilmektedir (Erdem & Orki, 2019). Son yıllarda, sorunların hızla evrensel nitelik kazanması, kriz ve tehdit ortamlarının toplumları kısa bir sürede etkisi altına alması, sektörler üzerinde birçok olumsuzluğa neden olmuştur. Her ne kadar güvenlik konusu üzerine yapılan araştırmalar çoğunlukla askerî konular üzerine olsa da günümüzde sosyal ve beşeri konularda güvenliğin rolü ve önemi tartışılmaya başlanmıştır.

Turizm sektörü, tehditlere açık ve hassas bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, turizm faaliyetleri, paydaş ilişkileri, turistlerin risk algıları ve destinasyon imajı tehdit koşullarından doğrudan etkilenmektedir. Toplum üzerinde güvensizlik ve korku duygusu bu tarz kriz ortamlarından beslenmektedir. Bu nedenle, güvenlik tehditlerinin niteliği, krizler ile başa çıkmak ve süreci başarılı bir şekilde yürütebilmek için olağanüstü önlemlerin alınmasını haklı kılmaktadır.

Turizm endüstrisinde güvenlik, geniş bir yelpazeyi işaret etmektedir. Güvenlik, ziyaretçilerin konaklamayı planladıkları destinasyonda geçirdikleri sürecin başından sonuna kadar geçen sürede her türlü olumsuzluktan uzak, tatillerini geçirebilmelerini ifade etmektedir. Güvenli turizm turistlerin yaşadıkları bölgeden ayrılıp tekrar aynı noktaya dönünceye kadar ki süreçte can ve mal kaybına uğramadan seyahatlerini tamamlayabilmeleri için önerilen bir dizi tedbiri belirtmektedir (TGA, 2021; Payam,2020). Ayrıca, Güvenli Turizm Sertifikasına sahip olmak isteyen işletmelerin karşılaması gereken belirli koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar çerçevesinde ziyaretçilerin konaklaması, yeme ve içme ihtiyaçlarının sağlıklı koşullarda sağlaması, tur ve transfer araçlarının hijyeninin ve kapasitesinin ayarlanması, kongre ve sanat tesislerinin çalışma kapasitesinin sosyal mesafeye göre ayarlanması, yeni sosyal hayatı işaret eden temalı parkların inşa edilmesi, mekanik hatların ve deniz turizmine uygun ortamın oluşturulması gerekmektedir. Belirlenen kriterler uluslararası standartlar çerçevesinde de denetlenmektedir. Bu bağlamda, turizmde olası güvenlik risklerinin krizlere dönüşmemesi için etkili risk ve güvenlik yönetimine sahip olmak büyük önem taşımaktadır. Turizm sektöründeki her paydaşın etkili güvenlik yönetimi üzerine daha fazla odaklanması gerekmektedir. Uygulama aşamasında, rol ve sorumluluklar detaylı bir şekilde paylaşılmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

COVID-19 Salgınının Turizm Sektörüne ve Uluslararası Güvenliğe Etkisi

Küresel salgından en çok etkilenen sektörlerin başında turizm gelmektedir. 2019 yılı Aralık ayı tarihinden bu yana, COVID-19 salgınının etkileri tüm dünyada çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu durum neticesinde, ülkeler arası seyahatlere yasaklar gelmiş ve daha önceden belirlenmiş olan uçuşlar geçici bir süreliğine iptal edilmiştir. Dünya genelinde alınan tedbir kararları, Türkiye'de de benzer bir kapsamda uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de yurtdışı uçuşları ülkeye giriş ve çıkış hareketini engellemek amacıyla tamamen iptal edilmiştir ve sınır kapıları salgının hızını yavaşlatmak amacıyla kapatılmıştır. Yurt içerisinde de benzer uygulamalara başvurulmuş, şehirlerarası iletişimi

durdurmak için giriş ve çıkışlara yasaklamalar getirilmiştir. Sadece, istisnai durumlarda (iş, cenaze vb.) özel durumları kapsayacak şekilde, seyahat izin belgesi alınmasına izin verilmiştir. Böylelikle, hükümet tarafından kontrollü bir şekilde seyahat seçeneği oluşturulmuştur (Kıvılcım, 2020). Meydana gelen bu olağanüstü, pandemi koşulları hayatın doğal akışını, yani süregelen yaşam koşularını yavaşlatmış, hatta bazı durumlarda durdurmuştur. Bu nedenle, ülkelerin ekonomik dengeleri bozulmuş ve çoğu sektörün işleyişi olumsuz anlamda etkilenmiştir. Dinamik bir yapıya sahip olan turizm sektörü de alınan tüm önleyici tedbirlerden doğrudan etkilenmektedir. Turizmde yer alan yemek içmek ve konaklama işletmelerinin sosyal mesafe ve sağlığa uygunluk koşulları çerçevesinde durdurulması, rezervasyonların ertelenmesi veya iptali, konaklamalarda istenilen doluluğun yaşanmamasına neden olmuştur. Turist akışında yaşanılan azalma, ekonomik bağlamda daralmaya ve ciddi iş kaybına neden olmuştur. Farklı gruptan paydaşlar da ekonomik açıdan büyük zarar görmüştür.

Uluslararası güvenlik bağlamında da sağlık sorunları turizm sektöründe risk içeren önemli bir faktördür. Salgın sonucu hissedilen risk ortamı turist algısına zarar verici niteliktedir ve aynı zamanda tercih ve davranışları etkilemektedir (Park & Reisinger, 2010; Rittichainuwat & Chakraborty, 2009). Salgının ilerlemesi ve pandemi boyutuna ulaşması toplumlar arasında risk algısını yükseltmektedir. Belirsizlik psikolojisi, uluslararası seyahate katılan turistlerde güvenlik ihtiyacını ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, bireylerin tehdit ve tehlikelere yönelik emniyet isteğini arttırmaktadır. Bu nedenle, turizm güvenliği uluslararası anlamda öncelikli bir konu haline gelmiştir. Hükümetler, güvenlik problemini ortadan kaldırmak amacıyla birtakım tedbirler uygulamaya koymuştur. Bu önlem ve tedbirler öncelikle, turistlerin fiziksel bir şekilde yaralanmasının önüne geçmeyi ve risk faktörlerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Alınan turizm kararları ile turist akışları üzerinde güçlü bir etki yaratmak istenmektedir. Fiziksel zararın önüne geçilmesi ile diğer bir adımda psikolojik zararın uzun vadede ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Turistlerin fiziksel ve psikolojik esenliği için tehdit oluşturan risk faktörlerinin ortadan kaldırılması çok önemlidir. Sağlanan güvenlik koşulları ulusal ve uluslararası turizm hareketlerinde ve destinasyon seçiminde güçlü bir belirleyicidir.

Araştırma Yöntemi

Sürdürülebilirlik felsefesinin temel amacı yenilenebilir ve yenilenemez kaynakların gelecek nesillere sorunsuz bir şekilde aktarılmasını sağlamak ve gelecek kuşakların yaşam kalitesinin korunmasına yönelik sürdürülebilir kalkınma stratejilerini belirlemektir. 21. yüzyılda beklenmedik bir şekilde insanoğlunun hayatına giren COVID-19 salgını turizm sektörü üzerinde unutulmaz etkiler bırakmıştır. Salgının etkileri, sağlık başta olmak üzere ekonomik, çevresel, sosyal ve teknolojik birçok dönüşüme öncülük etmiştir. Sürdürülebilir turizmin üç temel boyutunun incelendiği birçok çalışma bulunurken, sağlık sorunu, güvenlik ve sürdürülebilir turizmin karşılıklı etkilerinin araştırıldığı çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, COVID-19 pandemisinin Türkiye turizm sektörüne olan etkilerini, uluslararası güvenlik ilişkisi bağlamında değerlendirmektir. Bu araştırmada, hedeflenen verileri elde etmek amacıyla ikincil veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kavramsal çerçevenin oluşturulabilmesi için ikincil veri kaynakları kapsamlı bir şekilde incelenmiş, çalışma literatür tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. İkincil veri analizi, korona virüs salgını sürecinde Türkiye'de açıklanan güncel verilerin karşılaştırılması, yılların ayrıntılı gösterilmesi, araştırma için gerekli bilginin elde edilmesi ve gelecek zaman dilimi için ön görüde bulunabilmesi amacıyla tercih edilmiştir.

Bulgular ve Sonuçlar

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, pandemi ortamının turizm hareketlerinde çok ciddi olumsuz sonuçlara neden olduğu görülmektedir. Ayrıca, salgının seyri konusundaki büyük belirsizlikler ve bilgi eksikliği turizmde yerli ve yabancı ziyaretçilerin güvenlik algısını şiddetli bir şekilde etkilemiştir. Bu nedenle, çalışmada küresel bir sağlık problemi haline gelen COVID-19 salgınının etkileri, Türkiye turizm faaliyetleri ve uluslararası güvenlik bağlamında değerlendirilmiştir.

Tablo 1, 2002 ve 2020 yılları arasında ülkemize gelen yabancı ve yurtdışı ikametli ziyaretçi sayılarını göstermektedir. Açıklanan verilerden, uluslararası toplam ziyaretçi sayılarının belirtilen süreçte belirli aralıklarla sürekli arttığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen Ziyaretçiler (2002-2020)

Yıllar	Yabancı Ziyaretçi (A)	Değişim Oranı (%)	Yurtdışı İkametli Vatandaş Ziyaretçiler (B)	Değişim Oranı (%)	Toplam Ziyaretçi (A+B)	Değişim Oranı (%)
2002*	13 256 028	14,09	-		13 256 028	-
2003	14 029 558	5,84	2 434 065		16 463 623	-
2004	17 516 908	24,86	3 236 826	32,98	20 753 734	26,06
2005	21 124 886	20,60	3 920 256	21,11	25 045 142	20,68
2006	19 819 833	-6,18	4 104 190	4,69	23 924 023	-4,48
2007	23 340 911	17,77	3 898 719	-5,01	27 239 630	13,86
2008	26 336 677	12,83	4 801 097	23,15	31 137 774	14,31
2009	27 077 114	2,81	4 682 702	-2,47	31 759 816	2,00
2010	28 632 204	5,74	4 365 104	-6,78	32 997 308	3,90
2011	31 456 076	9,86	5 312 963	21,71	36 769 039	11,43
2012	31 782 832	1,04	5 932 393	11,66	37 715 225	2,57
2013	34 910 098	9,84	4 950 673	-16,55	39 860 771	5,69
2014	36 837 900	5,52	4 789 346	-3,26	41 627 246	4,43
2015	36 244 632	-1,61	4 869 437	1,67	41 114 069	-1,23
2016	25 352 213	-30,05	5 554 467	14,07	30 906 680	-24,83
2017	32 410 034	27,84	5 559 790	0,10	37 969 824	22,85
2018	39 488 401	21,84	6 624 191	19,14	46 112 592	21,45
2019	45 058 286	14,11	6 688 913	0,98	51 747 199	12,22
2020	12 734 213	-71,74	3 229 784	-51,71	15 963 997	-69,15

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Turizm ve Kültür Bakanlığı.

2019 yılı sonunda meydana gelen salgın hastalık etkisiyle toplam ziyaretçi sayısının 51.747.199'den 2020 yılı itibari ile 15.963.997'lere kadar ciddi bir şekilde düştüğü görülmektedir. Aynı zamanda bir önceki sene verileri ile karşılaştırma yapıldığında (% 69.15) gibi eksi yönlü bir değişim oranının yaşandığı ifade edilmektedir. Özellikle son iki yılın verileri temel alındığında, sınır kısıtlamalarının ve karantina uygulamalarının turist varışlarında büyük kayıplara neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yabancı ziyaretçiler için sağlık probleminin seyahat planladıkları destinasyon için güvensizlik algısını yaratıyor olması, uluslararası güvenlik problemini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, güvenli olmayan coğrafyalara seyahat gerçekleştirme korku ve risk duygusunu arttırmıştır. Turizm hareketlerinde güvensizlik algısı sürdürülebilir olmayan koşulları da doğurmuştur ve ilgili kuruluşları güven kaybına sürüklemiştir.

Tablo 2'de, 2019 ve 2021 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin yıllara ve aylara göre değişim oranları gösterilmektedir. Yıllara göre ziyaretçi akışı incelendiğinde, 2019 yılının ilk üç aylık çeyreğinde turizm hareketlerinin (1.539.496 - 1.670.238 - 2.232.358) şeklinde açıklandığı görülmektedir. Yaz sezonunu kapsayan süreçte (Nisan-Ekim aylarında) 3 milyondan fazla ziyaretçinin ülkemize giriş yaptığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, son çeyrekte 2 milyondan fazla yabancı ziyaretçinin ülkeye giriş yaptığı belirtilmektedir. 2020 yılının verileri bir önceki sene ile karşılaştırıldığında, yaz döneminde turist varışlarında ciddi bir düşüş yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Mart (-%67.83), Nisan ve Mayıs (-%99.26), Haziran (-%95.96), Temmuz (-%85.90), Ağustos (-%71.23), Eylül ve Ekim (-%59.40) ayları turizm hareketliliğinde ciddi azalmayı ifade eden değişim oranları ile açıklanmıştır.

Tablo 2. Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı

	YILLAR			% DEĞİŞİM ORANI	
AYLAR	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
OCAK	1 539 496	1 787 435	509 787	16,11	-71,48
ŞUBAT	1 670 238	1 733 112	537 976	3,76	-68,96
MART	2 232 358	718 097		-67,83	
NİSAN	3 293 176	24 238		-99,26	
MAYIS	4 022 254	29 829		-99,26	
HAZİRAN	5 318 984	214 787		-95,96	
TEMMUZ	6 617 380	932 957		-85,90	
AĞUSTOS	6 307 508	1 814 717		-71,23	
EYLÜL	5 426 818	2 203 485		-59,40	
EKİM	4 291 574	1 742 303		-59,40	
KASIM	2 190 622	834 007		-61,93	
ARALIK	2 147 878	699 330		-67,44	
TOPLAM	45 058 286	12 734 297		-71,74	
2 AYLIK TOPLAM	3 209 734	3 520 547	1 047 763	9,68	-70,24

Kaynak: Turizm ve Kültür Bakanlığı.

Ayrıca, 2021 yılı Ocak ayında ülkemizi ziyaret eden yabancı ziyaretçi sayısı 509.787 ile ifade edilmiştir. Bu sonuç, bir önceki senenin Ocak ayına oranla (-%71,48)'lik bir azalmayı işaret etmektedir. Şubat ayı verileri ise, 537.976 turist varışı ile açıklanmış, (%68.96)'lık oranında bir değişim olumsuz yönde yaşanmıştır. Böylelikle 2021 yılının ilk iki ayında toplam (%70) oranında bir azalma kaydedilmiştir.

2020 yılında, Türkiye'ye ziyaretçi gönderen ülkeler incelendiğinde, Rusya'nın 2.1 milyon ziyaretçi sayısı ile en çok Türkiye'ye ziyaretçi gönderen ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Rusya'nın ardından sırayla Bulgaristan, Almanya ve Ukrayna gelmektedir. Ülkeye gelen yabancı ziyaretçilerin en yoğun kullandığı ulaşım türü ise havayolları (%75.23) olarak açıklanmıştır (KTB,2021).

Tablo 3. Konaklama İstatistikleri

Kaynak: Turizm ve Kültür Bakanlığı.

3. Tabloda, Türkiye'de 2020 yılı konaklama istatistiklerinin genel durumu gösterilmektedir. Turizm sektörünün süregelen akışını, düzenini kaybetmesi ve ilgili hizmet sektörünün iş konusunda ciddi azalma yaşaması gecelik konaklama ve tesise gelen turist sayısını olumsuz olarak etkilemiştir. Bir önceki sene ile karşılaştırma yapıldığında, 2020 yılı içerisinde toplamda 41.9 milyon kişi turistik tesislere giriş yapmıştır ve bir önceki seneye oranla (%48.2) düşüş yaşanmıştır. Ayrıca, aynı sene içerisinde 95.3 milyon kişi geceleme yaparak turizm faaliyetlerine katılmıştır ve geçen senenin veri ile karşılaştırıldığında (%54.9) oranla azalma gerçekleşmiştir. Geceleme yapan ziyaretçilerin çoğunluğunu yerli ziyaretçiler oluşturmuştur. Bu durum, yabancı ziyaretçilerin salgın nedeniyle farklı bir ülkeye rahatça ve süre sınırlaması olmadan ziyaret edemediğini göstermektedir. Dahası, sağlık probleminin uluslararası bir güvenlik sorunu haline gelmesi bütün istatistiki sonuçlarda hissedilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'de Yıllara Göre Konaklama İstatistikleri (2002-2020)

	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME			ORTALAMA KALIŞ SÜRESİ		
YILLAR	YERLİ	YABANCI	TOPLAM	YERLİ	YABANCI	TOPLAM	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2002	16 373 138	12 947 417	29 320 555	28 231 253	52 784 088	81 015 341	1,72	4,08	2,76
2003	16 040 127	11 279 781	27 319 908	28 814 909	50 963 768	79 778 677	1,80	4,52	2,92
2004	17 399 114	14 032 131	31 431 245	31 230 128	61 932 275	93 162 403	1,79	4,41	2,96
2005	18 358 651	16 092 366	34 451 017	31 865 789	70 851 088	102 716 877	1,74	4,40	2,98
2006	19 599 148	14 097 764	33 696 912	34 157 426	56 681 621	90 839 047	1,74	4,02	2,70
2007	24 178 439	19 596 923	43 775 362	41 775 470	74 191 840	115 967 310	1,73	3,79	2,65
2008	22 755 200	17 742 938	40 498 138	40 326 871	73 546 329	113 873 200	1,77	4,15	2,81
2009	25 760 739	19 297 033	45 057 772	44 718 277	79 657 725	124 376 002	1,74	4,13	2,76
2010	28 003 792	25 246 314	53 250 106	49 047 190	100 133 520	149 180 710	1,75	3,97	2,80
2011	29 915 244	26 109 264	56 024 508	54 683 603	101 549 258	156 232 861	1,83	3,89	2,79
2012	31 951 528	26 869 835	58 821 363	58 988 300	113 330 240	172 318 540	1,85	4,22	2,93
2013	32 689 293	26 810 805	59 500 098	59 763 570	109 945 539	169 709 109	1,83	4,10	2,85
2014	35 708 163	30 345 177	66 053 340	62 654 349	118 938 892	181 593 241	1,75	3,92	2,75
2015	40 314 135	27 614 421	67 928 556	68 238 993	109 255 699	177 494 692	1,69	3,96	2,61
2016	41 335 993	18 047 869	59 383 862	76 851 564	77 460 364	154 311 928	1,86	4,29	2,60
2017	39 024 237	22 927 768	61 952 005	75 746 900	80 062 668	155 809 568	1,94	3,49	2,52
2018	40 822 111	31 135 545	71 957 656	78 441 583	112 245 139	190 686 722	1,92	3,61	2,65
2019	42 012 998	38 853 764	80 866 762	78 478 855	132 808 208	211 287 063	1,87	3,42	2,61
2020	29 100 813	12 778 621	41 879 434	55 228 050	40 095 043	95 323 093	1,90	3,14	2,28

Kaynak: Turizm ve Kültür Bakanlığı.

Tablo 4'te, 2002 ve 2020 yılları arasında yabancı ve yerli ziyaretçilerin tesislere geliş ve konaklama toplam verileri gösterilmektedir. Yıllar içerisinde, Türkiye'de tesislere giriş yapan ve geceleyen ziyaretçi sayıları düzenli bir şekilde artarken, 2020 yılında ciddi oranda düşmüştür. 2019 yılında toplam tesise geliş sayısı yerli ve yabancı ziyaretçi bazında 80.866.762 iken, 2020 yılında 41.879.434 olarak açıklanmıştır. Aynı şekilde, geceleme verileri 2019 yılında 211.287.063 iken 2020 yılında 40.095.043 olarak belirtilmiştir. Bu sonuçlar, yaşanılan sağlık kriziyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle, 2019 yılı sonu itibariyle ziyaretçi sayısında yaşanılan azalmaya paralel olarak konaklama ve tesise geliş rakamlarında da azalma ortaya çıkmıştır. Ayrıca, TKB (2020) resmi verileri incelediğinde, Türkiye'de turizm faaliyetleri amacıyla tesislere gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sayıları Ocak ayında 4.638.672, Nisan ayında 719.430 olarak kayıtlara geçmiştir. Yeni normalleşme kararları kapsamında, Temmuz ayında ziyaretçi sayısı 4.501.719'lara ulaşmış olsa da kış aylarında 2 milyon civarına gerilemiştir.

Aynı durum, toplam geceleme sayılarında da hissedilmiştir. Güvenlik problemiyle ziyaretçilerin destinasyonlara ulaşamaması, sınır kısıtlamalarına maruz kalması kaybın fazla olmasına ve konaklama istatistiklerinin düşmesine de neden olmuştur.

Tablo 5'te, 2004-2020 yılları arasında yabancı ziyaretçilerin ve yurtdışı ikametli vatandaşların turizm gelirine olan katkıları ve ortalama harcamaları gösterilmektedir. Açıklanan verilerden anlaşıldığı üzere, 2004 yılından günümüze yabancı turistlerin ve yurt dışı ikametli vatandaşların toplam turizm gelirindeki payları yıllar arasında belirli aralıklarla artış göstermiştir. 2020 yılı içerisinde yaşanılan olağanüstü koşullar toplam turizm gelirlerine olumsuz olarak etki etmiştir. Rakamlar 2019 yılında 34.520.332'den, 12.059.320'ye gerilemiştir. Risk ve tehdit ortamının konaklama sayısını düşürdüğü ve turizm gelirlerinde -%65 gibi bir değişim oranına şahitlik edildiği ortaya çıkmaktadır. Tabloda yer alan turist varışlarındaki azalma, ekonomik faaliyetlerin durmasına, sektörden elde edilecek gelirin azalmasına, işsizlik rakamlarının artmasına, tehlike ortamı etkisiyle yatırımların azalmasına, refah seviyesinin düşmesine ve diğer paydaş ilişkilerinin doğrudan etkilenmesine işaret etmektedir.

Tablo 5. Türkiye'de Yıllara Göre Turizm Geliri ve Ortalama Harcama (2004-2020)

	YABANCI ZİYARETÇİ		YURTDIŞI İKAMETLİ VATANDAŞ ZİYARETÇİ		GSM+MARİNA HİZMET HARCAMALARI (1 000 $)	TOPLAM TURİZM GELİRİ (1 000 $)	DEĞİŞİM (%)	ORTALAMA HARCAMA ($)	DEĞİŞİM (%)
YILLAR	TURİZM GELİRİ (1 000 $)	ORTALAMA HARCAMA ($)	TURİZM GELİRİ (1 000 $)	ORTALAMA HARCAMA ($)					
2004	13 061 118	759	3 862 552	1 262	152 937	17 076 606	23,25	843	-0,84
2005	15 725 813	766	4 374 383	1 214	221 915	20 322 112	19,01	842	-0,04
2006	13 918 757	722	4 463 614	1 153	211 580	18 593 951	-8,50	803	-4,65
2007	15 936 347	692	4 703 850	1 121	302 303	20 942 500	12,63	770	-4,20
2008	19 612 296	742	5 418 439	1 191	384 332	25 415 067	21,36	820	6,61
2009	19 063 702	697	5 690 629	1 222	310 150	25 064 482	-1,38	783	-4,54
2010	19 110 003	670	5 558 366	1 231	262 627	24 930 997	-0,53	755	-3,61
2011	22 222 454	709	5 638 484	1 168	254 753	28 115 692	12,77	778	3,03
2012	22 410 365	715	6 354 379	1 241	242 260	29 007 003	3,17	795	2,29
2013	25 322 291	749	6 760 180	1 252	226 520	32 308 991	11,38	824	3,54
2014	27 778 026	775	6 289 260	1 130	238 617	34 305 904	6,18	828	0,57
2015	25 438 923	715	5 843 074	970	182 781	31 464 777	-8,28	756	-8,73
2016	15 991 381	633	5 964 853	978	151 206	22 107 440	-29,74	705	-6,77
2017	20 222 971	630	5 908 752	903	151 933	26 283 656	18,89	681	-3,44
2018	24 028 311	617	5 345 472	801	139 142	29 512 926	12,29	647	-4,96
2019	28 704 946	642	5 688 271	796	127 116	34 520 332	16,97	666	2,91
2020	9 097 118	716	2 886 859	926	75 343	12 059 320	-65,1	762	14,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Merkez Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

2019 yılı sonrası yaşanılan sert düşüş aylar bazında değerlendirildiğinde, tesislere geliş ve geceleme istatistikleri Ocak ayında %36, Şubat %32, Mart %19, şeklinde seyrederken, güvenlik önlemleri çerçevesinde alınan tedbirlerinin devreye girmesiyle Nisan %4.39, Mayıs %4.35 ve Haziran %9.99 şeklinde açıklanmıştır. 2020 yaz sezonunda tedbirlerin gevşetilmesiyle, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım aylarında doluluk oranları %20 ve %30'ların üzerinde devam etmiştir, böylelikle sektör biraz nefes almıştır.

Tablo 5. Türkiye'de Aylara Göre Turizm Gelirleri (2020)

AYLAR	TOPLAM TURİZM GELİRİ (BİN $)	ORTALAMA HARCAMA ($)	GSM DOLAŞIM HİZMETLERİ VE MARİNA HİZMET HARCAMALARINDAN ELDE EDİLEN GELİR (BİN $)	YABANCI ZİYARETÇİLERDEN ELDE EDİLEN GELİR (BİN $)	YABANCI ZİYARETÇİLER ORTALAMA HARCAMA ($)	YURTDIŞI İKAMETLİ VATANDAŞ ZİYARETÇİLERDEN ELDE EDİLEN GELİR (BİN $)	YURTDIŞI İKAMETLİ VATANDAŞ ZİYARETÇİLER ORTALAMA HARCAMA ($)
OCAK	1 834 008	725	5 808	1 463 303	708	364 897	787
ŞUBAT	1 479 447	721	5 462	1 168 804	702	305 180	787
MART	787 750	745	6 467	660 243	729	121 039	796
NİSAN	-	-	-	-	-	-	-
MAYIS	-	-	-	-	-	-	-
HAZİRAN	-	-	-	-	-	-	-
TEMMUZ	561 409	722	5 589	323 196	610	232 624	942
AĞUSTOS	1 622 303	740	8 778	1 125 150	657	488 375	1 016
EYLÜL	1 860 644	706	17 223	1 426 656	652	416 764	933
EKİM	2 054 889	873	8 910	1 670 315	835	375 664	1 060
KASIM	1 051 951	833	7 549	745 200	776	299 202	990
ARALIK	806 918	836	9 556	514 250	755	283 112	999
TOPLAM	**12 059 320**	**762**	**75 343**	**9 097 118**	**716**	**2 886 859**	**926**

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Merkez Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

* TUİK tarafından 2020 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran ayları verileri pandemi etkisiyle elde edilememiştir.

Tablo 6'da Türkiye'de 2020 yılında aylara göre elde edilen turizm gelirleri açıklanmaktadır. En yüksek turizm geliri, Ekim ayında 2.054.889 $ olarak elde edilmiştir. Tablodan ortaya çıkan en ciddi ve üzücü sonuç, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında sektörün pandemi gölgesi altında bir süreç geçirmiş olmasıdır. Bu sürece ilişkin verilerin açıklanamamış olması, güvenlik probleminin ne kadar yüksek seviyede olduğunu göz önüne sermektedir. Ayrıca, bu durum korona virüs salgınının daha önce tecrübe edilmemiş şiddette bir kriz olduğunu ortaya koymaktadır. Hem iç hem dış turizm faaliyetlerinin durması nedeniyle bu dönem içerisinde turizm faaliyetlerinden gelir elde edilememiştir. Yılın son çeyreği ise çok az bir gelir seviyesi ile sonlandırmıştır. Türkiye'nin 2020 yılı toplam turizm geliri 12.059.320 $ ile ifade edilmiştir.

Öneriler

Turizm sektöründe, ziyaretçilerin memnuniyeti çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Ziyaretçilerin memnuniyeti konaklama yapacakları işletmeye giriş yaptığı zamandan, seyahatleri bitene kadar geçen sürede, istek ve arzularına ulaşabilmesi, yanıt alabilmesi ile yakından ilişkilidir. Ancak, küresel ölçekte ortaya çıkan salgın hastalıklar, turistik talebi ve memnuniyeti de ciddi boyutta etkilemektedir. Krizler beklenti dışı gelişen, bazı olumsuz olaylar olarak kabul edilmektedir. Salgın hastalıklar da kriz oluşturan nedenler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, COVID-19 salgınının Türkiye'de sürdürülebilir turizm ve uluslararası güvenlik üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Özellikle son iki yılın verileri göz önüne alındığında, turizm sektörünün en ağır bedeli ödeyen sektörlerden biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan en az zararla çıkabilmek için önleyici mekanizmaların acilen yetkililer tarafından kurulması gerekmektedir. Mevcut kriz durumunun tamamen ortadan kaldırılması ya da etkilerinin en az seviyeye indirgenmesi amacıyla gerekli tüm faaliyetlerin yürütülmesini sağlayacak bir yapıya sahip olunmalıdır. Turizm ve Kültür Bakanlığının açıklamış olduğu resmi veriler incelendiğinde, COVID-19 pandemisinin Türkiye turizm sektöründe birçok olumsuzluğa neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuçların hem konaklama istatistiklerine hem de gelir tablolarına yansıdığı açıkça görülmektedir. Bir önceki seneye oranla meydana gelen sert düşüş göze çarpmaktadır.

Günümüz koşullarında, turizmde güvenlik hizmetlerinin etkin bir seviyeye getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Hassas ve dinamik bir yapıya sahip olan turizm sektöründe sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanabilmesi için stratejik güvenlik politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Turizmde pazar payının artırılması ve turistlerin ziyaret ettikleri destinasyonda kendilerini daha güvende hissetmeleri için hükümetler tarafından birtakım önlemler alınmalıdır. Güvende olma duygusu, insanoğlunun temel ihtiyaçlarındandır. Dolayısıyla, sürdürülebilir turizmin sağlanabilmesi için güvenli turizm koşullarının yerine getirilmesi ve eksiksiz bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Ayrıca, ülkelerin, şehirlerin sahip olduğu destinasyon imajı salgın hastalıklardan olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle, gerekli turizm politikaları destinasyon imajını desteklemeli ve güvenlik önlemleri kapsamında ele alınmalıdır. Bir destinasyon güvenli olarak düşünülmediği takdirde, her ne kadar çekici unsurlara, çeşitli olanaklara, cazip fiyat seçeneklerine sahip olsa da tercih edilme anlamında güçlük yaşayabilmektedir. Bu kapsamda, hükümet tarafından ülkemizde yaşanılan ulusal ve uluslararası güvenlik sorununu önleyici nitelikte birçok uygulama ele alınmıştır. İlk olarak, iç güvenliği sağlamak amacıyla sağlık sektöründe özverili çalışmalar yürütülmüştür. Salgının tehlike boyutunun minimum seviyeye düşürülmeye çalışılmıştır. Ardından yurtdışı kaynaklı ziyaretçilerin ülkemize varışlarını kolaylaştırıcı birtakım uygulamalar devreye konulmuştur. Böylelikle, kısa vadede hızlı bir şekilde alınan kararların uzun vadede sürdürülebilir turist akışını sağlaması planlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda alınan kararlarla, hizmet sektöründe çalışanlara kısa çalışma ödeneği imkânı getirilmiştir. Böylece zayıflayan ekonomik koşullara rağmen istihdamın düşmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sektör çalışanlarının işveren tarafından üç ay süreyle işten çıkarılmalarının önüne geçilmiştir. Belirlenmiş olan kurallara uymayan kişilere para cezası uygulanmaya başlanmıştır. Bazı işletmelere ait olan kredi, vergi ve fatura borçları yeniden yapılandırılmıştır. Her işletmeye kendi kapasitesi oranında kredi tahsisi yapılmış, kredi ödeme işlemlerinde kolaylaştırıcı imkânlar sağlanmıştır. Seyahat acentelerinde alınan yıllık aidat belirli süre ile kaldırılmıştır. Sektörde işletmeleri kapsayıcı birtakım önlemler alınmıştır. Konaklama, yemek-içmek ve eğlence gibi hizmetleri sağlayan tüm işletmelerde personelden, üst yönetimi kadar bütün kadroyu kapsayan sağlık bilgisi ve mesafe kuralları eğitimi verilmiştir. Bu uygulamalarla çalışanların ve turistlerin sağlık hakkı korunmaya çalışılmıştır. Ödeme şeklinde alternatif ödeme imkânı getirilmiştir. Temassız ödeme seçeneği ile olası yakın temasın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Güvenli turizm bağlamında gelişen maske ve mesafe kuralları ile hizmet sektörlerindeki işleyiş değişmiştir. En az bir buçuk metre mesafe ile ziyaretçiler arası iletişim sağlanmış, yemek-içmek amaçlı tek kullanımlık ürünler tercih edilmiş ve ulaştırma araçlarında ziyaretçilere maske takma zorunluluğu getirilmiştir. Bunlara ek olarak şunlar önerilmektedir, yeni normalleşme diye adlandırdığımız şu günlerde ülkeye girişlerde güvenliği arttıracak yeni yöntemler geliştirilmelidir. Gündemde olan aşı kimlikleri ile ülkeye girişler bütün ülkeler tarafından desteklenmeli ve bir güvenlik aracı olarak kabul edilmelidir. Ziyaretçilerin ülkeye giriş yaptığı andan çıkış yapacağı zamana kadar geçen sürede her türlü konfor otel yönetimleri tarafından sağlanmalıdır. Güvenli turizm belgelerine ek olarak, otel içi işleyişte personel eğitimi sağlanmalı ve acil durum planları yapılmalıdır. Beklenmedik her türlü gelişmeyi önlemek amacıyla gerekli dokümanlar (afiş, poster, web sayfası) hazırlanmalıdır. Eğitimler sırasında bu edinilen bilgiler personele aktarılmalıdır. İşletmelerin yönetim mekanizması başarılı olduğu takdirde turistlerin konforu sağlanacak ve daha fazla güvende hissedecektir.

Diğer taraftan, salgın hastalıklar nedeniyle oluşan kriz ortamlarında medyanın da önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle, kriz dönemlerinde ülke imajını olumsuz olarak etkilememek için medyanın konuyu doğru yorumlaması çok önemlidir. Hazırlanacak yeni haberlerin gündemi yansıtması ve gerçekçi olması gerekmektedir. Kriz ortamının gücünü kaybettiği dönemde toplumun sarsılan güveni yeniden kazanılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda medya yöneticileri tarafından gerekli girişimler olmalıdır.

İleride ele alınacak olan diğer çalışmalarda salgın hastalıklar, daha fazla değerlendirmeye alınmalıdır. Farklı ülkelerde ortaya çıkan sonuçlar ele alınmalı, ortak çözüm yolları üretilmelidir. Salgını daha hafif atlatan ve daha şiddetli geçiren ülkeler arasındaki farklılıklar ortaya çıkarılmalıdır. Dahası salgın hastalığın yaygın bir şekilde görüldüğü ancak buna rağmen turist varış rakamlarında düşüş yaşamayan ülkelerin bu durumu nasıl yönettiği araştırılmalıdır. Farklı coğrafyalarda ve kültürlerde meydana gelen salgın hastalıkların destinasyon imajında ve turistlerin seyahat kararları üzerindeki etkisi incelenmelidir.

Kaynaklar

Chinazzi, M., Davis, J. T., Ajelli, M., Gioannini, C., Litvinova, M., Merler, S. & Vespignani, A. (2020). The effect of travel restrictions on the spread of the 2019 novel coronavirus (COVID-19) outbreak. Science, 368(6489), 395-400.

Cucinotta, D., & Vanelli, M. (2020). WHO declares COVID-19 a pandemic. Acta Bio Medica: Atenei Parmensis, 91(1), 157.

Çakır, P., Barakazı, M. (2020). Effect of Coronavirus Process on Tourism Sector and Precaution Taken Against the Pandemic, Anadolu Üniversitesi, Journal of Social Sciences, 20 (3), 313-332.

Dünya Sağlık Örgütü (2021a). Coronavirus Disease (COVID-2019) Situation Report- 97.Erişim Tarihi: 15.03.2021 Erişim Adresi: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports

Dünya Sağlık Örgütü (2021b). WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19-11 March 2020. Erişim Tarihi: 14.03.2021 Erişim Adresi: https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening- remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19 11-march-2020

Erdem, T., & Armağan, Ö. R. K. İ. Uluslararası İlişkilerde Klasik Askeri Güç Anlayışının Evrimi: Diş Uzay Sahası. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 12-28.

Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C. & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: a review. International journal of surgery.

Ünlüönen, K., & Buse, Ç.E.T.İ. (2019). Salgın hastalıklar sebebiyle oluşan krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 22(2), 109-128.

Üstün, Ç., & Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, 25(Special Issue on COVID 19), 142-153.

Kıvılcım, B. (2020). COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(1), 17-27.

Lai, C. C., Shih, T. P., Ko, W. C., Tang, H. J., & Hsueh, P. R. (2020). Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and coronavirus disease-2019 (COVID-19): The epidemic and the challenges. International journal of antimicrobial agents, 55(3), 105924.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2020). Türk Dil Kurumu Eğitim Terimleri Sözlüğü.Erişim Tarihi: 10.03.2021 Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

TC. Merkez Bankası (TCMB) (2021) Erişim Tarihi: 10.02.2021. Erişim Adresi: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/search+results?search- query=turizm+gelirleri

TC. Turizm ve Kültür Bakanlığı (KTB). (2021). Erişim Tarihi: 20.03.2021 Erişim Adresi: https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html

TC. Turizm ve Kültür Bakanlığı (TGA) (2021).Erişim Tarihi: 04.02.2021 Erişim Adresi: https://www.tga.gov.tr/turkiyenin-guvenli-turizm-programi-hakkinda/

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) (2021) Erişim Tarihi:02.03.2021. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105

Rittichainuwat, B. N., & Chakraborty, G. (2009). Perceived travel risks regarding terrorism and disease: The case of Thailand. Tourism Management, 30(3), 410-418.

Park, K., & Reisinger, Y. (2010). Differences in the perceived influence of natural disasters and travel risk on international travel. Tourism Geographies, 12(1), 1-24.

Payam, M. M. (2020),Turizmde Olası Güvenlik Riskleri: Etkin Risk ve Güvenlik Yönetimi. İktisadi Ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar, 231.

Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaanın Hukuka Uygunluk Unsurları

Hakkı Hakan Erkiner[1]

Giriş

Uluslararası hukukta terörün tanımı, özel kişilere, grup ya da halkın tamâmına siyâsî, felsefî, ideolojik, etnik, dinî, ya da başka sebeplerle her türlü yasa dışı baskı vâsıtasıyla dehşet ortamı yaratmayı tahrik eden tüm cezâî eylemler şeklindedir.[2] Uluslararası hukukta terör, hedef toplumda söz konusu toplumu saldırganların politik amaçlarını karşılamaya zorlamak için korku ve endişe yaratmaya yönelik şiddet kullanma veya şiddet kullanma tehdidinde bulunma biçiminde de tanımlanır.[3] Uluslararası hukuk açısından uluslararası terörizm ise en az iki farklı devletin yetki sâhalarının terör saldırısındaki mevcûdiyeti nedeniyle uluslararası nitelik kazanan terörizmdir. Uluslararası terörizme karşı devletler uluslararası terörizme karşı savunma amacıyla kendi ülkelerinin sınırlarının ötesinde başka devletlerin ülkelerinin sınırları içerisinde silâhlı kuvvet kullanmaktadırlar ve bu davranışlarının uluslararası hukukta BM Antlaşması madde 51'de de düzenlenen meşrû müdâfaa hakkına dayandığını resmî olarak ileri sürmektedirler. BM Antlaşması madde 51'de düzenlenen meşrû müdâfaa hakkı BM Antlaşması madde 2/4 de düzenlenen kuvvet kullanma yasağının istisnâsıdır. Uluslararası hukukta meşrû müdâfaa hakkını doğuran olay silâhlı bir saldırının varlığıdır. Öyleyse uluslararası terörizme karşı da meşrû müdâfaa hakkı doğacaksa uluslararası hukuka göre uluslararası terörizmin de silâhlı bir saldırı sayılması gerekmektedir ve devletlerin maddî ve mânevî unsurla oluşturduğu uluslararası örf ve âdet hukukuna göre uluslararası terörizm silâhlı bir saldırıdır ve doğal olan meşrû müdâfaa hakkını doğurur. Klasik uluslararası hukuktaki simetrik yâni devletten devlete silâhlı saldırı kalıbı aşılmıştır ve bu asimetrik bir silâhlı saldırıdır yâni saldırgan aktör, devlet dışı silâhlı bir aktördür ve bu asimetrik silâhlı saldırıda saldırının bir devlete isnad edilebilmesi şart değildir. Meşrû müdâfaa hakkının varlığı ortaya konulduktan sonra bunun uygulamasının da uluslararası hukuka uygun biçimde olması şarttır ki böyle bir meşrû müdâfaa uluslararası hukuka göre bir hukuka uygunluk nedeni olsun. Böyle bir meşrû müdâfaanın hukuka uygunluk unsurları, gereklilik unsuru, orantılılık unsuru ve ölçülülük unsurudur. Gereklilik unsuru, meşrû müdâfaa hakkının doğumunu ilgilendirir; orantılılık unsuru, meşrû müdâfaanın uygulanmasını ilgilendirir; ölçülülük unsuru, meşrû müdâfaaya son vermeyi ilgilendirir. Meşrû müdâfaa hakkından ötürü silâhlı kuvvet kullanmak gerekli olmalıdır; kuvvet kullanımının şiddeti orantılı olmalıdır ve kuvvet kullanımına ölçülü biçimde yâni zamânında son verilmelidir. Hepsini toparlayan bir kavram ise haddi aşmamadır; haddi aşmamak, hukukî sınırlara tecâvüz etmemektir. Meşrû müdâfaada başından sonuna kadar haddi aşmamak temel ilkedir.

I. Uluslararası Terör Saldırısı

Uluslararası terörizme karşı sınır ötesinde bir devlet tarafından silâhlı kuvvet kullanılmasının uluslararası hukuka uygun bir davranış olabilmesi için bu kuvvet kullanımının meşrû müdâfaa hakkından kaynaklanan bir yetkinin icrâ edilmesi biçiminde gerçekleşmesi lüzumludur. Bunun nedeni devletlerin uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağına aykırı davranışlarının hukuka uygunluk nedeninin meşrû müdâfaa hakkının varlığı olmasıdır. Uluslararası hukukta bir devletin meşrû müdâfaa hakkının doğabilmesi için ise birinci şart, mevcut bir saldırının veya mâkul bir süre önce olmuş ve hazırlanıp cevap vermek için gereken akla uygun süre kullanılmış bir saldırının ya da ciddî olarak çok yakın bir saldırının varlığıdır. Bu saldırı silâhlı bir saldırı olmalıdır.[4] Saldırı, varlığıyla meşrû müdâfaa hakkını doğurur ve bu meşrû müdâfaa hakkına dayanarak, kuvvet kullanma yetkisi oluşur. Öyleyse uluslararası terörizme karşı da ülke dışında kuvvet kullanılacaksa bir saldırının varlığı gösterilmelidir. Bu nedenden ötürü uluslararası terörizme karşı sınır ötesinde meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanılacaksa varlığının açıklanması gereken ilk unsur saldırıdır.

Uluslararası hukukta uluslararası barış ve güvenliğin temel hukukî mîmârîsi devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanma yasağının mevcûdiyeti üzerine kurulmuştur. BM Şartı madde 2/4'e göre, *"Tüm üyeler, uluslararası*

[1]*Doçent Doktor, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, https://orcid.org/0000-0002-0779-6414. E-posta: hherkiner@gmail.com*

[2]*https://undocs.org/en/A/RES/53/108 (10.01.2021); https://undocs.org/fr/A/RES/53/108 (10.01.2021).*

[3]*https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf (10.01.2021).*

[4]*Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, Seçkin, Ankara, 2020, s. 31.*

ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar."[5] *BM Şartı'nın 51'inci maddesi düzenlemesine göre ise, "Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silâhlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşrû savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşrû savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez."*[6] Uluslararası terörist saldırı da uluslararası hukuka göre bir saldırıysa onun da meşrû müdâfaa hakkını doğurması tabiîdir.[7]

Uluslararası terör saldırısının ne olduğu araştırılırken ele alınması gereken ilk kavram uluslararası terörizmdir. Bir boyutuyla, diğer devletlerin ülkelerinde veya o devletlerle olan uluslararası ilişkilerinde gayrimeşrû hegemonya peşinde olan devletlerin, hedef aldıkları devletlerin ülkelerinde şiddet uygulattıkları örgütlerin ya da kişilerin yasadışı şiddet eylemleri geniş anlamda uluslararası terör ve bu yasadışı şiddet politikası da geniş anlamda uluslararası terörizmdir. Dar anlamda ise uluslararası terörizm, konak devletten hedef devlete konuk teröristlerin yönelttikleri uluslararası terör saldırılarıdır.[8] Anılan vaziyete göre bir devletin topraklarında teröristler barınmaktadır. Teröristlerin topraklarında barındığı devlet konaktır. Teröristler buradaki konuk unsurlardır, konuk aktörlerdir. Teröristlerin bu topraklardan saldırı düzenledikleri devlet hedef devlettir. Hedef devlet, uluslararası terörizme hedef olan devlettir. Terörizm uluslararasıdır çünkü en az iki farklı devletin topraklarının varlığı yâni yetki sâhalarının mevcûdiyeti olaya uluslararası nitelik kazandırmaktadır. Terörizmin konak diye kullandığı yetki sâhası ve terörizmin hedef alarak saldırdığı yetki sâhası nedeniyle en az iki devletin söz konusu olmasından ötürü, olay tek bir devletin egemenlik alanında olup bitmediğinden uluslararası nitelik arz eder. Bir devletin ülkesindeki konuk teröristlere konak olmayı önleme ve ülkesinden başka devlete yönelecek bir terörist saldırıyı engelleme yükümlülüğü, *"sic utere tuo ut alienum non laedas"* uluslararası hukuk ilkesindeki özen yükümlülüğünün *(due diligence, le devoir général de vigilance ou diligence)*[9] özel bir tezâhürüdür.[10] Nitekim BM Güvenlik Konseyi 2001 yılındaki 1373 sayılı kararında, terörizmle mücâdele için genel bir yükümlülük yükleyen bir karar almıştır. Buna göre devletler terörist eylemlerle ilgili gruplara ya da kişilere icrâî ya da ihmâlî sûrette hiçbir biçimde destek olamaz, teröristleri himâye edemez, silâh tedârik edemez. Bu yükümlülüğün çok geniş bir kapsamı vardır ve her türlü desteğin verilmesini yasakladığı gibi teröristleri icrâî ya da ihmâlî sûrette devletin ülkesinde konuk etmeyi de yasaklar.[11]

Terörizmi destekleme yasağının ihlâli iki boyutlu olabilir. İhlâlin nedeni ilkinde yetenek eksikliğidir; ikincisinde ise ihlâlin nedeni iradîdir. İlkinde başarısız devlet *(L'État défaillant; failed State)* teröristlere karşı çıkmaktan âcizdir, bu yetenek eksikliğidir; ikincisinde ise konak devlet teröristleri eylemli biçimde destekleyerek ya da eylemli biçimde desteklemeksizin, topraklarındaki varlıklarına ve sınır ötesindeki terörist saldırılarına karşı çıkmamakta, göz yummakta, ses etmemektedir.[12]

BM Örgütü çerçevesinde genel olarak terör eyleminin tanımı *"savaş suçlarının barış zamânına karşılık gelen hâli"* olarak yapılmıştır ve 1999 yılındaki BM Genel Kurulu kararına göre de terör, *"özel kişilere, grup ya da halkın*

---

[5] *http://www.uhdigm.Adâlet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_01.pdf (26.03.2021).*

[6] *http://www.uhdigm.Adâlet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_01.pdf (26.03.2021).*

[7] *Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 104.*

[8] *Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 110.*

[9] *Jean-Christophe Martin, Les règles internationales relatives à la lutte contre le terrorisme, Bruylant, Bruxelles, 2006, s. 454; Vincent-Joël Proulx, "Reconceptualizing International Law After 9/11: What Role For State Responsibility in The Prevention and Suppression of Transnational Terrorism?", A thesis submitted to McGill University in partial fulfillment of the requirements of the degree of Doctor of Civil Law, Montreal, 2010, s. 247, 258; http://digitool.library.mcgill.ca/R/?func=dbin-jump-full & object_id=103553 & local_base=GEN01-MCG02 (26.03.2021).*

[10] *Jean-Christophe Martin, Les règles internationales relatives à la lutte contre le terrorisme, s. 454; Vincent-Joël Proulx, "Reconceptualizing International Law After 9/11: What Role For State Responsibility in The Prevention and Suppression of Transnational Terrorism?", s. 426.*

[11] *Vincent-Joël Proulx, "Reconceptualizing International Law After 9/11: What Role For State Responsibility in The Prevention and Suppression of Transnational Terrorism?", s. 25, 426; Nejat Doğan, "Uluslararası İlişkilerde Meşru Güç Kullanımı: BM Sisteminin Temel İlkeleri, BM Şartı Paradigmasının Değişimi ve Türkiye", in Cenap Çakmak (Edit.), Nejat Doğan (Edit.), Ahmet Öztürk (Edit), Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye, Seçkin, Ankara, 2012,ss. 131-132.*

12 Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 110.

tamâmına siyâsî, felsefî, ideolojik, etnik, dinî, ya da başka sebeplerle her türlü yasa dışı baskı vâsıtasıyla dehşet ortamı yaratmayı tahrik eden tüm cezâî eylemler" şeklinde açıklanmıştır.[13]

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) terörizm tanımına göre ise, terörizm, *"hedef toplumda söz konusu toplumu saldırganların politik amaçlarını karşılamaya zorlamak için korku ve endişe yaratmaya yönelik şiddet kullanma veya şiddet kullanma tehdidinde bulunma"* dır.[14]

II. Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa

Meşrû müdâfaa *(légitime defence, self-defence)*, uluslararası barış ve güvenlik için uluslararası hukukun temel öneme hâiz bir müessesesidir.[15] Silâhlı bir saldırıya uğramış olmak, bu saldırıya uğrayan mağdur devletin tek taraflı olarak savunma amaçlı kuvvete başvurmasını uluslararası hukuka göre haklı kılan sine qua non koşuldur. 11 Eylül 2001'de ABD'de Dünya Ticâret Merkezi ve ABD Savunma Bakanlığı'nın binâsı Pentagon'a yönelik terör saldırıları uluslararası hukukta silâhlı saldırı kavramının terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri saldırıları da kapsayacak biçimde yorumlanması sonucunu doğurmuştur.[16] BM Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 2001 târihli 1368 ve 28 Eylül 2001 târihli 1373 sayılı kararlarında bu terör saldırılarının uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit ve hukuksal olarak da bir saldırı olduğunu, devletlerin meşrû müdâfaa haklarının bulunduğunu kabul etmiştir.[17]

Güncel uluslararası hukukta uluslararası teröristlere ve uluslararası terör örgütlerine karşı ülke sınırları dışında silâhlı kuvvet kullanılması yoluyla egemen devletlerin meşrû müdâfaada bulunması ciddî önem arz eden bir meseledir. BM Şartı'nda meşrû müdâfaa müessesesi düzenlendikten sonra anılan müessese egemen bir devlete karşı başka bir egemen devletten yönelecek silâhlı bir saldırıya karşı, saldırıya hedef olan devletin kendisini savunmak amacıyla vereceği devletten devlete simetrik olarak yönelen bir cevap biçiminde anlaşılmıştır. Burada saldırı da, cevap da simetriktir. Yâni saldırı da devletten devlete yönelmekte, cevap da devletten devlete verilmektedir. Belirtilen cevap meşrû müdâfaa olmaktadır. Hâlbuki egemen bir devlete yönelen uluslararası terör saldırısı, şâyet bu saldırı başka bir devlete bizâtihi bir silâhlı saldırı olarak isnat edilemiyorsa, devletten devlete yönelen klasik mânâda simetrik bir saldırı olmayıp, saldırının hedefinin devlet olduğu fakat saldırının failinin devlet dışı silâhlı bir aktör olduğu, klasik nitelik arz etmeyen asimetrik bir silâhlı saldırıdır.[18] Bir devletin kendi ülke toprakları hâricinde terörizme karşı meşrû müdâfaa teşkil eden bir cevap vermesi bir uluslararası hukuk meselesi oluşturur. Bu meselenin incelenmesi gereken iki boyutu vardır. Bu boyutlardan birincisi anılan cevâbın kendisinin hukuka uygunluğunun saptanmasıyken, ikincisi de cevâbın yönteminin uygunluğunun araştırılmasıdır.[19]

Şâyet devlet uluslararası terörizme karşı bir başka devletin ülkesinde meşrû müdâfaa teşkil eden bir cevap veriyorsa, meşrû müdâfaada bulunan devlet, yabancı bir devletin toprakları üzerinde, kendisine isnat edilebilen davranış(lar)la silâhlı bir kuvvet kullanımı oluşturan bir fiil gerçekleştiriyor demektir. Bu gerçekleştirilen fiil iki uluslararası hukuk kuralı ile gerilim hâlindedir. Bunlardan birincisi devletlerin uluslararası sâhada kuvvet kullanmama yükümlülüğü iken, ikincisi yabancı devletin egemenliğini çiğnememe yükümlülüğüdür. Anılan bu iki yükümlülüğü ihlâl eden bir davranış sayılmaması ve bir uluslararası haksız fiil olmaması için sergilenen davranışın meşrû müdâfaa olarak nitelendirilebilmesi gerekmektedir çünkü meşrû müdâfaa anılan davranışın uluslararası bir haksız fiil sayılmasına engel olan bir hukuka uygunluk nedenidir.[20]

III. Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaanın Uluslararası Hukuka Uygun Olması İçin Bulunması Gereken Unsurlar

Meşrû müdâfaanın mutlaka meşrû amaç, gereklilik ve orantılılık ile ölçülülük kriterleri bakımından uluslararası hukuka uygun biçimde gerçekleştirilmesi elzemdir. Şâyet bunlardan bir sapma meydana gelirse madde 2/4'deki

---

[13] *https://undocs.org/en/A/RES/53/108 (26.03.2021); https://undocs.org/fr/A/RES/53/108 (26.03.2021).*

[14] *https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf (26.03.2021).*

[15] *Additif au huitième rapport sur la responsabilité des États, par Roberto Ago, s.50; https://legal.un.org/ilc/documentation/french/a_cn4_318_add5_7.pdf (26.03.2021); Addentum to the eighth report on State responsibility, by Roberto Ago, s.51; https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf (26.03.2021).*

[16] *Nejat Doğan, "Uluslararası İlişkilerde Meşru Güç Kullanımı: BM Sisteminin Temel İlkeleri, BM Şartı Paradigmasının Değişimi ve Türkiye", s. 130.*

[17] *Jean-Christophe Martin, Les règles internationales relatives à la lutte contre le terrorisme, ss. 104-109.*

[18] *Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 293.*

yükümlülük ihlâl edilmiş olur ve ülkesinde konuk teröristlere karşı meşrû müdâfaa icrâ edilen konak devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı ve BM'nin uluslararası barış ve güvenlik olan aslî amacına aykırı bir biçimde kuvvet kullanılmış olur ve uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa amacından ve icrâ şartlarından saptırıldığı için bir uluslararası haksız fiil ve bir silâhlı saldırı teşkil eder. İlki uluslararası sorumluluk hukukun ihlâli, ikincisi de uluslararası barış ve güvenlik hukukunun bir ihlâlidir.[21]

Uluslararası hukukta gereklilik, devletin kendisinin varlığı için ciddî ve ağır bir tehlikenin bulunması, esas hizmet ve işlevlerini yerine getirmesi hakkında ciddî ve ağır bir tehlikenin bulunması, iç güvenliğinin ve barışının korunması hakkında ciddî ve ağır bir tehlikenin bulunması, insan topluluğunun bir kısmının yaşamları için ciddî ve ağır bir tehlikenin bulunması misallerinde mevcut olarak kabul edilmektedir. Gereklilik hususu uluslararası hukukta uluslararası sorumluluk hukukunda bilhassa ortaya konmuştur ve UHK'nun çalışmaları bu konuda özem arz etmektedir.[22]

Meşrû müdâfaada gereklilik ve orantılılık şartlarının aranacağı bir uluslararası teâmül hukuku kuralıdır ve bu hususun bir uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı olduğu ayrıca UAD'nın 1986'daki Nikaragua kararında, 1996 târihli Nükleer Silâhlar danışma görüşünde ve 2003 târihli Petrol Platformları kararında tespit edilmiştir.[23]

Gereklilik (necessity) kriteri mâkul yâni akla uygun başka bir seçenek (reasonable alternative) bulunmaması durumuyla karşılanabilmektedir. Silâhlı saldırıya karşı verilebilecek yegâne akla uygun cevâbın meşrû müdâfaa olması gereklilik şartının mevcûdiyetini gösterir.[24]

Gerekli olan bir meşrû müdâfaanın hukuka uygun olması için orantılı olarak uygulanması da gerekir. Orantılılık *(proportionality)* meşrû müdâfaa hakkına dayanılarak uygulanan silâhlı kuvvetin şiddetini hukuka uygun biçimde sınırlar.[25] Orantılılık kriterinde özellikle kuvvetin yöneldiği hedefin doğru seçilmesi de önemlidir.[26] Uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa esnâsında orantılılık kriteri araştırılırken uygulanan kuvvetin derecesi uluslararası terör saldırısına karşı amaç edinilen savunma çerçevesinde değerlendirme yapılmalıdır.[27] Özellikle uygulanan kuvvetin kime ve ne şiddette yöneldiği, orantılılığın değerlendirilmesinde önemlidir.

Konak devlet ve konuk teröristler ayrımına dikkat edilmelidir. Belirtilen kuvvet kullanımının gerekli ve orantılı olmasının anılan kuvvet kullanımını meşrû kıldığı belirtilmektedir. Nihâyetinde bu kuvvet kullanımını gerekli hâle getiren konak devletin ülkesinde hedef devlete ya da devletlere saldıran teröristlerin konuk olmalarıdır. Konak devlet teröristlerin konukluğunu icrâî ya da ihmâlî surette ya da acziyetinden ötürü sürdürerek bir egemenin başka ifâde ile bir devletin kendi ülkesinden diğer egemen(ler)e yâni diğer devlet ya da devletlere zarar yönelmesine engel olma genel yükümlülüğünün özel görünümlerinden birisi olan ülkesinden diğer devlet ya da devletlere terörist saldırı yapılmasını önleme, engel olma yükümlülüğünü ihlâl etmesinden ötürü yukarıda ifâde edilen meşrû müdâfaa hakkı çerçevesinde anılan kuvvet kullanma yetkisinin icrâ edilmesine neden olmuş, bu kuvvet kullanımını kendisi gerekli hâle getirmiştir.

Kendi ülkesinden başka devletlere terör saldırısı yönelmesine engel olan bir devlet böyle bir kuvvet kullanımının gerekli hâle gelmesine de daha baştan engel olmuş olacaktır. Ülkesinden yapılan terör saldırılarına engel olmayan

---

[19]Terry D. Gill, Kinga Tibori-Szabó, "Twelve Key Question on Self-Defense against Non-State Actors", International Law Studies, vol. 95, 2019, s. 468; https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2914 & context=ils (26.03.2021).

[20]Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 298.

[21]Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 316.

[22]Document A/CN.4/318/ADD.5-7, Addentum to the eighth report on State responsibility by Roberto Ago; https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf (26.03.2021); A/CN.4/318/Add.5-7; Additif au huitième rapport sur la responsabilité des États par Roberto Ago; https://legal.un.org/ilc/documentation/french/a_cn4_318_add5_7.pdf (26.03.2021); État de nécessité; https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/commentaries/9_6_2001.pdf (26.03.2021); Necessity; https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_56_10.pdf (26.03.2021).

[23]Activités militaires et paramilitaires au Nicaragua et contre celui-ci, Nicaragua c. États-Unis d'Amérique, fond, CIJ, Recueil, 1986; Affaire de la Licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires, avis consultatif du 8 juillet 1996, CIJ, Recueil, 1996; Affaire des Plates formes pétrolières, Iran c. États-Unis, arrêt du 6 novembre 2003, CIJ, Recueil, 2003.

[24]Christian J. Tams, James G. Devaney, "Applying Necessity and Proportionality to Anti-Terrorist Self- Defence", Israel Law Review, vol. 45 (1), March 2012, s. 96; https://doi.org/10.1017/S0021223711000033 (26.03.2021).

[25]Christian J. Tams, James G. Devaney, "Applying Necessity and Proportionality to Anti-Terrorist Self- Defence", s. 101.

[26]Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 331.

[27]Christian J. Tams, James G. Devaney, "Applying Necessity and Proportionality to Anti-Terrorist Self- Defence", s. 104.

ya da engel olmaktan âciz olan devletin egemenlik iddiası hedef devletin teröristlere karşı meşrû müdâfaa hakkı önünde hukukî bir engel teşkil edemeyecektir zirâ anılan meşrû müdâfaayı ülkesinden yapılan terör saldırılarına engel olmamakla ya da âciz olduğu için engel olamamakla bu devlet gerekli hâle getirmiştir; yeter ki meşrû müdâfaa gereklilik ve orantılılık sınırları içerisinde kalsın; yâni teröristleri hedef alsın ama terör saldırılarının isnat edilemediği konak devleti hedef almasın. Meşrû müdâfaanın bu biçimde hedef almadığı konak devletin anılan biçimdeki meşrû müdâfaaya kuvvet kullanarak engel olmaya çalışması ise konak devletten meşrû müdâfaa hâlindeki devlete karşı yönelmiş bir silâhlı saldırı oluşturacaktır ve bu takdirde meşrû müdâfaada bulunan devletin meşrû müdâfaa hakkının konak devlete de yönelebilmesine imkân sağlayacaktır.

Gerekli olan bir meşrû müdâfaanın hukuka uygun olması için orantılı olarak uygulanması da gerekir. Orantılılık ilkesinin *(the principle of proportionality)* uygulanması âciz *(unable)* konak devletin topraklarında konuk teröristlere karşı meşrû müdâfaada bulunulurken âciz konak ile terörist konukların ayrılması gerektiğini ve uygulanan silâhlı kuvvetin sâdece konuk teröristlere yönelmesi gerektiğini işâret eder.[28]

Orantılılık ilkesine aykırılık meşrû müdâfaanın meşrûluk niteliğini bozar, böyle bir askerî harekât artık meşrû müdâfaa değildir ama bir silâhlı saldırı ve bir haksız fiildir.

Meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanmaya başvurulurken gâye uğranılan silâhlı saldırının bertaraf edilmesidir dolayısıyla bu meşrû gâyeye ulaşmak için kullanılması gerekenden fazla bir kuvvet şiddetinin kullanılmaması orantılılık ilkesinin getirdiği bir hukukî zorunluluktur.[29] Benzer biçimde uygulanan kuvvetin süresinin de gâyeye ulaşmak için yeterli ama bundan fazla olmaması ölçülülük kriterinin getirdiği bir yükümlülüktür. Meşrû müdâfaa cezâlandırıcı bir eylem değildir; gâyesi cezâlandırma olamaz. Meşrû müdâfaada gâye saldırıyı bertaraf etmektir; saldırıyı ve tehdidi sona erdirme gâyesi hâsıl olup amaç gerçekleşince meşrû müdâfaaya son verilir. Bu ölçülü biçimde meşrû müdâfaada bulunmaktır. Son verilmesi gereken zamanda meşrû müdâfaaya son vermek ölçülülük ilkesidir. Meşrû müdâfaada bulunmaya devam etmenin gereği olmadığı için yâni gereklilik sona erdiği için meşrû müdâfaaya ölçülü bir biçimde son vermek gerekir. Amaç gerçekleştiği için gereklilik sona ermiştir ve bununla birlikte meşrû müdâfaanın da sona ermesi zarûrîdir. Meşrû müdâfaada başından sonuna kadar haddi aşmamak temel ilkedir.[30]

Meşrû müdâfaa hakkı oluşturmayan bir biçimde bir devletin ülkesinde yapılacak bütün askerî eylemler uluslararası hukuka göre bu devletin egemenliğini ihlâl etmektir. Bu askerî eylemlerin ağırlık derecelerinin hafif olması bunun ihlâl oluşturmasını değiştirmez. Bir devletin ülkesinde yapılan bütün askerî eylemler onun egemenliğini ihlâl eder ve uluslararası haksız fiil oluşturur. Haksız fiil oluşturmaması için bir hukuka uygunluk nedeni bulunmalıdır. İfâde edilen durumda, hukuka uygunluk sebebi, meşrû müdâfaa hakkıdır. Meşrû müdâfaa uluslararası hukukta BM Antlaşması tarafından kuvvet kullanmanın istisnâsı olarak bizzat düzenlenmiştir ve kuvvet kullanma yasağına aykırı davranışın hukuka uygunluk nedeni meşrû müdâfaadır.[31]

Sonuç

Meşrû müdâfaanın icrâ şartları iki sınıfta toplanırlar bunlardan ilki meşrû müdâfaa hakkının doğumuna ilişkin şartlardır; ikincisi de meşrû müdâfaanın uygulanması sırasında uyulması gereken sınırlardır ve ilk sınıf şart olarak meşrû müdâfaanın doğumuna ilişkin unsurlar incelenir. Meselenin ortaya çıkışı ve ona eşlik eden uluslararası hukuktaki değişim birlikte gösterilirken, meşrû müdâfaayı yöneten kural ve sınırlar da hatırlatılmalıdır. Meşrû müdâfaa hâlinde verilen cevâbın sınırları iki türlüdür. İlki zaman bakımından sınır, ikincisi de maddî bakımdan sınırdır. Uluslararası terörizme karşı sınır ötesinde meşrû müdâfaa harekâtı düzenlemek bir başka devlete karşı meşrû müdâfaaya geçmeksizin sınır ötesinde teröristlere âit hedeflere karşı askerî kuvvet kullanmaktır. Şâyet bu teröristlerin faâliyetleri bir başka devlete isnat edilebilir olsaydı zâten o devlete karşı meşrû müdâfaada bulunulabilecekti ve ona âit hedeflere karşı da askerî kuvvet kullanılabilecekti. Gereklilikten anlaşılması gereken silâhlı bir saldırıya uğramış olmakken, orantılılık-ölçülülükten anlaşılması gereken meşrû müdâfaa hâlindeyken kullanılan kuvvetin intikam

[28] *Terry D. Gill, Kinga Tibori-Szabó, "Twelve Key Question on Self-Defense against Non-State Actors", s. 502.*

[29] *Süleyman Dost, "Uluslararası Hukukta Orantılılık İlkesi", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y. 6, Sa. 12, 2018, s. 363; http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/596206 (26.03.2020).*

[30] *Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, s. 334.*

[31] *Christian J. Tams, James G. Devaney, "Applying Necessity and Proportionality to Anti-Terrorist Self- Defence", s. 98.*

alma amacına yönelip gereksiz şiddet içermemesidir. Haddi aşmama ilkesi, meşrû müdâfaanın gereklilik-orantılılık-ölçülülük unsurlarını kapsayan, uyulması hukuken zarûrî ilkedir. Denilebilir ki, uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa hakkından ileri gelen kuvvet kullanma yetkisinin uygulanmasında genel olarak devletler bakımından mesele daha başta ortaya çıkarken dahi, meşrû müdâfaanın derinlerde olan uluslararası teâmül hukuku kökenleri dolayısıyla kadim haddi aşmama ilkesi hukukî bir nas olarak devletler için orta yerde bulunmaktaydı.

Konak devlet için isteksiz ya da âciz devlet sorgulaması yapılmasının işlevi iyi açıklanmalıdır. Bu sorgulamanın işlevi meşrû müdâfaanın gereklilik şartının gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için yapılmasıdır. Gereklilik şartının belirlenmesi için yardımcı bir yöntemdir. Bundan fazla hukukî değer biçilmesi hatâlı olacaktır. Dolayısıyla bu sorgulama kendi başına meşrû müdâfaanın unsurlarından değildir. Bu sorgulama meşrû müdâfaanın esas unsuru olan gereklilik şartının varlığını anlamak için yapılan bir incelemedir. Bu sorgulama ile birlikte düşünülmesi gereken ve gereklilik unsurunun varlığını doğuran esas olay, uluslararası terörist saldırının varlığının kendisidir. Uluslararası hukukta silâhlı saldırı sayılabilecek yıpratıcılıkta/yıkıcılıkta ve zarar vericilikte olan uluslararası terör saldırısı, ister bir eylem ile veya ister olayların toplamı neticesinde bir dizi eylem ile olsun, varlığı ile gereklilik unsurunu doğurur. Anılan sorgulama bu saldırının niye olduğu, olmaya devam ediyorsa niye devam ettiği, olma tehdidi sürüyorsa da niye son verilemediği ile ilgili, konak hakkında bilgi edinmeye yarayan bir sorgulamadır. Bu bilgi, gereklilik unsurunu değerlendirmede kullanılması gereken bir bilgi olduğu için anılan sorgulama yapılmaktadır. Edinilen bilgi ile meşrû müdâfaadan başka bir yol bulunulabilirse o yolun kullanılması olanağı aranmaktadır.

Meşrû müdâfaayı gerekli kılan konağın sorumluluğu değil konukların saldırısıdır. Kaldı ki uluslararası hukukta meşrû müdâfaa sorumluluğun bir yaptırımı değildir. Kuvvet kullanmadan önce başka yol olup olmadığının denetlenmesi ve gerekliliğin varlığından emin olunması için isteksiz ya da âciz devlet sorgulaması yapılarak çözüm yolları incelenmektedir/incelenmelidir çünkü bu biçimde kuvvet kullanmaktan başka mâkul yol kalmamalıdır. Konuk olduğu topraklardan düzenlediği saldırılar konak devlete isnat edilemediği için bir simetrik devlet saldırısı sayılmayan uluslararası terör saldırılarına karşı klasik simetrik meşrû müdâfaa kalıbı içerisinde kalınsa, konuk terör örgütü, konak devlet topraklarında kendisine katiyen ilişilemeyen bir biçimde en korunaklı şekilde kendisine sağlam bir yuva bulacak ve buradan terör saldırılarını düzenlemeye devam ederken uluslararası hukuk terörizmin lehine çalıştırılacaktır.

Unutulmaması gereken bir mühim nokta da bu konuda esas önemli olan hukukî tutumun diğer doğrudan ilgisiz devletlerinkinden önce uluslararası terörizme hedef olan devletlerin hukukî tutumlarının ne olduğudur çünkü menfaatleri ve hakları özel olarak etkilenen devletler öncelikle uluslararası terör saldırılarınca hedef alınmış olan devletlerdir. Klasik dar anlayış hâkim gelse yürürlükteki uluslararası hukukun emriymişçesine bu saldırılara hedef olan devlete sâdece hedef olmaya katlanmaya devam etmek düşecektir çünkü kendisine bu anlayış tarafından meşrû müdâfaa hakkı bahşedilmeyecektir. Halbuki cârî uluslararası hukukta konak devlete, ona saldırı isnat edilmese bile isteksizliğinden ya da âcizliğinden ötürü konukların konukluğuna son verip kendisini konak durumundan kurtarmadığı için topraklarında konuklara karşı meşrû müdâfaada bulunulmasına katlanmak düşer. Bu duruma düşmek istemeyen bir devlet, topraklarından yönelen terörizmi engelleme yükümlülüğünü yerine getirmelidir. Yerine getirmemede ihlâlin kusurla işlenmesi bir unsuru değildir ve kusursuz olmak hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaz; konağın kusuru olsun olmasın hedefin uğradığı terörist saldırı, silâhlı saldırıdır. Anılan meşrû müdâfaanın gerekliliği isteksizlik veya âcizlik sorgulaması ile teyit edildikten sonra konak devlet hedef alınmaksızın topraklarında terörist konuklara karşı şiddeti ve hedefi ayarlanarak orantılı bir biçimde kuvvet kullanılmalı ve amaç gerçekleşip saldırıya karşı savunma gâyesine ulaşıldıktan sonra meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanılmasına ölçülü biçimde zamânında son verilmelidir. Gereklilik, orantılılık, ölçülülük bakımlarından haddi aşan bir kuvvet kullanımı meşrû müdâfaa değildir ama bizâtihi bir silâhlı saldırırdır.

Kaynaklar

Activités militaires et paramilitaires au Nicaragua et contre celui-ci, Nicaragua c. États-Unis d'Amérique, fond, CIJ, Recueil, 1986

Addentum to the eighth report on State responsibility, by Roberto Ago, s.51; https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf

Additif au huitième rapport sur la responsabilité des États, par Roberto Ago, s.50; https://legal.un.org/ilc/documentation/french/a_cn4_318_add5_7.pdf

Affaire de la Licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires, avis consultatif du 8 juillet 1996, CIJ, Recueil, 1996

Affaire des Plates formes pétrolières, Iran c. États-Unis, arrêt du 6 novembre 2003, CIJ, Recueil, 2003

Christian J. Tams, James G. Devaney, "Applying Necessity and Proportionality to Anti-Terrorist Self-Defence", Israel Law Review, vol. 45 (1), March 2012; https://doi.org/10.1017/S0021223711000033

Hakkı Hakan Erkiner, Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa, Seçkin, Ankara, 2020

http://www.uhdigm.Adâlet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_01.pdf https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_56_10.pdf https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p1.pdf https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/commentaries/9_6_2001.pdf https://undocs.org/en/A/RES/53/108

https://undocs.org/fr/A/RES/53/108

Jean-Christophe Martin, Les règles internationales relatives à la lutte contre le terrorisme, Bruylant, Bruxelles, 2006

Nejat Doğan, "Uluslararası İlişkilerde Meşru Güç Kullanımı: BM Sisteminin Temel İlkeleri, BM Şartı Paradigmasının Değişimi ve Türkiye", in Cenap Çakmak (Edit.), Nejat Doğan (Edit.), Ahmet Öztürk (Edit), Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye, Seçkin, Ankara, 2012, ss. 103-134

Süleyman Dost, "Uluslararası Hukukta Orantılılık İlkesi", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y. 6, Sa. 12, 2018, ss. 361-400; http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/596206

Terry D. Gill, Kinga Tibori-Szabó, "Twelve Key Question on Self-Defense against Non-State Actors", International Law Studies, vol. 95, 2019; https://digital- commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2914 & context=ils

Vincent-Joël Proulx, "Reconceptualizing International Law After 9/11: What Role For State Responsibility in The Prevention and Suppression of Transnational Terrorism?", A thesis submitted to McGill University in partial fulfillment of the requirements of the degree of Doctor of Civil Law, Montreal, 2010; http://digitool.library.mcgill.ca/R/?func=dbin-jump- full & object_id=103553 & local_base=GEN01-MCG02

Kamu Diplomasisi Fırsat ve İmkânlarının Değerlendirmesi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği

Mehmet Akif Akpınar[1]

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler ortaya çıkmıştır. Yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu olarak nitelendirilen uluslararası sistem artık tek kutuplu veya çok kutupluluğa evrilen bir tanımlama ile karşı karşıya kalmıştır. Artık birden fazla büyük gücün olması, diğer devletleri de etkilemiştir. Küreselleşme ile dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayın diğer devletler tarafından bilinmesi iletişim araçlarının ve teknolojinin de gelişmesiyle yüksek ölçüde hız kazanmıştır. Böylesine önemli bir sistemde iletişim, devletlerin dış politikalarında yadsınamaz bir gerçek oluşturmuştur.

Değişen ve gelişen uluslararası aktörler göz önünde bulundurulduğunda artık devletler askeri ve güvenlik politikalarının yanında kendi kültürlerini ve kendi yaşam biçimlerini diğer devletlerin kamuoyunu etkilemek için kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda 20. yüzyılın sonlarına doğru kavramsallaşan kamu diplomasisi, 21. yüzyıl itibari ile devletlerin başvurduğu bir diplomasi çeşidi olarak yer almıştır. Devletler kamu diplomasisi ile diğer ülkelerin kamuoyunu, kamu diplomasisi kurum ve araçları ile etkileyerek bir kültürel diplomasi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Soğuk Savaş sonrasında başlattığı kamu diplomasisi çalışmalarına 2000'li yılların başından itibaren hız vermiş ve bu yönde dış politika oluşturmaya yönelmiştir. Kamu diplomasisini klasik diplomasi yöntemlerinden ayıran en önemli unsur devletlere yönelik değil, yabancı devlette yaşayan halka, insana karşı olmasıdır.

Türkiye, başlatmış olduğu "Girişimci ve İnsani Dış Politika" mottosuyla kamu diplomasisine verdiği önemi çok açık bir şekilde göstermektedir. Cumhuriyet'in kurulduğu tarihten günümüze kadar dış politikada yaşanan gelişmeleri barışçıl ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözmeye çalışan Türkiye, günümüze kadar dönem dönem çok ciddi güvenlik kaygıları ve sınamalara maruz kalmıştır. Bu sınamalar karşısında dış politika araçlarını ve dış politikasını çeşitlendiren Türkiye günümüzde başlatmış olduğu kamu diplomasisi faaliyetleri ile diğer ülkeler nezdinde Türkiye'nin kültürünü çeşitli araçlar ile yönlendirmektedir. Bu bağlamda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü, Türk Hava Yolları (THY), Kızılay, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar ile müspet bir imaj oluşturmaktadır.

1- Kamu Diplomasisi Kavramı

Kamu diplomasisi kelime anlamı olarak kamuya yönelik diplomasi demektir. İlk olarak 1990 yılında literatüre kazandırılan kamu diplomasisi kavramı[2] uluslararası sistemde de artık realist anlayışın yerine neorealist anlayışın geldiği dönemi de kapsamasıyla ana eksen olarak işbirliği gibi konuları ön plana getirmiştir. Buradan hareketle kamu diplomasisi kavramı geleneksel diplomasi yöntemlerinden farklı olarak insanı ana unsur olarak ele almıştır. Kamu diplomasisi kavramının yumuşak güç ve kültürel diplomasi gibi kavramlarla ortak amaca sahip olmasının yanı sıra onları tamamlayıcı bir tarafı bulunmaktadır. Kamu diplomasinin birçok tanımı olmasına karşın şu tanımı önemlidir: Bir ülkenin çekim gücüyle istediğini almasıdır. Cazibe merkezi haline gelerek rıza yoluyla devletler ve kamuoyları üzerinde etki sahibi olunmasıdır. Eğer bir ülke, cazibe merkezi haline gelir, kendi amaçları ve değerlerini ikna yoluyla başka ülkeleri etkilemekte kullanırsa bu güç, askeri ve ekonomik güçten daha etkili olabilir. Kamu diplomasisi uygulayıcı devletler tarafında başarılı bir şekilde uygulanması halinde geleneksel gücün çok üzerinde bir etki ve kontrol imkânı verir.[3]

---

[1]*Uluslararası İlişkiler Uzmanı, e-mail: akifakpinar11@gmail.com*

[2]*Joseph Nye, Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power, Basic Books; Reprint edition (August 6, 1991).*

[3]*İbrahim Kalın, 2000'li yıllar Türkiye'de Dış Politika, İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011.*

Aslında açık olarak kamu diplomasisi bir devletin resmi diplomatik misyonlarına ek olarak birey, grup, şirket ve diğer unsurlarını devreye sokmak suretiyle hedef kitle veya toplumu bir şekilde etkileyerek çıkarlarını sağlama faaliyetidir. Kamu diplomasisini uygulama basamakları kamu diplomasisinin uygulanmasında çok önemlidir. Bu basamaklardan bir tanesi de kamu diplomasisi uygulayan devletin tarihsel altyapısıdır. Buna ek olarak ekonomik altyapısının da uygun olması durumunda çok rahat bir şekilde kamu diplomasisi uygulamalarına gidebilir. Ekonomik altyapıya örnek olarak ABD verilebilir. Çok uzun bir tarihsel altyapısı olmamasına rağmen ABD ekonomik altyapısı ile dünyada kamu diplomasisi faaliyetlerini etkin ve sürekli bir şekilde devam ettirmektedir. ABD'nin kamu diplomasisi faaliyetleri 11 Eylül saldırılarından sonra daha belirgin bir şekilde görülmektedir.[4]

1.2 Kamu Diplomasisinin Uygulanması

Kamu diplomasisinin uygulanması hususunda ise birtakım enstrümanlar ortaya çıkmaktadır. Bu enstrümanlar şu şekilde sıralanabilir: Kültürel, eğitimsel, teknolojik ve ekonomik, askeri ve dini enstrümanlar. Kamu diplomasisi uygulayacak devletin bu enstrümanlara haiz olması çok önemlidir.

"21. yüzyılın ve gelecek dünyanın stratejik olarak önemli bir diplomasi çeşidi olan kamu diplomasisinin Joseph Nye'e göre üç farklı boyutu vardır: Birinci boyut "günlük iletişim ve bilgilendirme" boyutudur. Doğru bilginin sürekli kılınması, zamanında aktarılması ve sağlıklı bir algı oluşturulması, kamu diplomasisi yönetiminin önceliklerinin başında gelmektedir. Kamuoyunun ilgisinin çekilmesi, bütünselliğin ve tutarlılığın sağlanması da önem taşımaktadır. İkinci boyut olan "stratejik planlama ve ülkenin markalaşması" uzun vadeli planlama ve stratejiye dayanmaktadır. Kamu diplomasisi, ülkelerin "marka" haline gelmesine de artık çok ciddi katkılar yapmaktadır. Ülke markasını güçlendiren, kamuoyundaki algısını sağlamlaştıran ülkelerin ikna etme kapasitesi daha da artmaktadır. İtibarlı, güvenilir, saygın ülke haline gelmek, verilen mesajların etkisini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. "Uzun vadeli ilişkiler kurmak ve geliştirmek" ise kamu diplomasisinin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Kamu diplomasisi araç ve yöntemlerini kullanarak, hedef ülke ve toplumlarla çeşitli alanlarda kurulan ilişkiler, verilen mesajların kalıcılığının sağlanmasında önemli bir faktördür. Eğitim, medya, değişim programları, staj imkanları vb. araçlar kalıcı ve uzun vadeli ilişkiler kurabilmek için önemli imkân ve fırsatlar sunmaktadır. Bu ilişkiler toplumların ve ülkelerin birbirini daha yakından tanımasına yardımcı olmakta, tanıma arttıkça, anlama ve ikna olma olanakları da çoğalmaktadır."[5] Devletler kamu diplomasisi uygulamaları ile ne amaçlamaktadır? Geleneksel diplomasi yöntemlerinin yanında neden kamu diplomasisine gerek duyuyorlar? Cevabı çok basit: Devletler Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren hiç alışık olunmayan bir uluslararası sistemle karşı karşıya kalmışlardır. Gelişen teknolojik gelişmeler, haberleşmenin hızlanması, kültürel değerlerin ön plana çıkması ve ekonomik nedenlerden dolayı farklılaşan ve küreselleşen sistemde var olmak ve kendi imajlarını oluşturmak amacıyla kamu diplomasisi çalışmalarına başlamışlardır.[6]

Günümüz dünyasında artık iç politika ile dış politika ayrımının kalkması ve devletlerin bu gerçeği göz önünde bulundurarak dış politika yapımı içerisinde bulunmaları, kamu diplomasisi çalışmalarının en önemli nedenlerindendir. Bu bağlamda devletler kendi uluslararası çıkarları doğrultusunda gerçekleştirmek istedikleri politikaların bütün uluslararası sistemde yer alan devletleri etkilediği bilinci ile kamu diplomasisi oluşturulmasında yer almaktadırlar. Buradan hareketle yabancı devlet kamuoyunu etkileme ve ikna yöntemlerini kullanarak kamuoyunun da karar alıcıları harekete geçirmesini sağlamaktadır. Kamu diplomasisi uygulamaları, devletlerin orta ve uzun vadede belirledikleri amaçlarına doğru ilerlemesinde çok önemli bir konumdadır. Kamu diplomasisinin uygulanmasında en önemli unsurlardan bir tanesi de hedef kamuoyunun etkilenmesi durumudur. Hedef kamuoyunun etkilenme süreci çok kısa bir süreç olmamakla birlikte doğru ve güvenilir bir şekilde devam etmelidir. Kamu diplomasisi faaliyetleri devletleri uluslararası sistemde bir yandan bir şirket gibi markalaşmaktadır. Bu markalaştırma ve imaj yaratma ise çeşitli kanallar aracılığıyla oluşturulmaktadır.[7]

---

[4]Kavram Avcılar: Kamu Diplomasisi nedir? https://www.youtube.com/watch?v=tX97eoRUs A, Erişim Tarihi: (01.12.2019).

[5]Abdullah Özkan, 21.yy'ın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi Vizyonu ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkanları, Stratejik Rapor, No :70, İstanbul: Tasarım Yayınları, 2017.

[6]Pawel Surowiec, Nation Branding, Public Relations and Soft Power: Corporatising Poland, Routledge, 2016.

[7]Abdullah Özkan, "Ülke Markası" İnşasında Kamu Diplomasisinin Stratejik Rolü, https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/138-uelke-markas-nasnda-kamu-diplomasisinin- stratejik-rolue Erişim Tarihi: (25.11.2019)

Kamu Diplomasisi uygulanmasında temel husus kültürdür. Bir devletin diğer devlet kamuoyunu etkilemesi ve kendisini tanıtması derin bir kültürel birikim gerektirmektedir. Bu kültürün yabancı devletin kamuoyuna empoze edilmesi ile başlayan süreç, devletin kültürü ile birlikte şekillenen yaşam biçimi, dini, dili, TV dizileri, tarihi ve sunduğu eğitim kalitesi ve fırsatları ile şekillenmektedir. Kamu diplomasisinin uygulanma şekli çeşitlendirilebilir. Örnek olarak bir vatandaşın yabancı devlet sınırları içerisinde yaptığı davranış devletin kamu diplomasisi çalışmalarında olumlu bir gelişme meydana getirebilir. Bu bağlamda kamu diplomasisi faaliyeti içerisinde bulunan devletlerin kendi kamuoylarını da bilgilendirmesi, uygulanan kamu diplomasisinin kalitesi ve başarısı açısından son derece önemlidir.

1.3 Türkiye Cumhuriyeti'nin Kamu Diplomasisi Anlayışı ve Bu Bağlamda Fırsat ve İmkanların Değerlendirilmesi

Türkiye, bulunduğu coğrafyadan dolayı jeopolitik ve jeostratejik açından çok önemli bir ülkedir. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden günümüze kadar çok ciddi güvenlik kaygıları olmuş ve bu güvenlik kaygılarını barışçıl ve uluslararası hukuka uygun biçimde başarılı bir şekilde üstesinden gelmeyi bilmiştir. Küreselleşen dünyada Türkiye kamu diplomasisi faaliyetlerine 1990'ların başından itibaren başlamış ve bu faaliyetler 2000'li yılların başından itibaren hızlı ve başarılı bir şekilde devam etmiştir.[8]

Türkiye, kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunması için bir devletin sahip olabileceği bütün gereksinimlere sahip ve güçlü bir ülke olmakla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı olduğu için coğrafyasında ve dünyada geniş bir tanınmaya sahip ender devletlerden bir tanesidir. Sahip olduğu derin tarih ve kültür varlığı Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde sahip olduğu bir güç olmakla birlikte, doğru zamanda doğru yerde doğru insanlarla kullanılması da çok önemlidir.

"Türkiye'nin kamu diplomasisi uygulamalarına 1990'ların başında TİKA ile başlamıştır". Soğuk Savaş'tan sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletlerine yönelik çalışmalarda bulunan TİKA 2000'li yılların başından itibaren hızlanan süreçte yapılandırılarak Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde etkili olan bir kurum olmuştur. Türkiye aslında kamu diplomasisine diğer devletlere nazaran geç kalmıştır.

Zira kamu diplomasisi uygulamaları uzun seneler gerektiren bir diplomasi anlayışıdır. Bu bağlamda 2000'lere kadar Türkiye'de yaşanan olaylar Türkiye'yi kamu diplomasisi, uygulamalarında yavaşlatmıştır. Ancak Türkiye buna rağmen 2000'li yılların başından itibaren kamu diplomasisi faaliyetlerine gerekli önemi vermiş ve Türkiye'nin hikayesini tüm dünyaya anlatmaya başlamıştır.[9] Buradan hareketle Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Türk Hava Yolları, Yunus Emre Enstitüsü, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, TRT World, TRT Avaz, Türkiye Bursları gibi kurumlarla birlikte yeni bir vizyon belirlemiş ve bu bağlamda çok ciddi atılımlar gerçekleştirerek bir marka haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu kültür, derin tarih oluşumu, ekonomik güç, ekseriyetle kamu diplomasisinde olmazsa olmaz niteliğe haiz fırsatlardır. Türkiye elinde bulundurduğu bu fırsat ve imkanları değerlendirme hususunda daha başarılı olmak için çeşitli atılımlar yapmaktadır. Küreselleşen dünyada teknolojinin hızla gelişmesi ve birçok yeni durumların ortaya çıkması ile birlikte kamu diplomasisi daha önemli ve olmazsa olmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Devletler kamu diplomasisi faaliyetlerine geniş bir şekilde yayarak uzun vadede başarılı bir imaj ve marka oluşturmak için çeşitli araçlar vasıtasıyla faaliyetlerde bulunmaktadırlar.[10]

Çok basit bir örnekle anlatılacak olursa, İngiltere'nin geçmiş dönem Ankara büyükelçisinin fanatik bir Beşiktaş taraftarı olduğu bilinmektedir.[11] Şu anki büyükelçi ise fanatik bir Fenerbahçelidir ve fırsat buldukça Fenerbahçe'nin maçlarını stadyumdan izlemektedir.[12] Buradan hareketle bir dönem sonraki büyükelçinin Galatasaraylı olacağını

---

[8] *Muhammed Berdibek, Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri ve Etkileri: 2002- 2012, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012.*

[9] *Muharrem Ekşi, Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Ankara: Siyasal Kitabevi 2018.*

[10] *Ahmet Nafiz Ünalmış, "Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü", Bilig, Sayı 91, 2019.*

[11] *Hürriyet, İngiliz büyükelçi Richard Moore, Beşiktaş kongre üyesi oldu, http://www.hurriyet.com.tr/sporarena/ingiliz-buyukelci-richard-morre- besiktas-kongre-uyesi-oldu- 40586380, 2017 (Erişim Yılı: 2019)*

[12] *Hürriyet, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Fenerbahçeli olduğunu açıkladı, https://www.cnnturk.com/spor/futbol/ingilterenin-ankara-buyukelcisi-fenerbahceli-oldugunu-acikladi, 2019 (Erişim Yılı:2019).*

tahmin etmek zor değildir. Bu ve bunun gibi örnekler elbette çoğaltılabilir. Devletler bu şekilde hedef kamuoyunu etkileyerek kendi devletlerinin imajına, markalaşmasına katkı sağlamaktadırlar. Küreselleşen dünyada 21. yüzyılın ve geleceğin şüphesiz en önemli diplomasi araçlarından bir tanesi de kamu diplomasisidir. Türkiye gelişen ve değişen uluslararası sistemde başarılı bir şekilde kamu diplomasisi faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bağlamda dünyada en fazla diplomatik temsilciliğe sahip ülkeler arasında 5. sıradadır.[13] Dünyanın hemen hemen her yerinde olan Türkiye kendi kültürünü çeşitli araçlarla çok başarılı bir şekilde sürdürmektedir. Bunlara örnek verecek olunursa, Türk dizileri, Türk sinema filmleri, insani yardımlar, medya, yurtdışında yaşayan Türk diasporası, yemek kültürü, tarihi eserler, gibi birçok araçla dünyada hikayesini anlatmaktadır.

Ancak algının gerçek olduğu dünyamızda Türkiye özellikle kendi doğru çıkarları hususunda başlatmış olduğu operasyonlar ve izlemiş olduğu politikalarda zaman zaman dünyadaki diğer devletler ve bu devletlerin kamuoyları tarafından eleştirilmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinden atılan bir tweetin küreselleşen dünyada çok önemli olduğu elbette yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte doğru ve yanlış bilginin birbirinden ayrılmasını da güçleştirmektedir. Bu durumda görünüyor ki; bu yanlış algıların giderilmesi için bir devletin olumlu imajı çok önemlidir ve gelecekte de çok önemli olacağı aşikardır. Zira bir devlet doğru şekilde bir iş yapmış olsa da medya ve iletişimin çok etkili olduğu dünyamızda çok basit bir şekilde yalanlanabilmekte ve yanlış bilgilerle doldurularak servis edilebilmektedir.

Tam da bu hususta devletlerin kamu diplomasisinde başarılı olmaları ve diğer devletlerin halkları nezdinde olumlu bir imajla bilinmeleri çok önemlidir. Türkiye içinde gelecekteki en önemli konulardan bir tanesi de kendi hikayesini doğru bir şekilde anlatmasıdır. Bu bağlamda kamu diplomasisi uygulamalarında Dışişleri Bakanlığının en etkin mekanizma olması çok önemlidir. Bir büyükelçinin görev yaptığı ülkede, oradaki halkla bir araya gelmesi ve onların düşüncelerini paylaşması Türkiye için çok önemli olacaktır. Ancak her şeyden önce kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunulurken tüm ülke birlik içerisinde olmalıdır. Bu sadece birkaç kurum veya insanın yapmasıyla olacak bir iş değildir. Zira yurtdışına çıkan bir insan orada Türkiye Cumhuriyeti pasaportunu taşımaktadır. Burada yaptığı bir yanlış Türkiye Cumhuriyeti'nin çabalarını engelleyecektir. Bu nedenle ulusal medyanın dış haber temsilcileri ve Türk halkı bu konu hakkında bilgilendirilerek gerekli önlemler alınmalıdır.

Kamu diplomasisi milli bir birlik içerisinde strateji belirlenerek gerçekleştirildiği takdirde Türkiye Cumhuriyeti'nin 2023, 2053, 2071 ve 2123 hedeflerine uzanan yolda gerek ekonomik, siyasi, askeri politikalarda ve gerekse kendini dünyaya anlatması hususunda gerekli bir iletişimdir. Belirlenecek stratejinin Dışişleri Bakanlığı tarafından belirlenmesi çok önemlidir ve belirlenecek olan strateji ihtiyaca göre değil süreklilik gerektiren bir durumdur. Diğer bir önemli husus ise oluşturulacak stratejinin tek bir kurumdan çıkmasıdır. Tek seslilik kamu diplomasisinde çok önemlidir ve resmî kurumların dışında özel kurumların da bu yönde bilgilendirmesi Türkiye'nin kamu diplomasisi politikalarına yüksek seviyede katkı sunacaktır. Ayrıca kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlarının tam bir bağlılık ile entegre olması, iletişim kanallarının açık olması çok önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, sahip olduğu coğrafya ve derin tarihi ile birçok kültürün bir arada olduğu önemli bir devlettir. Gerekli strateji belirlenip sistemli bir şekilde uygulanması durumunda Türkiye, dünyada kamu diplomasisi faaliyetleri bağlamında en başarılı ülke olma potansiyeline sahip bir ülkelerdendir. Bu fırsatı değerlendirmek çok gerekli ve olmazsa olmaz bir niteliğe sahiptir. Zira Türkiye gelişen ekonomik ve demokratik yapısı ile dünyada çok önemli bir imaja sahiptir. Bu imajın daha da kuvvetlendirilmesi ve geliştirilmesi için gerekli adımların atılması, dünyanın klasik diplomasinin dışına çıktığı günümüzde çok gerekli bir durumdur. Türkiye'nin hikayesi ve sahip olduğu değerlerle oluşacak müspet imaj, Türkiye'nin dış politikasında yaşamış olduğu bütün sıkıntılarının ve kısıtlamaların önünü açacak ve savunduğu tezleri basit bir şekilde somutlaştıracaktır. Güçlü Türkiye ve hikayesi bilinen bir Türkiye, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çok haklı gerekçelerle öne sürdüğü "Dünya 5'ten büyüktür" söylemini dünyanın her yerinde duyurabilir ve oradaki kamuoylarının da cesaretlenmesini sağlayarak BM'de bir reformlar bütünü sağlayabilir. Doğu Akdeniz'de olan hakkını daha güçlü, kendi sınırlarında bir terör devletine izin

[13] *Dışişleri Bakanlığı, "Turkey's Enterprising And Humanitarian Foreign Policy", http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa, (20.11.2019).*

vermeyişini daha anlaşılır bir şekilde, kendi haklı güvenlik gerekçeleriyle çeşitlendirdiği savunma mekanizmalarını daha sistemli ve ihtiyacı olduğu algısıyla dünyanın kabul etmesini sağlayacaktır.

İşte bu durumda kamu diplomasisi geleceğin konseptidir ve sistemli bir şekilde uygulanması durumunda Türkiye'nin dış politika araçlarını çeşitlendiren bir örnek olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından itibaren yaşamış olduğu çeşitli sınama ve güvenlik kaygılarını azaltma yolunda bir mihenk taşı niteliğine haiz olacaktır.

Kaynaklar

Akçay, N. C. (2014). "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi ve Fransa'nın Afrika Ülkelerine Yönelik Uluslararası Öğrenci Programları Örneği". Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, Türkiye.

Berdibek, M. (2012). Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri ve Etkileri: 2002-2012. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Dışişleri Bakanlığı, Turkey's Enterprising And Humanitarian Foreign Policy, http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa, (20.11.2019).

Ekşi, M. (2018). Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası. Ankara: Siyasal Kitabevi.

https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/138-uelke-markas-nasnda- kamu-diplomasisinin- stratejik-rolue Erişim Tarihi: (25.11.2019).

Hürriyet, İngiliz büyükelçi Richard Moore, Beşiktaş kongre üyesi oldu, http://www.hurriyet.com.tr/sporarena/ingiliz-buyukelci-richard-morre-besiktas-kongre- uyesi-oldu-40586380, 2017 (Erişim Yılı: 2019)

Hürriyet, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Fenerbahçeli olduğunu açıkladı, https://www.cnnturk.com/spor/futbol/ingilterenin-ankara-buyukelcisi-fenerbahceli- oldugunu-acikladi, 2019 (Erişim Yılı:2019).

Kalın, İ. (2011). 2000'li yıllar Türkiye'de Dış Politika. İstanbul: Meydan Yayıncılık.

Manor, I. (2019). The Digitalization of Public Diplomacy. Palgrave Macmillan.

Nye, J. (August 6, 1991). Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power. Basic Books; Reprint edition.

Özkan, A. "Ülke Markası" İnşasında Kamu Diplomasisinin Stratejik Rolü,

Özkan, A. (2017). "21.yy'ın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları". TASAM. İstanbul: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Purtaş, F. (2017). "Cultural Diplomacy Initiatives of Turkic Republics". Perceptions, 91-110.

Rugh, W. (2011). The Practive of Public Diplomacy. Washington.

Surowiec, P. (2016). Nation Branding, Public Relations and Soft Power: Corporatising Poland. Routledge.

Ünalmış, Ahmet Nafiz (2019). "Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü". Bilig - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 91, 137-159.

Doğu Akdeniz'in Önemi

Prof. Dr. Sibel Turan*

Mahmut Şen**

Giriş

Devletlerin varlıklarını devam ettirme sürecinde ekonomik faktörler çeşitli oranlarda etki eden unsur olmuştur. Bununla bağlantılı olarak coğrafyanın sağladığı avantaj ve dezavantaj unsurları genel anlamda devletleri, etki kapasitelerini arttırmaya itmiş ve yine coğrafya üzerinden lojistik etki eden unsurlardan olmuştur. Buradan hareketle Karadeniz'in, Marmara'nın, Adalar Denizi'nin ve Akdeniz'in üzerindeki etki kapasitesi bölgede yer alan ülkelerin önem verdiği konulardan olmuştur. Bu kontrol zamanla askeri mobilizasyona kadar genişleyerek ekonomik verimlilikle paralel gelişmiştir. Bu yaklaşımla tarihsel süreç içerisinde Doğu Akdeniz'in önemini jeopolitik ve jeostratejik yönleriyle ortaya koymak bölgedeki ekonomi merkezli görülen nüfuz gelişmelerini anlamlandırmada önemli olacaktır.

Bu çalışmanın araştırma sorusunu "Doğu Akdeniz'in önemi geçmişten günümüze nasıl şekillenmiştir?" oluşturmaktadır. Bu çerçevede sunulan hipotez ise dönemsel dinamiklere göre değişen ve genişleyen bir öneme sahip olduğudur. Çalışmada tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen olaylar analiz edilerek değerlendirilecektir.

Çalışma içerisinde bağlamdan kopmayarak iki ve/veya çok taraflı sorunlara yüzeysel olarak değinilmiştir. Dolayısıyla derin bir sorun analizi yapılmayacaktır. Bu çalışmada geçmiş ve güncel sorunlara derinlemesine hukuku bir boyut çizilmesi amaçlanmadığı gibi derinlemesine güç mücadelesi analizi de yapılmamaktadır. Çalışmada bahsi geçen Adalar Denizi tanımlaması Ege Denizi tanımlaması yerine kullanılmıştır. Aksi belirtilmediği sürece Bölge ve Havza tanımlamaları Doğu Akdeniz'i ifade etmektedir. Çalışma içerisinde kullanılan mil kavramı deniz miline karşılık kullanılmıştır.

Çalışma giriş ve sonuç hariç toplam dört başlık altında tamamlanacaktır. İlk başlıkta Antik Çağ'dan 2000'lere kadar Doğu Akdeniz'in önemini belirten süreç ile başlayarak ikinci başlıkta jeopolitik teoriler açısından Doğu Akdeniz ele alınacaktır. Üçüncü başlıkta kıyı devletleri açısından bölgenin önemi değerlendirilecektir. Dördüncü başlıkta günümüzde büyük güç ölçeğiyle görülen ABD, Rusya, Çin ve AB aktörleri açısından Doğu Akdeniz'in önemi değerlendirilecek ve ardından çalışma, sonuç başlığı ile tamamlanacaktır.

Bu çalışma ile tarihsel süreç içerisinde Doğu Akdeniz'in önemi tarihsel boyutlarıyla analiz edilerek uluslararası güvenlik çalışmalarına bütüncül bir katkı sağlamaya çalışılacaktır.

1. Antik Çağ'dan 2000'lere Kadar Doğu Akdeniz

Doğu Akdeniz, insan tarihi açısından tarihin bir özü olarak görülerek neredeyse bütün inşa fikirlerinin ortaya çıktığı önemli bir havza olarak tanımlanmaktadır. (Şahin et al., 2020:11) Doğu Akdeniz havzası siyasi anlamda; ilk devlet biriminin ortaya çıktığı, ekonomik anlamda; paranın icadının gerçekleştiği ve ilk dünya ticaretinin oluştuğu ve de dini anlamda; semavi dinlerin ortaya çıktığı bölgedir. (Baysoy, 2015:14) Bu bölgenin önemi, bölgede yer alan toprakların genel anlamda verimli olması ve ihtiyaç ürünleri çeşitliliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. (Köroğlu, 2012:46) Bu verimlilik insanları bu bölgede toplamış ve Avrupa ile ticarette gemiyle ucuz ve daha güvenilir ticari hat oluşmasını sağlamıştır. Böylece doğu ve batı medeniyetleri arasında ticaretin yanı sıra kültürel değişim havzası da olmuştur.

Doğu Akdeniz'de sistemli bir ticaret ağı Fenikeliler tarafından oluşturulmuş ve bu ağı Kartacalılar devam ettirmiştir. (Çulcu:15) Fenikeliler M.Ö. 3000'li yıllarda oluşturmaya başladıkları şehir devletleriyle ilerleyen 500 yıl içerisinde Doğu Akdeniz sahillerini kontrol altına almıştır. (Mark, 2018) Fenikelilerin bu ticaret sistemi oluşturmasını temel olarak kabul edilirse bölgenin yaklaşık 4500 yıldır çeşitli boyutlarla gündemde yer aldığı yorumu yapılabilir. Süveyş

* *Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Ana Bilim Dalı, Orcid: 0000-0002-8535-7644, e-mail: sibelturan1@gmail.com*

** *Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Orcid: 0000-0002-7712-6619, e-mail: mahmutsen52@gmail.com*

kanalı açılana kadar Hürmüz Boğazı ve Kızıldeniz üzerinden gelen doğu kökenli ticaret unsurları Akdeniz'e ulaşarak, oradan Avrupa'ya ve Kuzey Afrika'ya dağılmıştır. Bölgenin bu ticaret akışının merkezinde yer alması önemini arttıran unsurlardan olmuştur. (Baysoy, 2015:14) Braudel ticaretin aktif olduğu M.S. 16. yüzyılda bölgenin nüfusunu yaklaşık olarak 60-70 milyon civarında olduğunu ifade etmektedir. (Braudel, 1989:265-266) Aynı dönem dünya nüfusunun 500 milyon olduğu yaklaşımı söz konusudur. (Aksu, 1998:227) Bu açıdan bakıldığında genelin %10-15 civarındaki kısmının bu bölgede yaşadığı görülmektedir. Bugünkü nüfusa bakıldığında Dünya Bankası verilerine göre dünya nüfusu 7.5 milyar iken Bölge ülkelerinin nüfusu yaklaşık 300 milyondur. ("World Bank Open Data," 2021) Bölge ülkeleri, dünya nüfusunun her ne kadar %5'ini oluştursa da Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika etkileşimi açısından merkezde yer aldığı için dünya nüfusunun %20'lik bir kesiminin yüksek düzeyli etkileşimini oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz Havzasını tarihsel denge üzerinden ele alınınca, bilindiği kadarıyla, ilk olarak M.Ö. 14. yüzyılı içeren Hitit – Mısır – Asur Uygarlıkları arasındaki ilişki biçimi ile karşılaşılmaktadır. Hititler bölgede MÖ 16. yüzyıl itibariyle monarşik idari yapı oluşturmuş ve bu yapı zamanla güvenliği için Havzada yer alan Mısır ve Asurluları tehdit değerlendirmesi içeresinde konumlandırmıştır. Bu algılayışın bir sonucu olarak da Mısır'a karşı Suriye'deki Krallıklarla saldırmazlık üzerine anlaşma yapmıştır. (Baysoy, 2015:15) Daha sonra Suriye Krallıkları Anlaşmayı feshedip Mısır safında yer alınca Mısır ve Hititler arasında Kadeş Savaşı yaşanmıştır. (Dedeoğlu, 2020:40) Asurlular iki uygarlık arasında çıkan çatışmada güçlenmiş ve Mısır ve Hitit Uygarlıkları bu durumu görerek M.Ö. 1262 tarihinde aynı zamanda dostluk ve sınır güvenliğini de içeren Kadeş Anlaşması imzalanmıştır. Eşitlik ilkesi açısından yazılı anlaşmaların ilki olması, Anlaşmanın ayrı bir önemini göstermektedir. ("Kadeş Savaşı ve Barış Anlaşması,") Baskın uygarlıklar arası güç mücadelesi, dönemin Havzası üzerindeki en büyük etkeni olmuş ve diğer yapılar üzerinde kontrol sağlamıştır. (Baysoy, 2015:15) Bu uygarlıkların altında site devletlerin de yer aldığı bir sistem içerisinde karşılıklı bağımlılık oluşmuştur. Ancak Uygarlıkların da düşüşüyle bu sistem evirilmeye başlamıştır. (Joffe, 2002:426)

Yeni dönemde üst satırlarda da değinilen Fenikelilerin denizci bir topluluk olarak etkisi görülmüştür. Parçalı şehir devlet görünümünde olan Fenikeliler, siyasi birlik oluşturamadıkları gibi ordusu da paralı askerlerden meydana gelmektedir. (Girgin, 2006:12,20) Fenikelilerin ticari hakimiyetinin M.Ö. 15. yüzyıl ile M.Ö. 4. yüzyıllar arasında sürdüğü ifade edilmektedir. (Mark, 2018) Bu dönem içerisinde Fenikelilerin ticaretten aldığı güçle Havzada en etkin unsur olduğu ifade edilebilir. (Baysoy, 2015:17)

M.Ö. 8. yüzyılda bölgede Antik Yunan'ın kolonizasyon süreci Yunan ekonomisini canlandırarak yeni ticaret yolu doğurmuş ve Yunanlılar Side ve Phaselis'te bölgede ilk liman kentlerini oluşturmuşlardır. (Hamza, 2006:25) Yunanlıları kolonileşlemeye iten etken topraklarındaki verimsizliğin yarattığı gıda problemleridir. (Abanik, 2013:89) Yunanlıların gıda arayışıyla çıktığı bu süreç korsanlığa evirilmiştir. Ancak bir Yunan kolonisi olan Rodos korsanlığı farklı bir boyuta taşımıştır. Rodoslular, M.Ö. 4. yüzyılda denizcilikte ilk kanun olarak görülen "Rodos Deniz Kanunları" oluşturmuşlardır. Bu kanunlar ile kendilerine vergi vermeyen kıyıdaş ülkeleri korsanlara yardımla suçlayarak zorla para toplamaktadır. (Abanik, 2013:87) Her ne kadar zor esaslı da olsa Havzada ticarete şekil veren bir düzen oluşturduğu görülür. Fenikeliler ve Yunanlıların Kolonizasyon sürecinde farklı yaklaşımları söz konusudur. Yunanlılar koloni kurdukları bölgelere yerleşerek orada kalıcılık hedeflerken Fenikeliler ticari bir süreç olarak görüp kalıcı bir yurt olarak değerlendirmemişlerdir. Bu farklılaşma belki de Fenikelilerin ekonomi merkezli site devlet biçimiyle idare edilmesi ve kontrolündeki alanı ticareti merkez olarak görmesiyle ilgili olabilir. (Abanik, 2013:80-81)

Fenikeliler sonrasında Havzadaki gücün Kartacalılara geçmesiyle, Kartacalılar kendilerine büyük bir ticaret ağı oluşturmuş ve Fenikelilerin sistemini geliştirmiştir. Kartacalılar iç liman bölgesinde askeri gemileri dış liman bölgesinde de ticaret gemilerini bulundurduğu görülse de düzenli bir orduya sahip değillerdir. (Faulkner, 2015:97-98) Gerektiğinde Fenikeliler gibi paralı askerleri hizmetlerine almışlardır. Roma, Yunan kolonilerinde hakimiyet sağlayınca geriye rakip olarak Kartaca kalmıştır. Kartacalıların bu dönemdeki etkinliği Roma tarafından tehdit olarak görülmüş Sicilya ve İtalya arasında yer alan Messana'nın hakimiyetini ele geçirmek için savaşmışlardır. M.Ö. 264-241 yılları arasında Messana'yı ele geçiren Mamertinler'in II. Hieron'a karşı Kartaca'dan yardım istemesi üzerine Kartaca yardım etmiş ancak savaş bitince bölgeden çıkmamıştır. Bunun üzerine Mamertinler Kartaca'ya karşı bu sefer Roma'dan yardım istemiş ve böylece I. Pön Savaşı Kartaca ve Roma arasında gerçekleşmiştir. (Faulkner, 2015:98) Bu savaşta Kartaca'nın baskın bir deniz gücüne karşın Roma'nın baskın bir kara gücü olduğu görülmektedir. (Faulkner, 2015:100) İşte bu durumda karşı tarafı yenmek için birinden birinin diğerinin sahip olduğu kapasiteye yaklaşması gerekmektedir. Kartaca'nın üstünlüğü ile ilerleyen savaş Romalıların donanma inşa etmesiyle Roma lehine dönüştür.

M.Ö. 241 yılında savaşı Roma kazanmış ve Kartaca'dan sonra Havzada en etkin deniz gücüne sahip olmuştur. (Girgin, 2006:53)

İlk savaşın ardından iki yıl iç savaş yaşayan Kartaca birlik sağlamış ve Roma ve Kartaca arasındaki ikinci savaş, M.Ö.218-201 yılları arasında Kartaca Ordusu başında olan Hannibal'ın Roma müttefiki Saguntum bölgesini fethetmesiyle başlamıştır. (Faulkner, 2015:109) Bu savaşta Kartaca önemli direnç gösterse de Roma'nın kuvvetlerindeki fazlalık Kartaca'nın hakimiyetine son vermiştir. Roma, M.Ö. 201 yılında Kartaca'nın savaş gemileri ve Kuzey Afrika dışındaki topraklarını almıştır. Böylece Roma, Havza'da en etkin güç olmuştur. (Girgin, 2006:53)

Roma her ne kadar birincil güç olsa da Kartaca'nın eski gücünü toplayarak tekrar Havzada hakimiyet sağlayacağı düşüncesi Roma'da Kartaca'yı tamamen ortadan kaldırma yaklaşımını doğurmuştur. (Faulkner, 2015:130) İkinci Pön Savaşı sonunda imzalanan anlaşma gereği Kartaca'nın Roma'dan izin almadan savaş ilan etmesi yasaklanmıştır. Roma, Kartaca'yı bu anlaşma metnini ihlal ettirip haklı savaş çıkarmak için Numidia'ya destek vererek Kartaca'yı işgal etmesini sağlamıştır. Bunun üzerine Kartaca, Numidia'ya savaş ilan edince Roma da fırsat bilerek Kartaca'ya savaş ilan etmiştir. M.Ö. 149 yılında başlayan üçüncü savaş, çok uzun sürmeyerek M.Ö. 146 yılında Roma'nın kesin hakimiyetiyle bitmiştir. (Faulkner, 2015:130-131) Kartaca tamamen dağılarak toprakları Roma'ya bağlı Afrika Eyaleti olmuş ve arazilerine de tuz atılarak verimsizleştirilmiştir. Roma, Kartaca'nın dini ve kültürel değerlerini yok ederek kendi değerlerini bölgede egemen yapmıştır. (Girgin, 2006:53)

Roma, Sırbistan uçlarından başlayarak doğuda Perslere güneyde Kızıldeniz Havzasındaki Araplara kadar olan coğrafyayı doğu meselesi olarak görmüştür. (Çulcu, :18-19) Dolayısıyla Roma'da Doğu meselesi ve Akdeniz üzerine iki strateji etrafındaki yönelimi olmuştur. Augustos'un Kleopatra'yı yenerek Mısır'ı Roma'ya katmasıyla Roma'nın gücü daha da belirgin hale gelmiştir. Böylece Akdeniz'i güvenli hale getirerek sorun alanı olarak sadece doğu meselesi kalmıştır.

Roma için Havza, Mısır ile Anadolu arasındaki bağlantıyı ve Akdeniz'den Avrupa'ya açılan güzergahı belirleyen stratejik bir önem oluşturmaya başlamıştır. (Baysoy, 2015:18) Bunun için M.Ö. 1. yüzyılda denizleri silahsızlandırmak istemiştir. Bunun için donanmasını karaya çekince Girit merkezli korsanlar bölgede yayılmaya başlamış ve dönemin güvenlik sorunu olmuştur. (Yıldız, 2008:42) Bir başka güvenlik problemi Lübnan'daki kabilelerin bölgedeki hırsızlık faaliyetleridir. (Baysoy, 2015:19) Ayrıca Romalılar Yahudileri de bölgede kendileri için tehdit olarak görmektedir. (Baysoy, 2017:45) Bu durum Roma için gıda sevkiyatlarını aksatarak hayati öneme dönüşmesiyle güçlü bir donanmanın her zaman hazır olması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla buraları güvenliğinin sağlanması doğu – batı ticareti için önemli olduğu kadar Roma'nın da gelecek kaygısı için de önemlidir.

M.S. 3. yüzyıl itibariyle Doğu Roma ve Batı Roma arasındaki ekonomik ve kültürel farkların artmaya başlaması, 6. yüzyılda veba salgını ve Pers istilasıyla Roma ikiye ayrılmak durumunda kalmıştır. (Baysoy, 2015:20) Justinyen döneminde Doğu Roma, yani Bizans, Havzada tekrar egemen olarak Akdeniz'i Roma gölü yapmıştır. (Diehl, 2006:16)

İslam dönemi Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmelere gelindiğinde 7. yüzyılda Şam Valisi Muaviye, İslam Halifesi Osman'dan aldığı yetkiyle Kıbrıs'ı elde etmek için Suriye ve Filistin hattında tersane oluşturarak İslam donanması kurmak istemiştir. (S. Şahin, 2015:37-38) Muaviye'nin donanması Ada'ya ilk saldırısında Kıbrıslılar, Bizans'ın da desteğiyle karşı koymuş ama ikinci saldırı sonucunda Kıbrıs hem Araplara hem de Bizanslılara bağlanarak uzun yıllar süren ikili yapı oluşturulmuştur. Muaviye'nin bu kazanımı Hristiyanların bölgedeki etkisini ilerleyen 100 yıl boyunca sarsacak sürecin başlangıcı olmuştur. (Baysoy, 2017:50) Gücünü artıran Muaviye kıyı hattında giderek genişletme politikası sürdürmüştür. Bu kapsamda yeni yerler, yeni ganimetler keşfetmesi için gönderdiği donanması Bizans kontrolündeki Sicilya adasına kadar ulaşmıştır. (S. Şahin, 2015:41) Muaviye donanması Sicilya ardından Rodos'u da ele geçip kendine yeni hedef olarak Kostantinapolis'i, yani İstanbul'u, belirlemiştir. Bizans İmparatoru Konstans savaşı ileri cephede yapmak için Adalar denizine açılmıştır. Ancak Muaviye'nin donanması buradaki savaşta galip gelerek Doğu Akdeniz'de Bizans otoritesini sona erdirmiştir. (S. Şahin, 2015:43) İlerleyen dönemde Girit, İstanköy ve Sakız adaları gibi önemli birimleri ele geçiren Müslümanlar Havzada gücünü daha da artırmıştır. Bu güç artırımının arkasında şüphesiz kıyı egemenliklerinin katkısı olduğunu görmek gerekmektedir. Çünkü donanma inşası ve lojistik destek için kıyı oldukça büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Müslümanların Kuzey Afrika'dan Akdeniz Anadolusuna kadar uzanan coğrafyada hakimiyet kurması, özgüvenin yanı sıra önemli ikmal noktaları oluşmasını sağlamıştır. Müslümanlar 669 yılında başlayan ilk İstanbul kuşatması sonrası 670, 717 yıllarında da başarısız

girişimlerde bulunmuştur. Tabi bu konu kendi değişkenleriyle derinlemesine incelemeye alınabilir ancak bu çalışmanın bağlamındaki önemini vurgulamak için bu kadar değinmek yeterli olacaktır. Müslümanların Akdeniz öneminde ticaret ya da ekonomiden ziyade İslam'ın yayılması ve bunun için de Hristiyanlığın merkezi görülen İstanbul'un fethi amaçları için Bizans'ın gücünü zayıflatılacak bölge değerlendirmesi söz konusudur. İlerleyen dönemlerde başlayan haçlı seferleri güç dengesini çok merkezliliğe evirmiş ve Memlükler ile bölgede Türk etkisi ağırlık kazanmıştır. 12, 13 ve 14. yüzyıllar haçlılara karşı bölgede Müslümanların karşı duruşunun olduğu aktif bir dönem olmuş (M. Ağır & Solak, 2013:110) ve Doğu Akdeniz bu sefer din merkezli bir öneme bürünmüştür.

10. yüzyılda Haçlı Seferlerinin de etkisiyle bölgedeki Müslüman topraklarında Latin devletleri kontrol sağlamaya başlamıştır. (Baysoy, 2017:53) Haçlı Seferleri, Katolik Kilisesi'nin hem siyasi hem de ekonomik anlamda gelişmesine katkı sağlamış ve Kiliseye Doğu Akdeniz'de de egemenlik kurdurmuştur. (Çulcu:41)

Malazgirt Zaferi'nden sonra batıya doğru ilerleyen Türkler, Antalya civarında ticaret gemileri oluşturarak Kıbrıs ve Mısır arasında kurulan hat ile Anadolu ticaretinin yayılmasına katkı sağlamıştır. (Baysoy, 2017:56) Türklerin bölgede yer alması Bizans'ı zayıflatırken Venediklileri güçlendirerek Bölgede etkili aktör haline gelmesini sağlamıştır. (Baysoy, 2017:57) Memlükler, karada güçlü bir devlet olsa da donanma açısından zayıflığı onu denizlerde caydırıcı bir unsur yapmamaktadır. Bu durum yüzünden tıpkı Roma'nın Kartaca topraklarını verimsizleştirmesi gibi değişik bir savunma biçimi benimsemiştir. Memlükler liman kentlerinin kıyı kesimlerine moloz dökerek denizden gelecek tehlikeyi önlemeye çalışmıştır. (Ağır & Solak, 2013:114) Memlükler, İtalyan devletleriyle de işbirliği yaparak Avrupalılara karşı elini güçlendirmek istemiştir. Ancak Memlüklerin denizlerdeki başarısızlığı Doğu Akdeniz'de Avrupalıların donanmasını daha güçlü ve aktif hale getirmiştir. (Ağır & Solak, 2013:116) Memlükler 1426 yılında Kıbrıs'ta kontrol sağlayarak bölgede önemli bir nüfuza sahip olmuş ve Rodos'a seferler düzenlemeye başlamıştır. 15. Yüzyıl itibariyle bölgede etkinliğini arttırmış ve bu etkinlik Osmanlı İmparatorluğu Hükümdarı Yavuz Selim'in 1517 yılındaki Mısır'da egemen olmasına kadar devam etmiştir.

Yavuz, Filistin ve Mısır'a hâkim olarak 1489 yılında Venedik hakimiyetine giren Kıbrıs'ı vergiye bağlamış ve Doğu Akdeniz karasında hakimiyet sağlamıştır. (Afyoncu, 2019) Süleyman döneminde Osmanlı'nın ticaret gemisine Kıbrıslı korsanların el koyması üzerine 1570 yılında Kıbrıs kuşatılarak 1571 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir. II. Murad dönemiyle başlayan, 14. yüzyılda, Doğu Akdeniz'deki egemenlik girişimleri Süleyman döneminde mutlak Osmanlı hakimiyetine dönüşmüştür. (Baysoy, 2017:59) İngiltere'nin Malta'yı egemenliği altına alması, Mısır'daki Kavalalı isyanı, Yunanistan'ın bağımsızlığı, Girit İsyanı, Navarin Olayı, Osmanlı – Rus Savaşı gibi başat gelişmelerle Osmanlı'nın giderek güç kaybettiği bir süreç olan 19. yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiltere, Fransa ve Rusya gibi aktörlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. (Erbaş, 2016:134) Rusya'nın donanma gücü olduğunu ve merkezle uzaklığını düşününce büyük bir etken olamayacağını, aynı şekilde Napolyon sebebiyle Fransa donanmasının da 1815 Viyana Kongresi sonrası dağıtıldığını görmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu dönemin başlarında etken güç İngiltere olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Mısır'ın Osmanlıya bağlı olmasına rağmen Fransa desteğiyle Osmanlı'ya karşı durduğu ve hatta Bölgede önemli bir güç olduğu görülmelidir. İngilizler, Akdeniz ile Basra arasında hızlı ticaret için İskenderun'dan başlayıp Basra'da bitecek bir demir yolu tasarlamışlardır. (Kocamanoğlu, 2005:42) Bu yol ile ticaret sürelerini kısaltarak daha fazla kar elde etmeyi planlamışlardır. Ancak bu proje gerçekleşmemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Süveyş Kanalı inşası, İtalyan ve Alman birliklerinin sağlanarak güçlü birer devlet olma çabaları Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesini genişletmiştir. Bu dönemin öne çıkan önemi, sanayileşmeyle birlikte hammadde ve pazar güzergahının korumaya alınmasıdır.

Süveyş Kanalı ilk olarak Antik Mısır döneminde açılmış fakat daha sonra kumlarla kapanmıştır. İslam Halifesi Ömer döneminde kumlar temizlenerek tekrar açılmış ancak 8. yüzyıl itibariyle kullanıma kapanmıştır. Zaman zaman girişimler olsa da ancak Mısır Valisi Said Paşa tarafından 1859 yılında inşaatına başlatılabilmiş ve inşaat 1869 tarihinde tamamlanmıştır. Kanal, bölge için artık yeni bir dinamik olmuş ve kontrol edilmesi gereken stratejik nokta haline gelmiştir. İngiltere bu durumun etkisiyle ilk önce 1878 tarihinde Osmanlı'dan Kıbrıs'ı ve ardından 1882 tarihinde de Kanal bölgesini kontrol altına alarak Asya'dan gelen yüklerin Avrupa'ya geçişini güvence altına alınmıştır. (Erbaş, 2016:143) İngiltere bölgedeki kontrol girişimleriyle Rusya, Almanya ve İtalya gibi devletlerin güçlenmesine karşı hamle yapmıştır. Genel itibariyle bu dönemin Doğu Akdeniz öneminde üstünlüğünü korumak ve kendilerine karşı olabilecek hamlelere karşı ön almak için güç mücadelesi yattığı görülmektedir.[1]

20. yüzyıla gelindiğinde yeni devletlerin başat güçlerle mücadelesinde yeni pazarlar ve hammadde kaynakları arayışları daha da belirginleşerek güç unsurunun belirleyicisi olma yoluna girmiştir. Kara, deniz ve hava taşıtları için temel gereksinim olan petrol, Ortadoğu merkezinden Avrupa'ya geçişinde Doğu Akdeniz'in önemi artırarak enerji için korunması gereken güzergâh haline getirmiştir. Aynı zamanda Bölge, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin Osmanlı'nın güneyine karşı düzenlediği saldırılarda önemli lojistik güzergâh olmuştur. Adalar Denizi'nden İtalyanlar çekilmek isteyince İngiltere, Rusya'nın bölgeye inmesinde tampon olarak düşündüğü Adaların Yunanistan'a verilmesini destekleyerek Doğu Akdeniz'i kendi çıkarları açısından güvenceye almıştır. (Kocamanoğlu, 2005:45) Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan tabloda Libya'da İtalya, Mısır ve Filistin Boyunca İngiltere, Suriye ve Lübnan hattında Fransa ve Türkiye'nin yer aldığı bir görünüm vardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'daki Mussolini iktidarı Doğu Akdeniz'de herkes için bir tehdit olmaya başlamıştır. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşını başlatmasını takiben 10 Haziran 1940 tarihinde İtalya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi bölgede tedirginliği artırmıştır. İtalya'nın İngiltere kontrolündeki Mısır'a doğru ilerlemesi sonucu İngilizler karşılık vericince İtalyanlar savaşı Eritre ve Somali hattına taşımak istemiştir. Ancak İngilizler orada da kesin bir zafer elde ederek Doğu Akdeniz'de en önemli güç olduğunu kanıtlamıştır. (Kocamanoğlu, 2005:46) İki dünya savaşı arasında bu mücadele şekli savaş sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) karşı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli blok mücadelesine dönüşmüştür. SSCB'nin Savaş sonuna doğru Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya üzerinden Doğu Avrupa'ya, Çin üzerinden Uzak Doğu'ya, Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'e ve İran hattından Basra'ya ulaşmak için askeri ve siyasi yöntemler izlemesi bu mücadeleyi etkileyen unsurlardan olmuştur. (Kantarci, 2012:54)

SSCB'nin Süveyş Krizi ve Arap – İsrail Savaşları sırasında bölgede aktif olarak yer alması ABD'nin önce çevreleme ardından Truman Doktrini, Marshall Planı ve Eisenhower Doktrinleri ile Sovyetleri kuşatma girişimine neden olmuştur. Böylece Doğu Akdeniz, Soğuk savaş döneminde kutuplar arası mücadelede nüfuz sahasına dönüşmüştür. Arap – İsrail savaşlarında Batı dünyası Araplar için düşman görülmüş ancak SSCB de bu sorunda İsrail'e destek vermiştir. Sonuç itibariyle soğuk savaş dönemi Doğu Akdeniz'inde ayrışan noktalar olduğu kadar 1956 Süveyş Krizindeki benimsenen tavır ve Arap – İsrail savaşlarında İsrail'e destek verilmesi gibi kesişen durumlar da mevcuttur.

Buraya kadar tarihsel süreç içerisinde öne çıkan kırılma noktaları ele alınarak yakın döneme kadar Doğu Akdeniz'in önemini bir bütün olarak ortaya koyuldu. Bundan sonraki süreçte jeopolitik teoriler, kıyıdaş ülkeler ve küresel güçler perspektifinden ele alınarak değerlendirmelere devam edilecektir.

2. Jeopolitik Teorilerde Doğu Akdeniz

İlk olarak Kara Hakimiyet teorilerine bakıldığında Halford John Mackinder'in Merkez Bölge veya Kalpgah olarak belirttiği (doğu – batı doğrultusunda Volga Nehrinden Sibirya'ya, güneyde de Afganistan – İran hattına inen) bölgeyi kontrol için Doğu Avrupa'ya egemen olunması gerektiğini vurgulamaktadır. (Mackinder, 2004:298-314) Nicholas John Spykman ise Kenar Kuşak Teorisi (Rimland) ile bu Merkez Bölgeyi çevreleyen Rimland'da, yani Türkiye ve Irak'tan Çin'e uzanan hatta, güç sahibi olmayı küresel hakimiyete götüreceğini belirtir. (Tezkan & Taşar, 2013:148-149) Avrasya coğrafyasını kontrol eden devletlere bakıldığında (İskender, Roma ve Osmanlı gibi) Doğu Akdeniz'e egemen olarak ticaretini yönlendirdiği görülmektedir. (Kesgin, 2018:88) Kara Hakimiyet Teorilerine bakıldığında temelde Avrasya olarak atfedilen bölgeyi ele alsa da söz konusu bölgeye giden yollar Doğu Akdeniz üzerinden geçmektedir. Buradan gelen baskıları dengelemek için Doğu Akdeniz'in kontrolünün sağlanmasının son derece önemli olduğu görülebilir.

Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hakimiyet Teorisine göre dünyadaki küçük ve büyük çatışmaları yönlendirerek ticaret yollarını elinde tutup deniz gücünü artırmak dünya hakimiyetine giden yoldur. (Erbaş, 2018) Mahan, denizleri dahil ederek kendi zamanı için gerçek anlamda küresel bir teoriye yaklaşmıştır. Çünkü denizler Mahan'ın da belirttiği gibi gerçek anlamda devletlere ucuzluk ve kolaylık sağlayan bir alandır. (Mahan, 2013:38) Bu nedenle hem ticaret yolu olması açısından hem de çatışma bölgelerine yakınlığı açısından Doğu Akdeniz'de etkin güç olmak küresel anlamda da gücünü artırmayı sağlayabilir.

Aleksandr Dugin'in Avrasyacılık modelinde de ABD hakimiyetine karşı Merkez Bölge'de yer alan Rusya ile Rimland'ta yer alan ülkelerin işbirliği yaparak Avrasya İmparatorluğu oluşturulması gerektiği belirtilir. (Dugin, 2014:47-49) Dugin, Batı'da Berlin, Doğu'da Tokyo ve Güney'de Tahran ve Hindistan hattını İmparatorluk içerisine

[1] *1581 yılında İngiltere'de Levant Şirketi'nin kurulması İngiltere'nin bölgeye ilgisinin eski olduğu yorumu yaptırabilir. (Baysoy, 2017:71)*

dahil etmektedir. (Dugin, 2014:56-83) Dugin'in (2014:55) dünyayı üçe bölerek tanımladığı Zengin Batı – Yoksu Güney – Avrasya hattının kesişim noktasında Doğu Akdeniz yer almaktadır. Doğu Akdeniz, havzalar arası geçişte bulunması ve amaçlanan İmparatorluğu güneybatıdan çevrelemesi açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Zibigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası Teorisi'nde ise Türkiye'nin Akdeniz'deki üstünlüğü, Karadeniz'deki istikrarı ile Kafkasya'da Rusya'yı dengeleyici rolünün NATO'nun güçlenmesindeki önemine değinmektedir. (Brzezinski, 2014:73) Brzezinski'nin Türkiye'ye biçtiği rolü doğudan gelebilecek tehlikelere karşı tampon görevi tanımlamasıdır. Doğu Akdeniz'den başlayacak düzensizlik durumunun Avrupa'ya yansıması da kaçınılmaz görünmektedir. Zaman zaman Türkiye'nin Suriye sorununa destek bulmak için Avrupa'yı mülteci akınıyla tehdit etmesi kendine biçilen önemi kullandığını göstermektedir. (Hayatsever, 2019)

Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması Teorisinde Batı, İslam, Konfiçyüs, Hindu, Japon, Slav-Ortodoks, Afrika ve Latin Amerika gibi 8 gruba ayırdığı dünya medeniyetleri arasındaki kültürel farkların çatışmaya döneceğini varsaymaktadır. (Huntington, 2017:26) Huntington, tezinde Medeniyetlerin inceleyerek Avrupa ve Amerika arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesini tavsiye edip gelecekte Batı ile İslam arasında çatışma olma ihtimalini daha yüksek görmektedir. (Huntington, 2017:23-51) Doğu Akdeniz de bu iki medeniyetin ortak kesişim noktasında yer aldığı için etkileşimin yüksek olduğu alandır. Dolayısıyla olası bir çatışmada en çok etkilenecek bölgedir.

3. Kıyıdaş Ülkeler Açısından Doğu Akdeniz

Doğu Akdeniz geniş tanımıyla batıda İtalya; kuzeybatıda Arnavutluk; kuzeyde Yunanistan ve Türkiye; doğuda Suriye Lübnan, İsrail ve Filistin; Güneyde Mısır, Libya ve Tunus ile çevrili alandır. (Özekin, 2020:4) Dar anlamıyla ise Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır ve Libya ile çevrelenen alan olarak ifade edilebilir. Bu iki tanımın içerisine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) de koymayı unutmamak gerekmektedir. Süveyş Kanalı ile Hint Okyanusu ve Avrupa arasında ticari köprü görevi gören, dünya petrollerinin %48'ini, doğalgazının da %38'ini barındıran (Statistical Review of World Energy 2020, 2021:14-32) Ortadoğu coğrafyasının ulaşım güzergahındadır. Dünyada denizler oranlamasında %1'lik bir paya sahip olmasına rağmen gemi trafiği açısından yaklaşık %30'luk bir orana sahip olmakla birlikte bu trafiğin yarısını da petrol gemileri oluşturmaktadır. (Tuna, 2020:74-75) Ayrıca petrol boru hatları bakımından incelendiğinde de aktif ve pasif toplam 14 hattın olduğu görülmektedir. (Özekin, 2020:8)

Doğu Akdeniz'de gerçek anlamıyla, açıklarda hidrokarbon arama faaliyeti 1970'li yılların başlarında olmuştur. (Özekin, 2020:8) 2000'li yıllara girdikten sonra Doğu Akdeniz'de zengin hidrokarbon yatakları olduğu keşfedilmeye başlanınca bölge ülkeleri denizlerdeki haklarını kullanmak için karşılıklı anlaşmalar yapmaya başlamıştır. (Çam, 2019) Ayrıca Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arayışlarında toplam rezervin 122 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir. (Yılmaz, 2020:31) Üretimin artmasıyla enerji nakil hattı olan Doğu Akdeniz enerji üretim merkezi olma yoluna girmiştir. Tabi bu süreç de kendi dinamiklerini meydana getirerek devletlerin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)[2] ve Kıta Sahanlığı[3] ilan etmesinde birbiriyle çatışan sorun alanları[4] doğurmuştur.

---

[2]MEB Kavramı 1970'li yıllarda görüşülmeye başlanarak 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne girmiştir. Bu yetkiye göre kıyı devletine, karasularından hesabına başlanan esas hattan itibaren 200 millik mesafeye kadar canlı ve cansız, deniz tabanı ve toprak altında iktisadi yetki tanınmaktadır. (Pazarcı, 1989:333) Devletlerin bu bölgede egemenlik hakkı yoktur ancak iktisadi kaynaklardan da faydalanmak için de MEB ilanı yapması gerekmektedir. (Sur, 2020:383)

[3]Kıta Sahanlığı kavramının 1945 yılında ABD Başkanı Truman'ın ülkesinin kıyıları için ifade etmesiyle başladığı kabul edilse de esas itibariyle ilk olarak 1910 yılındaki Portekiz Yönetmeliği'ne kadar dayanan geçmişi vardır. (Pazarcı, 1989:319) Kıyı devletine tanınan haklar için Deniz Hukuku Konferanslarında çeşitli mesafeler dile getirilmiştir. 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Konferansı'nda kıyı devletinin deniz altındaki doğal uzantısı olarak tanımlanmış ve kıta kenarının uç noktası merkez alınarak yapılan ölçümde mesafe 200 milden kısa olsa bile Kıta Sahanlığının 200 mil olması kabul edilmiştir. (Pazarcı, 1989:321) Uzantının 200 milden uzun olması durumunda ise 350 mile kadarlık bir mesafede kıyı devletine iktisadi haklar tanınmaktadır. (Sur, 2020:389) MEB ve Kıta Sahanlığı arasındaki fark mesafenin yanı sıra MEB'de canlı varlıklar için de hak tanınırken Kıta Sahanlığı cansız varlıkları içermektedir. (Yaycı, 2019:11)

[4]Sorun alanları genel itibariyle adalar üzerinden esas hat belirlemeye dayanmaktadır. İki ülke arasındaki adaların MEB ve Kıta sahanlığı konusunda, özellikle de ortay hattın ters tarafındaki, karşı kıyıya yakın, ada ve adaların statülerini uluslararası davalar üzerinden ele alan Yaycı (2019:42-54) adaların kendi statülerinin olmasının hakkaniyetli olmadığı gerekçesiyle esas hattın kara devleti üzerinden belirlendiğini belirtmektedir. Takımada devletlerinde adalara esas hat çizimi yetkisi tanınırken kara ülkesine bağlı adalarda esas hat karayı merkez alınarak çizildiğinden adalar dikkate alınmaz. (Apaydın, 2019:587) Dolayısıyla Adalar üzerinden esas hat belirlemek hukuki değildir. Doğu Akdeniz'de MEB sınırlandırma sorunlarında uluslararası deniz hukuku dikkate alınırsa tartışmaları sonlandırarak bölgede güven artırıcı önemli bir girişim olur. (Dogru & Reginbogin, 2017:832).

Yunanistan; tarafından Avrupa'nın güvenliğini, bölgenin deniz taşımacılığını ve enerji güzergahının kontrol edilebilir oluşu Yunanistan'ın jeopolitik önemini artıran unsurların başında gelmektedir. (Kesgin, 2018:182) Yunanistan ekonomik refah seviyesini artırarak bu önemini sürdürebilmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç da Yunanistan'ı deniz yetkisi kullanımında maksimum emellere itmektedir. Bu nedenle de MEB ve Kıta Sahanlığı belirleme usulünde anakara devleti olmasına rağmen Doğu Akdeniz'in içinde yer alan -kendine ait- Meis, Rodos, Kerpe, Kaşot ve Girit adalarına göre MEB belirlenmesi gerektiğini iddia ederek deniz hukuku hakkaniyetine aykırı davranmaktadır. (Bayıllıoğlu, 2019:189; Duman, 2019:218) Yunanistan Meis yakınlarındaki Karaada ve Fener Adasını[5] yerleşime açarak bölgede adalar grubu oluşturarak elini güçlendirmeyi hedeflemektedir. (Bayıllıoğlu, 2019:190) Yunanistan söz konusu adalar üzerinden esas hat belirlemesiyle Türkiye'nin yaklaşık 100 bin kilometrekarelik alanını kendine almış olmaktadır. (Yayci, 2012:24)

Yunanistan 2003 yılından beri Libya ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalayarak diplomatik anlamda elini güçlendirmek istemektedir. Bu istek sonucu Libya'daki istikrarsızlıktan yararlanan Yunanistan, 2011 yılında tek taraflı araştırma sahası ilan ederek 2014 yılında ruhsat ihalesine çıkmıştır. (Yaycı, 2020c:51) 2020 yılında Yunanistan ile Mısır arasında MEB sınırlandırmasına ilişkin anlaşması imzalamıştır. (Durul, 2020) Yunanistan bu girişimiyle Türkiye'nin Libya ile imzaladığı MEB sınırlandırma anlaşmasını çürütmeyi amaçlamaktadır. Yunanistan'ın ayrıca Meis Adası ile Kıbrıs Adası arasında ortay hat belirleme usulüne göre GKRY ile de MEB sınırlandırma anlaşması yapma yönünde girişimleri mevcuttur. (Başeren, 2020) Böylece iddia ettiği MEB alanını ikili anlaşmalarla hukuki zemine dayandırma girişimindedir. Doğu Akdeniz, Yunanistan için Adalar Denizi'nde sürdürdüğü adaların MEB'i olduğu yaklaşımını Türkiye'ye karşı devam ettirdiği ikinci alandır. Yunanistan'ın bu iddiası Adalar Denizi'nde de sürdürdüğü tezleri desteklemek için devam ettirerek çift yönlü çıkar sağlama arayışındadır. Yunanistan için bölgenin diğer bir önemi bölgenin ekonomik kaynaklarından yararlanarak gelişmek istemektedir. Yunanistan ayrıca bölge ülkelerinin, özellikle İsrail ve Mısır'ın, hidrokarbonlarını Avrupa'ya taşınması sürecinde güzergâh olmayı isteyerek stratejik önemini artırmak istemektedir.

Türkiye; Doğu Akdeniz'de 1792 kilometre uzanan sahil şeridiyle ile bölgenin en uzun kıyısına sahiptir. Türkiye karasularının dışına çıkarak, kıta sahanlığı prensibine göre ilk olarak 1974 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) verdiği ruhsatla Rodos civarında enerji kaynakları arama faaliyetine başlamıştır. (Tuna, 2020:79) Ancak daha sonra önemli bir gelişme yaşandığı ifade edilemez.

Türkiye'nin 2011 yılına kadar bölgede aktif bir girişimi olmadığını söylemek yanlış olmaz. Türkiye ilk olarak 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile sınırlı alan için MEB sınırlandırmasına ilişkin anlaşma imzalayarak sürece aktif olarak dahil olmuştur. (Özekin, 2020:33) Dolayısıyla Türkiye Doğu Akdeniz'i ilgilendiren MEB sınırlandırma girişimleri konusunda diğer ülkelere göre geç kalmıştır. Türkiye ikili anlaşma imzalamanın haricinde özellikle GKRY'nin imzaladığı ikili anlaşmaları onaylatmamak için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, Lübnan ve Mısır ile yürüttüğü diplomaside başarılı olmuş ancak Mısır, Sisi döneminde anlaşmayı tekrar yürürlüğe almıştır. Türkiye'nin bu durumu derinlemesine incelenecek bir konu olduğundan burada açmak mümkün değil. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki GKRY girişimlerini engellemek için Mısır ve İsrail ile ikili anlaşma imzalaması gerekmektedir. Anlaşma yapılması hem denizdeki enerji kaynakları açısından hem de Mısır ve İsrail ile yaşanan sorunların aşılması konusunda katkı sağlayacağı için birden fazla kazanımı olacaktır. (Kızıltoprak, 2021) Türkiye MEB sahasındaki hidrokarbonları çıkartmak istediği gibi aynı zamanda da bölge enerjisinin Avrupa'ya aktarım merkezi olmayı da istemektedir. (Baysoy, 2017:148) Asya'dan, Ortadoğu'dan ve Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya gidecek enerji hatlarının Türkiye'den geçmesi buradan gelecek tehditleri dengeleyen tampon ülke olmasının yanında stratejik önemini artıracak bir diğer unsur olacaktır. Hatta enerji tüketimi konusunda ithalata bağlı Avrupa için Türkiye'nin güvenlik üssü olmasını sağlayacaktır.

Kırımın Rusya tarafından ilhakı, Kafkasya'da Ermeni işgalindeki Dağlık Karabağ bölgesi, İran üzerinden mülteci akımı, Irak ve Suriye'de devamlı olarak gelişen ve çeşitlenen güvenlik problemleri, Filistin sorununda İsrail ile yaşanan gerginlik, Mısır ile 2013 sonrası bozulan ilişkiler, Libya'da UMH'nin gelecek kaygısı, Yunanistan'ın Adalar Denizi ve

[5]1922 yılında Lozan görüşmeleri sırasında Meis adası İtalya'ya bırakılarak Türk karasularındaki adalar Türkiye'nin sayılmıştır. İtalya ve Türkiye arasındaki 1932 yılındaki görüşmelerde Karaada ve Fener Adası'nın İtalya'ya devri üzerinde durulmuştur. 1947 tarihli İtalya'nın Yunanistan'a adaları devri konusundaki Paris Barış Anlaşması'nda hukuki olarak hala Türkiye'de olan Karaada ve Fener Adası Türkiye toplantıya katılmamasına rağmen Yunanistan'a verilmiştir. (Yaycı & Ayrancı, 2020b)

Doğu Akdeniz'deki iddiaları ve Kıbrıs için çözüm arayışları Türkiye'yi çevreleyen başlıca problem alanıdır. Çevredeki bu sorunlar Türkiye'ye güvenlik problemi oluşturmaktadır. (G. Şahin, 2019:220) Bu güvenlik dairesinin Karadeniz ve Kafkasya kesimini ayrılınca geri kalan bölge doğrudan veya dolaylı olarak Doğu Akdeniz'in etki alanına girmektedir. Bölgedeki istikrarsızlık enerji hatlarını etkilediği gibi göç, terör ve kaçakçılık gibi yasadışı eylemleri de artırarak Türkiye'nin ulusal bütünlüğüne risk oluşturmaktadır. (Baysoy, 2017) Bundan dolayı bu bölge içerisinde oluşturulacak barış ortamı Türkiye'nin de güvenlik algılamasına katkı sağlayacak ve kalkınmasını olumlu etkileyecektir.

Suriye; 19 Kasım 2003 tarihinde bölgede 12 mil karasuyu, 12 mil bitişik bölge[6] ve 200 mil olarak da MEB ilan etmiştir. (Yayci, 2012:25) Ancak söz konusu alanın kuzey bölgesinde Türkiye'nin MEB'i ile çakışan durum söz konusudur. (Yaycı, 2020c:67) Bu bölge içerisinde arama ruhsatı çıkartmasına rağmen Batılı şirketler, devletlerinin Esad ile yaşadıkları anlaşmazlıktan dolayı sondaj konusunda çekimser kalmıştır. (Tamçelik & Kurt, 2014:889) 2010 yılı itibariyle söz konusu bölgede keşfedilen doğalgaz rezervinin 2.5 milyar varil olduğu belirtilmektedir. (Duman, 2019:219) Doğu Akdeniz'i güncel olarak ilgilendiren ana mesele ekseninde Suriye'nin önemi böyle özetlenebilir. Ancak esas olarak Suriye için Doğu Akdeniz'in önemi daha başkadır. Suriye'de Esat yönetimi 2011 yılından beri süren iç savaşta özellikle 2015 yılından itibaren Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olmasının getirdiği kazanımı sürdürmektedir. Bu durum, ayrı bir başlık altında Rusya üzerinden ilerleyen kısımda açıklanacaktır. Ancak burada belirtmek gerekir ki Rusya'nın Doğu Akdeniz'de var olma girişimi için Suriye yönetimine aktif destek vermesi Esat'ın iktidarını korumuştur. Esat da zaten bu yaklaşıma yakın bir açıklamada bulunarak; Rusya'nın bölgesel güç dengesi sağladığını ve Rusya'nın güçlenmesiyle küresel anlamda da güç dengesi oluşacağını belirtmiştir. ("Esad: Suriye'deki Rus Askeri Üsleri, Bölgedeki Güç Dengesini Koruyor," 2020) Dolayısıyla şu açıkça belirtilebilir ki Suriye için Doğu Akdeniz ekonomik olmaktan ziyade stratejik bir öneme sahiptir.

Lübnan; 1970'li yıllarda enerji ihtiyacı için Havza'da arama başlatmış ancak iç savaş ve ekonomik gerekçelerle ilerleme sağlanamamıştır. (Tamçelik & Kurt, 2014:889) Bu süre zarfında enerji anlamında da ithalata bağlı bir durum sergilemiştir. 2004 yılında enerji ihtiyacını karşılamak için Doğu Akdeniz'de çalışmalara başlamıştır. (Duman, 2019:219) Deniz yetki alanıyla ilgili sınırları ise 19 Ekim 2010 tarihinde BM'ye bildirerek ilan etmiştir. (Yayci, 2012:29) Spectrum şirketine 2012 yılında verilen arama izni sonucunda bölgede 719 milyar metreküp doğalgaz rezervi olduğu belirlenmiştir. (Karagöl & Özdemir, 2017:39) Ancak üretime geçmesini etkileyen ekonomik sorunlar mevcuttur. Lübnan'ın siyasi yapısındaki kırılmalar, Hizbullah'ın baskın güç olması,

Hizbullah nedeniyle zaman zaman İsrail'in Lübnan'a düzenlediği saldırılar başat faktörler olmak üzere Lübnan'daki yoksulluğu tetikleyen nedenler vardır. Bu nedenler, rezerve sahip olmasın rağmen Mısır'dan doğalgaz ithal ederek (Karagöl & Özdemir, 2017:38) Lübnan'ı dışarı bağımlı hale getirmektedir. Doğu Akdeniz, Lübnan'ın bu bağımlılığını kırabilecek potansiyele sahiptir ancak bunun için iç siyasi yapıda istikrara kavuşması gerekmektedir.

GKRY'nin Lübnan ile 2007 yılında, İsrail ile de 2010 yılında imzaladıkları MEB sınırlandırma anlaşması Lübnan ve İsrail arasında yaklaşık 860 bin kilometrekarelik çakışan bölge yaratmıştır. (Karakurt, 2021) 2012 yılında başlayan iki taraf arasındaki görüşmeler 2020 yılının son çeyreğinde tarafların sorun alanını 2290 kilometre kareye çıkartmasıyla yeni bir açmaza girmiştir. (Karakurt, 2021) İki ülke arasındaki uyuşmazlık temelde kaya ve adaların kıta sahanlığı var mı? Yok mu? ikilemine dayanmaktadır.

İsrail; 1950'li yıllardan sonra bölgede petrol ve doğalgaz keşif girişimleri vardır. (Duman, 2019:216) Bu girişimleri 1970'li yıllara gelirken Heletz bölgesinde arama çalışmalarına çevirerek günümüze kadar sürdürmektedir. (Tamçelik & Kurt, 2014:890) Abu Madi Sahasında 1975 yılında işletme aşmasına gelerek 1999 yılında NOA Sahasını, 2000 yılında Mari-B Sahasını, 2009 yılında Tamar ve Dalit sahasını ve 2010 yılında en büyüğü olan Leviathan sahasını keşfederek doğal gaz üretimi ve ihracatı açısından önemli bir alternatif olmaya yükselmiştir. (Duman, 2019:216). İsrail hemen bir yıl sonra Türkiye ile tartışmalı olan 2011 yılında Afrodit sahasını keşfetmiştir. (Can, 2019) Tüm bu sahalar için İsrail'in şu an ispatlanmış doğalgaz rezervi 1 trilyon metreküpten fazla olduğu ifade edilmektedir.

---

[6]Bitişik Bölge Kavramı karasularından itibaren belirli bir mesafe için kıyı devletlerin yetki kullandığı alanı ifade etmektedir. 1958 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nde 12 mili aşamayacağı, yani 6 millik karasuyuna ek 6 mil bitişik bölge olması, belirtilmiş ve 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde de 24 mili aşamayacağı, yani 12 mil karasuyuna ek 12 mil bitişik bölge, belirtilerek sınırlar çizilmiştir. (Pazarcı, 1989:312) Bu sınırlar içerisinde devlete tam bir egemenlik sağlamak amaçlanmamaktadır. Devletlere sağlık, gümrük, maliye ve kaçakçılık gibi konularda ihlal önleme ve cezalandırma yetkisi tanımaktadır. (Pazarcı, 1989:312-313)

(Yılmaz, 2020:31) Bu nedenle Doğu Akdeniz'i kullanarak Avrupa'ya enerji ihraç etme girişimi söz konusudur. East Med olarak adlandırılan bu proje İsrail'in ekonomisini oldukça geliştirebilecek potansiyele sahiptir. Bu projede İsrail-GKRY-Girit-Yunanistan hattını izleyen güzergah için Yunanistan ile 2020 yılında anlaşma imzalamıştır. (Turan & Dikmen, 2020) Ayrıca İsrail'in 2017 yılında sonuçlanan 6 adet hidrokarbon ruhsat ihalesinin 5 adetini Yunanistanlı Energean şirketi almıştır. (Yaycı, 2020c:72) İsrail önemli ve sürdürülebilir partner olarak gördüğü Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerini Yunanistan ve GKRY üzerinden yürütmektedir. Dolayısıyla girişeceği politik hamlelerde de siyasi müttefiklik kapasitesini artırarak sağlamlaştırmaktadır. Özellikle de bu girişimleri Kudüs özelinde görmeyi beklemek gerekmektedir.

Filistin; Gazze ve Batı Şeria bölgelerinden meydana gelmektedir. Ciddi anlamda altyapı problemleri olan ülkenin enerji anlamında %90 oranında İsrail'e bağlılığı söz konusudur. (Karagöl & Özdemir, 2017:31) 1917 Balfour Deklarasyonu sonrası Yahudi göçüyle Filistin'de 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuştur. İsrail ile Araplar arasında dört büyük savaş ve bunun haricinde de zaman zaman karşılıklı saldırılar gerçekleşmiştir. Bugün bölgenin çok büyük bir bölümü İsrail kontrolü altındadır. Filistin'in 1999 yılında Gaza Marine bölgesinde inceleme yapması için BG Group'a verdiği 25 yıllık lisans, İsrail yönetimi tarafından mahkemeye taşınmış ancak mahkeme Filistin'in yetkisi olduğuna karar vermiştir. (Karagöl & Özdemir, 2017:31) BG Group'un daha sonra yaptığı çalışmalar sonucunda doğalgaz rezervi olduğu saptanmıştır. İlerleyen yıllarda HAMAS'ın Gazze şeridindeki kontrolü sonucu BG Group faaliyetlerini askıya almıştır. BG Group 2016 yılında Gaza Marine'deki hisselerini Shell'e satmıştır. Bölgede Shell'in de İsrail dolayısıyla çekinceli olması Mısır'ı harekete geçirmiştir. Mısır Doğal Gaz Şirketi (EGAS) ile Filistinliler Gaza Marine sahasının iyileştirilmesi için anlaşma imzalamıştır. (Abdullah, Semiz, & Karabacak, 2021) Filistin'in enerji gereksiniminde öz kaynaklarını kullanamadığı ve İsrail'e bağlı olduğu görülmektedir. Filistin'in bölgedeki haklarını kullanması için öncelikle BM tarafından tanınması gerekmektedir.

Mısır; gerek nüfusuyla gerek coğrafi büyüklüğüyle gerekse bölgedeki etkisiyle Doğu Akdeniz'in en önemli ülkelerinden biridir. (Kızıltoprak, 2021) Mısır ilk olarak enerji açısından ele alınırsa 1975 yılında başladığı doğalgaz arama çalışmaları sonucu Doğu Akdeniz ve Nil Bölgesinde üretime başladığı görülür. (Tamçelik & Kurt, 2014:888) 2011 ve 2012 yıllarında otuzu aşan petrol ve doğalgaz arama ruhsatı vererek girişimlerde bulunmuşsa da ülkedeki siyasi sorunlar yüzünden istenilen sonuca ulaşamamış ve doğalgaz ithal eder hale gelmiştir. (Özcan, 2017:34-35) Mısır en son İsrail ile 68 milyar metreküplük doğalgaz ithalatı anlaşması imzalamış olması (Deveci, 2019) halen istediği seviyeye çıkamadığını göstermektedir.

Mısır bölgedeki haklarına hukuk boyut kazandırmak için 2003 yılında GKRY ile MEB anlaşması imzalamıştır. (Tamçelik & Kurt, 2014:888) Ancak Mısır, GKRY yerine Türkiye ile anlaşma yapmış olsaydı 11.500 kilometre kare alan kazanacağına da değinmek yerinde olacaktır. (Yaycı, 2020c:39) Mısır, 6 Ağustos 2020 tarihinde Yunanistan ile de MEB sınırlandırma anlaşması imzalamış ve aynı ay içerisinde iki ülkenin de yetkili organları anlaşmayı onaylamıştır. (Durul, 2020) Ancak Mısır Yunanistan ve GKRY ile imzaladığı anlaşmalara rağmen, Türkiye'nin 2019 yılında bölgede ilan ettiği MEB sınırını merkeze alarak 2021 yılında hidrokarbon arayışına çıkmıştır. (Berberakis, 2021) Bu girişim, kayıp alanı telafi etmek için Türkiye ile anlaşmaya giden olumlu adımlar olarak görülebilir. Ama siyasi anlamda önemli iyileşmelerin olması durumunda kapsamlı bir anlaşma beklemek gerekmektedir.

Mısır için bölgenin enerji haricindeki önemi şüphesiz Süveyş Kanalı ve SUMED Boru Hattı ile ilgilidir. Öyle ki deniz yoluyla taşınan enerji geçiş noktalarında yıllık bazda %10'a yakın bir kapasiteye denk gelmekte ve enerji, diğer ürünlerin yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. (Okumuş, 2017) Petrol tankerleri, petrolün varil fiyatlarının 50 dolardan aşağı düştüğü zamanlarda Güney Afrika'yı dolaşarak Avrupa'ya ulaşmaktadır. Çünkü bu güzergâh Süveyş Kanalından geçmeye göre, her ne kadar uzun olsa da, 200 – 300 bin dolar daha avantajlıdır. (Kennedy, 2016) Bu durum da zaten kötü olan Mısır ekonomisine olumsuz yansımaktadır. Bu açıdan bakıldığında Mısır'ın Kızıldeniz ve Akdeniz arasındaki konumu stratejik olmasının yanında ekonomik anlamda da Mısır'ın en önemli kaynağıdır. 24 Mart 2021 tarihinde 200 bin tonluk geminin karaya oturması Süveyş'in trafiğinin aksamasına neden olmuştur. Bu nedenle petrol fiyatları ilk günlerde %3 artarken küresel anlamda da zararın haftalık 10 milyar doları bulacağı ifade edilmektedir. (Çakır, 2021) Bu nedenle Kanal'dan geçişin sürekliliği ve artış yönlü eğilimi Mısır'ın kalkınmasına katkı sağlayacağı gibi kesintinin

yaşanması küresel anlamda da önemli etkileri beraberinde getirecektir. Süveyş Kanalı'nın önemini azaltacak bir diğer girişim de şüphesiz Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) – Suudi Arabistan – Ürdün – İsrail güzergahında inşa edilmesi planlanan petrol boru hattıdır. (Abdullah et al., 2021) Bu hattın inşasıyla enerji tedarikinin devamlılığı korunacakken Mısır önemli miktarda gelir kaybedecektir.

Libya; bağımsızlığını kazandığı 1951 yılından Muammer Kaddafi darbe yaptığı 1969 yılına kadar Şeyh İdris Sünüsi Kral olarak yönetimi elinde tutmuştur. Kaddafi iktidara gelince ilk olarak ülkedeki İngiliz ve Amerikan üslerini kapatmıştır. (Yaycı, 2020a:48) Dolayısıyla süreç SSCB ile yakın ilişki kurulması yönünde ilerlemiştir. Bu geçmişten gelen nedenlerle Batı ile problem yaşayan Libya Doğu Akdeniz'deki ekonomik imkanlardan faydalanmak adına 27 Mayıs 2009 tarihinde MEB sınırlarını ilan ederek BM'ye bildirmiş ve karşılıklı kıyıları olan devletlerle müzakereye açık olduklarını belirtmiştir. (Yaycı, 2011:22) 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'de başlayan protestolar sonucunda 5 Mart günü muhaliflerin oluşturduğu Libya Ulusal Geçiş Konseyi kendini Libya'nın temsilcisi ilan ederek kısa sürede birçok ülke tarafından tanınmıştır. 17 Aralık 2015 tarihinde de BM tarafından tek meşru hükümet kabul edilen UMH kurulmuştur. (Yaycı, 2020a:48-53) Libya Ulusal Ordusu (LUO) Komutanı General Hafter'in UMH'i devirerek Libya'da kontrol sağlama yönünde girişimleri vardır. Bu konuda da Rusya, Fransa, Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Mısır'dan destek görmektedir. (Yaycı, 2020a:56) UMH'nin Libya adına Türkiye ile 27 Kasım 2019 tarihinde imzaladığı MEB sınırlandırma anlaşması ile Doğu Akdeniz'de ki durumu Türkiye adına büyük ölçüde kesinleşmiştir. Libya, Türkiye'nin MEB alanında batı kanadını oluşturduğu için UMH Türkiye'den destek görmektedir. Dolayısıyla bölgedeki konumu ülkenin önemini artırmaktadır. Ancak ne kadar destek olsa bile Libya'da UMH'nin Hafter güçleri tarafından tehdit ediliyor oluşu ülkedeki istikrarı engelleyen en önemli faktördür. Bu nedenle Libya, Doğu Akdeniz'in sağladığı enerji kaynaklarından faydalanabilmesi ve Afrika'ya açılan önemli bir liman ülkesi olması gibi durumları uygulamaya koymak için siyasi istikrar ve güven ortamı sağlamalıdır.

Kıbrıs; Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Avrupa hatlarını çevresine alan merkez konumunda olduğundan buradaki gelişmelere hızlı müdahale edebilecek konuma sahiptir. Ayrıca Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı ile Asya ve Ortadoğu arasında, yani dünyanın yarısından fazlasının, ticaret akışını etkileyebilecek durumdadır. (Cankara, 2016:22) KKTC uluslararası alanda de jure olarak tanınmadığı için Türkiye dışında anlaşma yaptığı ülke bulunmamaktadır. GKRY ise Kıbrıs Adası'nın tamamının temsilcisi olarak görülmekle birlikte AB üyesi de olması siyasi anlamda elini güçlendirmektedir. Bundan dolayı bölgede Yunanistan'ın desteğiyle ikili anlaşmalar imzalayarak çıkarlarını maksimize etme girişimindedir. Bölgede enerji kaynakları keşfedilmesiyle 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY ile Mısır arasında MEB sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır. Hemen ardından GKRY, 21 Mart 2003 tarihinde 200 mil MEB ilan ederek 2005 yılında da bu alanda ruhsatlandırmaya başlamıştır. (Cankara, 2016:31; Özekin, 2020:12) 17 Ocak 2007 tarihinde GKRY – Lübnan arasında ardından 17 Aralık 2010 tarihlerinde GKRY – İsrail arasında MEB sınırlandırmasına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. (Yaycı, 2020c:37) GKRY ile Rusya ve ABD arasındaki ilişkilere, ilgili ülkeler için ayrılan bölümlerde değinildiği için burada açmak tekrar olacaktır. GKRY bu ülkelerin bölgedeki mücadelesinden ekonomik ve askeri çıkar sağlayarak bölgede bulunan tanınmış bir devlet olmanın avantajını kullanmaktadır.

4. Büyük Güçler Açısından Doğu Akdeniz

ABD; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sistemin iki süper gücünden biri olarak ortaya çıktıktan sonra SSCB ile rekabet, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz hattında da yaşanmıştır. 1956 Süveyş Krizi ile İngiltere'nin prestij kaybıyla ABD'nin bölgede gücünü hissettirmeye başlamıştır. ABD, 1957 Eisenhower Doktrini ile bölge ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yaparak SSCB'yi dengelemek istemiştir. (Özgöker, 2020) 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli yöntemlerle dünyada haberleşmeleri dinlediği söylenilen ABD, Kıbrıs Trodos dağında kurulu olduğu belirtilen Echelon[7] sistemiyle kuzeyde Balkanları, doğuda Kafkasya ve Orta Asya'yı, güneyde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı takip etme kapasitesine sahip olduğu iddia edilmektedir. (Kesgin, 2018:288-289) ABD Kıbrıs ilişkilerini son zamanda GKRY ile ileriye taşımaktadır. GKRY'ye 2018 yılında askeri ateşe atayarak GKRY'yi resmi muhatap saymıştır. (Tokmakoğlu, 2020) ABD'de 2019 yılında cumhuriyetçi senatörler tarafından önerilen kanun tasarısı

[7] *Echelon, ABD koordinatörlüğünde İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda istihbarat örgütlerinin de katıldığı istihbarat sisteminin bir parçasıdır. (Kesgin, 2018:288)*

kabul edilmiştir. Bu kanun, ABD – İsrail – Yunanistan – GKRY arasında ortak enerji merkezi oluşturmayı, 2020-2021-2022 yılları için Yunanistan'a 4.6 milyon dolar ve GKRY'e 1.5 milyon dolar askeri eğitim ve tali yardım desteği vermeyi ve 1987 yılından beri GKRY'e uygulanan silah ambargosunu kaldırmayı içermektedir. (Doğru, 2019) Rusların silah satmasını ve KKTC'de Türk askerlerinin bulunmasını gerekçe göstererek kaldırılan ambargo, silahların son sahibinin GKRY olması ve Rus askeri gemilerinin GKRY limanlarını kullanmaması şartıyla kaldırılmıştır.

ABD, Suriye'deki operasyonlarını yürütmek için GKRY'deki Andreas Papandreu hava üssünü kullanmaktadır. (Bilge, 2020) Bunun haricinde İngiltere toprağı olan Ağrotur ve Dikelya'daki üsleri de kullanabilmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun Eylül 2020 tarihli GKRY ziyareti sırasında ABD'nin GKRY'de "Kıbrıs Kara, Açık Deniz ve Liman Güvenliği Merkezi" kurarak Rumlara eğitim ve ekipman desteği verilmesini planlayan anlaşma imzalanmıştır. (Arslan & İleri, 2020) ABD, ardından Ocak 2021 tarihinde GKRY ile ortak tehditlere karşı mücadele etmek için niyet beyanı imzalamıştır. ("ABD ile Güney Kıbrıs Arasında Güvenlik Anlaşması," 2021) ABD bölgedeki Rus etkisini kırmak için GKRY ile ilişkileri geliştirdiği gözlenmektedir.

ABD Irak'ta uyguladığı Rus yanlısı yönetimi devirerek petrol işletmelerini ABD şirketlerine verdiği gibi Libya'da da, Rus yanlısı olarak bilinen, Kaddafi'nin devrilerek bölgedeki enerji sahalarının Batı merkezli şirketlerin işletimine sunduğu yönünde yaklaşım da mevcuttur. (Özgöker, 2020) Bölgedeki enerji akışında yaşanacak aksama dünya enerjisinin dörtte birine yakınını tüketen ABD için problem yaratacağından bu bölgeyi kontrol etmek enerji arz güvenliğini de sağlayacaktır. (Kesgin, 2018:289-290) ABD'nin Doğu Akdeniz algılamasında kısaca; Ortadoğu'nun kontrol edilmesi, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin kırılması ve enerji yolların güvenliğinin sağlanması yatmaktadır.

Rusya; Çarlık döneminden gelen Akdeniz'e inme ve Kutsal Mekanlarda kontrol sağlama arzusu dönemin şartlarına göre revize edilerek devam etmiştir. (Aslanlı, 2018) SSCB döneminde Arap – İsrail savaşlarının ilki olan 1948 savaşında İsrail'e aktif destek vermiş, 1956 savaşında da ABD ile birlikte savaşın sonlanması için girişimde bulunmuştur. Suriye'deki Baas rejimi iki kutuplu dönemde tarafsızlık benimseyeceğini belirtse de SSCB'ye yakın bir politika benimsemiş ve karşılıklı ziyaretlerle ilişkiler geliştirmiştir. (Dilek, 2017:60) Kaddafi'nin İngiliz ve Amerikan üslerini kapatması ve Sovyetler ile yakın ilişki kurması, Mısır'da Nasır ile ilişkileri geliştirme çabaları SSCB'nin bölgede aktif olarak yer alma girişimlerinin başlarında gelmektedir. SSCB'nin özellikle Suriye ile ilişkilerindeki yoğunluk hem bölgedeki Batıcılık yaklaşımını kırarak Sovyet etkisini artırmak hem de nükleer dengeyi korumak için Doğu Akdeniz'de var olmak şeklinde özetlenebilir. (Dilek, 2017:61) SSCB'nin 1956 yılında Suriye ile imzaladığı Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasıyla gelişen ilişkiler 1971 yılından beri Suriye'nin Tartus kentindeki Rus varlığı oluşumunu sağlanmıştır. 1994 ve 1996 yılında imzalanan askeri işbirliği anlaşmalarıyla da ilişkiler geliştirilmek istenmiştir. (O. Ağır & Takar, 2016:295-296) Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte aktif bir dış politika yönelimine giren Rusya, askeri ve siyasi anlamda ABD'nin başını çektiği tek kutuplu düzeni (Sönmezoğlu, 2012:893) kabullenmemek adına Suriye'de aktif bir politika sergilemektedir. (Aslanlı, 2018:3) Rusya, 2012 yılında Lazkiye'ye dinleme tesisi kurmuş, 2013 yılında Palmira'da hava üssü oluşturmuş ve 2017 yılında Lazkiye Hmeymim hava üssünü 49 yıllığına kiralamıştır. (Aslanlı, 2018:4) Rusya'nın Suriye'deki varlığı hem Akdeniz'deki hem de Ortadoğu'daki elini güçlendirmektedir. Rusya Tartus liman işletmesini 49 yıllığına kiralayarak bölgede uzun süre kalıcı olma iddiasında olduğunu göstermektedir. (Kako & Tok, 2019) Rusya Kaddafi döneminde askeri ilişiklerin yanı sıra sanayi ilişkileri de kurmuştur. Ancak Sirte – Bingazi arasında 2.5 milyar dolarlık hızlı tren yatırımı başta olmak üzere toplam 4 milyar dolarlık bir yatırım girişimi 2011 sonrası kaybolmuştur. (Akhiyadov, 2020) UMH karşı Hafter'e siyasi ve askeri destek vererek Suriye'den sonra ikinci bir üs oluşturma arayışındadır. UMH'nin meşru görülmesi nedeniyle ABD tarafından engelleneceğini düşünmesi Hafter'i desteklemeye itmiş olabilir.

2013 yılında GKRY'de yaşanan ekonomik sorunlarla birlikte Rusya ile 2.5 milyar dolarlık kredi anlaşması imzalanması iki tarafı oldukça yakınlaştırmıştır. (Özçelik, 2021) 2013 yılında GKRY bankalarında bulunan rezervlerin üçte birinin Ruslara ait olduğu ve 1995-2015 yılları arasında 30 milyar doları aşan nakit akışı gerçekleştiği ifade edilmektedir. ("Avrupa Birliği Toprağına "Rus Üssü"," 2015) Rus milyarderlerin para aklama yeri olarak kullandıkları GKRY'de ciddi bir Rus yatırımı olmanın yanı sıra Rusların kurduğu siyasi parti bile bulunmaktadır. (Özçelik, 2021) Rusların kalıcı olarak, Ağrotur'daki İngiliz üssüne 40 kilometre mesafeye hava üssü ve Limasol Limanına da deniz üssü oluşturma girişimi söz konusudur. ("Rusya ve Güney Kıbrıs, Askeri Üs Anlaşması İmzalayacak," 2015) Ancak bu

girişimler ABD'nin yukarıda bahsedilen son hamleleriyle şimdilik engellenmiş görülmektedir. Rusya bölgede bulunan 12 savaş gemisine ilave olarak 28 Mart 2021 tarihinde 4 savaş gemisi daha göndererek Doğu Akdeniz'deki askeri kapasitesini ciddi oranda artırma yönünde ilerlemektedir. (Hacıoğlu, 2021) Rusya'nın Doğu Akdeniz politikası temelde Suriye – GKRY – Libya hattına dayanmaktadır. Doğu Akdeniz, Rusya'nın bölgede askeri ve ekonomik açıdan nüfuz alanı oluşturarak, ABD'nin başını çektiği tek kutuplu sisteme meydan okuyarak tekrar küresel güç mücadelesine giriştiği bir alan olmaktadır.

Çin; 21. yüzyılın en büyük enerji ithalatçısı olarak (Güller, 2020) büyümede gösterdiği başarıyı enerji devamlılığı ve üretiminin pazarlara ulaşmasıyla devam ettirebilir. Bunun için Ortadoğu'dan ve Avrasya'dan gelen enerji akışı önemlidir. Doğu Akdeniz'de tahmin edilen enerji rezervlerinin işlenmeye başlamasıyla Çin arz devamlılığını korumuş olacaktır. Çin 2013 yılında ortaya attığı "Tek Kuşak, Tek Yol" ya da "Kuşak ve Yol" adıyla bilinen projesi ile Asya ile Avrupa arasında kara ve deniz yoluyla bağlantı kurarak daha aktif bir ilişki yürütmeyi planlamaktadır. Çin bu planı için güzergâh içerisinde olan yerlerde birçok limana yatırım yapmıştır. (Chatzky, 2020) Çin 2019 yılında İtalya ile imzaladığı 29 projelik yatırım anlaşması ile projenin Avrupa kesiminde önemli bir konum elde etmiştir. (Yeniacun, 2019) Çin'in bu rotalar üzerindeki ekonomik yatırımlarda bulunarak kendi kontrolü altında tutması ABD'den gelebilecek olası etkileri önleme girişimi anlamına geldiği ifade edilebilir. (Chatzky, 2020) Çin Yunanistan'daki, en büyük liman olan, Pire limanının ve İstanbul'daki Kumport Limanının hisselerinin büyük çoğunluğunu alarak önemli kazanım sağlamıştır. ("Fina Limanı'nı Çinliler Satın Aldı," 2015; Top, 2016) Çin, İsrail'de Aşdot ve Hayfa limanlarının işlemesini almasının yanı sıra ülkede demir yolu ve otoyol gibi birçok yatırım alanları bulunmaktadır. (Yeniacun, 2020) Mısır'daki Ebu Kir limanını elinde bulunduran Çin, Beyrut Limanı'ndaki patlama sonrası Lübnan'ın ekonomik sorunlarını da kullanarak buraya yatırım yapma girişiminde bulunmaktadır. (Varan & Kabakçı, 2020) Çin'in Sri Lanka'nın Hambantota Limanı'nı borç karşılığında 99 yıllığına kiralaması "borç diplomasisi" olarak yorumlanmakta ve yatırım yaptığı ülkelerin de aynı duruma düşebileceği değerlendirilmektedir. (Chatzky, 2020; Varan & Kabakçı, 2020) Çin Kuşak ve Yol Projesi ile ekonomi temelli küresel bir hakimiyet oluşturma arayışındadır. Bu hakimiyetin merkez üslerinden biri de şüphesiz Doğu Akdeniz'dir. Doğu Akdeniz liman yatırım girimleri ve enerji rezervleri açısından Çin için stratejik bir merkez konumundadır. Bu nedenle bölgedeki ülkelerin ekonomik açıdan problem yaşadığı düşünüldüğünde gelecekte Çin'in burada da borç diplomasisi yürütmesi olasıdır.

AB; coğrafi açıdan Akdeniz tarafından güneyden çevrelenmektedir. Bunun da somut etkisi olarak 1994 yılında Fransa'da düzenlenen zirvede doğuya doğru açılımda Akdeniz ülkeleriyle işbirliği artırma amacıyla Akdeniz ülkeleri konferansı düzenlenmesi hedeflenmiştir. (Özer, Ayhan, & İrdem, 2017:173) 1975 yılında AB ve kıyıdaş ülkelerin Akdeniz'de çevre sorunlarına karşı girişimi 1995 yılına Barselona Sözleşmesi adıyla kıyı alanlarını da kapsamıştır. Sözleşme, 2004 yılında da "Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi" adını alarak bölgede olabilecek tüm çevre sorunlarının önlenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması hedeflenmiştir. (Barselona Sözleşmesi) AB'nin Akdeniz Ortaklığı ile, Fas'tan başlayıp Akdeniz kıyısınca kesintisiz olarak Türkiye dahil olmak üzere, tüm devletlerle işbirliği yaparak bölgeden gelebilecek tehlikelere karşı istikrarlı bir alan oluşturmak istemiştir. (Gülal, 2021) Çünkü bölgede devam eden çatışma ortamı ve göç hareketliliği gibi başat krizler AB için önemli risk olarak görülmektedir. (Özer et al., 2017:174) Özellikle göç için Birlik üyelerini tarafından ülkelerinde de istikrarsızlığa neden olabileceği şeklinde yaklaşım söz konusudur. (Baysoy, 2017)

AB, 2004 yılındaki genişleme politikasıyla GKRY'yi birliğe dahil ederek Doğu Akdeniz'in ortasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Akdeniz bölgesi AB'nin enerji ithalatında önemli bir paya sahip olmakla birlikte bölge ülkelerinin ihracatında da ilk sıralarda yer almaktadır. (Akder, 1998:6) Yukarıda da belirtildiği gibi bölgede 122 trilyon metreküp doğalgaz bulunduğu iddiası olsa da bu miktarın çok azı kullanımdadır. Ayrıca şu an bu sayı tahmindir. (Erdemir, 2019:38-39) 2006 ve 2009 yıllarındaki Rusya ile doğalgaz krizi ve 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı gibi konular AB'nin Rusya bağımlılığını sorgulatmaktadır. (Özcan, 2017:23) Günümüzde Rusya'nın kanıtlanmış 44 trilyon metreküp rezervi dikkate alındığında kısa zaman için Doğu Akdeniz alternatif görülmemektedir. Bunun için bahsedilen girişimler olsa da henüz somut adım yoktur.

Yaklaşık olarak, Petrol'de %90, doğalgazda %70 gibi bir oranla dışa bağımlı olan ("AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı Sürecek," 2018) Birlik için yeni arzlardan East Med Boru Hattı'nın inşası dış politikaları açısından da rahatlama sağlayacaktır. Diğer bir açıdan da ithal ettiği petrolün %70'i Süveyş Kanalı'ndan geçmektedir. (Baysoy, 2017:96) Petrol

gemileri kimi zaman ucuz olması dolayısıyla Güney Afrika rotasını tercih etse de, temel güzergâh Süveyş Kanalı olduğu için bu alanın güvenliğinin sağlanması Avrupa'nın enerji güvenliği için zorunluluktur.

Sonuç

Doğu Akdeniz, Antik Çağ'dan beri sürekli olarak önemini artırmıştır. İlk zamanlar güç dengesi ekseninde şekillenen mücadele merkezinde yer almış, ardından Asya'dan gelen ticaret akışında temel güzergahlardan olmuştur. İktisadi, siyasi ve dini anlamda öne çıkan bölge kültürel etkileşim alanı olmuştur. Yakın tarihe kadar Antik Mısırlılar, Fenikeliler, Kartacalılar, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Osmanlılar, Fransızlar ve İngilizler tarafından bölgede otorite sağlanmıştır. Bu otoritenin arkasında kıyı hakimiyetine ilave olarak deniz gücü kapasitesi de yatmaktadır.

Bölge Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasında nüfuz alanı artırma girişimleriyle karşılaşmıştır. Bu dönem içerisinde bölgede başlayan hidrokarbon arama faaliyetlerinin 2000'li yılların başında artmasıyla bölge devletleri için MEB oluşturma mücadelesi başlamıştır. Yunanistan; Adalar denizindeki tutumunu devam ettirerek iki taraflı kazanç sağlama arayışında olduğu gibi İsrail doğalgazını da ülkesi üzerinden Avrupa'ya taşıyacak güzergâh yaratarak stratejik önemini artırma girişimindedir.

Türkiye; enerji arz güvenliği, enerji üssü olma girişimi, bölgedeki istikrarsızlara karşı çevreleme ve Yunanistan ile uyuşmazlığın Adalar Denizi'nde yaşanan uyuşmazlıkla aynı gerekçelere dayandığından çift taraflı bir kazanım sağlamak gibi önem algılamalarına sahiptir. Suriye için ekonomik problemleri aşmada kaynak olmasının yanı sıra bölgedeki konumu iç savaşta destek görmesini sağlamaktadır. Lübnan için de günümüzde temelde ekonomik bir öneme sahiptir. İsrail bölgede en dikkat çeken ülkelerden biridir. Sürekli yeni rezerv sahaları keşfetmesi ve bunu çeşitli projelerle Avrupa'ya aktarma girişimleri önemli bir enerji ihracatçısı yapacağı gibi enerji arzında sorun olmaması için diğer ülkeler tarafından da ayrıca destek görmesini sağlayacaktır. Filistin açısından bakıldığında tanınmamış olması haklarının uluslararası alana taşınmasını engellediği gibi denize kıyısı olmasının avantajını da İsrail ablukası nedeniyle tam olarak kullanamadığı görülmektedir. Mısır için de ekonomi merkezinde olmasının yanı sıra Süveyş'i elinde bulundurması enerji trafiğindeki kontrolü sağlama gücü vermektedir. Libya açısından değerlendirildiğinde ise Kaddafi sonrası otoritenin bozulması ekonomik ve siyasi sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle BM tarafından tanınmış UMH varken LUO'ya çeşitli ülkeler tarafından destek verilmesi Libya'daki istikrarsızlığı tetiklediği için Libya'nın konumu günümüzde kendisi için dezavantaja dönüştürdüğü görülür. Son olarak Kıbrıs Adası açısından bakıldığında özellikle GKRY'nin konumu nedeniyle uluslararası anlamda ABD, Rusya ve AB tarafından desteklendiği görülmektedir.

Bölge dışındaki devletler açısından bakıldığında; ABD için hegemonyasının korunması için kontrol altında tutulması gereken bölge, Rusya için ABD'nin küresel üstünlüğünün kırılabileceği meydan okuma alanı, Çin için ekonomi merkezli küresel hakimiyete giden güzergâh ve AB için hem enerji arzı açısından hem güneyden gelebilecek tehditler açısından güvenliğin sağlanabileceği alandır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ticaret, güç dengesi, tehdit boyutlarıyla günümüze kadar önemini sürdürdüğü görülür. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte artan ihtiyaçlar yeni enerji arzları keşfetmeye itmiştir. İşte bu keşif alanı da günümüzde Doğu Akdeniz olduğundan devletler çıkarlarını maksimize etmek için tek taraflı ve çok taraflı girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin çoğu diğer devletlerle sorunlu adımlar olduğu görülmüştür. Bu sorunların çözülmesi için her devletin bir araya geldiği, gerekirse uzun süreli tartışmaları yer aldığı forum gerekmektedir. Devletler foruma ön koşulsuz katılmalı ve uluslararası hukukta daha önce verilen kararlar göz önünde bulundurularak adil paylaşım yapılmalıdır. Böylece burada alınan kararlar adil olarak bölgenin güvenli olmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak güvenli hale getirilmiş ve adil paylaşılmış olan Doğu Akdeniz, ilgili aktörlerin siyasi ve ekonomik refahını destekleyecektir.

Kaynaklar

AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı Sürecek. (2018). Bloomberght. https://www.bloomberght.com/enerji/haber/2111652-ab-nin-rusya-ya-enerji-bagimliligi-surecek

Abanik, M. (2013). Antik Çağ Deniz Ticareti ve Kolonizasyon:Fenike - Yunan Çekişmesi ve Yunan Düşünürlerinin Korsanlık Övgüsü. Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi.

ABD ile Güney Kıbrıs Arasında Güvenlik Anlaşması. (2021). gençtv. https://www.kibrisgenctv.com/guney/abd-ile-guney-kibris-arasinda-guvenlik-anlasmasi- h80024.html

Abdullah, M. F. M., Semiz, M., & Karabacak, S. (2021). Mısır, Doğu Akdeniz ve Süveyş Kanalı'ndaki Nüfuzunu Zayıflatacak Hamlelere Karşı Diplomatik Atağa Geçti. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misir-dogu-akdeniz-ve-suveys-kanalindaki- nufuzunu-zayiflatacak-hamlelere-karsi-diplomatik-ataga-gecti-/2156751

Afyoncu, E. (2019). Doğu Akdeniz'in Hakimiyeti İçin 448 Yıl Önce Kıbrıs'ı Fethettik. Sabah. https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2019/07/21/dogu- akdenizin-hakimiyeti-icin-448-yil-once-kibrisi-fethettik

Ağır, M., & Solak, K. (2013). Memlük Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki Önemli Siyasi Faaliyetleri. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 11(14), 107-130.

Ağır, O., & Takar, M. (2016). Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı.

KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 285-306.

Akder, A. H. (1998). Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası: Nedenleri, Hedefleri, Araçları ve Türkiye'nin AB'nin Akdeniz Politikasındaki Yeri. In M. Y. Tınar (Ed.), Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye. İstanbul: FES.

Akhiyadov, M. (2020). Görüş- Rusya'nın Libya Politikası. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-rusya-nin-libya-politikasi/1794069

Aksu, L. (1998). Dünya'da ve Türkiye'de nüfus analizleri. Sosyoloji Konferansları(25), 219-311.

Apaydın, D. T. (2019). Düz Esas Hatların Belirlenmesinde Adaların Rolü: Adalar Saçağı Bilmecesi. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 25(2), 565-589.

Arslan, M. İ., & İleri, K. (2020). ABD Dışişleri Bakanı Pompeo Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Ziyaret Etti. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-disisleri-bakani- pompeo-guney-kibris-rum-yonetimini-ziyaret-etti-/1971742

Aslanlı, A. (2018). Rusya'nın Suriye Politikası. ORSAM(Bakış No:75).

Avrupa Birliği Toprağına "Rus Üssü". (2015). Milliyet. https://www.milliyet.com.tr/dunya/avrupa-birligi-topragina-rus-ussu-2011235

Barselona Sözleşmesi. T.C. Dışişleri Bakanlığı. http://www.mfa.gov.tr/barselona-sozlesmesi.tr.mfa

Başeren, S. H. (2020). Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki Gerginliği Yayma Çabaları Devam Ediyor. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yunanistan-in-dogu- akdeniz-deki-gerginligi-yayma-cabalari-devam-ediyor/1975074

Bayıllıoğlu, U. (2019). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 121. Maddesinin Doğu Akdeniz'de Etkisi: Meis, Karaada ve Fener Adası'nın Statüsüne İlişkin Bir Değerlendirme. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(2), 185-223.

Baysoy, E. (2015). Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi 4(8), 13-21.

Baysoy, E. (2017). Doğu Akdeniz'in Dalgalı Jeopolitiği. İstanbul: Truva.

Berberakis, S. (2021). Doğu Akdeniz: Türkiye'nin "mısır Açılımı" Yunanistan'ı Harekete Geçirdi, Miçotakis Sisi'yi Aradı. BBC News. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56292143

Bilge, Ö. (2020). ABD Sessiz Sedasız Kıbrıs'a Üs Kurdu. Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-sessiz-sedasiz-kibrisa-us-kurdu-41453783

Braudel, F. (1989). Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (M. A. Kılıçbay, Trans.). İstanbul: Eren.

Brzezinski, Z. (2014). Büyük Satranç Tahtası (Y. Türedi, Trans.). İstanbul: İnkilap.

Can, F. (2019). Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Var? euronews. https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en- buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak

Cankara, Y. (2016). Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (47), 18-35.

Chatzky, A. (2020). China's Massive Belt and Road Initiative. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road- initiative

Çakır, M. Ö. (2021). Bakan Karaismailoğlu: Süveyş Kanalı'ndaki Kazanın Global Ekonomiye Maaliyeti Haftalık 6 ile 10 Miilyar Dolar. AA. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakan-karaismailoglu-suveys-kanalindaki-kazanin- global-ekonomiye-maliyeti-haftalik-6-ile-10-milyar-dolar/2190105

Çam, T. (2019). Türkiye - Libya Anlaşması Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasında Önemli Kazanım. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya- anlasmasi-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasinda-onemli-kazanim/1662097

Çulcu, M. Marjinal Tarih Tezleri: Erciyaş Yayınları.

Dedeoğlu, B. (2020). Uluslararası Güvenlik ve Strateji (4. ed.). İstanbul: Yeniyüzyıl.

Deveci, M. (2019). İsrail Leviathan Sahasından Doğalgaz Çıkarmaya Başladı. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-leviathan-sahasindan-dogal-gaz-cikarmaya- basladi-/1688683

Diehl, C. (2006). Bizans İmparatorluğunun Tarihi (A. G. Bozkurt, Trans.). İstanbul: İlgi Yayınları.

Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri.

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 16(2), 58-82.

Dogru, S., & Reginbogin, H. (2017). Rethinking East Mediterranean Security: Powers, Allies & International Law. Touro Law Review, 33, 827.

Doğru, A. (2019). ABD Başkanı Trump, GKRY'ye Silah Ambargosunu Şartlı Kaldıran Yasayı İmzaladı. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump- gkryye-silah-ambargosunu-sartli-kaldiran-yasayi-imzaladi-/1679973

Dugin, A. (2014). Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım (9. ed.). İstanbul: Küre Yayınları.

Duman, S. (2019). Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye. Karadeniz Araştırmaları (62), 213-230.

Durul, T. (2020). Yunanistan Mısır ile Yaptığı Kısmi Deniz Yetki Anlaşmasını Tamamlamak İstiyor. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-misir-ile-yaptigi- kismi-deniz-yetki-anlasmasini-tamamlamak-istiyor/1974201

Erbaş, F. (2016). 19. yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler. FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi(8), 133-158.

Erbaş, F. (2018). Jeopolitik Teoriler Temelinde Doğu Akdeniz ve Türkiye. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/jeopolitik-teoriler-temelinde-dogu-akdeniz-ve- turkiye/1113793

Erdemir, E. (2019). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz: Hidrokarbon Kaynaklarının Kıbrıs Sorunu'nun Çözümüne Etkisi. EURO Politika 3(2), 37-40.

Esad: Suriye'deki Rus Askeri Üsleri, Bölgedeki Güç Dengesini Koruyor. (2020). euronews. https://tr.euronews.com/2020/10/05/esad-suriye-deki-rus-askeri-usleri- bolgedeki-guc-dengesini-koruyor

Faulkner, N. (2015). Roma: Kartalların İmparatorluğu (Ç. Sümer, Trans.). İstanbul: Yordam Kitap.

Fina Limanı'nı Çinliler Satın Aldı. (2015). Milliyet. https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/fina-limanini-cinliler-satin-aldi-2118824?kisa- haber

Girgin, G. (2006). Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti. (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Gülal, B. (2021). AB'nin Doğu Akdeniz'deki Politikaları. TUIÇ Akademi. https://www.tuicakademi.org/abnin-dogu-akdenizdeki-politikalari/

Güller, M. A. (2020). Çin'in Doğu Akdeniz Politikası. mehmetaligüller.com. https://mehmetaliguller.com/2020/08/12/cinin-dogu-akdeniz-politikasi/

Hacıoğlu, N. (2021). Rusya'dan Doğu Akdeniz'e Yığınak. Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyadan-dogu-akdenize-yiginak-41773594

Hamza, L. (2006). Anti Çağda Doğu Akdeniz'de Deniz Ticareti. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Hayatsever, H. (2019). Mülteci Kozu Yine Masada. Cumhuriyet. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/multeci-kozu-yine-masada-1568034

Huntington, S. P. (2017). Medeniyetler Çatışması Mı? In M. Yılmaz (Ed.),

Medeniyetler Çatışması (pp. 23-51). İstanbul: Vadi Yayınları.

Joffe, A. (2002). The rise of secondary states in the Iron Age Levant. Journal of the Economic Social History of the Orient, 45(4), 425-467.

Kadeş Savaşı ve Barış Anlaşması. Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. https://corum.ktb.gov.tr/TR-58685/kades-savasi-ve-baris-antlasmasi.html

Kako, A., & Tok, L. (2019). Esed Rejimi Parlamentosu Rusya'ya Liman Kiralanmasını Onayladı. AA. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/esed-rejimi-parlamentosu- rusyaya-liman-kiralanmasini-onayladi/1502536

Kantarci, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?". Güvenlik Stratejileri Dergisi, 8(16), 47-84.

Karagöl, E. T., & Özdemir, B. Z. (2017). Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü. Retrieved from İstanbul:

Karakurt, O. (2021). Lübnan - İsrail Deniz Sınırı Anlaşmazlığı ve Olası Senaryolar. TRTHABER. https://www.trthaber.com/haber/dunya/lubnan-israil-deniz- siniri-anlasmazligi-ve-olasi-senaryolar-555906.html

Kennedy, C. (2016). Oil Tankers Shun Suez Canal In Search of Cheaper Route. Oilprice.com. https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Oil-Tankers-Shun-Suez- Canal-In-Search-of-Cheaper-

Route.html#:~:text=Vessels%20sailing%20from%20Asia%20to,of%20US%24235%2C 000%20per%20voyage.

Kesgin, S. (2018). Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kızıltoprak, S. (2021). Doğu Akdeniz'de Normalleşmeye Doğru. Star. https://www.star.com.tr/acik-gorus/dogu-akdenizde-normallesmeye-dogru-haber- 1616153/

Kocamanoğlu, A. (2005). Türkiye Açısından Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi. (Yüksek Lisans), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.

Köroğlu, K. (2012). Eski Mezaapotamya Tarihi (7. ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mackinder, H. J. (2004). The geographical pivot of history (1904). The Geographical Journal 170(4), 298-321.

Mahan, A. T. (2013). Deniz Harbi Üzerine (T. Büyükonat, Trans.). İstanbul: Doruk.

Mark, J. J. (2018). Fenikeliler - Antik Dünyanın Tüccarları. ancient.eu. https://www.ancient.eu/trans/tr/1-183/fenikeliler---antik-dunyann-tuccarlar/

Okumuş, A. (2017). Ortadoğu'nun Petrol Transit Geçiş Noktaları. ORDAF. https://ordaf.org/ortadogunun-petrol-transit-gecis-noktalari/

Özcan, F. (2017). Enerji Doğu Akdeniz'de İstikrarı Şekillendirici Bir Faktör Olabilir Mi? İstanbul: İyi düşün Yayınları.

Özçelik, S. (2021). Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Politikası. Kırım Haber Ajansı. https://qha.com.tr/opinion/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi/

Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16(33), 1-51.

Özer, M. A., Ayhan, U., & İrdem, İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Bölgesel Güvenlik. Güvenlik Çalışmaları Dergisi 19(3), 165-184.

Özgöker, U. (2020). ABD'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye'nin Seçenekleri. TASAM. https://tasam.org/tr- TR/Icerik/54641/abdnin_yeni_akdeniz_politikasi_ve_turkiyenin_secenekleri

Pazarcı, H. (1989). Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Rusya ve Güney Kıbrıs, Askeri Üs Anlaşması İmzalayacak. (2015). Sputnik. https://tr.sputniknews.com/avrupa/201502091013859787/

Sönmezoğlu, F. (2012). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı ed.). İstanbul: Der Yayınları.

Statistical Review of World Energy 2020. (2021). Retrieved from https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy- economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full- report.pdf?utm_source=BP_Global_GroupCommunications_UK_external & utm_mediu m=email & utm_campaign=11599394_Statistical%20Review%202020%20-%20on%20the%20day%20reminder & dm_i=1PGC%2C6WM5E%2COV0LQ4%2CRQ W75%2C1

Sur, M. (2020). Uluslararası Hukukun Esasları (Gözden Geçirilmiş 14. Baskı ed.). İstanbul: BETA.

Şahin, G. (2019). Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 15(29), 199-230.

Şahin, M., Çifçi, O., Gören, K. B. B., Öztürk, E., Tuna, F., & Beşgül, B. (2020).Akdeniz'de Devlet ve Düzen. Retrieved from Ankara:

Şahin, S. (2015). Abbasiler Dönemine Kadar Doğu Akdeniz'de İslam-Bizans Mücadelesi. Türk Dünyası Araştırmaları, 111(219), 27-48.

Tamçelik, S., & Kurt, E. (2014). Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs. In H. Çomak (Ed.), Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı (Cilt 3). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Tezkan, Y., & Taşar, M. M. (2013). Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye (Genişletilmiş 2. Baskı ed.). İstanbul: Ülke Yayınları.

Tokmakoğlu, G. (2020). ABD'nin Doğu Akdeniz Politikası ve Türkiye. Politikmerkez.com. https://politikmerkez.com/konular/politika/abdnin-dogu-akdeniz- politikasi-ve-turkiye/

Top, F. N. (2016). Yunanistan'n en Büyük Limanı Resmen Çinlilerin. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cinin-akdeniz-deki-ticari-hamleleri-abyi- kaygilandiriyor/1456722

Tuna, F. (2020). Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 74-87.

Turan, A. B., & Dikmen, H. F. (2020). İsrail'in Yunanistan ve GKRY ile Türkiye Aleyhine İlişkileri ve East-Med Projesi'nin Amacı. BAU DEGS. https://baudegs.com/israilin-yunanistan-ve-gkry-ile-turkiye-aleyhine-iliskileri-ve-east- med-projesinin-amaci/

Varan, G., & Kabakçı, F. (2020). Uzmanlara Göre Çin Orta Doğu'da "Borç Diplomasisiyle" Etkinliğini Arttırmak İstiyor. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/uzmanlara-gore-cin-orta-doguda-borc-diplomasisiyle- etkinligini-artirmak-istiyor/1961689

World Bank Open Data. (2021). The World Bank. https://data.worldbank.org/

Yayci, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye. Bilge Strateji 4(6), 1-70.

Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Libya'nın rolü ve etkisi. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 7(14), 17-41.

Yaycı, C. (2019). Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı (3. ed.). İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.

Yaycı, C. (2020a). Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur (2. ed.). İstanbul: Kırkımızı Kedi.

Yaycı, C. (2020c). Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye. İstanbul: Kırmızı Kedi.

Yaycı, C., & Ayrancı, A. (2020b). Meis Adası'nı n Yanındaki Kara Ada ve Fener Adası Yunanistan'a Ait Değildir. https://baudegs.com/meis-adasinin-yanindaki- kara-ada-ve-fener-adasi-yunanistana-ait-degildir/

Yeniacun, S. H. (2019). Çin'in Akdeniz'deki Ticari Hamleleri AB'yi Kaygılandırıyor. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cinin-akdeniz-deki-ticari- hamleleri-abyi-kaygilandiriyor/1456722

Yeniacun, S. H. (2020). Çin'in Doğu Akdeniz'deki Güvensiz Limanı İsrail. AA. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cin-in-dogu-akdeniz-deki-guvensiz-limani- israil/1905837

Yıldız, D. (2008). Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.

Yılmaz, E. A. (2020). Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikası'nın Dünü ve Bugünü. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi 12(48), 27-48.

Soğuk Savaş Sonrasından Günümüze ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Türkiye

Gülden İrem Kazel[1]

Özet

En kısa anlamıyla herhangi bir tehdit unsurunun olmaması durumu olarak tanımlanabilen güvenlik kavramı, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için önem verdiği hususların en başında gelmektedir. Ülkelerin başlıca çıkarlarının ve ülkeye karşı olası veya mevcut tehditlerin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi ülkelerin hem bölgesel hem de küresel ölçekte alması gereken tedbirlerin açıklayıcısı durumunda olup ülkelerin geleceğini de etkiler niteliktedir. Gelinen noktada, ülkelerin vatandaşları ve kendileri için güvenliği nasıl sağlayabileceğini açıklayan ulusal güvenlik strateji belgelerinin paylaşılması da önem arz etmektedir. Bu düşünceden hareketle, Soğuk Savaş sonrası dönemde tek süper güç olarak uluslararası sistemde yer alan ABD'nin ulusal güvenlik strateji belgelerini analiz etmek yerindedir. Çünkü küresel bir süper gücün, kuşkusuz ki güvenlik stratejileri uluslararası sitemdeki diğer aktörleri de etkilemektedir. Bölgesel bir güç konumunda olan Türkiye de jeopolitik konumu gereği, bu noktada ABD'nin güvenlik stratejileri içerisinde etkili bir yerdedir. Bu nedenle, bu kısa çalışmanın birinci bölümünde, Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinin odaklandığı hususlar ve ABD'deki yerine dikkat çekilecek, ikinci bölümünde ise, ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri ışığında Türkiye ele alınacaktır. Çalışmanın sonucunda konu ile ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar *kelimeler:* ABD, Türkiye, Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri

Giriş

Bir ideoloji ve silahlanma yarışı olarak ifade edilen Soğuk Savaş, uluslararası sistemdeki güç dağılımından, güvenlik kavramının dönüşümüne kadar pek çok alanı etkilemiş ve gelinen noktada dünya tarihi açısından çeşitli çarpıcı gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin irdelenmesi ve analiz edilmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, değişip dönüşen güvenlik algısının ülkelerin güvenlik politikaları bağlamında ulusal güvenlik strateji belgelerine nasıl yansıdığını irdelemek de yine bu hususta değerlidir. Uluslararası sistemin niteliği bakımından Soğuk Savaş'ın bitmesinin en çarpıcı sonuçlarından biri, ABD'nin savaştan sistemdeki tek süper güç olarak çıkmasıdır. ABD Başkanı George Bush'un bu süreçte liberal ve demokratik değerlere odaklanan bir dünya ideali düşüncesini ortaya attığı "Yeni Dünya Düzeni" söylemi de ABD'nin küresel liderliğinin fikirsel olarak alt yapısını oluşturmuştur.[2] Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ve sonrasında Rusya'nın artık ABD için bir tehdit unsuru olmamasına rağmen, bu dönemde ABD, daha çok yayılmacı, müdahaleci ve dönüştürücü politikalar benimsemiş, savaş sırasındaki ana ittifakları ile de ilişkilerini sürdürmüştür. NATO'nun Doğu Avrupa'nın çoğunu kapsayacak şekilde hızla büyümesi, terörizm, iklim değişikliği gibi yeni hususlar da bu dönemin merkezinde yerlerini almıştır.[3] Bu noktada, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin değişmesiyle, ABD için birçok bölgenin ve ülkenin jeopolitik ve jeostratejik önemi de farklılık kazanmış ve bu ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.

1. Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri ABD

1.1. Genel Olarak Ulusak Güvenlik Politikaları

Ulusal güvenlik politikası (National Security Policy, NSP), bir ülkenin devlet ve vatandaşları için nasıl güvenlik sağladığını açıklayan bir çerçevedir ve genellikle entegre edilen bir belge olarak sunulur. Bu belge aynı zamanda bir plan, strateji, kavram veya doktrin olarak da adlandırılabilmektedir. NSP'nin, ulusun temel çıkarlarını ana hatlarıyla

[1]*Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. ORCID NO:0000-0001-5734-3598*

[2]*Emre Erşen, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya Siyaseti", Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.),Uluslararası İlişkilere Giriş ,İstanbul, Küre Yayınları, 2018, s.57.*

[3]*Richard Haass, A World in Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order,2008, s. 77-102.*

belirleyerek ve mevcut ve de olası tehdit ve fırsatları ele almak için yönergeler oluşturarak ülkenin geleceğinde de önemli bir role sahiptir. Genelde NSP'ler, belirli kurumlar veya meselelerle ilgili olduğu için ulusal güvenliği ele alan askeri doktrin, yurt güvenliği stratejisi vb. gibi diğer ikincil güvenlik politikalarından hiyerarşik olarak üstündür. Aynı zamanda hem iç hem de dış tehditlerin ana hatlarını belirlemeye çalışarak, ele aldığı konu yelpazesiyle diğer politikalardan ayrılırlar. Son olarak, en önemli görülen ulusal çıkarlara ve tehditlere yanıt olarak ulusal güvenlik aktörlerinin katkılarını entegre etmeye ve koordine etmeye çalışmaktadırlar.[4]

1.2. Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinin Bazı Temel Unsurları

Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS), Amerika Birleşik Devletleri yürütme organı tarafından periyodik olarak hazırlanan bir belgedir. İlk olarak ABD'de 1986 yılında Goldwater-Nichols Savunma Yeniden Düzenleme Yasası ile yayınlanması zorunlu kılınan bu belge, 1987 yılından itibaren ABD'de yıllık olarak yayınlanmaktadır.[5] Ulusal güvenlik stratejileri, ABD'nin bir yönetiminden diğerine veya diğer ülkelerinkilere kıyasla uzunluk, biçim ve içerik açısından büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle, bu temel unsurların her bir strateji belgesinde ne ölçüde mevcut olduğu da tutarlı değildir. Ulusal güvenlik stratejisi dünya çapında pek çok biçim almasına rağmen, tüm ulusal güvenlik stratejilerinde ortak olan ve bunlar olmadan stratejinin eksik veya tutarsız olduğu bazı temel unsurlar vardır. Bu unsurlar; Hükümet başkanının onayı, Ulusal değerlerin doğru bir şekilde yansıtılması, Ulusal çıkarların açık bir şekilde ifade edilmesi, Gelecekteki sorunların belirlenmesi ve değerlendirilmesi, Risk değerlendirmesi ve Gerekli kaynakların gözden geçirilmesi olarak sıralanabilmektedir.[6]

Hükümet Başkanının Onayı: Bir ulusal güvenlik stratejisinin uygulanması açısından gerekli ağırlığa sahip olabilmesi için, ulusal güvenlik konularını denetlemede resmi yetkiye sahip üst düzey bir hükümet görevlisinin, genellikle de hükümetin başı olan, kesin iznine sahip olmalıdır. Ulusal Güvenlik Stratejisinin devlet başkanı ile yakından ilişkili Ulusal Güvenlik Personeli tarafından tasarlanması ve koordine edilmesi gerekliliği ile birlikte, belgenin özellikle devlet başkanının niyetinin ve rehberliğinin doğru bir yansıması olarak anlaşılmasını sağlaması da gerekmektedir.[7]

Ulusal Değerlerin Doğru Bir Şekilde Yansıtılması: Ulusal güvenlik stratejisi, tehditleri ve çıkarları uygun şekilde önceliklendirmek için bir ülkenin değerlerini hesaba katmalı ve güçlendirmelidir. Belgenin amacı kapsamlı ve açık bir ulusal değerler listesini duyurmak değil, daha çok bu değerleri destekleyen bir eylem planı oluşturmak olduğundan, değerlerin bu yansıması genellikle hedeflerin formülasyonu yoluyla dolaylı veya direkt olarak yapılmaktadır. Ulusal değerler genel olarak kavramsaldır ve uzun dönem haricinde önemli ölçüde değişmemekte ve bir ulusun karakterinin yavaş yavaş gelişen özünü oluşturmaktadırlar. Ulusal değerlerle yeterince bağlantılı olmayan bir ulusal güvenlik stratejisinin uygulanması da zor olacaktır. Çünkü, stratejiyi uygulamakla görevli hükümet unsurları tarafından kolaylıkla anlaşılamayacak, ulus muhtemelen onu destekleyecek doğru kaynaklara veya hükümet yapılarına sahip olamayacak ve içerdiği öncelikler, ulusu korumak için gerçekte neyin gerekli olduğunun doğru bir yansıması olmayacaktır.[8]

Ulusal Çıkarların Açık Bir Şekilde İfade Edilmesi: Ulusal güvenlik stratejisi hiyerarşisinde, genelden daha belirli unsurlara kadar, ulusal çıkarlar ulusal değerlerin altında ve ulusal güvenlik hedeflerinin üstünde yer alır. Ulusal çıkarlar, ulusal değerlerde yer alan geniş kavramlardan hem türeyen hem de bunları destekleyen belirli fikirlerdir. Daha sonra, belirli bir zaman çerçevesi içinde makul bir şekilde gerçekleştirilebilecek sınırlı bir hedefler listesine çevrilirler. Ulusal değerler genel olarak statik kalırken, ulusal çıkarlar, yerel siyasi önceliklere ve dünya çapında ortaya çıkan sorunlara bağlı olarak bir yönetimden diğerine değişebilmektedir. Hükümet içinde meydana gelen siyasi bir anlaşmazlık veya zayıf bir devlet başkanının varlığı, hükümetin ulusal güvenlik stratejisinde yer alacak bir dizi belirli ulusal çıkar üzerinde anlaşmasını da zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle, ulusal çıkarları ifade etmekte güçlük

---

[4]Alan G. Stolberg, How Nation-States Craft National Security Documents, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks, PA.,2012, s.8.

[5]https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/, (21.03.2021)

[6]Malia DuMont, "Elements of National Security Strategy",Atlantic Council, 2019, https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategy-consortium/elements-of-national-security- strategy/ (26.03.2021).

[7]A.g.e.

[8]Barry Pavel and Alex Ward, "Purpose of a National Security Strategy", 2018,https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategy-consortium/purpose-of-a-national-security- strategy/, (22.03.2021).

çeken ülkeler, kendilerine yönelik tehditleri tahmin edememe ve bunlara karşı önlem alamama riski ile karşı karşıya kalabileceklerinden ulusal çıkarların net bir şekilde ifade edilmesi önem arz etmektedir.[9]

Gelecekteki Sorunların Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi: Ulusal güvenlik stratejileri, doğası gereği, hükümetlerin gelecekte ortaya çıkabilecek sorunları yönetmeye hazırlanmalarını sağlamayı amaçlayan ileriye dönük belgelerdir. Tahmin ve öngörü üzerine yapılan araştırmalar, ulusal güvenlik konuları da dahil olmak üzere makul derecede doğru tahmine dayalı değerlendirmelerin yalnızca çok kısa vadede, genellikle bir yıldan daha kısa bir sürede mümkün olduğunu göstermektedir. Bu öngörü ya da tahminlerin sadece bir yıl sonrası için geçerli olması ve bir ulusal güvenlik stratejisinde kullanılması mümkün değildir. Uzun vadede geleceği anlamlı, net bir ifade ile tahmin etmek imkansızdır ve devletlerin bunu yapmaya çalışması kaynaklarını yanlış yönlendirme sonucunda kaynak israfına neden olabilmektedir. Ancak, hükümetlerin öngörüden yararlanarak gelecekte karşılaşmaları muhtemelen olacak olan sorunları ortaya koyabilmeleri ve bunlara ne kadar hazırlıklı olduklarını test edebilmeleri de göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır.[10]

Risk Değerlendirmesi: Bir ulusal güvenlik stratejisinin, bir ulusun uzun vadede karşılaşacağı her riski belirlemesi gerekli veya uygulanabilir değildir. Nitekim, bunu yapmaya çalışan ulusal güvenlik stratejileri, stratejiyi net bir eylem planı yerine bir sorun listesi haline getirerek stratejinin anlamını bulanıklaştırabilmektedir. Bir stratejinin hükümete uygun bir şekilde rehberlik sağlayabilmesi için, riskleri ulusal çıkarlar üzerindeki olası etkilerinin olasılığı ve ciddiyetine göre önceliklendirmesi gerekmektedir. Anavatana yönelik felaket riski, her ne kadar olası olmasa da ve ister insan ister doğa olaylarının sonucu olsun, dikkate alınması gereken unsurlardır.[11]

Gerekli Kaynakların Gözden Geçirilmesi: İlgili ulusal güvenlik stratejileri, mevcut kaynakları hesaba katmalı, ancak onlar tarafından tanımlanmamalıdır. Halihazırda mevcut olan kaynaklara bağlı ve bu kaynaklar tarafından tanımlanan stratejiler, geleceğin nasıl etkili bir şekilde şekillendirileceğine dair proaktif bir taslak olmaktan ziyade, kaçınılmaz olarak mevcut çabaların bir yeniden ifadesi haline gelmektedir. Bu noktada, hükümetlerin şu anda sahip olmadıkları kaynak türlerini desteklemek için ulusal güvenlik stratejisini etkin bir şekilde kullanabileceklerini ancak bunun ulusun uzun vadeli ulusal güvenliğini sağlamak için gerekli olacağını belirtmeleri gerekmektedir. Ek olarak, stratejilerde araçlar veya kaynaklar, amaçlar değişmese bile zamanla değişebilmektedir. Kaynaklardaki değişiklikler, amaçların otomatik olarak değişmesine neden olmamakla birlikte hükümetlerin tek bir hedefe ulaşmak için birçok potansiyel yöntemi de bulunmaktadır. Son olarak, kaynakların ilişkilerden belirli kapasitelere kadar her şeyi içerebileceği de önemli bir noktadır.[12]

2. ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Çerçevesinde Türkiye

Son yetmiş yıl boyunca, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde en dikkat çekici faktörün stratejik konular olduğu görülmektedir. Türkiye, esas olarak ABD güvenlik politikası için jeopolitik önemi temelinde Washington ile temaslarını sürdürmektedir. Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin Amerikan güvenlik çıkarları bağlamında jeostratejik rolü değişmemiş hatta daha önemli bir hal almıştır. Truman Doktrini'nin açıklanmasından (1947) Soğuk Savaş Sonrası döneme kadar, Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Ortadoğu'daki, özellikle petrol üreten bölge bağlamındaki stratejik önemine odaklanmıştır.[13] 1991 yılı ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi incelendiğinde, ABD'nin belirtilen yılda Körfez bölgesine odaklandığı ve Ortadoğu'ya yerleşme sinyalleri verdiği görülmektedir.[14] Yine Clinton yönetimi sırasında da, Amerikan güvenlik politikasının Orta Doğu'daki amaçları; kitle imha silahlarının (KİS) çoğaltılmasını önlemek ve bölgesel siyasi istikrarı ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek; Irak ve İran'ın Körfez'deki Amerikan çıkarları için stratejik tehdit içermesi; Körfez'den uluslararası pazarlara engelsiz petrol akışını uygun fiyatlarla garanti

[9] *Malia DuMont, "Elements of National Security Strategy",Atlantic Council, 2019, https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategy-consortium/elements-of-national-security- strategy/ (26.03.2021).*

[10] *Steven Haffington,Adam Oler, David Tretler,A National Security Strategy Primer,National Defense University Press, Washington, 2019, s.10.*

[11] *A.g.e.,s.44-45.*

[12] *Praphakaran Paleri, National Security: Imperatives and Challenges,Tata McGraw-Hill Education, 2008,s.68.*

[13] *Ekavi Athanassopoulou, "American-Turkish Relations Since the End of the Cold War", Middle East Policy Council, Vol. VIII, No. 3, 2001 (Fall).*

[14] *National Security Strategy of the United States 1991, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1991.pdf?ver=2014-06-25-121158-580, (10.06.2020).*

altına almak; Arap-İsrail barış anlaşması sağlamak; aşırı siyasi ve dini güçleri zayıflatmak ve terörizme karşı eylemlerin koordinasyonunu sağlamak şeklinde özetlenebilmektedir.[15] Bu amaçların da, bölgedeki Amerikan askeri varlığının ve ABD güvenlik işbirliği ve dost bölgesel devletlerle tesislere erişim anlaşmalarının bir kombinasyonunu gerektireceği açıktır. Bu çerçeveden bakıldığında, ABD'nin güvenlik politikasının küreselliktен bölgeselciliğe doğru ilerlediğini ve ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde güvenlik çıkarlarının korunmasının hala kilit müttefiklerine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.[16]

2.1. 1990'lı Yıllarda ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Türkiye

1990'lı yıllarda Washington'un Ankara ile ilişkileri esasen Türkiye'nin konumu gereği, Amerikan çıkarları için stratejik önemi çerçevesinde belirlenmiştir. Bush I ve Clinton idareleri, Türkiye'nin Orta Doğu'daki bir cephe müttefiki olma rolünün askeri yeteneklerinin güçlendirilmesi ve yeni güvenlik ortamına uyarlanması gerektirdiği görüşünde olmuşlardır. Körfez Savaşı'ndan bu yana Amerikan-Türk askeri ilişkisinin temel ilkesi de bu düşünce üzerinde konumlanmıştır. Gerçekte, bu ilişkinin başlangıç noktası, ABD ve Türkiye'nin İran'daki Şah'ın düşmesinden sonra Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını (SEİA) imzaladığı 1980 yılına kadar uzanmaktadır.[17] Bu anlaşma, Washington'un Türkiye'nin Ortadoğu'daki stratejik rolünü belirlemekte ve 1993 yılından bu yana her yıl yenilenmektedir. SEİA'ya göre ABD, Türk silahlı kuvvetlerinin uzun vadeli iyileştirilmesini ve modernizasyonunu teşvik etmeyi üstlenmiş ve aynı zamanda Türk hükümetinin Türk ekonomisini istikrara kavuşturmasına da yardım etme sözü vermiştir.[18] Bu noktadan bakıldığında ABD-Türkiye ilişkilerinin savunma ve güvenlik konularının haricinde ekonomi, bölgesel işbirliği, ticaret gibi konularda da genişlediğini söylemek mümkündür. Yukarıdaki hedefleri göz önünde bulundurarak, Amerikan stratejik planlamacılarının, coğrafi konumu ve ABD ile işbirliği yapma istekliliği nedeniyle Türkiye'yi bölgedeki bir cephe müttefiki olarak gördüğü açıktır. Belirtilen dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye'nin müttefik çabalarına yardım etmesi gerektiğine karar vermesi ve Körfez Savaşı'nın sona ermesinden on yıl sonra, İncirlik'teki Türk hava üssü Amerikan ve İngiliz hava kuvvetleri tarafından Kuzey Irak'a uçuşa yasak bölge uygulamak için kullanılması ve dahası, Türk hükümetlerinin ayrıca ABD-Irak çatışmalarında Amerikan hava operasyonları için üssün (çoğunlukla isteksiz olsa da) kullanılmasına da izin vermesi, o dönemde ABD-Türkiye ilişkilerine damga vuran önemli gelişmeler olarak görülmektedir.[19]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından ABD, Türkiye'nin sadece Ortadoğu'da değil; Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlarda'da Amerikan çıkarlarının kolaylaştırıcısı olabileceği görüşündeydi. Bu çıkarlar: istikrarın ve demokratikleşmenin desteklenmesi; piyasa ekonomilerinin gelişimi; nükleer silahların kontrolü; ABD enerji çıkarlarının geliştirilmesi şeklinde açıklanabilmektedir.[20] Washington esasen yeni devletlerin küresel güvenliği tehdit edebilecek radikal hareketlerin gelişimine direnmek için ekonomik ve siyasi istikrar kazanmasını istemiştir. Böylece, Birleşik Devletler bölgedeki ülkelerle ikili ilişkileri güçlendirmeye ve Rusya ile İran'ın siyasi etkisini sınırlamaya çalışmıştır. Türkiye bu noktada yine, ABD için stratejik bir öneme sahip tampon bir bölge olarak düşünülmüş ve Moskova ve Tahran'ın etkisini dengeleyebilir nitelikte görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye, NATO'nun önemli bir ortağı olması konumu ile güneydoğu Avrupa'daki Batı çıkarlarının kolaylaştırıcısı gibi düşünülmüş, NATO'nun Kosova'daki operasyonu sırasında Yugoslavya'ya karşı operasyonlar için hava üslerinin de kullanılmasını sağlamıştır.[21]

---

[15]National Security Strategy of the United States 1993, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1993.pdf?ver=2014-06-25-121210-297, (11.06.2020).

[16]National Security Strategy of the United States 1991, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1991.pdf?ver=2014-06-25-121158-580, (10.06.2020).

[17]Peter L. Thomson, "United States-Turkey Military Relations: Treaties and Implications," The International Journal of Kurdish Studies, Vol. 9, No. 1-2, 1996.

[18]Resmi Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22735.pdf, (11.06.2020).

[19]Bülent Alirıza ve Bülent Aras, "U.S.-Turkish Relations A Review at the Beginning of The Third Decade of The Post-Cold Era", Center For Strategic & International Studies (CSIS), November, 2012, s.6.

[20]National Security Strategy of the United States 2009, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1999.pdf?ver=2014-06-25-121300-170, (12.06.2020).

[21]Michael R. Gordon, "Crisis In The Balkans: The Allies; NATO To Hit Serbs From 2 More Sides", The New York Times, 1999, https://www.nytimes.com/1999/05/11/world/crisis-in-the-balkans-the-allies- nato-to-hit-serbs-from-2-more-sides.html, (12.06.2020).

2.2. 2000'li Yıllarda ABD Ulusal Güvenlik Stratejik Belgelerinde Türkiye

11 Eylül 2001 saldırıları ABD dış politikasının ve güvenlik stratejisinin değişmesinde kilit bir rol oynamıştır. Bush döneminde 2002 yılında açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesine göre, ABD artık işbirliği yapmaktan ziyade tek taraflı, mutlak bir güvenlik stratejisi izleyeceğini açıklamış, ABD'nin güvenlik politikası, önleyici savaş ve ön-alma şeklinde terörizm ile mücadele olarak dile getirilmiştir. ABD gelinen noktada, terörü destekleme ihtimali bulunan devletler ve gruplara karşı herhangi bir saldırı olmaması durumunda dahi askeri müdahalede bulunabileceğini duyurmuş ve bunun sonucunda Afganistan ile Irak'a yönelik operasyonlar gerçekleştirmiştir.[22] Türkiye bu dönemde terörle mücadele kapsamında ABD'yi desteklemiş ve ABD'nin yakın bir müttefiki olarak Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'ne (ISAF) çoğunlukla eğitim kapasitesine destek vermek, üslerinin kargo taşımacılığı için kullanımı gibi hususlarda katılmıştır.[23] Ancak, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmek istemesi Türkiye tarafından olumsuz karşılanmış ve bu işgal esnasında Türk topraklarının kullanılması için TBMM'ye sunulan 1 Mart Tezkeresinin mecliste kabul edilmemesi ve üzerine ABD'nin Kuzey bölgedeki Kürtleri desteklemesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler eski sıcaklığını kaybetmiştir.[24] Belirtilen dönemler kapsamında Türkiye-ABD ilişkilerinin Soğuk Savaş dönemindeki "dost müttefiklikten" "stratejik ortaklık" kavramına evirildiği görülmektedir. Türkiye'nin bu dönemde uluslararası arenada daha aktif bir oyuncu haline gelmesi, Ortadoğu ve Müslüman dünyası için ilham verici bir rol model olması, Ortadoğu'daki sıcak gelişmeler, Balkanlar ve Avrupa'daki kilit rolü ve en önemlisi kendi dış politikasında kendi çıkarlarını korumasındaki kararlılığı, Türkiye'nin stratejik ittifak olarak tanımlanmasında etken olmuştur.[25]

Başkan Obama tarafından ilan edilen Obama Doktrini 2010 yılı Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi incelendiğinde ise, ABD'nin dış politikasında bir yumuşama olduğu görülmektedir. ABD bu dönemde, Bush'un baskın, tek yanlı ve sert politikalarından vazgeçmiş, terörle mücadele ve kitle imha silahları konularında işbirlikçi, çok taraflı ve ittifaka dayalı bir politika izlemiştir.[26] Obama; küresel terörizm ile doğrudan sert güç unsurları ile savaşmaktan ziyade, terörle mücadele edenlere lojistik ve maddi olarak yardımda bulunmayı ve bu hususta zarar görenlere ise, destek sağlamayı hedeflemiştir.[27]

Obama dönemi Türkiye ilişkilerine bakıldığında Obama'nın Batı ile Müslüman dünyası arasındaki uçurumu kapatmaya yönelik açıklamaları bu noktada önemli olduğu görülmektedir. Bush yönetiminin küresel terör savaşı sırasında başta Müslüman olmak üzere pek çok ülkedeki insanları yabancılaştırdığını savunan Obama, Beyaz Saray'a taşındıktan sadece üç ay sonra Nisan 2009'da Türkiye'yi ziyaret etmeyi seçerek dış politikasında ABD-Türkiye ilişkilerine vereceği önceliği çok sembolik bir şekilde göstermiştir. Obama, Ankara'daki açıklamalarında, Batı ve Müslüman dünyaya ait olduğu vurgulanan bir ülkenin, Türkiye'nin kilit rol oynayacağını, Türkiye'nin "dünya çapında artan etkisi" olan "büyük bir ülke" olduğunu ve "çoğunluk Müslüman bir ulus" olarak Türkiye'nin "karşılıklı anlayışı" şekillendirmede nasıl kritik bir rol oynadığını" vurgulamıştır.[28] Bu ziyareti, iki ülke arasındaki "model ortaklık" vizyonunun ortaya konmasıyla sonuçlanmış ve iki ülke arasındaki uzun süredir devam eden "stratejik ortaklık" ile karşılaştırıldığında, bir model ortaklık kavramı, küresel bir güç ile iddialı bir bölgesel güç arasında daha yakın işbirliğini vurgulayarak ABD ve Türkiye arasındaki ilişkiyi bir adım daha ileriye götürmeye çalışmıştır.[29] Bu dönemde, Türkiye'de gerçekleştirilen siyasi ve ekonomik reformların ve Türkiye'nin daha sonra kendi bölgesinde dönüştürücü bir siyasi güç olarak hizmet etmek için benzeri görülmemiş bir potansiyel sergilemesinin "model ortaklık" kavramının düşünülmesinde etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

---

[22] *National Security Strategy of the United States 2002, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2002.pdf?ver=2014-06-25-121337-027, (13.06.2020).*

[23] *Turkey- US Relations: Timeline and Brief Historical Context, https://fas.org/sgp/crs/mideast/IF10487.pdf, (13.06.2020).*

[24] *Tuğçe Ersoy Öztürk, "Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler",Tasam Stratejik Rapor, No:48, 2011, s.16.*

[25] *Zehra Doğan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri Ve Stratejik İttifak Boyutu", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Vol.9, No.2, 2019, s.134.*

[26] *National Security Strategy 2010, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, (16.06.2020).*

[27] *Eyyub Kandemir, "ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt'un İttifak Teorisi", Savunma Bilimleri Dergisi, Vol.10, No.2, 2011, S.147.*

[28] *İsmail Ermağan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası - Obama Dönemi ve Ak Parti",*
Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt.3, Sayı.2, 2012 (Haziran).

[29] *Bülent Alirıza ve Bülent Aras, A.g.e., s.7.*

2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi incelendiğinde ise, Donald Trump'ın ABD Başkanı seçildikten sonra dış politikasında yumuşak güç unsurlarından sert güç unsurlarına doğru bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde ABD güvenlik stratejisi, Trump'ın seçim kampanyasında da sürekli dile getirdiği "Önce Amerika" söyleminin bir ürünüdür. Bu bağlamda ABD bu belge ile, toprak bütünlüğünü koruma arzusunu, ABD vatandaşları için güvenliğin tesis edilmesini ve ülkenin ekonomik refahının iyileştirilmesini arzu etmektedir. Belgede öne çıkan diğer önemli başlıklar ise, nükleer silah geliştiren ülkeler, Ortadoğu'daki terör örgütleri tarafından ortaya çıkan tehditler, siber güvenlik ve göç olarak görülmektedir. Belgede ayrıca, ABD'ye karşı rakip ve haydut rejim olarak kabul edilen aktörlerin meydana getirdiği risklere ve tehditlere dikkat çekilmekte, Çin ve Rusya, ABD'nin değer ve çıkarlarına karşıt bir yönde hareket ettiği ile itham edilmekte ve Rusya'nın NATO ve AB'yi kendisi için bir tehdit unsuru olarak değerlendirdiği iddia edilmektedir.[30] Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, ABD'nin tehdit ya da rakip olarak gördüğü ülkelere karşı dost ülkeler ile ittifak kurabileceği gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyenleri ise, düşman statüsüne koyabileceği çıkarımını yapmak da mümkün olacaktır. Türkiye açısından bakıldığında, 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde ABD'nin NATO'nun en önemli saç ayaklarından biri olarak stratejik ortaklık yaptığı Türkiye'nin adının geçmemesi önemli bir ayrıntıdır.[31] Bu yüzden, ABD'nin Türkiye'yi nasıl konumlandıracağı ayrı bir tartışma konusudur. Ancak, uluslararası sistemin çok kutuplu olmaya evirildiği bir noktada, Rusya ve Çin gibi güçlü aktörlerin artık varlıklarını önemli olarak hissettirmeleri ABD'nin bir hegemonya krizi yaşadığını göstermekte olduğu çıkarımını yapmak da yanlış değildir.

Son olarak Joe Biden'ın göreve gelmesinden sonra açıklanan 2021 yılı Geçici ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde öne çıkan hususlar; ABD'nin küresel liderliğinin yeniden tesis edilmesi, ittifaklarının güçlendirilmesi, demokrasilerin desteklenmesi, küresel salgın ve iklim değişiklikleri olarak özetlenebilmektedir.[32] Bahsedilen belgede, ABD'nin yüzünü Hint-Pasifik bölgesine çevirdiğini, Avrupa'da varlığını arttıracağını ve yeni ittifaklar kurarak Rusya ve Çin'in gücünü sınırlandırmak istediği söylenebilmektedir. Bu noktada, ABD'nin Pasifik ve Avrupa bölgesinde NATO, AB ve diğer müttefiklerini de yanına alarak Rusya'yı Karadeniz, Orta ve Doğu Avrupa'da çevrelerken, Çin'in Bir Kuşak Yol projesinin Avrupa'ya açılan kapısı niteliğinde olan Yunanistan'ın Dedeağaç ve Girit bölgelerinde konuşlandırdığı üslerle de Çin'in gücünü sınırlandırabileceği düşünülmektedir. ABD'nin bu hamlelerine Türkiye açısından bakılacak olursa, Türkiye'nin en yakın sınır bölgesinde yer alan Dedeağaç'ta ABD üslerinin konumlanmasının Türkiye için stratejik bir durum olduğunu belirtmek de yerindedir. ABD'nin mevcut durumda ittifak bağlamında daha çok Yunanistan'a yöneldiği görülmektedir. Ancak, bu hususun kapsamlı bir şekilde analiz edilebilmesi ve yorumlanabilmesi şu an için çok erken olacaktır.

Sonuç

Dünyadaki her ulusun bir tür ulusal güvenlik stratejisi vardır - kendi varlığını devam ettirmek için bir plan. Resmi olarak kamuya açık bir belgede ifade edilmiş olsun ya da hükümet liderleri tarafından dolaylı olarak konuşmalar yoluyla iletilmiş olsun, bir ulusal güvenlik stratejisinin temel amacı, gelecekteki zorluklarla ilişkili riskleri yönetme konusunda rehberlik sağlamak ve böylece ulusun kalıcı güvenliğini sağlamaktır. Hem genel belirsizlik hem de iyi tanımlanmış tehditler karşısında uzun vadeli.

Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze kadar olan döneme kadar ABD Türkiye ilişkileri birçok kez araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Uluslararası sistemin çok kutupluluğa evirildiği ancak ABD'nin yine hâkim güç olarak konumlandığı bir süreçte, Türkiye'de jeopolitik önemiyle bölgesel bir güç konumunda yer almaktadır. ABD ve Türkiye arasındaki ilişkiler, belirli konulara rağmen daha çok "stratejik ortaklık" olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye'nin ve ABD'nin özellikle NATO içerisindeki güçlü konumlarından dolayı bu iki ülke aynı zamanda müttefik olarak da güvenliklerine ve savunmalarına karşılıklı olarak yardımda bulunmuşlardır.

ABD'nin ulusal güvenlik ve strateji belgeleri incelendiğinde, Türkiye'nin ABD için daha çok stratejik önemine odaklanıldığı görülmektedir. Eşsiz coğrafi konumu, güçlü piyasa ekonomisi, önemli ticaret yollarının kesişim

[30] *National Security Strategy of the United States 2017, https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf, (17.06.2020).*

[31] *National Security Strategy of the United States 2017, https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf, (17.06.2020),*

[32] *Interim National Security of the United States 2021, https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf, (25.03.2021)*

noktasında oluşu, Batı ile köklü işbirliği geleneği, Müslüman laik ve demokratik bir ülke olarak rol model olarak görülmesi ve NATO'da ABD'den sonra ikinci büyük orduya sahip olması Türkiye'yi uluslararası arenada jeostratejik bir oyuncu haline getirmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu'daki barış sürecini desteklemesi ve istikrar çabalarında önemli bir dengeleyici konumda olması ABD'nin Türkiye ile ikili ilişkilerinin kilit noktasını oluşturmaktadır. Gelinen noktada, Türkiye'nin 21. yüzyılda uluslararası liderliğin kazanılması yolunda hem jeopolitiği hem de güçlü ordusuyla kilit bir ülke konumunda olduğu tartışmasızdır. Bu yüzden, bahsedilen güçlü aktörlerin (Rusya-ABD) Türkiye'nin desteği olmadan bunu başarmaları güç olacaktır. ABD'nin bu açıdan Türkiye'yi hangi yere koyacağını ise, ilerleyen günler daha net bir şekilde gösterecektir.

Kaynaklar

Alirıza Bülent ve ARAS Bülent, "U.S.-Turkish Relations A Review at the Beginning of The Third Decade of The Post-Cold Era", Center For Strategic & International Studies (CSIS), November, 2012, s.6.

Athanassopoulou Ekavi, "American-Turkish Relations Since the End of the Cold War", Middle East Policy Council, Vol. VIII, No. 3, 2001 (Fall).

Congressional Research Service, "Turkey- US Relations: Timeline and Brief Historical Context", 2020, https://fas.org/sgp/crs/mideast/IF10487.pdf, (13.06.2020).

Doğan Zehra, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Vol.9, No.2, 2019, s.134.

Dumont Malia, "Elements of National Security Strategy", Atlantic Council, 2019, https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategy-consortium/elements-of-national-security-strategy/, (26.03.2021).

Ermağan İsmail, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası - Obama Dönemi ve Ak Parti", Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt.3, Sayı.2, 2012 (Haziran).

Ersoy Öztürk Tuğçe, "Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler", Tasam Stratejik Rapor, No:48, 2011, s.16.

Erşen Emre, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya Siyaseti", Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul, Küre Yayınları, 2018, s.57.

Gordon Michael R, "Crisis In The Balkans: The Allies; NATO To Hit Serbs From 2 More Sides", The New York Times, 1999, https://www.nytimes.com/1999/05/11/world/crisis-in-the-balkans-the-allies-nato-to-hit- serbs-from-2-more-sides.html, (12.06.2020).

Haass Richard, A World in Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order, Penguin Press, London, 2008, s. 77-102.

Haffington Steven, Oler, Adam ve Tretler David, A National Security Strategy Primer,National Defense University Press, Washington, 2019.

Kandemir Eyyub, "ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt'un İttifak Teorisi", Savunma Bilimleri Dergisi, Vol.10, No.2, 2011, s.147.

National Security Strategy of The United States 1991, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1991.pdf?ver=2014-06-25- 121158-580, (10.06.2020).

National Security Strategy of The United States 1993, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1993.pdf?ver=2014-06-25-121210-297, (11.06.2020).

National Security Strategy of The United States 2002, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2002.pdf?ver=2014-06-25-121337-027, (13.06.2020).

National Security Strategy of The United States 2009, https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1999.pdf?ver=2014-06-25-121300-170, (12.06.2020).

National Security Strategy of The United States 2010, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, (16.06.2020).

National Security Strategy of The United States 2017, https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017- 0905.pdf, (17.06.2020).

National Security Strategy of The United States 2021, https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf, (25.03.2021).

Paleri Praphakaran, National Security: Imperatives and Challenges, Tata McGraw-Hill Education, New York, 2008.

Pavel Barry and Ward Alex, "Purpose of a National Security Strategy",2018, https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategy-consortium/purpose-of-a- national-security-strategy/, (22.03.2021).

Resmi Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22735.pdf, (11.06.2020).

Stolberg Alan G., How Nation-States Craft National Security Documents, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks, PA.,2012.

Thomson Peter L.,"United States-Turkey Military Relations: Treaties and Implications," The International Journal of Kurdish Studies, Vol. 9, No. 1-2, 1996.

https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/, (21.03.2021)

Diyalogdan Çatışmaya: Türkiye'nin Suriye Politikasında Yaşanan Dönüşüm (2011-2020)

Enes Deşilmek*

I. Dış Politika Analizinde Neoklasik Realizm

Soğuk Savaş'ın nasıl sona erdiği noktasında realizm içerisinde ortaya çıkan tartışmalar beraberinde eleştirel bir süreci de getirmiştir. Bu tartışmaların bir sonucu olarak da neoklasik realizm ortaya çıkmıştır. Ancak neoklasik realizm daha çok devletlerin dış politika davranışlarının açıklanmasına yönelik bir çizgide ilerlemiş ve bu açıdan da realist kuramın dış politika analizi yaklaşımı haline gelmiştir.

Literatüre 1998 yılında Gideon Rose tarafından yazılan "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy"[1] makalesi ile giren neoklasik realizm, dış politika analizinde dört farklı bakış açısını barındırmaktadır. Bunlar innenpolitik[2] olarak nitelendirilen iç politika teorileri ve uluslararası sistemin devlet davranışları üzerinde etkili olduğunu savunan realizmin türevleridir. Bu açıdan da saldırgan realizm, savunmacı realizm ve neoklasik realizm Rose'un makalesinde ele aldığı konular olarak karşımıza çıkmaktadır.[3] Neoklasik realizmi sistematik bir biçimde açıklamaya çalışan Rose'a göre neoklasik realizmin hem realist bir boyutu hem de neoklasik bir boyutu mevcuttur.[4] Bir ülke dış politika kapsamını ve temel amaçlarını belirlerken uluslararası sistemdeki konumunu/yerini ve maddi gücünü/yeteneğini de göz önünde bulunduracağı için realisttir. Aynı zamanda devletin sahip olduğu güç kabiliyetinin dış politika üzerindeki etkisi dolaylı ve karmaşık olduğu, sistemik baskıların birim düzeyindeki ara değişkenler aracılığıyla etkileşimi göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiği hasebiyle de neoklasiktir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, sistemsel unsurlar neoklasik realizmde ön planda tutulsa da içsel/yerel faktörler olarak kabul edilen ara değişkenlerle birlikte değerlendirmeye tabi tutulduğunda bir dış politika çıktısı halini almaktadır. Ayrıca dış politika karar alıcılarının, tehdit değerlendirilmesi, risk ve iç kaynakların harekete geçirilmesi konusunda temel belirleyici olmaları nedeniyle sistemsel unsurların yanı sıra birim düzeyinde de bir analiz yapılmaktadır.[5] Özetle, devletlerin dış politikaları analiz edilirken hem sistemik unsurlar hem de devletlerin içsel faktörleri[6] bir arada değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

II. Suriye İç Savaşı ve Türk Dış Politikası

A. Ocak 2011- Kasım 2011

2011 yılından itibaren Türk dış politikasının en önemli gündem maddelerinden biri olarak karşımıza çıkan Suriye İç Savaşı, bu önemini hala korumaya devam etmektedir. Bu bağlamda Suriye'de 2011'in ilk iki ayında düşük yoğunlukta geçen barışçıl gösteriler, Mart ayında zirve noktasına ulaşmış ve Türkiye, o dönemde diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşanan olaylara nispeten daha hızlı bir reaksiyon göstermiştir. Burada Türkiye'nin Suriye ile en uzun kara sınırına sahip olmasının yanı sıra 2002 sonrası dönemde iki ülke arasındaki yakın ilişkiler de etkili olmuştur. Söz konusu iyi ilişkiler sebebiyle Esed yönetimine şiddetten uzak durulması ve ivedilikle reform yapılması gerektiği, bu süreçte de Türkiye'nin yardıma hazır olduğu bildirilmiştir.[7] Bu süreçte Suriye muhalefetinin Türkiye'de örgütlenme çabası ön plana çıkan konulardan biri olmuştur. Her ne kadar olayların ilk döneminde muhalif yapılara Türkiye'de bir

*Doktora Adayı, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, TR, orcid.org/0000-0001-5834-3135, enes.desilmek@ogr.sakarya.edu.tr

[1]Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," World Politics, Vol. 51, No. 1, 1998.

[2]Rose, a.g.e., s.146.

[3]Ibid.

[4]Ibid.

[5]Muhittin Yenikeçeci, "Dış Politika Analizinde Neo Klasik Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Suriye Politikası", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s:37.

[6]İçsel faktörler olarak devlet-toplum ilişkisinin temel dinamikleri, siyasi ve askeri kurumların kapasiteleri, devlet adamlarının fırsat ve tehdit algısı, toplumsal aktörlerin ve çıkar gruplarının dış politika üzerindeki etkileri ele alınabilir. Eyüp Ersoy, "Realizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri, Ramazan Gözen (Drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.179.

[7]"MİT Müsteşarı Fidan Şam'daydı...", CNN Türk, 29 Mart 2011, https://www.cnnturk.com/2011/turkiye/03/29/mit.mustesari.fidan.samdaydi/611476.0/index.html, "Fidan Esad'la görüştü", Yeni Şafak, 29 Nisan 2011, https://www.yenisafak.com/gundem/fidan-esadla-gorustu- 316581.

alan açılsa da Suriye'de sorunların çözümünde Esed yönetiminin de olması gerektiği görüşü önemini korumuştur. Özellikle dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Ortadoğu'da barış sürecinin en önemli aktörlerinden biri olarak Suriye'yi görmüş ve bu nedenle de görüşmelere devam edilmesi gerektiğini"[8] belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin bu önerilerine karşın Suriye'de her geçen gün şiddet olaylarının artması ve sivil ölümlerinin gerçekleşmesi Esed'e yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca yaşanan olaylar nedeniyle Mayıs 2011'den itibaren Türkiye'ye yönelik göçlerin başlaması ve Türkiye'nin Şam Büyükelçiliğine yaklaşık iki bin Esed taraftarının düzenlediği saldırıyla[9] birlikte Türkiye'nin Suriye politikasında da bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Türkiye'nin bütün çağrılarının sonuçsuz kalması Kasım 2011'de dokuz maddelik yaptırım kararı[10] alınması ile sonuçlansa da Suriye'ye yönelik bir askeri müdahaleye karşı olunduğu[11] da belirtilmelidir.

B. Kasım 2011-Ağustos 2016

Suriye'de şiddet olaylarının giderek artması sebebiyle Ağustos 2011'de dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun gerçekleştirdiği Şam ziyareti, Türkiye'nin Esed yönetimine son uyarılarını yaptığı bir görüşme olarak bilinmektedir. Esed-Davutoğlu görüşmesinde Türkiye'nin şiddetin sona erdirilmesi ve reform çağrıları yinelenirken, Şam yönetimi "terörist" olarak nitelendirdiği gruplar ile mücadeleye devam edeceğini vurgulamıştır.[12] Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde halkın demokrasi taleplerinin yerine getirilmesi çağrısı yapan Türkiye'nin bu çağrılarına olumlu bir cevap alınamaması yaptırımlar ile neticelenmiştir. Suriye'den de benzer bir karşılık gelmesiyle[13] beraber 2011 öncesi kurulan iş birliği süreci de tamamen sona ermiştir. Böylelikle Türkiye'nin Esed rejiminin sona ermesini istediği yeni bir sürece girilmiştir.

Taraflar arasındaki ilişkilerin sona ermesinden sonra Ankara'nın Suriye politikası, uluslararası kamuoyunun Şam yönetimine baskı yapmasını sağlamak[14] ve muhalefet ile ilişkileri güçlendirmek şeklinde cereyan etmiştir. Bu kapsamda da Suriye Ulusal Konseyi'nin (SUK) uluslararası arenada Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanınmasına yönelik bir çaba harcanmıştır.[15] Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden dış faktörleri; ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi, NATO'nun Libya müdahalesi, Mısır'da Müslüman Kardeşler destekli grubun iktidara gelmesi, ABD ve Rusya'nın Suriye politikaları şeklinde sıralamak mümkündür.

Dış Faktörler

- **ABD'nin Irak'tan Çekilmesi**

Obama'nın göreve gelmeden önce en önemli seçim vaatlerinden biri olan ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi 2011 yılında hayata geçirilmiştir. ABD'nin 2003 yılından beri Irak'ta fiilen yer alması göz önüne alındığında geri çekilmesiyle beraber bölgedeki güç dağılımının da değişeceği aşikâr olmuştur. Oluşan yeni boşluğu merkezi hükümet ile yakın ilişkilere sahip olan İran'ın doldurması, bölgesel rakip olan Türkiye için bir risk unsuru haline gelmiştir. Suriye yönetimi ile İran'ın geçmişten gelen yakın ilişkileri baz alındığında Türkiye benzer bir sonuç ile karşılaşmamak için daha aktif bir politika benimsemiştir. Özellikle İran'ın mezhep temelli bir güç odağı haline gelecek olması

---

[8] *"Bakan Davutoğlu'nun yüzde 50 iddiası," Milliyet, 7 Haziran 2011, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bakan-davutoglunun-yuzde-50-iddiasi-1399695.*

[9] *Kemal İnat; İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İran, Suriye, İsrail ve Lübnan Politikası 2011", Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, SETA Vakfı, Kasım 2012, s:236.*

[10] *"Davutoğlu, Suriye yaptırımlarını açıkladı", Cumhuriyet, 30 Kasım 2011, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/davutoglu-suriye-yaptirimlarini-acikladi-301816.*

[11] *" 'Suriye'ye askeri müdahaleye karşıyız' ", NTV, 22 Aralık 2011, https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyeye-askeri-mudahaleye-karsiyiz,4usptoBQ7UyRPXjXy42Y2Q.*

[12] *Nada Bakri, "Turkish Minister and Other Envoys Press Syrian Leader", New York Times, 09 Ağustos 2011, https://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html.*

[13] *"Türk yaptırımına Suriye'den misilleme geldi", Radikal, 05 Aralık 2011, http://www.radikal.com.tr/dunya/turk-yaptirimina-suriyeden-misilleme-geldi-1071538/.*

[14] *"Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.," Dışişleri Bakanlığı, 24 Ocak 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi- disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa.*

[15] *Oytun Orhan, "Suriye Ulusal Konseyi: Kuruluş, Yapı ve Bundan Sonrası", ORSAM, 10 Ekim 2011, https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-ulusal-konseyi-kurulus-yapi-ve-bundan-sonrasi/; "Suriyeli muhalifler İstanbul'da toplandı", Anadolu Ajansı, 27 Mart 2012, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriyeli-muhalifler-istanbulda-toplandi/375556; "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba'yı kabul etti," Dışişleri Bakanlığı, 9 Temmuz 2013, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani- davutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa.*

Türk dış politika karar vericileri açısından endişeleri arttıran bir unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda Ankara yönetimi, başta İran olmak üzere Irak, Suriye ve Lübnan hattında Şii temelli yönetimlerin bölgesel güç dengesini önleme amacıyla, Esed'in iktidardan ayrılmasını ve kurulacak yeni yönetimin bu hattı kırabileceği beklentisiyle politikasını belirlemiştir. Türkiye'nin Suriye muhalefeti ile yakın temas halinde olması ve hatta bu muhalefete ev sahipliği yapması ABD'nin geri çekilmesinden sonra bölgede İran'ın dengelenmesi için atılan bir adım olarak görülebilir.

- **NATO'nun Libya Müdahalesi**

2011 yılında Libya'da başlayan ayaklanmaların silahlı bir hüviyete bürünmesiyle beraber ortaya çıkan askeri müdahale[16] seçeneği Fransa tarafından 19 Mart'ta uygulamaya konulmuştur. 19 Mart'ta başlayan askeri müdahaleye gerekli prosedürlerin yerine getirilmeyerek Birleşmiş Milletler Şartı'nın ihlal edildiği eleştirileri yapılsa da büyük devletlerin uluslararası hukuka rağmen askeri müdahale seçeneğini kullanabileceğini göstermiştir. İlk etapta Türkiye NATO'nun görevleri arasında olmaması nedeniyle askeri müdahaleye karşı çıkmıştır. Ayrıca Libya'daki iş yatırımları ve yaklaşık 25.000 Türk vatandaşının Libya'da olması Türkiye'nin sorunun çözümü için askeri seçenek yerine diyalog yolunu seçmesinde etkili olan unsurlardır. Ancak ilerleyen süreçte Türkiye, NATO içerisinde gerçekleştirilen toplantılarda Libya'da yönetimin sadece Libyalılara verilmesi ve askeri operasyondaki bütün komuta ve kontrol sisteminin NATO'ya devredilmesi şartıyla müdahaleye onay vermiştir.[17] Libya'da yaşanan maddi kayıplar ve Türkiye'nin nispeten pasif bir aktör konumunda kalması nedeniyle benzer bir durumun Suriye'de de yaşanmaması için daha aktif bir politika benimsenmiş ve muhalefet hareketleri desteklenmiştir. Ancak Libya'nın güçlü bir uluslararası desteğe sahip olmamasına karşı, Suriye'nin İran, Rusya, Çin ve Irak gibi aktörler tarafından desteklenmesi Türk karar vericilerinin gözden kaçırdığı nokta olarak söylenebilir. Özellik Rusya'nın Libya müdahalesi nedeniyle yaşamış olduğu ekonomik ve siyasi kayıplar, Suriye'ye olası bir askeri müdahaleye karşı çıkmasına etki eden temel hususlardandır.

- **Ortadoğu'da Yeni Yönetimler**

Arap Baharı sürecinde yönetimin değiştiği ülkelerde yeni kurulan hükümetlerin nispeten Müslüman Kardeşler gibi İslamcı gruplara yakın olması hem bölgesel hem de küresel aktörlerin politikalarına etki eden bir faktör olmuştur. Özellikle Mısır'da Müslüman Kardeşler destekli Hürriyet ve Adalet Partisi'nin iktidara gelmesi ve Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı olması Türkiye için önemli gelişmelerdir.[18] Çünkü söz konusu iktidarların Sünni gruplardan oluşması, Türkiye ile ilişkilerine ayrı bir önem atfetmesi ve bunu geliştirmeye yönelik politika benimsemeleri İran'ın bölgesel hakimiyet kurma amacını engellemeye yönelik bir fırsat olarak görülmüştür. Mısır'da yaşanan değişimin bir benzerinin de Suriye'de yaşanabileceği düşüncesinden hareketle Suriyeli muhalifler ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Böylelikle Irak'ta İran'a kaybedilen bölgesel avantajın yeni yönetimler ile geri kazanılması ihtimali ortaya çıkmıştır.[19]

- **ABD'nin Suriye Politikası**

Suriye'de olayların patlak vermesinden sonra Türk dış politikasını etkileyen faktörler arasında ABD'nin Suriye politikası da yer almaktadır. Bu bağlamda Obama dönemi ABD'nin güvenlik stratejisi mevzilenme *(retrenchment)* kavramıyla ifade edilirken, kavram olaylara müdahil olmaktan kaçınma ve maliyetleri kısmayı kapsamaktadır. Böylelikle ABD olası maliyetlerden uzak durmayı, kendi ekonomisini yeniden inşa etmeyi, bölgesel aktörler ve uluslararası kurumlar vasıtası ile dünya siyasetini kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Bu minvalde bunun sahadaki yansımalarından biri de Suriye'de yaşanan olaylarda görülmüştür. Ortadoğu'da başlayan halk hareketlerini ilk etapta destekleyen[20] bir tavır takınan Washington yönetimi, otoriter rejimlerin devrilmesi sonrası yapılan serbest seçimlerde İhvan destekli grupların iktidara gelmesini endişe ile izlemiştir. Çünkü Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'de İhvan destekli hükümetlerin kurulması çok güçlü bir hat ortaya çıkarabilir ve bölgesel güç dengesini bir tarafın lehine olacak şekilde bozabilirdi. Bir taraftan bölgesel müttefikleri Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan üzerinden Suriye'deki olayları kontrol etmeye çalışırken,

---

[16]"Resolution 1973", UN Security Council, 17 Mart 2011, https://undocs.org/S/RES/1973(2011).

[17]Armağan Kuloğlu, "Libya Harekâtı, Gelişmeler ve Türkiye", Ortadoğu Analiz, Nisan 2011, Cilt: 3, Sayı: 28; "Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri", Deutsche Welle Türkçe, 26 Mart 2011, https://www.dw.com/tr/türkiyenin-libya-politikasına-eleştiri/a-14943958.

[18]Selim Öztürk, "Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 91-92, Yaz-Güz 2018, s:168.

[19]M. Sheharyar Khan, "The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East," Policy Perspectives, 12, no. 1, 2015, s: 47.

diğer taraftan demokratik dönüşümün sonuçlarının neler olacağını tam olarak tahmin edemediği için tam anlamıyla bir destek vermekten de kaçınmıştır. Ayrıca Libya'da yaşanan süreçte Bingazi'de ABD Büyükelçisinin öldürülmesi Obama'nın Suriye'deki olaylara daha ihtiyatlı yaklaşmasına neden olmuştur. ABD'nin Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen boyutu ise Esed'in istifa etmesine yönelik çağrıları ile Suriye'de etkin bir politika izleyeceği izlenimi vermesidir.[21] Benzer şekilde ABD yönetimi tarafından kimyasal silah kullanımının ABD'nin kırmızı çizgisi olduğu ve bunun gerçekleşmesi halinde askeri müdahale dahil her türlü adımın atılacağının ilan edilmesi[22] de Türkiye'nin politikasını etkilemiştir. Bu süreçle birlikte Türkiye'nin Esed rejimin kimyasal silah kullandığı açıklamaları artmış[23] ve ABD'den askeri sorumluluk alması beklentisi içerisine girilmiştir. Ancak Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığı ABD yönetimi tarafından kabul edilse de askeri müdahaleden uzak durulmuş, Rusya'nın diplomasi vasıtası ile sorunun çözümü girişimlerine destek vermiş ve muhaliflerin silahlandırılması süreci başlatılmıştır.[24]

ABD'nin Suriye politikasının belirlenmesinde etkili olan Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) unsuru Türkiye'nin de politikalarını etkilemiştir. 2013 yılından itibaren IŞİD'in Suriye'de alan hakimiyetini genişletmesi ve 2014 yılında terör örgütü IŞİD'in Musul'u ele geçirmesiyle birlikte hem ABD hem de diğer Batılı aktörlerin Suriye'de önceliği değişmiş, Esed'in devrilmesinden terörle mücadeleye evirilmiştir. Bunun bir sonucu olarak uluslararası bir koalisyon kurularak IŞİD'e yönelik dış müdahale hayata geçirilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda Esed rejiminin çekildiği bölgelerde hakimiyeti ele geçiren Halk Koruma Birlikleri (YPG), IŞİD ile mücadelede uluslararası koalisyonun sahadaki bir uygulayıcısı haline gelmiştir. Bu bağlamda 2014 yılında IŞİD'in kuşatması altına olan Ayn el-Arab'da yaşanan çatışmalar YPG'nin üstünlüğü ile sona ermiştir. Söz konusu bu süreçte Türkiye sınırlarını açarak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne bağlı Peşmerge güçlerinin ağır silahlarla birlikte Ayn el Arab'a geçmesine izin vermesiyle destek sağlamıştır.[25] Türkiye'nin böyle bir politika izlemesine neden olan unsurları; Ayn el-Arab'ın düşmesi halinde IŞİD'in Türkiye sınırına daha yakın olması ve bunun doğuracağı güvenlik riskleri, Türkiye'nin savunduğu güvenli bölge fikrini sekteye uğratma ihtimali, Türkiye'ye yönelik yeni kitlesel göç dalgası ve söz konusu dönemde Türkiye'nin terör örgütü IŞİD'e yönelik mücadelede isteksiz olduğu iddiaları şeklinde sıralamak mümkündür.

- **Rusya'nın Suriye Politikası**

Rusya, Suriye'de demokratik halk ayaklanmasının başladığı günden itibaren daima Esed rejimin yanında yer alarak devrilmesini engellemeye çalışmıştır. Her ne kadar zaman zaman Esed yönetiminden reformlar yapmasını istese de temel amacından şu ana kadar vazgeçmemiştir. Rusya'nın Esed rejimini desteklemesinin ve dış müdahaleye karşı çıkmasının ardında yer alan nedenleri;

a. "Rusya'nın küresel düzeyde ABD ile sürdürmeye çalıştığı nüfuz mücadelesi"[26]
b. Rusya'nın Ortadoğu'ya açılan kapısı olan Suriye'deki askeri varlığını yitirmek istememesi,
c. Arap Baharı sürecinde yeni kurulan iktidarların Rusya ile yakın ilişkiden uzak durması,
d. Yeni kurulan hükümetlerin İslamcı gruplar ile yakın temas halinde olması ve bunun Rusya'nın özerk cumhuriyetlerinde yeni yapılanmalara neden olma ihtimali,
e. Libya'ya yapılan müdahale sonrasında Rusya'nın ekonomik ve siyasi kayıpları Suriye'de de yaşamak istememesi şeklinde sıralayabiliriz.

---

[20]Simon Chesterman, " 'Leading from Behind': The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention after Libya", Ethics & International Affairs, Cilt:25, Sayı:3, 2011.

[21]Sami Kiraz, "Türkiye'nin Doğrudan Müdahale Öncesi Dönemde Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikasının Analizi", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s:118.

[22]Matt Spetalnick, "Obama warns of military action in Syria over chemical arms", Reuters, 20 Ağustos 2012, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-obama/obama-warns-of-military-action-in-syria- over-chemical-arms-idUSBRE87J0NY20120820.

[23]Türkiye'nin Suriye'de kimyasal silah kullanımı konusunu daha fazla gündeme getirmesinde BM nezdinde Suriye'ye yaptırım öngören kararların Rusya ve Çin vetoları ile reddedilmesi etkili olmuştur.

[24]Kiraz, a.g.m., s:112.

[25]"Türkiye peşmergenin Kobani'ye geçişine yardım edecek", BBC Türkçe, 20 Ekim 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141020_turkiye_barzani_kobani_koridor.

[26]Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Ed: Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, (149-175), İstanbul, SETA, 2016, s:149.

2014 yılında IŞİD'in alan hakimiyetini genişletmesi bölgedeki siyasi dengeleri değiştirirken, Rusya'nın Suriye konusuna daha çok önem vermesine neden olmuştur. IŞİD'e karşı kurulan uluslararası koalisyonun etkisiz kaldığını savunan Moskova yönetimi, 30 Eylül 2015'te Suriye'de hava operasyonlarına başlamıştır. Böylelikle Rusya 2015'e kadar siyasi ve ekonomik olarak desteklediği Esed rejimini askeri olarak da desteklemeye başlamıştır. Rusya'nın askeri müdahalesi Esed rejiminin kaybettiği toprakları geri alabilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Bu kapsamda IŞİD ile mücadele adı altında Esed rejimine karşı savaşan ve özellikle Türkiye'nin desteklediği muhalif grupların kontrolündeki bölgeler Rusya'nın bombaladığı hedefler olmuştur. Rusya'nın izlediği bu politika Türkiye'nin güney sınırları boyunca güvenlik önlemlerini arttırması ve askeri yığınak yapmasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim ilerleyen süreçlerde bu Türkiye'nin Suriye'de desteklediği muhalif grupların hâkim oldukları alanları kaybetmemesi için doğrudan askeri müdahale seçeneğini gündemine almasına sebebiyet vermiştir.

Türk dış politikası açısından Rusya ile yaşanan 24 Kasım 2015 tarihli uçak krizi etkilerini Suriye iç savaşında da göstermiştir. Kriz sonrası Hmeymim üssüne S-400 savunma sistemleri konuşlandırılarak Suriye hava sahası fiilen Türkiye kapatılmış ve Türkiye'nin "güvenli bölge" amacını da geçersiz hale getirmiştir. Aynı zamanda Rusya'nın yeni angajmanları Türkiye'nin Suriye'de elini daha da zayıflatmıştır. Böyle bir ortamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 27 Haziran 2016'da Putin'e gönderdiği mektup iki ülke arasında normalleşme sürecini başlatmıştır.

Moskova yönetiminin PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD (Demokratik Birlik Partisi)/YPG'yi (PYD'nin askeri kanadı) Suriye'de önemli bir ortak olarak görmesi diğer sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle uçak krizinden sonra Rusya'nın YPG/PKK'ya askeri mühimmat desteği verdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Şubat 2016'da Rusya'nın hava desteği ile YPG'nin Minnig Havalimanı ve Tel-Rıfat'ı muhaliflerden, Ağustos 2016'da ise ABD'nin hava desteği ile Menbiç'i alarak alan hakimiyetini genişletmesi Türkiye için olumsuz bir sonuçtur. Çünkü PYD'nin kantonları birleştirme ideali Türkiye'nin güneyinde bir terör koridorunun yer alması anlamına gelmektedir. Bu da Türkiye'nin olaylara doğrudan müdahil olmasında etkili olan bir unsurdur.

İç Faktörler

Türkiye'nin Suriye politikasının belirlenmesinde etkili olan iç faktörleri; karar alıcıların tehdit algıları, PKK ile çözüm süreci ve PYD, NATO kapsamındaki Patriot füze batarya sistemlerinin Türkiye'den geri çekilmesi, 15 Temmuz darbe girişimi ve kamuoyu algıları şeklinde sıralayabiliriz.

- **Güvenlik Tehditleri**

2011 yılında demokratik talepler kapsamında başlayan gösteriler zamanla silahlı çatışmaya dönüşerek Suriye'de toprak bütünlüğünüm bozulmasına ve devlet otoritesinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu ise Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Türkiye-Suriye ilişkilerinin Kasım 2011'de kopmasından sonra Suriye'den Türkiye'ye yönelik saldırılar ve terör eylemlerinin sayısında artış gözlemlenmiştir. Bu kapsamdaki krizlerden ilki 22 Haziran 2012 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesi olmuştur. Bunun yanı sıra 3 Ekim 2012 tarihinde 5 sivilin hayatını kaybetmesine neden olan Akçakale saldırısı, 11 Şubat 2013 tarihinde Cilvegözü Sınır Kapısı'nda Suriye plakalı bombalı bir araçla gerçekleştirilen saldırı, 11 Mayıs 2013 tarihindeki Reyhanlı saldırısı da Suriye krizinin Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eder hale geldiğinin bir göstergeleri olarak okunabilir. Uçak hadisesinde Türkiye ilk etapta diplomasi yolunu tercih etmiş, NATO[27] ve Birleşmiş Milletler nezdinde girişimlerde bulunmuş, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu birçok mevkidaşı ve genel sekreter ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir.[28] Bu olayın TDP'deki yansıması ise yumuşak güç politikasından akıllı güç konseptine geçiş şeklinde olmuştur. Bu kapsamda Türkiye bir taraftan uluslararası kurumlar aracılığıyla Suriye üzerinde bir baskı kurmaya çalışırken, diğer taraftan da silahlı muhalifleri açıktan desteklemeye başlamış, güney sınırlarına askeri yığınak yaparak caydırıcı gücünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır.[29] Akçakale saldırısı sonrasında Türkiye Suriye'den kaynaklanabilecek tehditlerin bertaraf edilebilmesi için 21 Kasım 2012 tarihinde NATO'dan Patriot

[27] *"Turkey calls for emergency NATO meeting over Syria downing of jet", Washington Post, 24 Haziran 2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-calls-for-emergency-nato-meeting- over-syria-downing-of-jet/2012/06/24/gJQAYm2rzV_story.html.*

[28] *Nebi Miş, "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012: Bölgesel Sahiplenme", Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, SETA Vakfı, Aralık 2013, s:237.*

[29] *Ibid.*

savunma sistemi talebinde bulunmuştur. 4 Aralık'ta NATO'nun olumlu cevabı ile Patriot savunma sistemlerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi kararı almıştır. Böylelikle Türkiye hava savunmasını NATO çatısında garanti altına alırken, dış politikasında kolektif hareket etme ilkesini de hayata geçirmiştir. Ancak Eylül 2015'e gelindiğinde örgüt Suriye'den Türkiye'ye füze veya hava saldırısı olasılığı kalmadığını gerekçe göstererek Hollanda, ABD ve Alman Patriotlarının geri çekilmesi kararını almıştır. Bu ise ilerleyen süreçlerde Türkiye'nin hem Rusya'ya yakınlaşmasına hem de kendi güvenliğini sağlamaya yönelik askeri ve siyasi hamleler atmasına neden olmuştur. S-400 hava ve füze savunma sisteminin satın alınması ve İHA/SİHA'ların üretilmesine daha fazla ağırlık verilmesi bu minvalde okunabilir.

İç savaşın devam ettiği Suriye'de etkin bir aktör olarak alan hakimiyetini genişleten terör örgütü IŞİD'in Türkiye'ye ve Türk unsurlarına yönelik saldırıları da politikaları etkileyen başka bir unsurdur. Bu kapsamda 20 Mart 2014 tarihindeki Niğde saldırısıyla başlayan IŞİD eylemlerini 6 Ocak 2015 Sultanahmet saldırısı, 5 Haziran 2015 HDP Diyarbakır mitingi saldırısı, 20 Temmuz 2015 Suruç saldırısı, 10 Ekim 2015 Ankara saldırısı, 28 Haziran 2016 Atatürk Havalimanı saldırısı ve 21 Ağustos 2016 Gaziantep saldırısı takip etmiştir. Gerçekleştirilen bu terör saldırılarında onlarca sivil, asker ve polis hayatını kaybetmiştir. Gaziantep'te gerçekleşen saldırı TDP açısından bir değişime neden olarak Suriye'ye yönelik önleyici askeri harekata zemin hazırlamıştır. 2011-2016 yılları arasında artan terör saldırıları Türkiye'nin fiili müdahalesini zorunlu kılmıştır. Nitekim Türkiye bu kapsamda 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatı'na başlamıştır. Bu operasyon ile Türkiye IŞİD kaynaklı güvenlik tehditlerinin önleyebilecek, PKK/PYD'nin yayılmacı politikasını durdurabilecek ve oluşturacağı güvenli bölge vasıtası ile Suriyeli mültecilerin geri dönüşünü sağlayabilecektir.

- **Çözüm Süreci ve PYD**

Türkiye'nin en önemli sorun alanlarından biri olan PKK terör örgütünün faaliyetlerinin temeli 1980'lere kadar dayanmaktadır. Söz konusu bu problemin halledilmesine yönelik başlatılan girişim "çözüm süreci" olarak nitelendirilmiş ve Erdoğan'ın 28 Aralık 2012 tarihinde TRT'de gündeme ilişkin yapmış olduğu açıklamalar bu sürecin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.[30] Türkiye'nin Suriye politikası açısından çözüm süreci PYD odaklı konularda ön plana çıkmıştır. Bilhassa iç savaş sürecinde rejim unsurlarının geri çekildiği bölgelerde alan hakimiyetinin PYD tarafından doldurulmuş ve çözüm sürecinden de faydalanılarak PKK Suriye'deki kolu PYD'yi güçlendirme çabası içerisinde olmuştur.[31] Diğer taraftan da PYD çözüm süreciyle birlikte Türk yetkililerle doğrudan iletişim kurma imkânı elde ve 25 Temmuz 2013 tarihinde Salih Müslim Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye çözüm süreci sayesinde genel olarak PKK terörünü sonlandırmayı ve komşu ülkelerin bu kartı kullanmasını engellemeyi hedeflerken, Suriye'deki iç savaş sürecinde PYD'yi de kendi saflarına çekmeyi amaçlamıştır. Nitekim PYD'den Esed yönetimi ile ilişkilerin bitirilmesi, ÖSO öncülüğündeki muhalif gruplar ile ilişkilerin düzeltilmesi, özerklik konusunun gözden geçirilmesi ve PKK ile ilişkilerine mesafe koymasını istenmesi bu amaç doğrultusundaki beklentilerdir.[32] Ancak PYD'nin bu beklentileri karşılamaması, özellikle ABD'den aldığı desteklerle daha otonom bir yapı gibi hareket etmesi ve Türkiye'de çözüm sürecinin olumsuz bir şekilde sona ermesi PYD'nin Türkiye için bir güvenlik tehdidi haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle PYD'nin askeri kanadı YPG'nin 15 Haziran 2015'te IŞİD'ten Tel Abyad'ı alması Türkiye için kırılma noktası olmuştur. Ayrıca Batılı ülkelerin IŞİD ile mücadele adı altında YPG'ye yapmış olduğu silah ve mühimmat yardımlarının PKK'ya aktarılması ve bunların Türkiye'deki terör eylemlerinde kullanılmasının yanı sıra Suriye'den sürekli olarak PKK'nın kadrosuna takviye yapılması Türkiye'nin doğrudan müdahalesini zorunlu hale getirmiştir.

- **Mülteciler**

Suriye'deki barışçıl halk gösterilerine Esed rejiminin şiddetle karşılık vermesi hem ülke içinde hem de diğer ülkelere göçü zaruri kılmıştır. 2016 öncesinde Türkiye'nin Suriye politikalarını etkileyen en önemli boyutlardan biri mülteci krizine vurgu yapan insani sorundu. Böylesi bir dönemde Türkiye Suriye halkı ile güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağlarını gerekçe göstererek ve sorunun kısa vadede çözüme kavuşturulacağını varsayarak "açık kapı" politikası

[30] *"'İmralı ile görüşmeler devam ediyor'", Cumhuriyet, 28 Aralık 2012, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/imrali-ile-gorusmeler-devam-ediyor-393928.*

[31] *Sami Kiraz, "Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s:122.*

[32] *Ibid.*

izlemeye başlamıştır.[33] 2011'de başlayan Türkiye'nin Suriyeliler politikası 2018'e kadar duygusal bir zeminde devam etmiştir. Bunun bir sonucu olarak Şubat 2021 itibariyle Türkiye'de Suriyelilerin sayısı yaklaşık 3,6 milyon olmuştur.[34] İç savaş sürecinin uzaması Türkiye için mali, siyasi, sosyal ve ekonomik yükleri de beraberinde getirmiştir. 2014'ten itibaren de Suriyelilerin Avrupa'ya yönelmeye başlaması hem Türkiye'nin Avrupa ülkeleri olan ilişkilerini etkilemiş, hem ülke içinde sayıları her geçen gün artan Suriyelilerin kamuoyu nezdinde olumsuz algısı oluşmaya başlamış hem de Suriye rejimi ve Rusya gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile daha fazla mültecinin Türkiye sınırına yönelmesini sağlayarak Türkiye'nin köşeye sıkışmasını sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan Türkiye kendi kamuoyunda oluşan rahatsızlığı giderebilmek adına öncelikle uluslararası camia ile güvenli bölge fikri üzerine mütalaalar yapılırken, bunun gerçekleşmemesi sonrasında Türkiye düzenlediği askeri operasyonlar ile kısmen de olsa kendisi bir tampon bölge oluşturarak Suriyelilerin ülkelerine dönmeleri için bir zemin hazırlamaya çalışmıştır.

- **15 Temmuz Darbe Girişimi**

Türkiye ile ABD ve Batılı ülkelerin Suriye konusundaki amaçları krizin ilk yıllarında örtüşse de zamanla taraflar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle ABD'nin PYD'ye olan desteğinin her geçen gün artması Türkiye'nin güneyinde bir terör koridoru ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Taraflar arasında Suriye'de yaşanan görüş ayrılıklarının yanı sıra 15 Temmuz 2016'da Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)/Paralel Devlet Yapılanması (PDY)'nin askeri darbe girişimi ilişkileri daha da gergin hale getirmiştir. Darbe girişimi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasal liderliğini zayıflatmanın aksine daha da güçlendirmiştir. Bu kapsamda 15 Temmuz'un doğrudan bir sonucu olan AK Parti ve MHP yakınlaşması Erdoğan'ın elini güçlendiren bir unsur olmuştur. Diğer taraftan özellikle darbe girişimine destek olan FETÖ unsurlarının Türk Silahlı Kuvvetleri'nden temizlenmesi dış basında Türk ordusunun zayıfladığı algısını oluştursa[35] da tam tersi bir sonucu olmuştur. Türkiye Suriye politikasındaki kararlılığını gösterme, Suriye sınırından yapılan saldırıları bertaraf etme, terör devleti kurulmasını engelleme amacıyla 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatı'nı icra etmeye başlamıştır. Bu TDP'de yumuşak gücün yanı sıra sert gücün de kullanıldığı ilk operasyon olması hasebiyle bir dönüm noktası olarak görülebilir.

15 Temmuz darbe girişiminin dış politikaya bir diğer yansıması ise Rusya ve İran ile ilişkilerde görülmektedir. Bu kapsamda Rusya ve İran'ın darbe karşıtı tutumu, Rusya'nın Türk hükümetine verdiği destek ve İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in Türkiye ziyareti Türkiye'yi bu iki ülke ile daha yakın ilişkiler kurmaya itmiştir. Bunun bir neticesi olarak Türkiye'nin gerçekleştirdiği askeri operasyonda Rusya ile askeri ve istihbarat alanında iş birliği artmıştır. Suriye krizinin diplomasi yoluyla çözümü için de Türkiye, Rusya ve İran yeni bir siyasal süreç geliştirmeye başlamışlardır.

C. Ağustos 2016 Sonrası

2016 öncesi Türkiye'nin önceliği Esed rejiminin devrilmesi iken, gerek küresel aktörlerin bu konudaki isteksizliği gerekse IŞİD ve PYD/PKK tehdidin ortaya çıkması Türkiye'nin önceliklerinde de değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Bu kapsamda dönemin Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek'in "Suriye halkının çektiği acıların ve trajedilerin suçu açıkça Esad'ın üzerinde. Ama pragmatik ve gerçekçi olmalıyız. Sahadaki gerçekler dramatik bir şekilde değişti, bu yüzden Türkiye artık Esad'sız bir çözümde ısrar edemez, gerçekçi değil."[36] açıklaması Türkiye'nin politikasında yaşanan değişimi özetler niteliktedir. Türkiye, IŞİD ve PYD/YPG'nin oluşturduğu tehdide askeri harekatlar ile karşılık vererek liberal yumuşak güç politikalarından sert güç politikasına geçmiştir. Özellikle Obama döneminde Türkiye'nin Suriye beklentilerinin karşılanmaması, sınır güvenliğinin her geçen gün daha da zarar görmesi, Arap Baharı sürecinde BM Güvenlik Konseyi'nin olaylara askeri müdahale seçeneği konusunda Libya istisnası dışında onay verilmediğinin görülmesi de dış politikada askeri seçeneğin de gündeme alınmasında etkili olmuştur. Esed rejiminin yıkılması artık Türkiye'nin ana önceliği olmamakla beraber Türkiye hem masada hem de sahada muhaliflere olan desteğini 2016

[33] *Murat Erdoğan, "Açık Kapı Politikasından Açık Sınır Politikasına Türkiye'deki Suriyeliler", UİK Panorama, 09 Mart 2020, https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasindan-acik- sinir-politikasina-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/.*

[34] *"UNHCR Türkiye İstatistikleri", BM Mülteci Örgütü, https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye- istatistikleri, "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Şubat 2021", Mülteciler Derneği, 24 Şubat 2021, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/.*

[35] *Ko Colijn, "Foreign Policy Implications Of 15 July 'S Coup Attempt: Cold Turkey?", Clingendael - Netherlands Institute of International Relations, 27 Temmuz 2016, https://www.clingendael.org/publication/foreign-policy-implications-15-july-s-coup-attempt-cold-turkey.*

[36] *"Turkey can no longer insist on Syria settlement without Assad: Turkish deputy PM", Reuters, 20 Ocak 2017, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-idUSKBN1541IJ.*

sonrasında da devam ettirmiştir.[37] Bir taraftan Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, Bahar Kalkanı gibi başarılı askeri operasyonlar ile sahada muhalif unsurlara destek sağlanırken, diğer taraftan da Türkiye, Suriye meselesinin diplomasi ayağında Esed rejiminin destekçileri İran ve Rusya'yla birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak 23 Ocak 2017'de Astana süreci başlatılmış ve 2017 yılı içerisinde 7 kez toplantı icra edilmiştir.[38]

2016 Sonrası TDP'ye Etki Eden Dış Faktörler

2016 sonrası süreçte Türk dış politikası karar vericilerini etkileyen unsurlar arasında Türkiye-ABD ilişkileri ve Türkiye-Rusya ilişkileri ön plana çıkmaktadır.

- **Türkiye-ABD İlişkileri**

Suriye özelinde Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen faktörlerin başında ABD'nin PYD'ye olan desteği yer almaktadır. Suriye'de IŞİD tehdidin ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan ABD'nin PYD'ye olan desteği Donald Trump'ın göreve gelmesinden sonra da devam etmiştir. Ancak Suriye'nin kuzeyinin PYD/YPG'nin kontrolü altına girmesi ve PYD'nin küresel güçlerle iş birliğinin sürmesi, bölgesel dengeyi Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde değiştirmiştir. PYD'nin Suriye'de alan hakimiyetini genişletmesi ve Afrin ile Ayn el Arab'ı birleştirme ideali Türkiye'nin müdahalesini zorunlu kılmıştır. 15 Temmuz Darbe girişimi sonrası Türkiye'nin yeni güvenlik konsepti[39] terörle mücadelede "savunma" yerine "önleyici tedbirleri" kapsarken, FKH da bu konsept doğrultusunda hayata geçirilen ilk faaliyet olmuştur. Başarılı bir operasyon sonrasında Türkiye, Azez- Cerablus hattında güvenli bölge oluşturarak makro düzeyde Suriye denkleminde kendisinin de olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu harekât ile Türkiye IŞİD'i sınır hattından temizlemiştir. FKH'nin başarısının ardından, Türkiye'nin Suriye politikalarına ilişkin öncelikleri bir kez daha değişmiştir. IŞİD tehdidi ikinci plana atılarak asıl tehdit unsuru olarak PYD/YPG görülmeye başlanmıştır. Bu ise terör örgütüne yönelik operasyonu gündeme getirmiştir. Suriye'nin kuzeyinde PYD/PKK terör koridorunun oluşması ve bunun bir devletçiğe dönüşümünün engellenmesi için icra edilen ikinci operasyon ise Zeytin Dalı Harekâtı olmuştur. 20 Ocak 2018 tarihinde başlayan bu operasyonun IŞİD ile mücadele adı altında 15 bini YPG/PKK'lılardan oluşan 30 bin kişilik "sınır koruma gücü" kurulması açıklamasından sonra gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir.[40] Harekatın ABD'ye rağmen yapılması, 2016'ya kadar ABD ile birlikte hareket eden Ankara'nın dış politikasında yaşanan dönüşümü göstermektedir. Ayrıca harekatın Rusya ile iş birliği çerçevesinde icra edilmesi de ABD ile ilişkilerde güvensizliğin derinleşmesine neden olan bir adım olmuştur. Operasyon sonucunda PYD/YPG ve IŞİD'in Fırat'ın batısındaki varlığı sona erdirilmiştir. Böylelikle Türkiye, Suriye krizinde dengeyi değiştirme gücüne de sahip olduğunu göstermiştir.

Fırat'ın batısında terör örgütünün varlığına son verildikten sonraki hedef ise Fırat'ın doğusu olmuştur. Bu kapsamda ABD ile diplomatik görüşmelerin devam ettiği süreçte askeri müdahale seçeneği masaya sıkça getirilmiş ve ABD'nin örgüte olan desteğini sona erdirmesi için baskı yapılmaya çalışılmıştır. Başkan Trump'ın Suriye'den çekilme kararı[41] alması rağmen sürecin sürüncemede kalması Türkiye'yi askeri müdahale seçeneğine iten başka bir unsur olmuştur. 6 Ekim 2019'da Beyaz Saray tarafından yapılan açıklama Ankara ile Washington'ın Türkiye'nin Fırat'ın doğusuna planladığı askeri operasyon üzerinde uzlaşıya vardığı izlenimi oluşturmuştur.[42] Nitekim bundan kısa bir süre sonra, 9 Ekim 2019'da Türkiye, FKH ve ZDH'nin devamı niteliğinde olan Barış Pınarı Harekatı'nı icra etmeye başlamıştır. 17 Ekim 2019'da Fırat'ın doğusuna ilişkin Türkiye ile ABD arasında mutabakata varılmış; bu kapsamda, Barış Pınarı Harekâtı'na (BPH) 120 saat ara verilmiştir.[43] 22 Ekim'de ise Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında Soçi Mutabakatı

---

[37]Lakshmi Priya, "Astana Talks: A Prelude to Peace in Syria", Manohar Parrikar Institute for Defence Studies & Analyses, 27 Kasım 2017, https://idsa.in/backgrounder/astana-talks-a-prelude-to-peace-in- syria_lpriya_271117.

[38]Ibid.

[39]"Bu Ülkede Artık Kimsenin Yaptığı İhanet Yanına Kâr Kalmayacak", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 19 Ekim 2016, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/55684/bu-ulkede-artik-kimsenin-yaptigi-ihanet-yanina-kr- kalmayacak.html

[40]Burhanettin Duran, "15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye'nin İç ve Dış Politikasına Etkisi", Türk Dış Politikası Yıllığı 2017, SETA, 2018, s:33-34.

[41]Enes Deşilmek; Talha İsmail Duman, "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2019", Türk Dış Politikası Yıllığı 2019, SETA, 2020, s:114.

[42]Brandon Conradis, "White House says Turkey will soon launch Syria operation", The Hill, 06 Ekim 2019, https://thehill.com/policy/defense/464598-white-house-says-turkeys-syria-operation-is-imminent- us-troops-wont-be-present.

[43]"Suriye'nin Kuzeydoğusuna İlişkin Türkiye-ABD Ortak Açıklaması", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 17 Ekim 2019, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/111163/suriye-nin-kuzeydogusuna-iliskin- turkiye-abd-ortak-aciklamasi-

imzalanmıştır.[44] Varılan bu mutabakatla Türkiye'nin ABD ile yapmış olduğu uzlaşıdaki Suriye sınırında Tel Abyad ile Rasulayn arasında 120 kilometre genişliğinde 32 kilometre derinliğindeki "güvenli bölge" Rusya tarafından da kabul edilmiştir. Harekatın sonucunda Türkiye, PKK/PYD'nin kontrolünde bulunan Suriye'nin kuzey bölgesini iki ana parçaya ayırarak örgütün toprak bütünlüğü engellenmiştir.

- **Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri ve İdlib**

15 Temmuz 2016 sonrası Rusya ile yakınlaşmaya başlayan Türkiye, bunun çıktılarını Suriye politikasında görmeye başlamıştır. Rusya her ne kadar PYD ile yakın ilişki içerisinde olsa da örgütün ABD güdümünde olması ve giderek güçlü bir aktör haline sokulmak istenmesi Suriye'nin toprak bütünlüğü için bir tehdit olacaktı. Bu minvalde Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve Türkiye'nin güvenlik tehditlerine yönelik operasyon gerçekleştirmesi Moskova yönetiminin operasyonlara olumsuz tepki vermemesini sağlamıştır. Ayrıca Rusya'nın Türkiye'nin askeri operasyonları süresince Suriye hava sahasını açık tutması sahada başarı kazanılmasında etkili olan bir faktördür. Türkiye böylelikle Astana süreciyle Suriye'deki konumunu sağlamlaştırmış ve Rusya için kritik bir aktör haline gelmiştir.

30 Nisan 2019 tarihinde Esed rejiminin İdlib'e yönelik saldırı başlatması Türkiye- Rusya ilişkilerinde yeni sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin sorunun çözümü için askeri ve siyasi inisiyatif alması ise oldukça önemli bir hamledir. Bu kapsamda Kasım 2019'da başlayan ikinci dalga saldırılarda rejim güçlerinin M5 otoyolu üzerinde yer alan Marat el- Numan ilçesini ele geçirmesiyle birlikte Türkiye'nin İdlib politikasında değişim yaşanmıştır. Bu sürece kadar diplomatik yollar ile Rusya üzerinden Suriye rejiminin ilerleyişini durdurmak isteyen Türkiye, bu süreçten sonra ilk kez "İdlib'de askeri güç kullanabiliriz" mesajı vermeye başlamıştır.[45] Ancak Türkiye için asıl kırılma noktası 27 Şubat 2020 tarihinde rejim güçleri ve Rus kuvvetleri tarafından Balyun'da Türk ordusuna ait konvoya hava saldırılarının düzenlenmesi ile 34 Türk askeri şehit edilmesi olmuştur.[46] Balyun'da gerçekleşen hava saldırıları sonrası Türkiye, Bahar Kalkanı Harekatı (BKH) adı altında 27 Şubat 2020 tarihi itibariyle rejime yönelik kapsamlı bir askerî harekât başlatmıştır.[47] Bu operasyon Suriye iç savaşının başladığı günden beri ilk defa konvansiyonel anlamda rejime yönelik bir operasyon olması nedeniyle de oldukça önemlidir. Harekatta sınır hattında F-16'lar[48], sınır ötesinde silahlı ve silahsız insansız hava araçları, elektronik harp sistemleri, topçu ve çok namlulu roketatar sistemleri gibi askeri araçlar kullanılmıştır. Bu harekât İHA ve SİHA'ların aktif şekilde kullanıldığı bir askeri harekât olması nedeniyle de oldukça önemlidir.[49] 05 Mart 12 Mart 2020, https://www.c4defence.com/e; Sergey Sukhankin, "Is Turkey becoming a drone superpower?", Gulf State Analytics, 05 Mayıs 2020, https://gulfstateanalytics.com/is-turkey-becoming-a- drone-superpower/.

2020 tarihinde Rusya ile varılan mutabakat[50] ile Türkiye yeni bir mülteci krizinin oluşmasının da önüne geçmiştir. Ayrıca Esed rejiminin diğer çatışmasızlık bölgelerine (Rastan-Talbise, Doğu Guta, Deraa ve Kuneytra) yaptığı kapsamlı askeri operasyonların bir benzerinin İdlib'e yapılması engellenmiştir. Ancak Türkiye'nin gerçekleştirdiği BKH, sonuçları bakımından diğer üç askeri harekattan farklılaşmaktadır. Türkiye kendisine yönelik güvenlik tehditlerini bertaraf etmek ve terör yapılanmalarını sona erdirmek için gerçekleştirdiği FKH, ZDH ve BPH ile alan hakimiyetini kendi lehine olacak şekilde genişletirken, BKH da ise mevcut statükoyu korumak zorunda kalmıştır. Bu açıdan BKH defansif bir mahiyette iken diğer operasyonlar ofansif bir mahiyete sahiptir. Yaşanan bu değişim ise gelecek dönemlerde Türkiye'nin Suriye politikasında yeni bir dönüşümü de beraberinde getirebilir.

---

[44]Deşilmek; Duman, a.g.m., s:127.

[45]"Erdoğan: 'İdlib'de askeri güç kullanmak dahil ne gerekiyorsa yapacağız'", Euronews, 31 Ocak 2020, https://tr.euronews.com/2020/01/31/erdogan-yuzyilin-anlasmasini-asla-tanimiyor-ve-kabul-etmiyoruz.

[46]"At least 34 soldiers of the Turkish Forces were killed in airstrikes today" Syrian Observatory for Human Rights, 27 Şubat 2020, https://www.syriahr.com/en/155973/.

[47]Sarp Ozer, "Turkey announces Operation Spring Shield in Idlib, Syria", Anadolu Ajansı, 01 Mart 2020, https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-announces-operation-spring-shield-in-idlib-syria/1750711.

[48]Suriye hava sahasının kontrolünün Rusya'da olması sebebiyle F-16 savaş uçakları aktif bir şekilde kullanılamamıştır. Bu ise İHA ve SİHA'ların daha aktif bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur.

[49]Tarek Cherkaoui, "Turkey's 21st century art of war", TRT World, 06 Mart 2020, https://www.trtworld.com/opinion/turkey-s-21st-century-art-of-war-34342; "Domestic Weapons of Turkey at Operation Spring Shield: Part-2 Unmanned Aerial Systems and Smart Munitions", C4 Defence,

[50]"Press statements following Russian-Turkish talks", The Kremlin, 05 Mart 2020, http://en.kremlin.ru/events/president/news/62948; "İdlib'de bu gece yarısı itibariyle ateşkes yürürlüğe girecektir", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 05 Mart 2020, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116924/-idlib- de-bu-gece-yarisi-itibariyle-ateskes-yururluge-girecektir-

İç Faktörler

- **AK Parti- MHP İttifakı**

2015 sonrası Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden iç faktörler arasında muhalefet partilerinden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin öne çıktığı görülmektedir. PKK ile yaşanan çözüm sürecinin ardından seçime giren AK Parti, 7 Haziran 2015 tarihli seçimde tek başına iktidara gelecek bir başarı elde edememiştir. 1 Kasım 2015 erken seçimlerine kadar Türkiye'nin PKK ve IŞİD'e yönelik operasyonları MHP tarafından desteklenirken, asıl yakınlaşma 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra gerçekleşmiştir. Darbe girişimi sonrasında başlayan AK Parti-MHP yakınlaşması **"Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"**ne geçiş sürecinde daha belirgin hale gelmiştir. Söz konusu bu yakınlaşma hem iç hem de dış politikada MHP'nin hassasiyetlerinin de göz önünde bulundurulduğu bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda MHP'nin **"devletin sınır güvenliğinin sağlanması ve sınır ötesi terör unsurlarının etkisiz hale getirilmesi"**[51] anlayışı kendisini Suriye'de göstermiştir. Bunun bir sonucu olarak Esed rejiminden ziyade PYD'nin engellenmesine yönelik harekatlar hayata geçirilmiştir. MHP'nin Türkiye'nin Suriye politikasını destekler bir pozisyona gelmesi Suriye'de kurulmak istenen terör devleti ile daha etkin mücadele edilmesini de sağlayabilir.[52]

- **Mülteciler**

Türkiye'nin Suriye politikasında yaşanan değişikliklerden biri de kamuoyunun bazı kesimlerinde Suriyeli mültecilere karşı artan tepkinin bir sonucudur. Son zamanlarda Türkiye'deki ekonomik sorunların artmasına paralel olarak mülteci karşıtlığı da büyümüştür.[53] Bunun bir sonucu da Mart 2019 yerel seçimlerinde AK Parti'nin büyükşehirlerde oy kaybı yaşamasıdır. Bu süreçle birlikte Türkiye'de Suriyelilerin geri gönderilmesi AK Parti ajandasında üst sıralara yükselmiştir. Nitekim BPH ile kurulmak istenen güvenli bölge fikrinin arka planında bu bölgelere mültecilerin yerleştirilmesinin olması kamuoyunun dış politika karar alıcılarını etkilediğini göstermektedir.

Değerlendirme

Tüm yaşanan gelişmelerden hareketle ilk dönemin değerlendirmesi yapıldığında Türkiye, Suriye ile iyi ilişkilerini göz önünde bulundurarak arabuluculuk rolü üstlenmeye çalışmış ve bir anlamda da ekonomik kazanımlarını korumaya gayret göstermiştir. Ayrıca Türkiye'nin Suriye üzerindeki etkinliğini kaybetmek istememesi nedeniyle de sorunun askeri müdahale yerine diplomasi yolu ile çözüme kavuşturulmasına ağırlık vermiştir. Böyle bir rol üstlenmesinde Türkiye'nin "merkez ülke"[54] doktrinini güçlendirme amacı taşıdığı da söylenebilir. Bunun yanı sıra söz konusu dönemde Türkiye'ye yönelik güvenlik tehditlerinin henüz ortaya çıkmamış olması, göç dalgalarının yeni yeni başlamış olması ve ABD, AB gibi küresel aktörlerin Suriye politikalarının net bir şekilde belli olmaması Türkiye'nin askeri müdahaleye de sıcak bakmamasında etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin ilk dönem Suriye stratejisi insani maliyetlerin yükünü kendisinin üstlenmesi nedeniyle büyük ölçüde insani normlara dayandığı söylenebilir.

Kasım 2011 - Ağustos 2016 arası dönem Türk dış politika karar vericilerinin Batılı ülkelerle birlikte hareket ettiği bir süreç olmuştur. Bu süreçte temel amaç uluslararası kurum ve kuruluşlar ile küresel aktörler vasıtasıyla Esed rejimine baskı yapılarak istifaya zorlanması, Esed rejiminin devrilmesi için muhalif grupları destekleme ve bölgesel güç dengesinin İran lehine artmasının engellenmesi olarak söylenebilir. İkinci dönem içerisinde Türkiye hem insani yardım konusunda hem de Suriyeli mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik başarılı bir politika izlese de siyasi ve askeri anlamda aynı başarıdan söz etmemiz mümkün değildir.

Üçüncü dönemde ise Türkiye, önceliğini PYD'nin bölgedeki yapılanmasının engellemek olarak belirlemiştir. Bu amaçla ABD'nin PYD'ye verdiği desteği sona erdirmesi için baskı yapsa da bu konuda başarısız olunca Rusya ile ilişkilerini restore etmeye yönelik adımlar atarak Suriye'de etkin bir aktör olma yolunda ilerlemiştir. Herhangi bir

[51] *Kiraz, a.g.m., s:129.*

[52] *Kiraz, a.g.e., s:146.*

[53] *Gönül Tol, "From regime change to rapprochement? Turkey's shifting Syria policy", Middle East Institute, 20 Eylül 2019, https://www.mei.edu/publications/regime-change-rapprochement-turkeys- shifting-syria-policy.*

[54] *Merkez ülke doktrini; Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinin kültürel ve coğrafi merkezi olduğu varsayımına dayanmakta olup hem bölgesel hem de küresel düzeyde yeni bir düzen kurulma sürecinde Türkiye'nin bu yeni düzenin merkezinde olması amacını taşımaktadır.*

coğrafi değişikliğin siyasi istikrarı ve bölgenin ekonomik kalkınmasını da etkileyeceğini düşünen Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğünü bu dönemde daha fazla dile getirmiştir. Aynı zamanda yeni belirlediği güvenlik stratejisi ile sahada askeri operasyonlar gerçekleştirerek hem IŞİD'in hem de PYD/PKK'nın alan hakimiyetini sınırlandırmıştır. Bu dönemde TDP bir taraftan askeri güç unsurlarına dayanan bir politikayı benimserken diğer taraftan insani normları da göz ardı etmeyerek Türkiye'nin kontrolü altında olan bölgelerde yaşayan sivillerin hayatlarını normalleştirmeye yönelik de çaba sarf etmektedir. Bu kapsamda Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölgeler kurularak mültecilerin geri dönüşünün sağlanması da öncelikler arasına girmiştir. Ayrıca Suriyeli muhaliflere hem sahada hem de diplomasi masasında destek verilerek sorunun çözümünde etkili bir aktör konumuna gelmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin desteklediği muhalif unsurlar Anayasa Komitesi içerisinde yer alırken PYD'nin süreç dışında bırakılması diplomasi sürecinde TDP'nin bir başarısı olarak yorumlanabilir.

Tüm bu gelişmelerden hareketle Türk dış politikasının oluşumunda hem iç hem de dış faktörler etkili olmakla birlikte, dış faktörlerin biraz daha ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim TDP karar vericilerinin bu süreçte uluslararası sınırlamalara uymak zorunda olduğu ve uluslararası meşruiyeti için de uluslararası hukuka uygun hareket ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu askeri operasyonlarda hukuki dayanak noktasını ön plana çıkarması ve BPH ve BKH süreçlerinde yaşanan sınırlamalar da buna örnek olarak gösterilebilir.

Kaynaklar

Raporlar

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, "Resolution 1973", 2011.

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, "UNHCR Türkiye İstatistikleri", 2021.

Tezler

Ebrem, İlker Salih, "Suriye İç Savaşı'nın Türk Dış Politikasına ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Kiraz, Sami, "Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Yenikeçeci, Muhittin, "Dış Politika Analizinde Neo Klasik Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Suriye Politikası", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Kitap Bölümleri

Deşilmek, Enes; Duman, Talha İsmail "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2018", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner (Ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2018, İstanbul, SETA Yayınları, 2019, s:81-113.

Deşilmek, Enes; Duman, Talha İsmail "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2019", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner (Ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2019, İstanbul, SETA Yayınları, 2020, s:111-145.

Duran, Burhanettin "15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye'nin İç ve Dış Politikasına Etkisi", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner (Ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2017, İstanbul, SETA Yayınları, 2018, s:13-45.

Ersoy, Eyüp, "Realizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri, Ramazan Gözen (Drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s:159-187.

Erşen, Emre, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran (Ed.), Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, İstanbul, SETA Kitapları, 2016, s:149-175.

İnat, Kemal; Telci, İsmail Numan, "Türkiye'nin İran, Suriye, İsrail ve Lübnan Politikası 2011", Burhanettin Duran; Kemal İnat; Ali Resul Usul (Ed.) Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Ankara, SETA Yayınları, 2012, s:205-265.

Miş, Nebi, "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012: Bölgesel Sahiplenme", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, Ankara, SETA Yayınları, 2013, s:229-259.

Makaleler

Ataman, Muhittin; Özdemir, Çağatay, (2018), "Turkey's Syria Policy: Constant Objectives, Shifting Priorities", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, s:13-35, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tocd/issue/40232/466046#article_cite

Chesterman, Simon, (2011), " 'Leading from Behind': The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention after Libya", Ethics & International Affairs, Cilt:25, Sayı:3, s: 279 – 285, https://doi.org/10.1017/S0892679411000190

D'Alema, Francesco, (2017), "The Evolution of Turkey's Syria Policy", Istituto Affari Internazionali, https://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1728.pdf

Gadelmola, Mona Soliman, (2020), "Determinants and Dimensions of The Shift in Turkish Behavior Towards Northern Syria Since 2016", Review of Economics and Political Science, https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-07- 2019-0096/full/html

Gök, Naim, (2019) "Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017)", Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, s:77-114, https://sosyalbilimlerdergisi.com/makale/59

Hameed, Mira A. Abdel; Mostafa, Mohamed Mohamed Hussein, (2018), "Turkish Foreign Policy towards Syria since 2002", Asian Social Science; Vol:14, No:2, http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/71742

Islam, Thowhidul, (2016), "Turkey's Akp Foreign Policy Toward Syria: Shifting Policy During The Arab Spring" Internatıonal Journal On World Peace, Vol:33, No:1, https://www.researchgate.net/publication/335881395_Turkey's_AKP_foreign_policy_to ward_Syria_shifting_policy_during_the_Arab_Spring

Khan, M. Sheharyar, (2015), "The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East," Pluto Journals Policy Perspectives, 12, No. 1, s: 31-50, https://doi.org/10.13169/polipers.12.1.0031

Kiraz, Sami, (2020), "Türkiye'nin Doğrudan Müdahale Öncesi Dönemde Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikasının Analizi", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s: 99-140, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tocd/issue/57909/707351

Kösebalaban, Hasan (2020), "Transformation of Turkish Foreign Policy Toward Syria: The Return of Securitization", Middle East Critique, 29:3, s:335-344, https://sci- hub.se/10.1080/19436149.2020.1770450

Kuloğlu, Armağan, (2011), "Libya Harekâtı, Gelişmeler ve Türkiye", Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 28, s:49-56, https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/5armagan.pdf

Luerdi, Luerdi; Alfajri, Alfajri (2018), "Turkey's Foreign Policy Strategy Change in Syrian Crisis (2016-2017)", Jurnal Hubungan Internasional, Vol: 7, No:1, https://doi.org/10.18196/hi.71124

Öztürk, Selim, (2018), "Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 91-92, s:163-179, https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/43421/529756

Rose, Gideon, (1998), "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy,"

World Politics, Vol. 51, No. 1, s:144-172, https://www.jstor.org/stable/25054068

Analiz/Görüş Yazıları

Aslan, Ali, "Has Turkey's Syria Policy Changed?", Politics Today, 2018. Cherkaoui, Tarek, "Turkey's 21st century art of war", TRT World, 2020.

Colijn, Ko, "Foreign Policy Implications Of 15 July 'S Coup Attempt: Cold Turkey?", Clingendael - Netherlands Institute of International Relations, 2016.

Erdoğan, Murat, "Açık Kapı Politikasından Açık Sınır Politikasına Türkiye'deki Suriyeliler", UİK Panorama, 2020.

Orhan, Oytun, "Suriye Ulusal Konseyi: Kuruluş, Yapı ve Bundan Sonrası", ORSAM, 2011.

Özcan, Mesut, "Türkiye'nin Güvenlik Anlayışındaki Değişim ve Fırat'ın Doğusu", İNSAMER, 2019.

Priya, Lakshmi, "Astana Talks: A Prelude to Peace in Syria", Manohar Parrikar Institute for Defence Studies & Analyses, 2017.

Sukhankin, Sergey, "Is Turkey becoming a drone superpower?", Gulf State Analytics, 2020.

Tol, Gönül, "From regime change to rapprochement? Turkey's shifting Syria policy", Middle East Institute, 2019.

Vidal, Albert; Redondo, Alba, "Shifting sands: The changing priorities of Turkey in Syria", Universidad de Navarra Global Affairs and Strategic Studies, 2018.

Resmi Açıklamalar

"Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.," Dışişleri Bakanlığı, 24 Ocak 2012.

"Bu Ülkede Artık Kimsenin Yaptığı İhanet Yanına Kâr Kalmayacak", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 19 Ekim 2016.

"Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba'yı kabul etti," Dışişleri Bakanlığı, 9 Temmuz 2013.

"İdlib'de bu gece yarısı itibariyle ateşkes yürürlüğe girecektir", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 05 Mart 2020.

"Press statements following Russian-Turkish talks", The Kremlin, 05 Mart 2020.

"Suriye'nin Kuzeydoğusuna İlişkin Türkiye-ABD Ortak Açıklaması", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 17 Ekim 2019.

Haberler

Bakri, Nada, "Turkish Minister and Other Envoys Press Syrian Leader", New York Times, 09 Ağustos 2011.

Conradis, Brandon, "White House says Turkey will soon launch Syria operation", The Hill, 06 Ekim 2019.

Özer, Sarp, "Turkey announces Operation Spring Shield in Idlib, Syria", Anadolu Ajansı, 01 Mart 2020.

Spetalnick, Matt, "Obama warns of military action in Syria over chemical arms", Reuters, 20 Ağustos 2012.

"At least 34 soldiers of the Turkish Forces were killed in airstrikes today" Syrian Observatory for Human Rights, 27 Şubat 2020.

"Domestic Weapons of Turkey at Operation Spring Shield: Part-2 Unmanned Aerial Systems and Smart Munitions", C4 Defence, 12 Mart 2020.

"Erdoğan: 'İdlib'de askeri güç kullanmak dahil ne gerekiyorsa yapacağız'", Euronews, 31 Ocak 2020.

"İmralı ile görüşmeler devam ediyor'", Cumhuriyet, 28 Aralık 2012. "Suriyeli muhalifler İstanbul'da toplandı", Anadolu Ajansı, 27 Mart 2012.

"Turkey calls for emergency NATO meeting over Syria downing of jet", Washington Post, 24 Haziran 2012.

"Turkey can no longer insist on Syria settlement without Assad: Turkish deputy PM", Reuters, 20 Ocak 2017.

"Türkiye peşmergenin Kobani'ye geçişine yardım edecek", BBC Türkçe, 20 Ekim 2014.

"Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Şubat 2021", Mülteciler Derneği, 24 Şubat 2021. "Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri", Deutsche Welle Türkçe, 26 Mart 2011.

Çevrimiçi Kaynaklar

http://en.kremlin.ru/events/president/news/62948 http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa

http://www.radikal.com.tr/dunya/turk-yaptirimina-suriyeden-misilleme-geldi- 1071538/

https://gulfstateanalytics.com/is-turkey-becoming-a-drone-superpower/

https://idsa.in/backgrounder/astana-talks-a-prelude-to-peace-in- syria_lpriya_271117

https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/

https://thehill.com/policy/defense/464598-white-house-says-turkeys-syria- operation-is-imminent-us-troops-wont-be-present

https://tr.euronews.com/2020/01/31/erdogan-yuzyilin-anlasmasini-asla- tanimiyor-ve-kabul-etmiyoruz

https://undocs.org/S/RES/1973(2011)

https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-announces-operation-spring-shield-in- idlib-syria/1750711

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriyeli-muhalifler-istanbulda-toplandi/375556

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141020_turkiye_barzani_kobani_koridor

https://www.c4defence.com/e

https://www.clingendael.org/publication/foreign-policy-implications-15-july-s- coup-attempt-cold-turkey

https://www.cnnturk.com/2011/turkiye/03/29/mit.mustesari.fidan.samdaydi/611 476.0/index.html

https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/davutoglu-suriye-yaptirimlarini-acikladi- 301816

https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/imrali-ile-gorusmeler-devam-ediyor-393928

https://www.dw.com/tr/türkiyenin-libya-politikasına-eleştiri/a-14943958

https://www.mei.edu/publications/regime-change-rapprochement-turkeys-shifting-syria-policy.

https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bakan-davutoglunun-yuzde-50-iddiasi-1399695

https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyeye-askeri-mudahaleye- karsiyiz,4usptoBQ7UyRPXjXy42Y2Q

https://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html

https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-ulusal-konseyi-kurulus-yapi-ve-bundan- sonrasi/

https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-idUSKBN1541IJ

https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-obama/obama-warns-of-military- action-in-syria-over-chemical-arms-idUSBRE87J0NY20120820

https://www.syriahr.com/en/155973/

https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/111163/suriye-nin- kuzeydogusuna-iliskin-turkiye-abd-ortak-aciklamasi-

https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116924/-idlib-de-bu-gece-yarisi-itibariyle- ateskes-yururluge-girecektir-

https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/55684/bu-ulkede-artik-kimsenin-yaptigi- ihanet-yanina-kr-kalmayacak.html

https://www.trtworld.com/opinion/turkey-s-21st-century-art-of-war-34342

https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasindan-acik- sinir-politikasina-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/

https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri

https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-calls-for-emergency-nato-meeting-over-syria-downing-of-jet/2012/06/24/gJQAYm2rzV_story.html

https://www.yenisafak.com/gundem/fidan-esadla-gorustu-316581

Uluslararası İlişkilerin Dış Uzay Sahasına Yansımaları ve Öne Çıkan Gelişmeler

Tolga Erdem[1]

1. Giriş

İnsanlık tarihi açısından uzay, sahip olduğu gizemli ve bilinemez doğası ile insan bilgisinin sınırlılığı ve insan var oluşuna dair anlam arayışlarında daima odak noktasında yer almıştır. Uzay, hayatın fiziksel akışının doğrudan parçası olarak geçmişten günümüze değin pek çok amatör ve profesyonel araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bilim ve teknoloji tarihinde yaşanan kritik gelişmelerin ve insanlık adına yaşam biçimlerinde yaşanan önemli değişimlerin altında yer alan icatların ve inovasyonların özünü uzaya yönelik yapılan araştırmalar ve uzaydan yararlanılarak elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. 20. yüzyıl; bilim, teknoloji ve uluslararası ilişkiler dünyasındaki ilerlemeler ışığında insanlığın uzaya yönelik ilk temasının gerçekleştiği, Dünya'nın atmosferik sahasının katmanlarına bağlı olarak uzayın dış ve iç kısımlarının tanımlandığı, uzay teknolojilerinin ve araçlarının geliştirildiği bir süreç olmuştur. 21. yüzyıl ise yaşanan tüm bu gelişmelerin doğrultusunda uluslararası ilişkiler alanında askeri, sivil ve ticari faaliyetlerin ivme kazandığı bir çağ olmaktadır. Devletler ve özel sektör paydaşları, dış uzay sahasının iletişimden istihbarata, ham maddeden turizme, eğitimden güvenliğe kadar çeşitli alanlarda makro ölçekte son derece belirleyici ve stratejik bir rekabet sahası olduğunun farkına vararak uzay ajansları kurmakta, insanlı ve insansız uzay programları planlanmakta, projeler geliştirmekte ve finansman yaratmaktadırlar. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler aktörleri açısından ulusal ve uluslararası çıkarların güvenliğinin tesisi adına dış uzay sahasının belirleyiciliği dikkate alınmakta ve yeni politikalar, stratejiler, yetenekler ve yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada uluslararası ilişkilerin dış uzay sahasına yansımaları, özellikle 21. yüzyılda öne çıkan son gelişmeler bağlamında detaylandırılacaktır. Dış uzay sahası öncelikli olarak ele alınacak olup, ardından Uluslararası İlişkilerde "Uzay Çağı" olarak adlandırılan sürecin ortaya çıkışı değerlendirilecek ve nihayetinde de dış uzay sahasında öne çıkan aktörler ve yaşanan gelişmeler, başta askeri, sivil ve ticari boyutlar olmak üzere çok yönlü olarak detaylandırılacaktır.

2. Dış Uzay Sahası

Uzay, insanlık açısından her daim bilinmezin tezahürü olmuş ve tarih boyunca insanlığın var oluşunun manasına yönelik gerçekleştirilen arayışların odağında yer almıştır. Bu bilinmeze yönelik çeşitli bilim dallarında yer alan çok sayıda bilim insanı tarafından çok farklı şekillerde ve sayılarda bilimsel araştırmalar, deneyler, gözlemler ve analizler gerçekleştirilmiştir. Uzaya yönelik merakın sınırları sadece Fen ve Doğa Bilimleri ile sınırlı kalmayıp, Sosyal Bilimleri de içerisine katmıştır.[2] "Dünya dışı çevre" (extraterrestrial environment) olarak da bilinen "uzay", insanlık açısından tanımlanması oldukça zor bir yapıya sahip olup, Dünya gezegeninde varlığı kabul edilen üç doğal alandan –kara, deniz ve hava– çok farklı niteliktedir.[3] Uluslararası İlişkilerde kara, deniz ve hava sahalarının ardından dördüncü rekabet alanı olarak da nitelendirilebilecek uzay sahasının tanımına yönelik uluslararası bir mutabakat bulunmamakla birlikte uluslararası nitelik taşıyan anlaşmaların çoğunluğunda "uzay" sahasının "dış uzay" (outer space) olarak kullanıldığı görülmektedir.[4] Öyle ki, Birleşmiş Milletler'in (BM) bünyesinde "Birleşmiş Milletler Dış Uzay İşleri Ofisi" (The United Nations Office for Outer Space Affairs, UNOOSA) adında bir organizasyon yer almaktadır.[5] UNOOSA'nın görev ve sorumluluk tanımlamalarına bakıldığında ise "devletlerin dış uzayla ilgili çeşitli faaliyetlerinin yönlendirilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarını hızlandırabilmek adına dış uzayın faydalarından yararlanabilmelerine yardımcı olunması, ülkelerin dış uzay araştırmalarına yönelik kapasitelerinin desteklenmesi, uzay verilerinin

[1]*Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, E-mail: tolgaerdem@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9354-2914.*

[2]*Tolga Erdem, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitiğe Giriş", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, Haziran 2018, s. 432.*

[3]*Bohumil Doboš, Geopolitics of the Outer Space: A European Perspective, Springer Nature, Cham 2019, s. 7.*

[4]*Tolga Erdem, a.g.m., ss. 432-434.*

[5]*The United Nations Office for Outer Space Affairs, https://www.unoosa.org/oosa/index.html, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).*

ve teknolojilerinin doğru ve verimli şekilde kullanılmasına yardımcı olarak olası dış uzay felaketlerinin engellenmesi" gibi çeşitli yaklaşımlar olduğu tespit edilmiştir.[6]

Öte yandan içerisinde "uzay" kavramının geçtiği ve Uluslararası İlişkilerde beşinci rekabet alanı (the fifth domain) olarak da tanımlanan ancak diğer dört fiziksel alandan tamamıyla farklı, insan yapımı ve sanal olan "siber uzay" (cyberspace) sahası da bulunmaktadır.[7] Dolayısıyla "uzay" kavramının kullanımı itibariyle "dış uzay" ve "siber uzay"dan oluşan katmanlı bir yapıya haiz olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Fiziksel bir alan olarak dış uzay sahasının Dünya'nın atmosferik sahasından (hava sahası) nerede ayrıldığı ve tam olarak nerede başladığına dair de üzerinde anlaşılmış genelgeçer bir tanım olmamakla birlikte literatürde "Kármán Hattı" olarak da bilinen geleneksel olarak kabul görmüş hayali bir sınır ayrımı öne çıkmaktadır ve buna göre dış uzay sahası deniz seviyesinin 100 kilometre üzerinden başlamaktadır.[8] Ancak ABD Ordusuna ve NASA'ya göre dış uzayın sınırı, Kármán Hattı'nın yaklaşık 20 kilometre altından –yani deniz seviyesinin yaklaşık 80 kilometre üzerinden– başlamaktadır ve bu sınırı geçen her türlü pilot ya da görevli resmi olarak "astronot" kabul edilmektedir.[9] Dünya'nın atmosferik sahasının sınırı olarak deniz seviyesinden 50 ila 80 kilometre yükseklik aralığındaki "mezosfer" *(mesophere)* adı verilen bu tabaka görülmektedir.[10] Deniz seviyesinden 100 kilometre yukarısı olarak kabul edilen Kármán Hattı ise "termosfer" (thermosphere) adı verilen atmosferik katman içerisinde başlamaktadır ve "uzay mekiği" olarak adlandırılan dış uzay uçuş araçlarının hareketleri burada gerçekleşmektedir. Söz konusu katmanın deniz seviyesinden yükseklik aralığı 80 kilometreden başlayıp yaklaşık 700 kilometreye ulaşmakta, sonrasında ise "ekzosfer" (exosphere) olarak bilinen kimi kaynaklarda "dış atmosfer" olarak da adlandırılan en dış katman başlamaktadır.[11]

Görüldüğü üzere; Dünya'nın sahip olduğu katmanlı atmosferik yapı, dış uzay sahası ile iç uzay sahası –hava sahası– arasındaki ayrımın net olmamasına neden olmaktadır. Her ne kadar uluslararası boyutta dış uzay sahasının başlangıcına dair fikir birliği olmasa da Uluslararası İlişkiler açısından bu rekabet alanı son derece stratejik ve hayati öneme sahiptir.

3. Uluslararası İlişkilerde Uzay Çağı

4 Ekim 1957 tarihinde Sovyetler Birliği'ne (SSCB) ait "Sputnik I" isimli insanlığın ilk yapay uydusunun Dünya'nın yörüngesine başarıyla oturtulması, Uluslararası İlişkilerde "Uzay Çağının Başlangıcı" olarak kabul edilmektedir ve bu tarihten itibaren "Uzay Çağı" söylemleri giderek popüler hale gelmiştir.[12] Ancak "Uzay Çağı"nın kökenleri çok daha eskilere uzanmaktadır. II. Dünya Savaşı döneminde Almanların geliştirmeye çalıştıkları balistik füzeler ve Amerikalıların atom bombası çalışmaları, söz konusu yeniçağın ve bu çağa yönelik geleceği şekillendirecek olan uzay teknolojilerinin önünü açmıştır.[13] Buna göre 1942 yılında Almanların "V-2" *(Vergeltungswaffe 2)* olarak adlandırdıkları balistik füzeler, Kármán Hattı'nı geçerek dış uzay sahasına ulaşan ilk yapay nesneler olmuştur. 1957 yılında *Sputnik I*'in yörüngeye başarıyla oturtulmasının hemen ardından 3 Kasım 1957 tarihinde *Sputnik II* isimli insanlığın ikinci yapay uydusu, SSCB tarafından dış uzaya gönderilmiş ve uzaya gönderilen ilk canlı olarak kabul edilen *"Laika"* isimli köpeği taşıyan bu misyon ile insanlı uzay uçuşlarının temelini oluşturan deneylerin yapılmasına başlanmıştır. 12 Nisan 1961 tarihinde ise SSCB'li kozmonot Yuri Gagarin, *"Vostok"* isimli uzay aracıyla dış uzaya çıkan ilk insan olmuş ve kimilerine göre "Uzay Çağının Başlangıcı" bu tarih kabul edilmiştir. Daha sonrasında ise 20 Temmuz 1969 tarihinde ABD'ye ait *"Apollo 11"* mürettebatları olan Neil Armstrong ve Buzz Aldrin, Ay'ın yüzeyine inen ilk insanlar olmuştur.[14]

---

[6] *The United Nations Office for Outer Space Affairs, "Roles and Responsibilities", https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/roles-responsibilities.html, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).*

[7] *Richard A. Clarke & Robert K. Knake, The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves in the Age of Cyber Threats, Penguin Press, New York 2019, s. 6.*

[8] *Bohumil Doboš, a.g.e., s. 8.*

[9] *The National Environmental Satellite, Data, and Information Service (NESDIS), "Where is space?", 22.02.2016, https://www.nesdis.noaa.gov/content/where-space, (Erişim Tarihi: 16.03.2021).*

[10] *Gregory L. Vogt, Earth's Outer Atmosphere: Bordering Space, Twenty-First Century Book, Minneapolis 2007, ss. 16-17.*

[11] *A.g.e., s. 18.*

[12] *Lincoln P. Bloomfield, "Outer Space and International Cooperation", International Organization, Cilt 19, Sayı 3, The United Nations: Accomplishments and Prospects, Yaz, 1965, s. 603.*

[13] *Tolga Erdem, a.g.m., s. 436.*

[14] *Bohumil Doboš, a.g.e., s. 1.*

Sputnik I sonrasında ABD Kongresi tarafından 1958 yılında "Ulusal Havacılık ve Uzay Yasası" *(the National Aeronautics and Space Act)* kabul edilmiş ve bu yasa sayesinde "NASA" kısaltması ile tanınan "Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi"nin *(National Aeronautics and Space Administration)* kurularak uluslararası alanda uzay yarışının başlangıcına işaret edilmiştir. Yine BM tarafından da dış uzay sahasının önemi uluslararası boyutta fark edilerek dış uzay sahasına yönelik yaşanan gelişmelerin yönetilebilmesi adına ad hoc bir organ olan "Birleşmiş Milletler Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi" *(The United Nations Committee on the Peaceful Use of Outer Space, COPUOS)* kurulmuştur.[15] Uzay teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerlemelerin dış uzay gündemini sürekli geliştirmesinden dolayı yaşanan gelişmelerin izlenebilmesi ve tartışılabilmesi adına benzersiz bir platform niteliği taşıyan COPUOS, dış uzay araştırmalarında uluslararası işbirliği ve küresel kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için uzay teknolojilerinin kullanımına yönelik beş uluslararası mutabakat ile beş tane de ilkeler tanziminin oluşturulmasında etkili olmuştur.[16] Bu bağlamda yapılan uluslararası mutabakatlar arasında en dikkat çekeni ise "Dış Uzay Antlaşması" *(The Outer Space Treaty, OST)* olarak da bilinen 1967 tarihli "Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşması" *(Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies)* olmuştur. OST'ye göre dış uzay sahası, herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm devletler tarafından keşif ve kullanım için özgür kılınmış, Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere dış uzay sahasının hiçbir devlet tarafından etkin işgal ya da benzer yollarla egemenlik iddiasında bulunulamayacağı hüküm altına alınmış ve dış uzay sahasının keşfinin ve kullanımının uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve uluslararası işbirliği ve anlayışı teşvik etmek amacıyla uluslararası hukuka uygun olarak yapılması tanımlanmıştır.[17]

Soğuk Savaş dönemi içerisindeki ABD ve SSCB rekabeti, askeri teknolojilerin ve uzay teknolojilerinin araştırma ve geliştirme çalışmalarının aşırı ivme kazandığı bir süreç olmuştur. Bu dönemde SSCB'nin sağlamış olduğu müspet başarıların daha fazla göz önünde olduğu görülmektedir. Sivil ve askeri uygulamalarda başta düzenli iletişim, görüntüleme, uzaktan algılama ve navigasyon teknolojileri olmak üzere çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Maliyetleri büyük olsa da uzay teknolojilerine yönelik araştırma ve yatırımların sayısında önemli boyutlarda artış yaşanmıştır. Yaşanan gelişmeler birbiriyle eklektik olup, aynı zamanda bir sonraki gelişmelerin nedeni olarak yer almıştır. Örneğin; SSCB tarafından geliştirilen ve dünyanın ilk kıtalararası balistik füzesi (intercontinental ballistic missile, ICBM) olarak bilinen "R-7 Semyorka" başarıyla test edildikten yaklaşık 6 hafta sonrasında Sputnik I'in fırlatılmasında değişik bir varyant şeklinde kullanılmıştır.[18] SSCB'nin elde ettiği bu tarz başarılar, Soğuk Savaş döneminin gerilimli ortamının oluşturduğu güvenlik ikileminde, ABD açısından SSCB'nin dış uzay sahasında belirleyici bir avantaj sağlama korkusuyla daha fazla uzay teknolojilerine yatırım yapılmasını ve buna bağlı olarak da dış uzayın militarizasyonuna yönelik girişimlerin artırılmasını beraberinde getirmiştir.

4. 21. Yüzyılda Dış Uzay Sahasının Önemi ve Yaşanan Uluslararası Gelişmeler

Uzay teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve ilerlemeler, dış uzay sahasına yönelen uluslararası aktör sayısında artışı beraberinde getirmekle birlikte çeşitli uluslararası aktörlerin dış uzay sahasına ve uzay faaliyetlerine dair ilgilerinin ve yatırımlarının artmasına neden olmaktadır. Jeopolitik analizler açısından ise dış uzay sahasının stratejik ve operasyonel boyutları olan fiziksel niteliği öne çıkmaktadır. Bu bağlamda dış uzay sahası, bir yandan bu alanla ilgili uluslararası aktörler arasındaki etkileşimleri ve dinamikleri doğrudan etkilemekte, diğer yandan ise dış uzay sahasının diğer ortamlarla olan bağlantıları ve içinde gerçekleşen faaliyetlere yönelik karşılıklı yansımaları söz konusu olmaktadır. Dış uzaydaki aktiviteler, teknolojik gelişmişlik düzeyi ile belirlenmektedir ve uygun teknolojik imkânlar olmaksızın insanların bu sahada herhangi bir eylemde bulunabilmesi mümkün değildir.[19]

---

[15] *Adam G. Quinn, "The New Age of Space Law: The Outer Space Treaty and the Weaponization of Space", Minnesota Journal of International Law, Cilt 17, Sayı 2, 2008, s. 478.*

[16] *The United Nations Office for Outer Space Affairs, "Committee on the Peaceful Uses of Outer Space", https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html, (Erişim Tarihi: 17.03.2021).*

[17] *Martin Menter, "Peaceful Uses of Outer Space and National Security", The International Lawyer, Cilt 17, Sayı 3, Yaz 1983, ss. 582-583.*

[18] *Shounak Set, "The International Relations of Outer Space: Changes, Continuities, and Contextualities", Jadavpur Journal of International Relations, Cilt 19, Sayı 2, 2015, ss. 186-187.*

[19] *Bohumil Doboš, "Astropolitics: Yes, That Is Really A Thing", Medjunarodni Problemi, Cilt 72, Sayı 1, 2020, s. 238.*

Dış uzay sahası, pratik açıdan bakıldığında kısa, orta ve uzun vadelerde uluslararası aktörlere sınırsızlık zenginlik potansiyeli vaat etmektedir. Bunun bilincinde olan devletler ve özel sektör kurumları, başta telekomünikasyon ve uzaktan uydu gözlem ve haberleşme yer istasyonları olmak üzere çeşitli uzay teknolojilerine büyük miktarlarda yatırımlar gerçekleştirmektedirler. Öte yandan dış uzayın yer çekimsiz ortamına özgü yeni fenomenlerin keşfiyle malzeme bilimindeki alaşımlar, kompozitler ve seramiklerde uzay temelli işlemlerin endüstriye dâhil olması söz konusudur. Yine biyoteknoloji alanında ve ilaç endüstrisindeki yer çekimsiz ortamda protein geliştirme vb işlemlerin dış uzay teknolojilerinin gelişmesiyle eklemlenmesi mümkün görünmektedir. Ayrıca mühendislerce Dünya yörüngesine ve Ay yüzeyine yerleştirilecek dev panellerle büyük miktarlarda güneş enerjisinin yakalanarak dönüştürülmesi üzerinde çeşitli teorik proje çalışmaları ve bunlara ek olarak gök cisimleri madenciliği girişimleri giderek artmaktadır. Örneğin; 1972 yılında Ay'a gerçekleştirilen son insanlı uçuş olan Apollo 17 ekibi tarafından Ay yüzeyinin yaklaşık 30 kilometrekarelik bölümünde gerçekleştirilen analizde, Dünya'daki mevcut herhangi bir radyoaktif yakıttan daha verimli olduğu düşünülen ve Dünya'da çok az miktarlarda bulunan "Helyum-3" isimli radyasyon içermeyen bir füzyon reaktör yakıtının birikintileri tespit edilmiştir.[20] Bir başka örnek olarak ise "Dünya'ya yakın asteroitler" (near-Earth asteroids) olarak adlandırılan gök cisimlerinde Dünya'da nadir bulunan ve çok değerli olduğu kabul edilen madenlerin –altın, renyum, germanyum, platin, paladyum, iridyum, osmiyum, rodyum ve rutenyum– bulunduğuna dair kanıtlara ulaşılmıştır. Söz konusu gök cisimlerinin Dünya'ya Ay'dan daha yakın olmaları sayesinde yakıt ve teknik maliyetlerin daha düşük gerçekleşme imkânı bulunmaktadır.[21] Bunlara ek olarak ise uzay turizmine ve uzay koloni faaliyetlerine yönelik de giderek artan araştırmalar ve yatırımlar da söz konusudur.

Dış uzayın sağlıktan sanayiye, enerjiden turizme, eğitimden askeri boyuta kadar içermiş olduğu potansiyel zenginlik, uluslararası aktörlerin uzay faaliyetlerinde hızlı artışa ve dolayısıyla da dış uzay sahasının siyasallaşmasına neden olmaktadır. Çeşitli aktörlerce çeşitli bilimsel, sosyal ve ekonomik nedenlerle uzay geliştirme faaliyetleri ve projeleri oluşturulmaktadır. Artan bu ilgiden dolayı uluslararası ilişkilerdeki temel aktörler olan devletlerce dış uzay sahası, uluslararası ilişkilerin geleceğini şekillendirecek stratejik bir güç rekabet sahası olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki, bu sahada tam hâkimiyetin bir ya da birkaç devlet tarafından sağlanması, yeryüzündeki kara, deniz ve hava sahalarındaki uluslararası ilişkiler rekabetinin ve küresel sistemin işleyişinin doğrudan etkilenebileceği dair endişeleri artırmaktadır. Hatta dış uzay sahasındaki üstünlük mücadelesi bağlamında devletlerin ulusal uzay ekipmanlarını hedef alabilecek saldırıların, devletler arasında savaş nedeni olarak kabul edilmesi dahi söz konusu olabilir.[22] Dış uzay sahasında yaşanabilecek olası bir sıcak çatışma ya da savaş olasılığının ise dünya açısından son derece büyük riskler taşıdığı ve yıkıcı etkiler yaratabileceği apaçık ortadadır. Bundan dolayı dış uzay sahasının barışçıl amaçlarla kullanımı gerek devletler gerekse uluslararası örgütler nazarında sıklıkla ön plana çıkarılmaktadır. Uzay faaliyetlerinin ve projelerinin büyük çoğunluğunda uluslararası iş birliği modelinin uygulandığı görülmektedir.[23]

Öte yandan dış uzaya ilgi duyan devlet ve özel sektör aktörlerinin sayısı ve kapsamı giderek arttıkça, dış uzayın barışçıl amaçlarla kullanımına yönelik uluslararası iş birliklerinin, kuralların ve düzenlemelerin güncelleme ihtiyaçları da aynı oranda artmaktadır. Halen uzay hukukunun Soğuk Savaş mimarisinin temel taşı olarak işlev gören OST, hükümlerinde "silah" ve "barışçıl amaçlar" terimlerini zayıf ve belirsiz tanımladığı için eleştirilmektedir. Çünkü bir uzay aracını ya da uydu karşıtı bir saldırı silahını (anti-satellite attack weapon) neyin oluşturduğu sorusunun cevabı belirsiz kalmaktadır. Görünüşte askeri nitelik taşımayan ancak pratikte hem gözlem hem de operasyonel aksiyon gösterebilme kapasitesine sahip çoklu nitelikli uzay teknolojileri söz konusu olabilmektedir. Bu durum, dış uzay sahasının silahlandırılması ve askerileştirilmesi (militarizasyonu) hususlarında uluslararası mutabakatlarda anlamlı bir ayrım ve tanımlama içermemesi sorunsalını göz önüne çıkarmakta ve bundan kaynaklı olarak projelerde uluslararası iş birliği modellerinin geliştirilmesine itici güç sağlamaktadır. Ancak uzay varlıklarını vurabilen yeryüzü tabanlı silahların "uzay silahları" kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği belirsizdir. Veyahut da uyduların –askeri nitelikte olsun ya da olmasın– konvansiyonel, nükleer ve kimyasal silahların fırlatma platformu

[20] *Ezra J. Reinstein, "Ownin Outer Space", Northwestern Journal of International Law & Business, Cilt 20, Sayı 1, Güz 1999, ss. 59-60.*

[21] *Aynı yerde.*

[22] *Aşkın İnci Sökmen, "Yeni Savaş Alanı: Uzay", Geleceğin Güvenliği, Editör: Ahmet Yıldız, TASAM Yayınları, Ekim 2019, s. 88.*

[23] *Natalie Bormann & Michael Sheehan, "Introduction", Securing Outer Space, Editörler: Natalie Bormann & Michael Sheehan, Routledge, New York 2009, s. 2.*

olarak her daim kullanılabilme potansiyelinin bulunması, dolayısıyla uzay araçlarının potansiyel çoklu kullanım işlevlerinin uzayın de facto olarak bir silahlandırma biçimi oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.[24]

Dış uzay sahasına yönelik devletlerin uluslararası boyutta öne çıkardıkları "saldırmazlık" yaklaşımı, BM Antlaşması'nın 2. Maddesinin 4. Fıkrasında vurgulanan "kuvvet kullanma tehdidi ve kullanımından kaçınma"[25] ibaresine uygun olarak yürütüldüğü sürece uzaydaki her türlü askeri faaliyetin uluslararası hukuka uygunluğu yönündedir. Dolayısıyla dış uzayın açık şekilde silahlandırılması devletlerce her daim karşı çıkılan bir husus olurken, keşif ve gözlem gibi birtakım "pasif" olarak tabir edilen askeri kullanımların ve faaliyetlerin ise devletlerce kabul edildiği ve yasallaştırıldığı tespit edilmektedir.[26] 20 Kasım 2019 tarihinde NATO tarafından dış uzay sahası; hava, kara, deniz ve siber uzay sahalarıyla birlikte yeni bir operasyonel etki alanı olarak ilan edilmiş, dış uzayın NATO tarafından silahlandırması gibi bir girişimin söz konusu olmadığı ve dış uzaya yönelik NATO'nun yaklaşımının uluslararası hukukla tamamen uyumlu kalacağı vurgulanmıştır.[27] Diğer yandan, yaşanan tüm gelişmelere rağmen çağdaş uluslararası ilişkilerdeki uzay politikaları söyleminde "güvenlikleştirme" (securitization) girişimlerinin hızla arttığı görülmektedir. Geniş anlamda güvenlikleştirme yaklaşımında askeri olmayan bir sorunun ulusal güvenlik meselesi haline evirilerek onunla başa çıkabilme adına istisnai siyasi tedbirler kullanmanın haklı görülmesi söz konusu olmaktadır. Buna göre dış uzay sahası; politika yapıcılar, karar vericiler ve analistler için bir yandan küresel güvenlik anlayışını konsolide eden ve vurguyu ulusal askeri kaygılardan uzaklaştırmaya katkı sağlayabilecek bir alan olarak yorumlanabiliyorken, diğer yandan ise uzay politikalarının güvenlikleştirilmesinin ulusal askeri çıkarların genişletilmesine meşru bir boyut kazandırdığı gerçeği bulunmaktadır.[28]

21. yüzyılda dış uzaya yönelik faaliyetler geliştiren en büyük aktörler, devletler tarafından kurulan ulusal ve bölgesel uzay ajansları şeklinde görülmektedir. Ek olarak ise özellikle son dönemde özel sektör girişimlerinin de dış uzayda devletlerle hem rekabet hem de iş birliği faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda dış uzayda en fazla öne çıkan –tam fırlatma, birden fazla uydu fırlatma ve kurtarma, roket motorları yerleştirme, uzay sondaları çalıştırma vb. tam yetkinlik sahibi– başlıca aktörler şunlardır: Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA)[29], Avrupa Uzay Ajansı (European Space Agency, ESA)[30], Rusya Federal Uzay Ajansı (ROSCOSMOS)[31], Çin Ulusal Uzay İdaresi (China National Space Administration, CNSA)[32], Fransa Ulusal Uzay Araştırmaları Merkezi (Centre National d'Études Spatiales, CNES)[33], Hindistan Uzay Araştırma Organizasyonu (ISRO)[34], Japonya Uzay Araştırma Ajansı (Japan Aerospace Exploration Agency, JAXA)[35] ve Uzay Keşif Teknolojileri Şirketi (Space Exploration Technologies Corporation, SpaceX).[36] SpaceX dışında yukarıda belirtilen tüm kurumlar devletler tarafından kurulmuş oluşumlar olup, finansmanı devletlere aittir. Ayrıca ulusal nitelikte uzay çalışmaları gerçekleştirmelerine rağmen çoğu projede uluslararası iş birliği söz konusu olmaktadır. SpaceX ise günümüzde uzay ve havacılık sektöründeki en güçlü özel sektör şirketi olarak dikkatleri çekmekte ve devletlere ait uzay ajanslarıyla iş birlikleri ve yatırım ortaklıkları gerçekleştirmektedir. Uluslararası aktörlerin uluslararası uzay iş birliği faaliyetlerine göstermiş olduğu katılımlar, uluslararası iş birliği ve karşılıklı anlayışın teşvik edilmesi açısından son derece değerlidir.[37] Bununla beraber dış uzaydaki aktörel çeşitlilik, dış uzay sahasının bilinmezliği ve sahaya yönelik teknolojilerin hızla yenilenmesi, devletlerin

---

[24] *Columba Peoples, "The Growing 'Securitization' of Outer Space", Space Policy, Cilt 26, Sayı 4, Kasım 2010, s. 205.*

[25] *The United Nations, "United Nations Charter (full text)", https://www.un.org/en/about-us/un- charter/full-.text, (Erişim Tarihi: 17.03.2021).*

[26] *Fabio Tronchetti, "Preventing The Weaponization of Outer Space: Is A Chinese-Russian-European Common Approach Possible?", Space Policy, Cilt 27, Sayı 2, Mayıs 2011, s. 82.*

[27] *The North Atlantic Treaty Organization (NATO), "Foreign Ministers Take Decisions to Adapt NATO, Recognize Space As An Operational Domain", 20.11.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171028.htm, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[28] *Columba Peoples, a.g.m., ss. 207-208.*

[29] *NASA, https://www.nasa.gov/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[30] *ESA, https://www.esa.int/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[31] *ROSCOSMOS, http://en.roscosmos.ru/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[32] *CNSA, http://www.cnsa.gov.cn/english/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[33] *CNES, https://cnes.fr/en, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[34] *ISRO, https://www.isro.gov.in/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[35] *JAXA, https://global.jaxa.jp/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[36] *SpaceX, https://www.spacex.com/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).*

[37] *Michael C. Miniero, Space Technology Export Controls and International Cooperation in Outer Space, Springer, New York 2012, s. 181.*

hem ulusal hem de uluslararası güvenlik kaygılarının derinleşmesine, dolayısıyla da dış uzayın güvenlikleştirilerek askerileştirilmesine ve silahlandırılmasına yönelik yeni girişimlerin tekraren yaşanmasına vesile olabilmektedir.

5. Sonuç

Uzay, geçmişten günümüze dek insanlık açısından her zaman derin bir merak konusu olmuştur. Uzaya yönelik gerçekleştirilen amatör ve profesyonel çalışmalar, bilimsel araştırmalar, gözlemler ve analizler doğrultusunda önemli teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 20. yüzyıl, uzay teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler sayesinde insanlığın bu saha ile ilk doğrudan temasının kurulduğu, uzay yeteneklerinin ve araçlarının hızla geliştirildiği ve Dünya'nın atmosferik yapısına bağlı olarak dış uzay ve iç uzay sahalarına yönelik sınırlamaların tespit edildiği bir dönem olmuştur. 21. yüzyıl ise çağdaş ve gelişmekte olan uluslararası uzay aktörlerinin söz konusu stratejik alana yönelik ilgilerinin giderek arttığı bir çağ olmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası ilişkiler aktörleri, alışılagelmiş klasik güç rekabet sahalarına –kara, deniz ve hava– ek olarak 21. yüzyılın modern rekabet sahalarında –dış uzay ve siber uzay– da aktif olarak mücadele etmeye başlamışlardır.

Dış uzay sahası, sahip olduğu büyük potansiyel nedeniyle başta devletler ve özel sektör paydaşları olmak üzere çeşitli uluslararası ilişkiler aktörleri tarafından çok sayıda stratejinin geliştirildiği, politikanın oluşturulduğu, ajansların kurulduğu ve önemli yatırımların yapıldığı bir saha olarak dikkat çekmektedir. İletişim teknolojilerinden konum vb. istihbarat bilgilerine, yeni enerji kaynaklarından yeni silah teknolojilerine ve silahların dış uzay sahasında konumlandırılabilmesine veya çeşitli uzay araçlarının hem bilimsel keşif aracı hem de silah olarak kullanılabilme özelliklerine kadar çok sayıda belirsiz durumdan kaynaklı artan ulusal ve uluslararası güvenlik kaygıları söz konusu olabilmektedir. Bilhassa Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasında yaşanan dış uzay rekabeti, bu alanın kötü niyetli amaçlar doğrultusunda kullanılması halinde insanlık adına son derece büyük tehditler oluşturabileceğine dair ciddi bir açık olduğunu gözler önüne sermiştir.

21. yüzyıl uluslararası ilişkilerindeki güç dengelerinin belirleneceği iki temel rekabet sahası ön plana çıkmaktadır: Dış uzay ve siber uzay. Birbiriyle doğrudan bağlantılı ve eklektik olan bu iki sahaya yönelik yeni yeteneklerin geliştirilmesi ve yeni projelerin oluşturulması, 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerine yön veren bir aktör olabilmek adına son derece elzem görünmektedir. Özellikle dış uzay sahasının büyüklüğü, derinliği ve bilinmezliği hesaba katıldığında, oluşabilecek güvenlik ikilemleri ya da yeni tehdit algılarının kontrol edilebilir olması ve tüm insanlığı etkileyebilecek sıcak çatışma ve hatta savaş durumlarına evirilmesinin engellenebilmesi adına uluslararası uzay hukuku normlarının sürekli olarak güncellenmesi ve uzay çalışmalarında uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi şüphesiz belirleyici olacaktır.

Kaynaklar

Bloomfield, Lincoln P., "Outer Space and International Cooperation", International Organization, Cilt 19, Sayı 3, The United Nations: Accomplishments and Prospects, Yaz, 1965, ss. 603-621.

Bormann, Natalie & Michael SHEEHAN, "Introduction", Securing Outer Space, Editörler: Natalie Bormann & Michael Sheehan, Routledge, New York 2009, ss. 1-7.

Clarke, Richard A. & Robert K. KNAKE, The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves in the Age of Cyber Threats, Penguin Press, New York 2019.

CNES, https://cnes.fr/en, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

CNSA, http://www.cnsa.gov.cn/english/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

Doboš, Bohumil, Geopolitics of the Outer Space: A European Perspective, Springer Nature, Cham 2019.

Doboš, Bohumil, "Astropolitics: Yes, That Is Really A Thing", Medjunarodni Problemi, Cilt 72, Sayı 1, 2020, ss. 236-253.

Erdem, Tolga, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitiğe Giriş",

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 431-446.

ESA, https://www.esa.int/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021). ISRO, https://www.isro.gov.in/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021). JAXA, https://global.jaxa.jp/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

Menter, Martin, "Peaceful Uses of Outer Space and National Security", The International Lawyer, Cilt 17, Sayı 3, Yaz 1983, ss. 581-595.

Miniero, Michael C., Space Technology Export Controls and International Cooperation in Outer Space, Springer, New York 2012.

NASA, https://www.nasa.gov/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

Peoples, Columba, "The Growing 'Securitization' of Outer Space", Space Policy, Cilt 26, Sayı 4, Kasım 2010, ss. 205-208.

Reinstein, Ezra J., "Ownin Outer Space", Northwestern Journal of International Law & Business, Cilt 20, Sayı 1, Güz 1999, ss. 59-98.

ROSCOSMOS, http://en.roscosmos.ru/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

Set, Shounak, "The International Relations of Outer Space: Changes, Continuities, and Contextualities", Jadavpur Journal of International Relations, Cilt 19, Sayı 2, 2015, ss. 184-192.

Sökmen, Aşkın İnci, "Yeni Savaş Alanı: Uzay", Geleceğin Güvenliği, Editör: Ahmet Yıldız, TASAM Yayınları, Ekim 2019, ss. 87-119.

SpaceX, https://www.spacex.com/, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

The National Environmental Satellite, Data, And Information Service (NESDIS), "Where is space?", 22.02.2016,

https://www.nesdis.noaa.gov/content/where-space, (Erişim Tarihi: 16.03.2021).

The North Atlantic Treaty Organization (NATO), "Foreign Ministers Take Decisions to Adapt NATO, Recognize Space As An Operational Domain", 20.11.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171028.htm, (Erişim Tarihi: 18.03.2021).

The United Nations, "United Nations Charter (full text)", https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-.text, (Erişim Tarihi: 17.03.2021).

The United Nations Office For Outer Space Affairs, https://www.unoosa.org/oosa/index.html, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

The United Nations Office For Outer Space Affairs, "Roles and Responsibilities", https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/roles- responsibilities.html, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

The United Nations Office For Outer Space Affairs, "Committee on the Peaceful Uses of Outer Space", https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html, (Erişim Tarihi: 17.03.2021).

Tronchetti, Fabio, "Preventing The Weaponization of Outer Space: Is A Chinese-Russian-European Common Approach Possible?", Space Policy, Cilt 27, Sayı 2, Mayıs 2011, ss. 81-88.

Vogt, Gregory L., Earth's Outer Atmosphere: Bordering Space, Twenty-First Century Book, Minneapolis 2007.

Quinn, Adam G., "The New Age of Space Law: The Outer Space Treaty and the Weaponization of Space", Minnesota Journal of International Law, Cilt 17, Sayı 2, 2008, ss. 475-502.

21. Yüzyılda Uluslararası Terörizme Yeni Bir Bakış: Biyoterörizm

Sibel Turan* Fatih Özgüven**

Giriş

Terör ve terörizm olgusu, 21. yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırının ardından algıların değişmesine neden olmuştur. Aynı zamanda küreselleşmenin etkisinin de tam anlamıyla hissedilmeye başladığı bu dönemde terörizm ulusal sınırları aşmıştır. Bu gelişmeler terör ve terörizmin uluslararası bir güvenlik sorunu olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna ek olarak 21. yüzyılla birlikte küresel çapta yayılma alanı bulan ve her geçen yıl etkisi ve yıkıcılığı artan salgınlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu salgınların terörizm kapsamında değerlendirip değerlendirilemeyeceği terörizm kapsamında ise hangi sınıflandırma içerisinde yer alacağı literatürde açıkça belirtilmemiştir. Literatürde biyolojik silahlar ve biyolojik savaş alt başlığında incelenip gelişmesine rağmen son yıllarda sivil halkı hedef alan bu saldırıların biyoterörizm kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak biyoterörist saldırılar biyolojik ajanlar vasıtasıyla tanımlama yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede çalışmada 2000 yılının ardından ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan SARS, Kuş Gribi, Domuz Gribi, COVİD-19 küresel salgınlarının biyoterörist bir eylem dâhilinde olup olmadığı açıklanmıştır. Çalışmanın sınırı olarak 2000 yılından 2020 yılına kadar geçen sürede bulaşıcı hastalıklar kaynaklan küresel salgınların (SARS, Kuş Gribi, Domuz Gribi, COVID-19) seçilmesinin nedeni bu süre içerisinde meydana gelen küresel boyutta bu dört salgının olması ve bu salgınların hepsinin bulaşıcı özellik taşıması yani gribal diyebileceğimiz sınıfta yer almasıdır. Çalışmanın yöntemi; literatür taraması aracılığı ile karşılaştırmalı yöntemde az vakalı çalışmalar kapsamında olabildiğince benzer sistemler tasarımı üzerinden oluşturulmuştur.[1] Bu çalışma kapsamında öncelikle terör ve terörizm kavramları tanımlanarak terörizmin türleri açıklanacaktır. Terörizm türlerinin belirlenmesi biyoterörizm açısından da önem teşkil etmektedir. Çünkü biyoterörizm ne tür bir terör eylemi olduğu ve yöntemlerinin neler olduğu salgınların hangi sınıflandırma dâhilinde olması gerektiği açısından önem arz etmektedir. Ardından Biyoterörizm kavramı tanımlanarak biyoterörist saldırıların ipuçları ortaya konulacaktır. Bu ipuçlarının belirlenmesi ile bağlantı olarak geçmişten günümüze biyoterörist faaliyetler açıklanacaktır. Biyoterörist tarihsel arka planın ardından bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan küresel salgınların biyoterörizm kapsamında değerlendirip değerlendirilemeyeceği belirlenecektir. Bu sınırlandırmaların sonucunda 21. yüzyılda ortaya çıkan SARS, Kuş Gribi, Domuz Gribi ve COVID-19 bulaşıcı salgın hastalıklarının biyoterörizm kapsamında yer alıp almadığı belirlenecektir. Son olarak ise, bu salgınlar ile başa çıkmak için ne gibi önlemler alınması gerektiği ortaya konulacaktır.

Terör ve Terörizm Kavramları

Terör kavramı Latince ''terrere'' sözcüğünden türemiştir. Kavramın Türkçe karşılığı ise ürperme, yıldırma ve korkutmak anlamlarına gelmektedir.[2] Dilbilimsel olarak ortak bir anlam bulunmasına rağmen hukuki ve siyasi olarak tanımlamalarda genelleme yapmak kolay değildir. Çünkü terör kavramını her ülke kendi ulusal çıkarlarına dikkat ederek oluşturmak için çaba göstermektedir. Bu durum terör kavramının muğlak bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır.[3] Terör tanımlamalarına bakacak olursak, 1793 Fransız Devriminden sonra yönetimi ele geçiren Jakoben yönetim, terör dönemi olarak anılmıştır.[4] Ardından uluslararası alanda sömürgeci yönetimlerin yayılması ve güç bulması karşısında faaliyetlerde bulunan anti-emperyalist grupların faaliyetlerini tanımlamak adına terör kavramı kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde İtalya ve Almanya'nın yürütmüş olduğu faaliyetleri kastetmek adına yine terör kavramı kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde ise, sosyalist ve gerilla tipi

*Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

**Doktorant, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terör Bursiyeri

[1]Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 34.

[2]Paul Wilkinson, Political Terrorism, The Macmillan Press, Londra 1974, s. 9.

[3]Haydar Çakmak, ''Kavramsal Olarak Terör'', Editör: Haydar Çakmak, Terörizm, Platin Yayınları, Ankara 2008, s. 29-30.

[4]Charles Tilly, ''Terror, Terrorism, Terrorists'', Sociological Theory, Cilt: 22, Sayı: 2, Mart 2004, s. 8. 5Beril Dedeoğlu, ''Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları'', Avrasya Dosyası Terör Özel Sayısı, Cilt: 12, Sayı: 3, Eylül-Aralık 2006, s. 6.

örgütlenmeler terör kapsamında değerlendirilmiştir.[5] Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte terörün tanımlanmasında önemli değişimler meydana gelmiştir. Özellikle 1980'li yıllarla birlikte başlayan küreselleşme olgusu terör kavramını da etkilemiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırılarda, uluslararası sistemin başat gücü olan ABD'nin terör olgusu ile doğrudan karşı karşıya kalması ve kurbanların birden fazla ülkenin vatandaşının olması terörün artık ülkelerin bir sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir güvenlik problemi olarak ele alınmasını sağlamıştır.[6] Bu anlayış çerçevesinde çalışmada uluslararası terör kavramı kullanılmıştır. 11 Eylül terör saldırısının ardında eylemi gerçekleştiren El Kaide örgütünün olması terör kavramsallaştırmasının içerisine İslam dininin eklenmesine neden olmuştur.[7] Ancak terör olgusunu sadece bir dine özgü bir eylem olarak atfedilmesi gerçeklikten uzak bir bakış açısını yansıtmaktadır. Tarihsel anlamda terörün kavramsallaştırması siyasi çıkarlar doğrultusunda belirlenmiştir. Bu yüzden de tek bir terör kavramından söz etmek mümkün değildir. Terör; tanımlamalarından hareketle planlı olarak siyasal hedeflere ulaşabilme adına korku, kaygı, panik gibi duyguları harekete geçirmek için uygulanan eylem olarak tanımlanabilir.[8]

Terörizm ise siyasal kazançlar sağlayabilmek adına hükümetlerin veya yönetimlerin politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek adına korku yaratma faaliyetidir.[9] Geniş anlamda terörizm örgütlü bir topluluğun siyasal amaçlar doğrultusunda şiddet ve şiddet benzeri eylemlere başvurması olarak tanımlanmaktadır. Bu şiddet eylemleri genellikle sivil halkı hedef almaktadır. Aynı zamanda bu şiddet eylemlerini devletler de gerçekleştirebilmekte veya bu eylemlere maruz kalabilmektedir. Terörizm, güçsüzlerin silahı olarak kabul edilmektedir.[10] Birleşmiş Milletler (BM) terörizmi, bireylerin, grupların veya devletlerin siyasi çıkarlar nedeniyle uyguladığı ancak doğrudan hedeflerine saldırmadığı endişe düzeyi yüksek şiddet faaliyeti olarak tanımlamıştır.[11] Hoffman'a göre terörizm ise, siyasal güç ve iktidara sahip olabilmek adına önceden planlanmış sistematik hedeflerdir.[12] Sonuç olarak terör, grupların/toplukların/bireylerin isteklerini veya idealarını gerçekleştirme yöntemi iken terörizm terör eylemlerinin meşru zeminin oluşturulmasını sağlayan düşünce akımıdır.[13]

Terörizmin Sınıflandırılması ve Uluslararası Terör

21. yüzyıla gelindiğinde özellikle 11 Eylül saldırıları ile terörizm algısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Aynı zamanda küreselleşmenin de etkisinin önemli ölçüde hissedildiği bu dönemde uluslararası güvenlik çalışmaları açısından terörizm artık uluslararası bir sorun olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden her devletin, bölgenin ve uluslararası kuruluşun farklı terörizm sınıflandırmaları bulunmaktadır. Terörizmin sınıflandırmasında ilk olarak kıstas alınan özne terörist gruplardır.[14] Terörist gruplar siyasi, etnik ve dini amaçlı eylem yapan gruplar olarak sınıflandırılmaktadır.[15] Bu sınıflandırmada terörist grupları ortak noktada buluşturan olgular önemlidir. Bazı gruplar din üzerinden bazıları etnik kökenleri üzerinden bir diğerleri ise iktidarı ya da yönetimleri ele geçirmek için bir arada hareket edip terör eylemleri gerçekleştirebilmektedir. Gus Martin'in terörizm sınıflandırmasına baktığımızda sekiz farklı terörizm türü karşımıza çıkmaktadır. Yeni, Devlet, Terörizmi, Dini, İdeolojik, Kriminal Muhalif, Cinsiyet ve son olarak Uluslararası terörizm olarak ayrımlarda bulunmuştur.[16] Cronin ise terörizmi iki temel olgu, ideoloji ve din üzerinden sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Günümüz terör örgütlerini ideolojik olarak,

---

[6]Ian O.Lesser, ''Coalition Dynamics in the War Against Terrorism'', The International Spectator, Cilt: 32, Sayı: 2, Nisan 2008, s. 44.

[7]Richard Jackson, ''Constructing Enemies: 'Islamic Terrorism' in Political and Academic Discourse'', Government and Opposition, Cilt: 42, Sayı. 3, Haziran 2007, s. 397–401,

[8]Talip Küçükcan, ''Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı'', Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, Kış 2009, s. 35.

[9]Deniz Ülke Arıboğan, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi), Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 241.

[10]James Lutz, Brenda Lutz, Global Terrorism, Routledge, Londra 2008, s. 9.

[11]Michael E. Smith, Uluslararası Güvenlik, Çeviren: Ramazan Gözen, ''Uluslararası Terörizm'', Felix Kitap, Ankara 2020, s. 223.

[12]Bruce Hoffman, Inside Terrorism, Columbia University Press, New York 2006, s. 2-3.

[13]Çakmak, a.g.e. , s. 82.

[14]Nick Beeching, David Dance, Alastair Miller, Robert C. Spencer, ''Biological Warfare and Bioterrorism'', British Medical Journal, Cilt: 324, Sayı: 7333, Şubat 2002, s. 336-339.

[15]Eric K. Noji, ''Bioterrorism: a New Global Environmental Health Threat'', Global Change Human Health, Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz 2001, s. 10.

[16]Gus Martin, ''Types of Terrorism'', Editör: Mahmoud Eid, Exchanging Terrorism Oxygen for Media Airwaves: The Age of Terroredia, : IGI Global, United States of American 2014, s. 81-95.

sağ, sol ve etnik milliyetçi ve dini olarak ise cihat anlayışını benimseyen olarak dörde ayırmıştır.[17] Gofas ise, günümüz terörizmini eski terörizm ve yeni terörizm olarak ikiye ayırarak sınıflandırmıştır.[18] Eski terörizmi hiyerarşik, bölgesel faaliyet gösteren, milliyetçi ideolojiyi benimseyen ve sistemi tehdit etmeyerek ölçülü olarak faaliyet gösteren terörizm olarak tanımlarken yeni terörizmi, ağlarla bağlı, bölge dışında da faaliyet gösterebilen, dini bağımlılığı (Cihatçı) önemseyen, büyük çapta eylemler gerçekleştirerek sistemi tehdit eden terörizm türü olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama aslında uluslararası terörizm kavramının da açıklanmasını gerekli kılmıştır. Jenkis, uluslararası terörizmi, uluslararası toplumun düzeni ve yapısını tehdit eden ve uluslararası norm, kurallar ve hukuka aykırı olan şiddet içerikli eylemler olarak tanımlamaktadır[19]. Martin ise, terörizmi gerek ulusal sınırlar içerisinde gerek de ulusal sınırların dışında gerçekleşen terör eylemlerinin uluslararası terörizm kapsamında değerlendirilmesi için uluslararası çıkarları tehdit etmesi gerektiği üzerinden tanımlamıştır.[20] Omar ve Albert, uluslararası sistemi ideolojik ve yapısal konum olarak ikiye ayırarak yapısal olarak merkez, çevre ve yarı çevre olarak sınıflandırırken ideolojik olarak anarşik, sömürge karşıtı, radikal sol, dini olarak dört döneme ayırmıştır.[21] Çakmak ise terörizm sınıflandırmasını daha da detaylandırarak terörizmi amaç, yapı, yöntem ve yönetimsel olarak dört ana başlıkta ayırma yoluna gitmiştir. Yönetimsel terör altında, politik, diplomatik, bürokratik, hukuki ve istatistiksel yaklaşımlar sunmuştur. Amaçlarına göre ise, milliyetçi/ayrılıkçı, ideolojik, doğacı/çevreci ve gizemli/sapkın terör olarak alt başlıklara ayırmıştır. Yöntemlerine göre terörü ise, nükleer-kimyasal-radyolojik-bakteriyolojik, bilgisayar/teknoloji ve bağımsız terör olarak ayrımda bulunmuştur. Yapısal terör kısmında ise, devletin merkezde olduğu terör ve yapılış yeri açısından ulusal, uluslararası ve ulus ötesi terör olarak detaylı bir sınıflandırma yapmıştır.[22] Yöntemlerine göre yapmış olduğu sınıflandırmayı kitle imha silahlarını dikkate alarak oluşturan Çakmak, alt başlıkta biyoterörizm bakteriyolojik sınıflandırmanın içerisine dâhil etmiştir. Ancak son yirmi yılda içerisinde gerçekleşen küresel salgınlar ve biyolojik ajanların faaliyetleri biyoterörizmin ayrı bir başlık altında değerlendirmesi gerekliliğini göstermektedir.

Biyoterörizm

Terörizmin sınıflandırılmasının ardından literatürde daha çok kitle imha silahları altında değerlendirilen biyoterörizm kavramının daha detaylı tanımlanmasının ve sınırlılıklarının belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü biyoterörizmi sadece ülkelerin savaşlar sırasında kullandığı bir biyolojik silah olarak görmek yetersiz kalacaktır. Özellikle 1975 yılında Biyolojik Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi[23] ile birlikte uluslararası toplum biyolojik silahların kontrol altına alınması konusunda ortak mutabakata varmıştır. Ancak 21. yüzyıla gelinmesi ile birlikte ortaya çıkan küresel salgınlar gün geçtikçe etkilerini daha fazla arttırmaktadırlar. Bu yüzden biyoterörizm kavramın anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Biyoterörizm kavramın tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi büyük zorluklar barındırmaktadır. Bu zorluğun nedeni birçok farklı biyoterörizm tanımının bulunmasıdır. Bunların bazılarına bakacak olursak Gostin'e göre, biyoterörizm hükümetin davranışını etkilemek için bir insana, hayvana, bitkiye veya diğer canlı organizmaya zarar vermek için bir patojen veya biyolojik ürünün kasıtlı kullanarak sivil nüfusa korku ve panik yaşatmasıdır.[24] ABD Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezlerine göre, biyoterörizm, insanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde hastalık veya ölüme neden olmak için kullanılan virüslerin, bakterilerin ve toksinlerin kasıtlı olarak sivillere zarar vermek veya öldürmek amacıyla salınması olarak tanımlamaktadır.[25] Bunu hava, su, yiyecek ve çeşitli dağıtım sistemleri aracılığıyla biyolojik ajanların çevreye yayılmasını ve buna bağlı olarak

---

[17] *Audrey Kurth Cronin, ''Behind the Curve Globalization and International Terrorism'', International Security, Cilt: 27, Sayı: 3, Kış 2002/2003, s. 39.*

[18] *Andreas Gofas, 'Old' vs. 'New' Terrorism: What's in a Name?, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 32, Kış 2012, s. 21.*

[19] *Brain M. Jenkins, ''International Terrorism: A New Mode of Conflict'', Editör: David Carlton-Carlo Schaerf, International Terrorism and World Security, Routledge, Londra 1975, s. 23.*

[20] *Gus Martin, Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues, Sage Publications, Aralık 2013, s. 5.*

[21] *Omar A. Lizardo, Albert J. Bergesen, ''Types of Terrorism by World System Location'', Humboldt Journal of Social Relations, Cilt: 27, Sayı: 2, 2003, s. 163-165..*

[22] *Çakmak, a.g.e. , s. 30-40.*

[23] *Biological Weapons Convention, http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc, Erişim Tarihi: 4.3.2021.*

[24] *Lawrence O. Gostin, Jason W. Sapsin ve diğerleri, ''The Model State Emergency Health Powers Act: Planning for and Response to Bioterrorism and Naturally Occurring Infectious Diseases'', The Journal of the American Medical Association, Ağustos 2002, Cilt: 288, Sayı: 5, s. 622-628.*

[25] *Centers for Disease Control and Prevention. Webpage Emergency Preparedness and Response. Specific Hazards: Bioterrorism, http://www.bt.cdc.gov/bioterrorism, Erişim Tarihi: 28.02.2021.*

toplumda kasıtlı olarak bu hastalıkların yayılması örnek olarak gösterilebilir.[26] Biyoterörizmin bir başka tanımı, tarımı bozmak, çiftlik hayvanlarını yok etmek, çevreyi kirletmek ve kasıtlı gıda zehirlenmesi yoluyla toplumlara zarar vermektir.[27] Bunu da çiftlik hayvanlarını veya mahsulleri enfekte ederek veya binaları kirleterek şap hastalığı, sığır vebası ve newcastle hastalığı gibi bulaşıcı salgınları yaratarak yapabilmektedir.[28] Bir diğer tanımlama ise biyolojik silah temelli tanımlamadır. Biyolojik silahlar nispeten ucuzdur, üretilmesi, gizlenmesi ve taşınması kolaydır bu yüzden hükümet, üniversite ve endüstri laboratuvarlarında biyolojik silah olarak kullanılabilecek doğal olarak ortaya çıkan birçok patojen vardır. Dahası, biyolojik silah tesisleri yasal araştırma laboratuvarları içinde gizlenebilir. Biyolojik bir silahla saldırı, çok sayıda insanı hasta edip öldürebilecek bulaşıcı bir hastalık salgını üretebilir ve çoğu durumda bulaşma veya sürekli maruz kalma sonucu uzun bir süre devam edebilir.[29] Biyoteröristler, ahlaki veya siyasi durumu önemsemeksizin dini, ekolojik veya başka bir ideolojik amaç için biyolojik ajanları kullanan veya kullanmakla tehdit eden devlet ve devlet dışı aktörleri içerebilir.[30]

Biyoterörizmin amacı; toplum üzerinde korku, belirsizlik, kaygı, kargaşa, endişe ve panik ortamı yaratarak hastalık oluşturup ulaştırabildiği en geniş kitleye kadar hastalığı yaymaya çalışmak, ekonomi ve seyahati aksatmak ve bu durumdan faydalanarak yönetimlerde güvensizlik oluşturmak ve sonucunda ideolojik ve siyasi olarak avantaj sağlamaktır.[31]

Biyoterörizmin İpuçları

Bir biyoterörizm eyleminin veya bir küresel salgının biyoterörizm kapmasında değerlendirilebilmesi için öncelikle biyolojik ajanların tanımlanması ve nasıl saldırı amacıyla kullanıldığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle biyolojik ajanların tanımlanarak hangi saldırıların biyoterörizm kapsamına tabi olacağı önem arz etmektedir. Bu bakımdan biyolojik ajanlar tanımlamak ve sınıflandırmak biyoterörizm eylemlerinin anlaşılması açısından fayda sağlayacaktır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), biyoterörizm ajanlarını, hedef konakta çoğalma yoluyla etkisini üreten ve insanlarda, hayvanlarda veya bitkilerde hastalık veya ölüme neden olmak için kullanılan bir silah olarak tanımlar.[32] Biyoterörist bir ajan, yaygın olarak bilinen tüm aşılara ve ilaçlara dirençli, oldukça bulaşıcı ve binlerce insana zarar verebilen genetik olarak tasarlanmış bir organizmadır.[33] Biyoterörist ajanların tercih edilmesinin nedeni şiddetli hastalık ve ölümlere neden olmaları, kısmen düşük maliyetli olmaları, kolay ve büyük miktarlarda üretilebilmeleri ve hızla yayılma özelliği bulunmasıdır.[34] Biyoterörizm ajanları, insan vücuduna girebilen (su, yiyecek, soluma veya yutma yoluyla), çoğalan ve hastalık ile ölüme neden olabilen canlı mikroorganizmaları (bakteriler, virüsler, toksinler) içerir buna ek olarak bazı ajanlar salgın üretebilme potansiyeli taşımaktadır.[35] Biyoterörist ajanlar havaya püskürtülme, hastalık taşıyan hayvanların insanlara temas etmesi, su ve gıdalara enjekte edilerek eylemlerini gerçekleştirmektedirler.[36] ABD Hastalık Kontrol Merkezi (CDC) biyoterörist ajanları üç kategoride sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma oluşturulurken toplum sağlığı üzerinde ciddi sorun oluşturup oluşturmadığına, biyolojik bir silah olarak kullanıp kullanılmadığı ve toplum üzerinde korku, terör algısı yaratıp yaratmadığı ve laboratuvar teknikleri kullanıp kullanılmadığına dikkate alınarak oluşturulmuştur.[37] Kategori A'da insandan insana geçen ve küresel

---

[26]*Charles N. Haas, ''Perspective: The Role of Risk Analysis in Understanding Bioterrorism'', Risk Analysis, Nisan 2002, Cilt: 22, Sayı: 2, s. 671-677.*

[27]*Edgar J. Da Silva, ''Biological Warfare, Bioterrorism, Biodefence and the Biological and Toxin Weapons Convention'', Electronic Journal of Biotechnology, Cilt: 2, Sayı: 3, Aralık 1999, s. 104.*

[28]*Mark Wheelis, Rocco Casagrande, Laurence V. Madden, ''Biological Attack on Agriculture: Low- Tech, High-Impact Bioterrorism'', BioScience, Cilt: 52, Sayı: 2, Temmuz 2002, s. 569-576.*

[29]*Margaret A Hamburg, ''Bioterrorism: Responding to an Emerging Threat. Trends Biotechnol'', Trends in Biotechnology Journal, Cilt: 20, Sayı:7, Temmuz 2002, s. 296-298.*

[30]*W. Seth Carus, Bioterrorism and Biocrimes: The Illicit Use of Biological Agents Since 1990, Fredonia Books, Washington (DC) 1998, s. 3.*

[31]*Vladan Radosavljevic, Branko Jakovljevic, ''Bioterrorism Types of Epidemics, New Epidemiological Paradigm and Levels of Prevention'', Public Health Journal, Cilt: 121, Sayı: 7, Temmuz 2007, s. 550.*

[32]*World Health Organization, ''Health Aspects of Chemical and Biological and Weapons'', World Health Organization, Cenevre 2002.*

[33]*Julie A. Pavlin, ''Epidemiology of Bioterrorism'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 5, Sayı: 4, Ağustos 1999, s. 528.*

[34]*Vadim Demidov, ''Bioterrorism: How Well Are We Protected?'', Trends Biotechnol, Cilt: 20, Sayı: 5, Mayıs 2002, s. 192.*

[35]*Ronald M. Atlas, ''Biological Weapons Pose Challenge for Microbiological Community'', ASM News, Cilt: 64, Sayı: 7, 1998, s. 383-388.*

[36]*Ümit Aksoy, "Biyoterörizm, Potansiyel Biyoterörizm Ajanı Olan Parazitler ve Biyogüvenlik Çalışmaları", Mikrobiyoloji Bülteni, Cilt: 40, Sayı: 1-2, Nisan 2006, s. 135*

[37]*Joseph Cirincione, Jon B. Wolfsthal, Miriam Rajkumar, Deadly Arsenals: Nuclear, Biological and Chemical Threats, Cornegie Endowment for International Peace, Washington DC 2005.*

salgınların oluşmasına neden olan biyoterörist ajanlar bulunmaktadır. Bunlar arasında (variola majör) çiçek hastalığı, (Bacillus anthracis) şarbon hastalığı, (Yersinia pestis) veba hastalığı, (Filoviruslar) Ebola hastalığı bulunmaktadır. Bu kategorideki ajanların ortak özelliği küresel salgın oluşturma potansiyelleri çok yüksek olmasıdır. Kategori B'de (Rickettsia prowazekii) Tifus hastalığı, ayrıca sudan ve besinden bulaşan ajanlar *(Salmonella spp, Vibrio cholerae)* yer almaktadır. Kategori C'de ise, Nipah virüsü, Hanta virüsü, kene kaynaklı virüsler ve ilaca karşı dirençli virüsler bulunmaktadır[38]. Bir saldırının biyoterörist eylem olarak değerlendirilmesi için bazı ipuçları bulunmaktadır. Bu ipuçları şu şekilde sayılmıştır:

- Belirli bir hastalıktan beklenenden daha fazla vaka ve ölüm oranı[39]
- Coğrafi bölge içinde olağandışı hastalık kümelenmesi[40]
- Normal bulaşma mevsimi dışında hastalık oluşumu[41]
- Hayvanlarda fark edilen hastalığın daha sonra insanlara bulaşması[42]
- Farklı coğrafi bölgelerden aynı hızla hastalığın ortaya çıkması[43]
- Acil servisler ve hastanelerde benzer belirtileri olan hasta sayısının artması[44]

Tüm bu ipuçları biyoterörist saldırıların ne kadar maliyetli sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Biyoterörist saldırılar ekonomilerin bozulmasına, refah harcamalarının kısıtlanmasına, turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilememesine, nüfusun azalmasına, kurum ve kuruluşların karantina gerekçesi ile hareket alanın kısıtlamasına neden olmaktadır.[45]

Biyoterörizmin Tarihsel Gelişimi

Biyoterörizmin tarihsel gelişimi literatürde savaşlarda ilk kullanımından itibaren başlatılmaktadır. Ancak biyoterörizm savaşlardan çok sivil halkı endişe ve korku yaratmak için kullanılmıştır. Tarihsel perspektif de bu durum göze alınarak oluşturulmuştur. Buna göre, biyoterörist tehditler savaş anlamında kullanımı ilk çağlara kadar götürülmesine rağmen I. Dünya Savaşı sırasında biyoterörist ajanların etkili kullanımı uluslararası anlamda sınırlamaların gelmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Biyoterörist ajanların savaşlar sırasında kullanımı 1925 Cenevre Protokolü ile yasaklanmıştır.[46] Ancak tüm bu girişimlere rağmen biyoterörist ajanlar II. Dünya Savaşı sırasında da bakteriler aracılığı ile kullanılmaya devam etmiştir.[47]

Biyoterörist eylemlerin başlangıcı olarak ÇHC'de 1945 yılında laboratuvarda yetiştirilmiş pirelerin yaklaşık 10.000 mahkûmun ölmesine neden olması gösterilebilir. Pirelerin su kaynakları ve gıda maddelerine karıştırılarak yayılması sonucunda veba salgını başlamıştır. ÇHC'de 11 şehre yayılan biyoterörist ajanlar 260.000 kişinin ölmesine neden olmuştur. Bu saldırı bize biyoterörist ajanların kasıtlı kullanımındaki basitliğini göstermektedir[48]. 1970 yılına gelindiğinde radikal sol terör örgütü kapsamında değerlendirilen Hava Yeraltı Örgütü (Weather Underground), ABD federal hükümetinin istikrarsızlığına neden olabilmek adına Ft. Şantajla biyoterörist ajanı kullanarak eylem gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonra bu saldırının gerçekliği sorgulanmıştır[49]. 1972 yılında İslami Terör Tehdidinin Yükselişi Örgütü (The Rise of the Islamist Terrorist

---

[38]Bioterrorism Agents/Diseases, https://emergency.cdc.gov/agent/agentlist-category.asp, Erişim Tarihi: 2.3.2021.

[39]Lawrence O. Gostin, Barbera Joseph ve diğerleri, ''Large-Scale Quarantine Following Biological Terrorism in the United States: Scientific Examination, Logistic and Legal Limits, and Possible Consequences'', The Journal of the American Medical Association, Cilt: 286, Sayı: 21, Ocak 2002, s. 2711-2717.

[40]Pavlin, a.g.e. , s. 529-530.

[41]Donald A. Henderson, ''The Looming Threat of Bioterrorism'', Sciences Compass Review, Cilt: 283, Şubat 1999, s. 1280.

[42]Terrance M. Wilson, Linda Logan-Henfrey, Richard Weller, Barry Kellman, ''A Review of Agroterrorism, Biological Crimes, and Biological Warfare Targeting Animal Agriculture'', Editör: Corrie Brown, Carole Bolin, Emerging Diseases of Animals, ASM Press; Washington, D. C. 2000, s. 35- 37.

[43]Kadir Yeşilbağ, ''Biyolojik Silahlar: I Tehdidin Boyutu'', Veteriner Hekimleri Mikrobiyoloji Dergisi Elektronik Versiyonu, Cilt: 2, Sayı 2, 2002, s. 65.

[44]Nancy Misri Khardori, Bioterrorism Preparedness: Medicined Public Health Policy, Wiley-Blackwell, Weinheim 2006, s. 43.

[45]Jean Blancou, James E Pearson, ''Bioterrorism and Infectious Animal Diseases'', Comparative Immunology, Microbiology and Infectious Diseases, Cilt: 26, Sayı: 5-6, Ekim 2003, s. 439-440.

[46]1925 Geneva Protocol, https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/1925-geneva-protocol/, Erişim Tarihi: 3.3.2021.

[47]Sheldon Harris, ''Japanese Biological Warfare Research on Humans: A Case Study of Microbiology and Ethics'', Annals of The New York Academy of Science, Cilt: 666, Aralık 1992, s. 21–52.

[48]Deniz Ülke Arıboğan, Terör, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 162.

[49]Khardori, a.g.e. , s. 186.

Threat/RISE), eko-terörizmden etkilenerek bir araya gelen bir grup öğrencinin oluşturduğu örgüt olarak tüm dünyaya tifo ateşi, difteri, dizanteri ve menenjit ajanlarını kullanarak saldırı yapmaya kendilerine amaç olarak belirlemiştir. Bu terörist ajanlar Chicago yakınlarındaki beş şehre yayılmıştır. Ancak erken tespit edilmesi sonucunda eylem başarıya ulaşamamış ve teröristler Küba'ya kaçmak zorunda kalmıştır[50]. 1978'de ise bilinmeyen bir grup tarafından Bulgar sığınmacı Georgi Markov, şemsiyeye gizlenmiş olan risin ajanı tarafından Londra'da öldürülmüştür. Benzer şekilde birkaç saldırı daha yapılmasına rağmen ölümle sonuçlanmamıştır[51]. 1979 yılında Rusya'nın biyolojik araştırma faaliyetlerini gerçekleştirdiği Sverdlovsk laboratuvarında kazara şarbon sporlarının salınması ve solunum yoluyla şehre yayılmasıyla salgın ortaya çıkmıştır. Salgının sonunda 77 vaka tespit edilirken bunların 60'ı ölümle sonuçlanmıştır[52]. 1980 yılında Marksist devrimci terör örgütü olarak bilinen Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun (Red Army Faction), Paris'teki örgüt evinde botulinum toksin ajanını yetiştirdiği, Alman ve diğer Avrupalı liderleri hedef alan bir saldırı planı içerisinde olduğu iddia edilmiştir. Ancak Alman istihbaratı saldırı girişimini reddetmiştir[53]. 1984 yılında Hint kökenli dini terör örgütü Rajneeshee, ABD'nin Texas eyaletinin Dallas şehrindeki bir restorana Salmonella typhimurium ajanını kullanarak eylem gerçekleştirmiştir. Eylem sonucunda 751 hastanın 45'i hastaneye yatmak zorunda kalmış ve şehirde salmonelloz salgını meydana gelmiştir. Daha sonra grubun bu saldırısının amacının; yerel seçimleri kazanarak ilçenin siyasi kontrolünü ele geçirmek olduğu ortaya çıkmıştır.[54] 1991 yılına gelindiğinde ise, etnik milliyetçi terör örgütü Minnesota Vatanseverler Konseyi (Minnesota Patriots Council) risin ajanını üreterek ABD emniyet müdürlerine ve yerel kolluk kuvvetlerine karşı saldırı planlamıştır. Ancak Federal Soruşturma Bürosu (FBI) girişimleri sonucunda eylem gerçekleştirilmeden teröristler yakalanmıştır[55]. Tüm bu girişimler aslında biyoterörist eylemlerin ne kadar ucuz ve ne kadar kolay gerçekleştireceğinin bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.[56] Genelde başarısızlıkla sonuçlanan biyoterörist saldırılar olmasına karşın 1995'e gelindiğinde Japonya'da dini öğretileri esas alan Aum Şinrikyo (Aum Shinrikyo) terör örgütü Japonya'da dini öğretileri benimseyen bir devlet kurmayı kendine amaç olarak belirlemiştir. Örgüt aynı yıl Tokyo metrosuna sarin ajanı kullanarak saldırıda bulunmuştur. Saldırı sonucunda 12 kişi ölmüş ve 5500 kişi yaralanmıştır. Terör örgütü bu saldırının ardından şarbon sporu, botulinum toksini, Q ateş ajanı ve Ebola virüsünü aerosol formunda kullanarak suikastlar ve eylemler gerçekleştirmeye devam etmiştir.[57] Biyoterörist eylemler illa bir terör örgütü tarafından gerçekleştirilmemektedir. 1997 yılında Teksas'ta bir biyoloji laboratuvarında memnun olmadığı koşullarda çalışan Shigella isimli kişi, dysenteriae ajanını kullanarak keklere ve donutlara kasıtlı olarak enjekte etmiştir. Laboratuvarda çalışanların 4'ü hastaneye kaldırılırken 45 kişide mide ve bağırsak iltihabı oluşmuştur.[58] 2001 yılına gelindiğinde ise, ABD daha 11 Eylül saldırılarının şokunu atlamamışken bu kez de biyoterör eylemleri ile karşı karşıya kalmıştır. ABD posta servisi aracılığı ile hükümet binasına şarbonlu mektuplar gönderilerek panik ve korku yaşanmasına sebebiyet verilmiştir. Gönderilen şarbonlu mektuplar 5 kişinin ölümüne ve 22 kişinin de enfeksiyonu kapmasına neden olmuştur. Hala saldırıların hangi terörist grup veya bireyle yapıldığı bilinmemektedir[59]. Biyoteröristler belirli ajanları kullanarak gerekli siyasi çıkarları doğrultusunda sivil halka panik ve korku yaratmışlardır. Ancak 21. yüzyılda birlikte art arda çıkan bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan küresel salgınlar biyoterörizmin sınırlarının değiştiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bir sonraki bölümde küresel salgınların biyoterörizm dâhilinde değerlendirip değerlendirilemeyeceği tartışılacaktır.

---

[50]Jonathan B. Tucker, ''Historical Trends Related to Bioterrorism: An Empirical Analysis'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 5, Sayı: 4, Ağustos 1999, s. 502.

[51]Ronald M. Atlas, ''Combating the Threat of Biowarfare and Bioterrorism Defending Against Biological Weapons is Critical to Global Security'', Electronic Journal of Biotechnology, Cilt: 2, Sayı: 3, Temmuz 1999, s. 467.

[52]Khardori, a.g.e. , s. 186.

[53]Tucker, a.g.e. , s. 502.

[54]Thomas J. Török, Michael R. Skeels ve diğerleri, ''A Large Community Outbreak of Salmonellosis Caused by Intentional Contamination of Restaurant Salad Bars'', The Journal of the American Medical Association, Cilt: 278, Sayı: 5, s. :389-95.

[55]John A. Jernigan, David S. Stephens ve diğerleri, ''Bioterrorism-Related Inhalational Anthrax: the First 10 Cases Reported in the United States'', Journal Emerging Infectious Diseases, Cilt: 7, Sayı: 6, Kasım- Aralık 2001, s. 933-44

[56]Hugo-Jan Jansen ve diğerleri, ''Biological Warfare, Bioterrorism and Biocrime'', Clinical Microbiology and Infection, Cilt: 20, Sayı: 6, Haziran 2014, s. 491

[57]Hamburg, a.g.e. , s. 296-298.

[58]Nancy Khardori, Termkiat Kanchanapoom, ''Overview of Biological Terrorism: Potential Agents and Preparedness'', Clinical Microbiology Newsletter, Cilt: 27, Sayı: 1, Ocak 2005, s. 1-8.

[59]Jernigan, Stephen ve diğerleri, a.g.e. , s. 933-44

Küresel Salgınlar Biyoterörizm Eylemi midir?

Bulaşıcı etkenlerin neden olduğu küresel salgınlar, savaşlardan daha fazla yaşamın yitirilmesine ve daha fazla sosyal yıkım yaratarak insanlık tarihinin akışını değiştirmesine neden olmuştur.[60] Bu durum son 20 yılda bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan salgınların art arda ortaya çıkması ile önemini bir kat daha artmıştır.[61]

Küreselleşme olgusunun etkisi ile salgınlar artık yerel ve uzak bir sorun olarak değerlendirilmek yerine küresel bir tehdit olarak algılanmaya neden olmuştur.[62] 2001 yılında, ABD hükümet binasına gerçekleştirilen şarbon saldırısı biyoterörist ajanların küresel salgınları tetikleyebilecek bir silah haline getirilebileceğini göstermiştir.[63] Küresel salgınlar doğal, insan yapımı, tesadüfi, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan olmak üzere 4'de ayrılmaktadır.[64] Bulaşıcı salgınlar ise, doğal olarak ortaya çıkan salgınlar[65] veya insan yapımı[66] salgınlar olarak ikiye ayrılmaktadır.[67] Küresel çapta zarar verme, biyoterörist ajanların kullanımı gibi durumlar yüzünden küresel bulaşıcı hastalıkların biyoterörizm kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.[68] 2001 mousepox virüsü immüno-modülatör genin eklenmesi ile bir mousepox aşısını etkisiz hale getirdi ve bu gelişme çiçek hastalığının daha etkin bir türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.[69] Aynı zamanda 2005 yılında, 1918 İspanyol gribinin ortaya çıkmasına neden olan influenza virüsü yeniden yapılandırılmıştır.[70] Tüm bu teknolojik gelişmeler küresel salgınların insan yapımı kontrol edebileceği düşüncesinin gelişmesine neden olmuştur.[71]

İnfluenza A virüsü insanlarda salgınlara neden olmaktadır.[72] İnfluenza virüsleri genellikle doğal ortamlarında edilen hayvanlardan kaynaklanmaktadır. Örneği, tavuk, kuş, domuz, yarasa gibi hayvanların doğal ortamlarının bozulması salgınların oluşmasına neden olmaktadır.[73] Özellikle gelişmekte olan ülkelerde (Güneydoğu Asya, Orta Asya, Doğu Asya) doğal ortamları tahrip edilen bu hayvanların ürettiği virüs, biyoteknolojik gelişmelerin yardımı ile[74] tüm dünyaya kolaylıkla yayılabilmektedir.[75]

Küresel salgınların bir biyoterörist eylem olduğunu gösteren bazı ipuçları bulunmaktadır. Bunların ilk ikisi; endemik bir hastalığın salgın meydana getirmesi[76] ve daha önce meydana gelmiş olan bir salgının tekrar daha şiddetli olarak ortaya çıkmasıdır.[77] Örneğin; COVID-19 salgını SARS salgınından daha etkili olmuştur. Biyolojik laboratuvarlarda kaza sonucu oluşan salgınlar[78] ve bununla birlikte değerlendirilebilecek günümüz imkânlarında garajda bile yetenekli

---

[60]Khardori, Bioterrorism and Bioterrorism Preparedness: Historical Perspective and Overview, s. 179. 61Katherine F Smith, Michael Goldberg ve diğerleri, ''Global Rise in Human Infectious Disease Outbreaks'', Journal of the Royal Society Interface, Cilt: 11, Sayı: 101, Aralık 2014, s. 20140950.

[62]Andrew Tatem, David Rogers, Simon Iain Hay, ''Global Transport Networks and Infectious Disease Spread'', Advances in Parasitology, Cilt: 62, Nisan 2006, s. 293-343.

[63]Michael G. Tyshenko, ''Management of Natural and Bioterrorism Induced Pancemics'', Bioethics- Wiley Online Library, Cilt: 21, Sayı: 7, Eylül 2007, s. 365.

[64]Monica Schoch-Spana, Anita Cicero ve diğerleri, ''Global Catastrophic Biological Risks: Toward a Working Definition'', Health Security, Cilt: 15, Sayı: 4, Temmuz 2017, s. 323–28.

[65]Toph Allen, Kris A Murray ve diğerleri, ''Global Hotspots and Correlates of Emerging Zoonotic Diseases'', Nature Communications, Cilt: 8, Sayı: 1, Ekim 2017; s. 1-10.

[66]Vincent Barras, Gilbert Greub, ''History of Biological Warfare and Bioterrorism'', Clinical Microbiology and Infection, Cilt: 20, Sayı: 6, Haziran 2014, s. 497-502.

[67]Jansen ve diğerleri, a.g.e. , s. 488-489.

[68]Madeline Drexler, Secret Agents: The Menace of Emerging Infections, Joseph Henry Press, Washington, D.C. 2002.

[69]Kai Kupferschmidt, ''Labmade Smallpox Is Possible, Study Shows'', Scientific Journals, Cilt: 357, Sayı: 6347, Temmuz 2017, s. 115-116.

[70]Terrence M Tumpey, Christopher Basler ve diğerleri, ''Characterization of The Reconstructed 1918 Spanish Influenza Pandemic Virus'', Scientific Journals, Cilt: 310, Sayı: 5745, Kasım 2005, s. 77–80.

[71]Tyshenko, a.g.e. , s. 365-366.

[72]Robert A. Lamb, Robert M. Krug, ''Orthomyxoviridae: The Viruses and Their Replication'', Editör: Bernard N. Fields, David M Knipe, Peter M Howley, Fields Virology, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia 2001, s. 1487-1532

[73]Peter F. Wright, Robert G. Webster, ''Orthomyxoviruses'', Editör: Bernard N. Fields, David M Knipe, Peter M Howley, Fields Virology, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia 2001, s. 1533–1579.

[74]Blancou, Pearson, a.g.e. , s. 442.

[75]Robert M Krug,''The Potential Use f Influenza Virus As An Agent for Bioterrorism'', Antiviral Research, Cilt: 57, Sayı: 1-2, Ocak 2003, s. 147.

[76]Patrick Berche, ''The Threat of Smallpox and Bioterrorism'', Trends in Microbiology, Cilt: 9, Sayı: 1, Ocak 2001, s. 15-18.

[77]Martin I. Meltzer, Inger K. Damon ve diğerleri, ''Modelling Potential Responses to Smallpox as a Bioterrorist Weapon'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 7, Sayı: 6, Aralık 2001, s. 959-969.

[78]Tara O'Toole, ''Smallpox: An Attack Scenario'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 5, Sayı: 4, Ağustos 1999, s. 540-546.

kişiler tarafında biyoterörist ajanı geliştirilerek küresel salgın yaratma[79] bir diğer belirti de çok sayıda küçük çiftliğin bulunduğu bir bölgenin kirletilerek burada yaşayan hayvanların hastalanması[80] ve bu hastalığın tüm bölgeye ardından tüm dünyada kontrol edilmesi çok daha zor olan bir salgına dönüşmesine neden olabilmektedir. Bir diğer ipucu, mevsimsellik olabilir, mevsimi ile uyumlu olmayan salgınların insan yapımı olabileceği iddia edilebilir.[81] Biyoterörist eylemlerin küresel salgınlar üzerindeki bir diğer belirtisi ise, doğal olarak meydana gelen salgınlarda pik noktası bir kez iken biyoterörist saldırılarda pik noktasına iki veya daha fazla kez ulaşılabilmektedir.[82] Son ipucu ise en tartışmalı olanıdır. Devletlerin biyoterörist ajanları kullanarak küresel salgınların oluşmasına neden olduğu varsayımıdır. Özellikle son dönemde ortaya çıkan salgınların benzer devletler olması şüpheleri artırmaktadır.[83] Ancak bu görüşün büyük ölçüde abartılı olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.[84]

21. Yüzyılda Bulaşıcı Hastalıklardan Kaynaklanan Küresel Salgınların Değerlendirilmesi

21. yüzyılın başında meydana gelen terör saldırıları özellikle 11 Eylül saldırıları ve ardından ABD hükümet binasına gerçekleştirilen şarbon saldırısı uluslararası terörizmin boyut değiştirdiğinin göstergelerinden biridir. Ancak 2003 yılında ortaya çıkan SARS küresel salgını ve iki yıl ardından ortaya çıkan Kuş Gribi ve 2009'daki Domuz Gribi salgınları ve son olarak 2019 yılında son yüzyıl içerisinde en fazla can kaybına neden olan COVID-19 salgını bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan salgınların bir terörist eylem niteliği taşıdığı şüphelerini oluşturmuştur. Buna neden olarak COVID-19'un SARS coronavirüsünün mutasyona uğramış hali olması gösterilmektedir. Bu yüzden bu bölümde yukarıda belirlenen ipuçları çerçevesinde bulaşıcı hastalıklardan kaynaklan küresel salgınların biyoterörizm kapsamında olup olmadığı değerlendirilecektir.

21. Yüzyılda Bulaşıcı Hastalıklardan Kaynaklı Ortaya Çıkan Küresel Salgınların Karşılaştırılması

	Sars	Kuş Gribi	Domuz Gribi	COVID-19
Yer	Çin Halk Cumhuriyeti	Vietnam	Meksika	Çin Halk Cumhuriyeti
Mevsim	Kasım/Kış	Şubat/Kış	Mart/İlkbahar	Aralık/Kış
Zirve noktası	1	1	1	1
Çıkış nedeni	Egzotik hayvan pazarından	Göçmen kuşlardan	Domuz çiftliklerinden	Egzotik hayvan pazarından
Yıl	2003	2005	2009	2019

Bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkış nedenine baktığımızda hepsinde öncelikle hayvanlarda görülen virüsün insanlara bulaştığı ardından da salgını yol açtığını görüyoruz. Ortaya çıkan tüm salgınların SARS'ta egzotik hayvanlar (yarasa, kurbağa), Kuş Gribin (tavuk, kuş ve kanatlı hayvanlar), Domuz Gribi (domuzlar), COVID-19 endemik hayvanlardan (yarasa vb.) insanlara bulaştığı görülmektedir. Bu bakımdan biyoterörist eylem olarak görülebilmektedir.[85] Diğer bir kıstas ise, mevsimsel olarak ne zaman ortaya çıktığı ile ilgilidir. Domuz gribinin ilkbahar mevsiminde ortaya çıkması biyoterörist eylem ipuçlarına uymaktadır.[86] Ancak diğer üç salgının kış aylarının ortaya çıkması doğal salgın olarak ortaya çıktığının bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Salgınların biyeterörist eylem olabilmesi için bir diğer önemli ipucu ise, salgınlar sırasında gerçekleşen vaka ve ölüm sayılarıdır. Doğal bir salgında vaka ve ölü sayısında başlangıçta artışlar bulunur ardından toplumun tüm kesimin etkilenmesi salgının azalmasına neden olmaktadır.

[79]Jansen ve diğerleri, a.g.e. , s. 494. 80Blancou, Pearson, a.g.e. ,s. 438-439. 81Barras, Greub, a.g.e. , s. 497-502 82Pavlin, a.g.e. , s. 529.

[83]Srinivas Venkatesh, Ziad Memish, ''Bioterrorism-A New Challenge for Public Health'', International Journal of Antimicrobial Agents, Cilt: 21, Sayı: 2, Mart 2003, s. 200-206.

[84]Milton Leitenberg, ''Aum Shinrikyo's Efforts to Produce Biological Weapons: A Case Study in The Serial Propagation of Misinformation'', Terrorism and Political Violence, Cilt: 11, Sayı 4, 1999, s. 149- 158.

[85]Ervin Fodor, Louise Devenish ve diğerleri, ''Rescue of Influenza A Virus From Recombinant DNA'',

Journal of Virology, Cilt: 73, Sayı: 11, Kasım 1999, s. 9679-9682.

[86]Michael A Jhung, David L Swerdlow ve diğerleri, ''Epidemiology of 2009 Pandemic Influenza A (H1N1) in the United States'', Clinical Infectious Diseases, Cilt: 52, Sayı: 1, Ocak 2011, s. 13-26.

Ancak biyoterörist bir saldırıda vaka ve ölüm sayılarındaki artışta dalgalanmalar meydan gelmektedir. Buna göre bu dört salgında da herhangi bir ikinci zirve noktası yaşanmamıştır. Bu açıdan bu salgınların doğal olarak ortaya çıktığı düşülmektedir[87]. 2020 yılına gelindiğinde, 183 ülke Biyolojik Silahlar Sözleşmesine (BWC) taraf olmuş 109 ülke ise imzalamıştır.[88] Ancak uluslararası toplumda ÇHC, İran, İsrail, Rusya Federasyonu gibi devletlerin karşı biyolojik silah çalışmalarına devam ettiğine dair şüpheler bulunmaktadır.[89] Son yıllar ortaya çıkan salgınlarda ÇHC'nin ön planda olması biyoterörizm endişelerini arttıran gerekçe olarak gösterilmektedir.

Tüm bu ipuçları doğrultusundan bu dört bulaşıcı hastalık kaynaklı küresel salgının doğrudan doğal salgındır[90] veya biyoterörist bir eylemdir diye değerlendirmek kolay olmamaktadır. Bunun nedeni biyoterörizmin çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak basitçe terör eylemleri tanımlamasına bakacak olursak, küresel salgınların biyoterörizm kapsamında değerlendirilmemesinin nedeni belirli bir hedefe odaklanmamış olması, sonuçlarının kontrol edilemiyor olması ve siyasal etkisinin tanımlanamadığı için biyoterör kapsamında değerlendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü elimizde biyolojik ajanların doğrudan salgın oluşturabilme kapasitesine dair geçerli bir kanıt bulunmamaktadır[91].

Sonuç ve Öneriler

Küresel salgın biyoterör kapsamında açık bir şekilde değerlendirilemese de uluslararası güvenliği tehdit eden önemli bir sorundur. Bu yüzden bu salgınlarla başa çıkmak için birden çok önlem alınması gerekmektedir. Öncelikle olarak dünyada bulaşıcı hastalık salgınlarını tespit etme ve bunlara yanıt verme kapasitesi hala eksik veya ilkeldir.[92] Salgınların önlenebilmesi için hastaların izole edilmesi[93] seyahatlerin sınırlandırılması[94] kısa vadede önleyici yöntemler olarak kabul edilebilir. Uzun vadede ise, küresel salgınlar ile başa çıkabilmek için hazırlık planı oluşturulması gerekmektedir.[95] Plan dâhilinde sağlık personeline biyoterörizm hakkında ve biyoterörist ajanlara karşı nasıl önlem alınması gerektiği öğretilmelidir.[96] Aynı zamanda biyoterörizm tehditlerine karşı koyabilmek için uluslararası işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun birlikte biyoterörizmi kullanmaya çalışan devlet veya terörist örgütleri sınırlandırmak en öncelikli çözüm yollarından biridir[97]. Çözüm yolları ulusal, bölgesel ve küresel olarak üçe ayrılabilir. Ulusal düzeyde devletin, kurumların veya halkın rolünü tanımlayarak kurumlar ve toplum arasında bilgi akışı sağlanabilir.[98] Ulusal halk sağlığı yasaları çıkarılarak gerekli sorumlular cezalandırılabilir.[99] Bölgesel düzeyde Avrupa Birliği (AB) biyolojik ve kimyasal saldırılara hazırlıklı olma ve yanıt verme konusunda üye devletlerarasındaki işbirliğini geliştirmek için BICHAT programını kurmuştur.[100] Ancak daha da önemlisi AB ve NATO'nun eşgüdümlü olarak bilgi alışverişi sağlamalı ve transatlantik kapsamında salgınlarla başa çıkma politikalarının birlikte gerçekleşmesi gerekliliğidir. Küresel boyutta ise, BM Güvenlik Konseyi'nin 1540 numaralı kararında "terörizmin her türünün uluslararası topluluk için kabul edilemez olduğunu, teröristlerin bu silahları, ekipmanlarını ve dağıtım araçlarını geliştirmelerinin, üretmelerinin ve kullanmalarının önlenmesi gerektiği" açıkça belirtilmiştir.[101] DSÖ ise,

---

[87] *Pavlin, a.g.e. , s. 529.*

[88] *Biological Weapons Convention, http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc, Erişim Tarihi: 4.3.2021.*

[89] *A. Stephen Morse, ''Historical Perspectives of Microbial Bioterrorism'', " Editör: Burt Anderson, Herman Friedman, Mauro Bendinelli, Microorganisms and Bioterrorism, Springer, Florida 2006, s.15-27.*

[90] *Lionel Koch, Anne-Aurelie Lopes ve diğerleri, ''Natural Outbreaks and Bioterrorism: How to Deal With the Two Sides of the Same Coin?'', Journal of Global Health, Cilt: 10, Sayı: 2 Aralık 2020, s. 3.*

[91] *Osman Şadi Yenen, Mehmet Doğanay, ''Biyoterörizm'', Antibiyotik ve Kemoterapi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 2008, s. 109.*

[92] *Editöryel, Obstacles to biodefense, Nature Journal, Cilt: 419, Sayı: 6902, Eylül 2002, s. 1.*

[93] *Nuntra Suwantarat, Anucha Apisarnthanarak, ''Risks to Healthcare Workers With Emerging Diseases: Lessons From MERS-CoV, Ebola, SARS, and Avian Flu'', Current Opinion in Infectious Diseases, Cilt: 28, Sayı: 4, Ağustos 2015, s. 349-361.*

[94] *Da Silva, a.g.e. , s. .104.*

[95] *Jonathan Ban, ''Agricultural Biological Warfare: An Overview'', Chemical and Biological Arms Control Institute Report, Cilt: 9, Haziran 2000, s. 1-8.*

[96] *Noji, a.g.e. , s. 46-53.*

[97] *Robin Roffey, Anders Tegnell ve diğerleri, ''Biological Weapons and Bioterrorism Preparedness: Importance of Public-Health Awareness and International Cooperation'', Clinical Microbiology and Infection, Cilt: 8, Sayı: 8, Eylül 2002, s. 525-526.*

[98] *Ban, a.g.e. , s. 1-8.*

[99] *Khardori, Bioterrorism and Bioterrorism Preparedness: Historical Perspective and Overview, s. 194- 195.*

[100] *Roxanne Nelson, ''Simulation Shows Lack of Readiness for Bioterrorism Attack'', Lancet Infectious Diseases, Cilt: 5, Mart 2005; s. 139.*

[101] *1540 Fact Sheet, https://www.un.org/en/sc/1540/1540-fact-sheet.shtml, Erişim Tarihi: 3.3.2021.*

1969 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Sağlık Tüzüğü'ne (IHR) 2005 yılında biyoterörizmi de eklemiştir. Tüzüğe göre, tüm üye devletlerin ciddi sağlık risklerini derhal bildirmesi gerekmektedir. Aynı zamanda DSÖ, Küresel Salgın Alarmı ve Müdahale Ağı kurmuştur[102]. Bir diğer ve kalıcı yöntem ise aşılamadır. Aşılama, biyoterörist saldırılara karşı muhtemelen sınırlı değere sahiptir. Çünkü aşı hazırlamak yaklaşık 6 ay sürmekte ve bu sürede salgına karşı kalıcı çözümler konusunda aşılama etkin olamamaktadır.[103] Ancak aşı geliştirme çalışmaları, küresel salgınların kontrolünün sağlanması için büyük fayda sağlamaktadır.[104] Tüm bu önlemlere rağmen COVID-19 küresel salgını muhtemelen savaşmak zorunda kalacağımız en ölümcül salgın değildir. Bir sonraki küresel salgına hazırlanırken geçtiğimiz salgınlardan ders çıkarmak gerektiği unutulmamalı, önceki salgınlarda yapılan hataların tekrarlanmaması için bugünden önlemler alınmalıdır.

Kaynaklar

1540 Fact Sheet, https://www.un.org/en/sc/1540/1540-fact-sheet.shtml, Erişim Tarihi: 3.3.2021.

1925 Geneva Protocol, https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/1925-geneva- protocol/, Erişim Tarihi: 3.3.2021.

Air, A. Gillian, Ghate, A. Anita, Stephen J. Stray, ''Influenza Neuraminidase as Target For Antivirals'', Advances in Virus Research, Cilt: 54, 1999.

Aksoy, Ümit, ''Biyoterörizm, Potansiyel Biyoterörizm Ajanı Olan Parazitler ve Biyogüvenlik Çalışmaları'', Mikrobiyoloji Bülteni, Cilt: 40, Sayı: 1-2, Nisan 2006.

Allen, Toph, Murray, A. Kris ve diğerleri, ''Global Hotspots and Correlates of Emerging Zoonotic Diseases'', Nature Communications, Cilt: 8, Sayı: 1, Ekim 2017.

Arıboğan, Deniz Ülke, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi), Der Yayınları, İstanbul 2001.

Arıboğan, Ülke Deniz, Terör, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2019.

Atlas, M. Ronald, ''Biological Weapons Pose Challenge for Microbiological Community'', ASM News, Cilt: 64, Sayı: 7, 1998.

Atlas, M. Ronald, ''Combating the Threat of Biowarfare and Bioterrorism Defending Against Biological Weapons is Critical to Global Security'', Electronic Journal of Biotechnology, Cilt: 2, Sayı: 3, Temmuz 1999.

Barras, Vincent, Greub, Gilbert, ''History of Biological Warfare and Bioterrorism'', Clinical Microbiology and Infection, Cilt: 20, Sayı: 6, Haziran 2014.

Ban, Jonathan, ''Agricultural Biological Warfare: An Overview'', Chemical and Biological Arms Control Institute Report, Cilt: 9, Haziran 2000.

Beeching, Nick, Dance, David, Miller, Alastair, Spencer, C. Robert, ''Biological Warfare and Bioterrorism'', British Medical Journal, Cilt: 324, Sayı: 7333, Şubat 2002.

Berche, Patrick, ''The Threat of Smallpox and Bioterrorism'', Trends in Microbiology, Cilt: 9, Sayı: 1.

Biological Weapons Convention, http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc, Erişim Tarihi: 4.3.2021.

Bioterrorism Agents/Diseases, https://emergency.cdc.gov/agent/agentlist- category.asp, Erişim Tarihi: 2.3.2021.

Blancou, Jean, Pearson, E. James, ''Bioterrorism and Infectious Animal Diseases'', Comparative Immunology, Microbiology and Infectious Diseases, Cilt: 26, Sayı: 5-6, Ekim 2003.

Carus, W. Seth, Bioterrorism and Biocrimes: The Illicit Use of Biological Agents Since 1990, Fredonia Books, Washington D. C. 1998.

Centers for Disease Control and Prevention. Webpage Emergency Preparedness and Response. Specific Hazards: Bioterrorism, http://www.bt.cdc.gov/bioterrorism, Erişim Tarihi: 28.02.2021.

Cirincione, Joseph, Wolfsthal, B. Jon, Rajkumar, Miriam, Deadly Arsenals: Nuclear, Biological and Chemical Threats, Cornegie Endowment for International Peace, Washington D. C. 2005.

Cronin, Kurth Audrey, ''Behind the Curve Globalization and International Terrorism'', International Security, Cilt: 27, Sayı: 3, Kış 200/2003.

Çakmak, Haydar, ''Kavramsal Olarak Terör'', Editör: Haydar Çakmak, Terörizm, Platin Yayınları, Ankara 2008.

Da Silva, J. Edgar, ''Biological Warfare, Bioterrorism, Biodefence and the Biological and Toxin Weapons Convention'', Electronic Journal of Biotechnology, Cilt: 2, Sayı: 3, Aralık 1999.

Dedeoğlu, Beril, ''Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları'', Avrasya Dosyası Terör Özel Sayısı, Cilt: 12, Sayı: 3, Eylül-Aralık 2006.

Demidov, Vadim, ''Bioterrorism: How Well Are We Protected?'', Trends Biotechnol, Cilt: 20, Sayı: 5, Mayıs 2002.

Drexler, Madeline, Secret Agents: The Menace of Emerging Infections, Joseph Henry Press, Washington, D. C. 2002.

Editöryel, ''Obstacles to Biodefense'', Nature Journal, Cilt: 419, Sayı: 6902, Eylül 2002.

Fodor, Ervin, Devenish, Louise ve diğerleri, ''Rescue of Influenza A Virus From Recombinant DNA'', Journal of Virology, Cilt: 73, Sayı: 11, Kasım 1999.

[102] *World Health Organization, International Health Regulations 2005, Cenevre 2008.*

[103] *Gillian M. Air, Anita A. Ghate, Stephen J. Stray, ''Influenza Neuraminidase as Target For Antivirals'', Advances in Virus Research, Cilt: 54, 1999, s. 375-402.*

[104] *Krug, The Potential Use f Influenza Virus As An Agent for Bioterrorism, s. 147.*

Gofas, Andreas, 'Old' vs. 'New' Terrorism: What's in a Name?, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 32, Kış 2012.

Gostin, O. Lawrence, Sapsin W. Jason ve diğerleri, ''The Model State Emergency Health Powers Act: Planning for and Response to Bioterrorism and Naturally Occurring Infectious Diseases'', The Journal of the American Medical Association, Cilt: 288, Sayı: 5, Ağustos 2002.

Gostin, O. Lawrence, Joseph, Barbera ve diğerleri, ''Large-Scale Quarantine Following Biological Terrorism in the United States: Scientific Examination, Logistic and Legal Limits, and Possible Consequences'', The Journal of the American Medical Association, Cilt: 286, Sayı: 21, Ocak 2002.

Haas, N. Charles, ''Perspective: The Role of Risk Analysis in Understanding Bioterrorism'', Risk Analysis, Nisan 2002, Cilt: 22, Sayı: 2

Hamburg, A. Margaret, ''Bioterrorism: Responding to an Emerging Threat. Trends Biotechnol'', Trends in Biotechnology Journal, Cilt: 20, Sayı: 7, Temmuz 2002.

Harris, Sheldon, ''Japanese Biological Warfare Research on Humans: A Case Study of Microbiology and Ethics'', Annals of The New York Academy of Science, Cilt: 666, Aralık 1992.

Henderson, A. Donald, ''The Looming Threat of Bioterrorism'', Sciences Compass Review, Cilt: 283, Şubat 1999.

Hoffman, Bruce, Inside Terrorism, Columbia University Press, New York 2006.

Jackson, Richard, ''Constructing Enemies: 'Islamic Terrorism' in Political and Academic Discourse'', Government and Opposition, Cilt: 42, Sayı. 3, Haziran 2007.

Jansen Hugo-Jan ve diğerleri, ''Biological Warfare, Bioterrorism and Biocrime'', Clinical Microbiology and Infection, Cilt: 20, Sayı: 6, Haziran 2014.

Jenkins, M. Brain, ''International Terrorism: A New Mode of Conflict'', Editör: David Carlton-Carlo Schaerf, International Terrorism and World Security, Routledge, Londra 1975.

Jernigan, A. John, Stephens S. David ve diğerleri, ''Bioterrorism-Related Inhalational Anthrax: the First 10 Cases Reported in the United States'', Journal Emerging Infectious Diseases, Cilt: 7, Sayı: 6, Kasım-Aralık 2001.

Jhung, A. Michael, Swerdlow L. David ve diğerleri, ''Epidemiology of 2009 Pandemic Influenza A (H1N1) in the United States'', Clinical Infectious Diseases, Cilt: 52, Sayı: 1, Ocak 2011.

Khardori, Nancy, Termkiat Kanchanapoom, ''Overview of Biological Terrorism: Potential Agents and Preparedness'', Clinical Microbiology Newsletter, Cilt: 27, Sayı: 1, Ocak 2005.

Khardori, Misri Nancy, Bioterrorism Preparedness: Medicined Public Health Policy, Wiley-Blackwell, Weinheim 2006.

Koch, Lionel, Lopes, Anne-Aurelie ve diğerleri, ''Natural Outbreaks and Bioterrorism: How to Deal With the Two Sides of the Same Coin?'', Journal of Global Health, Cilt: 10, Sayı: 2 Aralık 2020.

Kupferschmidt, Kai, ''Labmade Smallpox Is Possible, Study Shows'', Scientific Journals, Cilt: 357, Sayı: 6347, Temmuz 2017.

Lamb, A. Robert, Krug, M. Robert, ''Orthomyxoviridae: The Viruses and Their Replication'', Editör: Bernard N. Fields, David M Knipe, Peter M Howley, Fields Virology, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia 2001.

Leitenberg, Milton, ''Aum Shinrikyo's Efforts to Produce Biological Weapons: A Case Study in The Serial Propagation of Misinformation'', Terrorism and Political Violence, Cilt: 11, Sayı 4, 1999.

Krug, M. Robert, ''The Potential Use f Influenza Virus As An Agent for Bioterrorism'', Antiviral Research, Cilt: 57, Sayı: 1-2, Ocak 2003.

Küçükcan, Talip, ''Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı'',

Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, Kış 2009.

Lesser, O. Ian, ''Coalition Dynamics in the War Against Terrorism'', The International Spectator, Cilt: 32, Sayı: 2, Nisan 2008.

Lizardo, A. Omar, Bergesen, J. Albert, ''Types of Terrorism by World System Location'', Humboldt Journal of Social Relations, Cilt: 27, Sayı: 2, 2003.

Lutz, James, Lutz, Brenda, Global Terrorism, Routledge, Londra 2008.

Martin, Gus, Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues, Sage Publications, Aralık 2013.

Martin, Gus, ''Types of Terrorism'', Editör: Mahmoud Eid, Exchanging Terrorism Oxygen for Media Airwaves: The Age of Terroredia, : IGI Global, United States of American 2014.

Meltzer, I. Martin, Damon K. Inger ve diğerleri, ''Modelling Potential Responses to Smallpox as a Bioterrorist Weapon'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 7, Sayı: 6, Aralık 2001.

Morse, A. Stephen, ''Historical Perspectives of Microbial Bioterrorism'', '' Editör: Burt Anderson, Herman Friedman, Mauro Bendinelli, Microorganisms and Bioterrorism, Springer, Florida 2006.

Nelson, Roxanne, ''Simulation Shows Lack of Readiness for Bioterrorism Attack'', Lancet Infectious Diseases, Cilt: 5, Mart 2005.

Noji, K. Eric, ''Bioterrorism: a New Global Environmental Health Threat'',

Global Change Human Health, Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz 2001.

O'Toole, Tara, ''Smallpox: An Attack Scenario'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 5, Sayı: 4, Ağustos 1999.

Pavlin, A. Julie, ''Epidemiology of Bioterrorism'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 5, Sayı: 4, Ağustos 1999.

Radosavljevic, Vladan, Jakovljevic, Branko, ''Bioterrorism Types of Epidemics, New Epidemiological Paradigm and Levels of Prevention'', Public Health Journal, Cilt: 121, Sayı: 7, Temmuz 2007.

Roffey, Robin, Tegnell, Anders ve diğerleri, ''Biological Weapons and Bioterrorism Preparedness: Importance of Public-Health Awareness and International Cooperation'', Clinical Microbiology and Infection, Cilt: 8, Sayı: 8, Eylül 2002.

Sayarı, Sabri, Bilgin, Dikici Hasret, Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.

Spana, Monica Schoch, Cicero, Anita ve diğerleri, ''Global Catastrophic Biological Risks: Toward a Working Definition'', Health Security, Cilt: 15, Sayı: 4, Temmuz 2017.

Smith, F. Katherine, Goldberg, Michael ve diğerleri, ''Global Rise in Human Infectious Disease Outbreaks'', Journal of the Royal Society Interface, Cilt: 11, Sayı: 101, Aralık 2014.

Smith, E. Michael, Uluslararası Güvenlik, Çeviren: Ramazan Gözen, ''Uluslararası Terörizm'', Felix Kitap, Ankara 2020.

Suwantarat, Nuntra, Apisarnthanarak, Anucha, ''Risks to Healthcare Workers With Emerging Diseases: Lessons From MERS-CoV, Ebola, SARS, and Avian Flu'', Current Opinion in Infectious Diseases, Cilt: 28, Sayı: 4, Ağustos 2015.

Tatem, Andrew, Rogers, David, Hay, Iain Simon, ''Global Transport Networks and Infectious Disease Spread'', Advances in Parasitology, Cilt: 62, Nisan 2006.

Tilly, Charles, ''Terror, Terrorism, Terrorists'', Sociological Theory, Cilt: 22, Sayı: 2, Mart 2004.

Török, J. Thomas, Skeels, R. Michael ve diğerleri, ''A Large Community Outbreak of Salmonellosis Caused by Intentional Contamination of Restaurant Salad Bars'', The Journal of the American Medical Association, Cilt: 278, Sayı: 5.

Tucker, B. Jonathan, ''Historical Trends Related to Bioterrorism: An Empirical Analysis'', Emerging Infectious Diseases, Cilt: 5, Sayı: 4, Ağustos 1999.

Tumpey, M. Terrence, Basler, Christopher ve diğerleri, ''Characterization of The Reconstructed 1918 Spanish Influenza Pandemic Virus'', Scientific Journals, Cilt: 310, Sayı: 5745, Kasım 2005.

Tyshenko, G. Michael, ''Management of Natural and Bioterrorism Induced Pancemics'', Bioethics-Wiley Online Library, Cilt: 21, Sayı: 7, Eylül 2007.

Venkatesh, Srinivas, Memish, Ziad, ''Bioterrorism-A New Challenge for Public Health'', International Journal of Antimicrobial Agents, Cilt: 21, Sayı: 2, Mart 2003.

Yenen, Şadi Osman, Doğanay, Mehmet, ''Biyoterörizm'', Antibiyotik ve Kemoterapi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 2008.

Yeşilbağ, Kadir ''Biyolojik Silahlar: I Tehdidin Boyutu'', Veteriner Hekimleri Mikrobiyoloji Dergisi Elektronik Versiyonu, Cilt: 2, Sayı 2, 2002.

Wheelis, Mark, Casagrande, Rocco, Madden, V. Laurence, ''Biological Attack on Agriculture: Low-Tech, High-Impact Bioterrorism'', BioScience, Cilt: 52, Sayı: 2, Temmuz 2002.

Wilkinson, Paul, Political Terrorism, The Macmillan Press, Londra 1974.

Wilson, M. Terrance, Henfrey, Logan Linda, Weller, Richard, Kellman, Barry, ''A Review of Agroterrorism, Biological Crimes, and Biological Warfare Targeting Animal Agriculture'', Editör: Corrie Brown, Carole Bolin, Emerging Diseases of Animals, ASM Press; Washington, D. C. 2000.

Wright, F. Peter, Webster, G. Robert, ''Orthomyxoviruses'', Editör: Bernard N. Fields, David M Knipe, Peter M Howley, Fields Virology, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia 2001.

World Health Organization, Health Aspects of Chemical and Biological and Weapons, World Health Organization, Cenevre 2002.

World Health Organization, International Health Regulations 2005, Cenevre 2008.

Kamu Diplomasisinin Uluslararası Güvenliğe Etkisi

Özgür Tör[1]

Giriş

İnsanlar ve hatta bütün canlılar için güvenlik birinci öncelikli konudur. Ancak, uluslararası güvenlik denildiği zaman genellikle ulusların veya uluslararasının genel anlamda güvenliğinden ziyade gelişmiş ülkelerin güvenliği hedeflenmektedir. Geçmişte ülkeler işgal edilerek şekillendirilirken günümüzde savaşmadan şekillendirilmek daha fazla tercih edilen yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekillendirme kavramından algılanması gereken kavram sadece devletlerin sınırları değildir. Hedef ülkenin politikalarının şekillendirilmesi, müttefik olarak kazanılması veya tarafsız kalmasını temin etmek gibi amaçlar da şekillendirme kavramının içeriğinden sadece birkaç tanesidir.

Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanlığının "kamu diplomasi (public diplomacy)" tanımı; devlet desteği ve fonlamasıyla organize edilen, yabancı ülkelerde yaşayan insanların fikirlerini değiştirme/etkilemeyi hedefleyen programlar bütünüdür. Günümüzde kullanılan akademik anlamıyla kamu diplomasisi, kendisi de diplomat olan Edmund Gullion'ın 1965 yılında Tufts Universitesi'nde (Fletcher School of Law and Diplomacy) ortaya çıkardığı bir kavramdır[2].

Her ne kadar Edmund Gullion'ın 1965 yılında kavramı akademik anlamda kullandığı ifade etsek de gerçek anlamda çok daha eski dönemlerde ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tarihin eski zamanlarından itibaren devletler karşı devlette kendilerine yakın insanların yönetim kademelerinde bulunmasını hedeflemiştir. İlk yöntemlerden biri de evlilik yoluyla karşı tarafı kendilerine yakınlaştırma tekniğiydi. Teknolojinin ilerlemesi, ulaştırma araçlarının gelişmesiyle coğrafyalar zamanca daha fazla yakınlaşmıştır. Buna haberleşme ve iletişim vasıtalarındaki gelişme de eklenince kamu diplomasisinin daha etkin uygulanabilmesi için gerekli ortam oluşmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Connecticut bölgesinde 1810 yılında "American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)" kurulmuştur. Kuruluşun amacı dini temelli yaklaşımla hem içeride hem de yabancı ülkelerde "ikinci uyanışı" hareketini başlatmaktır. Kuruluşundan sekiz yıl sonra Osmanlı İmparatorluğuna misyonerler göndermiştir. Pliny Fisk ve Levi Parsons isimli şahıslar ilk gönüllüler olarak 1819 yılında İzmir'e ulaşmıştır. Bundan sonra geçen bir yıl boyunca her iki şahsın ilk görevi Osmanlı İmparatorluğunun farklı yerlerini gezmek ve insanlar hakkında bilgi toplamaktır. Coğrafya ve insanları tanıma ve anlamaya, bölgede en fazla ihtiyaç duyulan şeyleri anlamaya gayret edilmiştir. Müteakip aylar hatta yıllar boyunca yerel dilleri öğrenmeye, ülke hakkında bilgi toplamaya ve İncil dağıtılmaya çalışılmıştır[3].

Fisk ve Parsons birkaç yıl içerisinde Türkçe, Yunanca, İtalyanca, Arapça, Fransızca öğrenmiştir. Buna ilave olarak aile ve arkadaşlarına yaşadıklarını, yerel insanlarla yaptıkları söyleşileri, yemekleri, insanların nasıl giyindiklerini, örf ve adetlerini ve yönetim anlayışını yazarak bildirmiştir. Ayrıca benzer konular söz konusu şahıslar tarafından rapor formatında ve bütün detaylarıyla yazılarak ABCFM'ye gönderilmiştir. ABCFM tarafından bahse konu raporlar aylık olarak "The Missionary Herald" yayın organında basılarak yayımlanmıştır. Bu tip misyoner faaliyetleriyle deniz aşırı ülkelerdeki kültürlerin araştırılması hedeflenmiştir.[4]

Kamu diplomasisinin uygulamasına yönelik araçlar seçilmeden önce birinci öncelikle hedef ülkenin bütün yönleriyle tanınması esas alınmaktadır. Bir ülkenin sosyolojik, demografik, kültürel, coğrafi ve bunun gibi çok sayıda özellikleri tam anlamıyla öğrenilmeye çalışılmaktadır. Ülkenin zayıf ve güçlü tarafları, istismara açık yönleri, zaaflarının belirlenmesi esas alınmaktadır. Daha genel bir ifadeyle durumsal farkındalık temel konulardan biridir.

---

[1] *Doktor.*

[2] *Charles Wolf, Jr.Brian Rosen, Public Diplomacy How to Think About and Improve It, Published 2004 by the RAND Corporation, s.3.*

[3] *Caitlin E. Schindler The Origins of Public Diplomacy in US Statecraft: Uncovering a Forgotten Tradition, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy ISBN 978-3-319-57278-9 ISBN 978- 3-319-57279-6 (eBook), s.vıı,vııı.*

[4] *Caitlin E. Schindler The Origins of Public Diplomacy in US Statecraft: Uncovering a Forgotten Tradition, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy ISBN 978-3-319-57278-9 ISBN 978- 3-319-57279-6 (eBook), s.vıı,vııı.*

Bu temel adımın atılmasında çok farklı disiplinler kullanılmaktadır. İngiltere'den 1900'lü yılların başlarında Osmanlı İmparatorluğuna arkeolog, maden mühendisi alanında gönderilen çok sayıda uzman üniversite yıllarından itibaren istihbarat eğitimi de almış kişilerden teşkil edilmiştir. Bu kişiler kendi uzmanlık alanlarında çalışır görünmekle birlikte gelecekte başlatmayı planladıkları isyan hareketleri için gerekli irtibatları kurmuştur. Ayrıca bu kişiler bölgenin sosyolojik, kültürel, yeraltı, yerüstü zenginliklerini tespit etmiştir.

Nye gücü "karşıdakinin hareketlerini etkileme kabiliyeti olarak" tanımlar. Karşı tarafta davranış değişikliği yapabilmenin üç farkı yöntemi vardır. Bunlardan birincisi tehdit etmek veya zorlamaktır. İkinci yöntem ekonomik, parasal bağlantılar ve ödemeler yaparak davranış değişikliği oluşturmaktır. Üçüncü yöntem çekim ve etki gücünü arttırarak ortaklığı güçlendirmektir. Bu üç yöntemin yani sert ve yumuşak gücün birleştirilerek kullanılmasına "akıllı güç" ismi verilmiştir[5].

Kamu Diplomasinin kaçınılmaz şekilde güçle bağlantısı vardır. Yumuşak güç kavramının tanınmasında önemli bir yeri olmuştur. 1990 yıllarda yumuşak güç kavramını geniş anlamıyla tanımlamıştır. Joseph Nye'a göre "Amerika Birleşik Devletleri bu konuya yatırım yapmalıdır. Dünyanın en zengin ülkesi olarak kendi ülkesinde eğitime daha fazla yatırım yaparak uluslararası platformlarda yaptığı yardım ve bilgi (enformasyon) üstünlüğü mücadelesi daha fazla etkili olacaktır. Bu yeni yöntem silah sistemlerine yapılmakta olan yatırımlardan daha ucuza mal olacaktır. Yumuşak güç temelde kültür, değerler ve ideolojiyle bağlantılıdır.[6]

Tek başına yumuşak güç uygulamaları veya sert güç uygulamalarının istenen sonuçları vermediği günümüz dünyasında bu iki gücün beraberce kullanılması sinerjik etki yaratmakta ve istenen sonucun alınmasına olumlu katkı sağlamaktadır. Yumuşak güç uygulamasını etkin ve aktif olarak kullanan ülkenin aynı zamanda dünyada en fazla sayıda askeri uçak, askeri gemi ve dünyanın en fazla silahlanma harcamasını yapan Amerika Birleşik Devletlerinin olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Farklı bir ifadeyle yumuşak güç, kamu diplomasisi gibi uygulamalar sert gücün tamamlayıcılarıdır. Yeterli sert gücünüzün olmaması durumunda sadece kamu diplomasisi uygulamalarıyla istenen şekillendirme hedeflerine ulaşılamaz.

Teröristlerin yaptığı faaliyetlerde şiddet eylemleri, güç kullanma %10 yer tutarken iletişim, propaganda faaliyetleri %90 yer tutmaktadır. Yakın zamanda Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan ve Irak'ta uyguladığı %90 güç kullanma, %10 stratejik iletişimdir[7]. Son yıllarda bunun bir eksiklik olarak algılanması ve kamu diplomasisi ve stratejik iletişime ağırlık verilmesinin arkasında yatan gerçeklik ihtiyaçtan kaynaklanmasındandır.

Bir devletin kamu diplomasisi faaliyetlerini başlatabilmesi için birinci öncelikle hedef ülkedeki kültürel ve sosyolojik yapıyı tam anlamıyla bilmesi veya bilen uzmanlara sahip olması gereklidir. Bir devletin sınırları içinde yaşayanlar kendi milletinin mensubu olan insanlara daha fazla güvenme ve inanma eğilimindedir. Bu nedenle hedef ülkede kendisine müzahir insanların oluşturulması kamu diplomasinin yönetilmesinde ve yürütülmesinde olmazsa olmaz diğer bir faktördür.

Amerika Birleşik Devletleri 1800 yıllarda Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde yüzlerce misyoner okulu kurmuştur. Bazıları halen eğitime devam etmektedir. Yalnız 1820-1860 yılları arasında otuz üç okul açılmıştır. Avrupa misyoner okullarından farklı olarak Amerikan kültürüne ağırlık verilmekle beraber yerel dillerin kullanılması ve canlı tutulması hedeflenmiştir. Bu okullar ülkenin farklı bölgelerinde kurulmuştur. Bu okullardan iki okul günümüzde de eğitime devam etmektedir. Robert Kolej ve Beyrut Amerikan Üniversitesi (eski ismi Suriye Protestan Koleji)[8].

İkinci Dünya Savaşından sonra yerel okullar kısmen kamu diplomasisine katkı sağlamakla beraber yeni bir yöntem ortaya çıkmıştır. Öğrencileri alarak kendi ülkelerinde okutmak daha fazla tercih edilmiştir. Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri kendi ilgi sahalarında bulunan devletlerdeki seçilmiş gençleri kendi ülkesine ait farklı eğitim kurumlarında eğitime almıştır. Bu değişikliğin çok sayıda nedeni olmakla birlikte bunlardan bir tanesi bu ülkelerde kurulan büyük

[5]*Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2009, s,3.*

[6]*Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2009, s,3.*

[7]*Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2009, s,14.*

[8]*Caitlin E. Schindler The Origins of Public Diplomacy in US Statecraft: Uncovering a Forgotten Tradition, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy ISBN 978-3-319-57278-9 ISBN 978- 3-319-57279-6 (eBook), s.IX,X.*

sanayi kuruluşlarının gezdirilerek gösterilmesi ve eğitime gelen insanların bu ülkenin imkân ve kabiliyetlerini öğrenmesi, etkilenmesi hedeflenmiştir. Günümüzde bu yarışa Çin Halk Cumhuriyeti de katılmıştır.

Öğrenci programı çerçevesinde yabancı bir ülkenin eğitim kurumlarına gönderilen on dokuz yaşında bir öğrenciyi düşünürseniz, öğrenim gören bu öğrenci bu eğitimden yaklaşık 30 yıl sonra kamu diplomasinin ürünü olarak istenilen sonucu verebilmektedir. Bu öğrencinin eğitim gördüğü yabancı ülkeyle kısmen irtibatı kaybetmeden, 30 yıl sonra kendi ülkesinde başbakan, bakan, genelkurmay başkanı gibi görevlere gelmesi halinde alacağı kararlarda geçmişte aldığı eğitimden de etkileneceği önemli bir gerçektir.[9] Uygun makamlara gelen şahıslar gerek eğitim aldıkları ülkelerin bölgesel politikalarına sıcak bakmaktadırlar. Ülkelerin sanayi, silah, teknolojik ihtiyaçlarının giderilmesinde gençlik dönemlerinde eğitim aldıkları ülkelerin ürünlerini tercih etme eğilimi göstermektedir.

Bu konuda verilebilecek örneklerden biri de Margaret Thatcher'dır. Margaret Thatcher Amerika Birleşik Devletlerine ilk ziyaretini 1967 yılında "US State Department's International Visitor Program" etkinliğinin davetlisi olarak gerçekleştirmiştir. Özel olarak seçilen bu insanların gelecekte ekonomi, kültür, politika ve diğer alanlarda başarıya ulaşmaları oldukça ilginçtir. Fulbright Programıyla bağlantısı olan 59 insanın Nobel Barış ödülü alması da bu tip programların ne kadar etkili olduğunun bir başka göstergesidir.[10]

Televizyon yayınları da kamu diplomasisinin uygulanmasında önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle son 20 yılda yayın ağlarını büyüten ve farklı hedef kitleleri etkilemeye çalışan yayın organları ortaya çıkmıştır. Bunlarda başlıcaları; Katar'ın Al Jazeera, Rusya'nın Russia Today (RT) and Sputnik, Japonya'nın NHK, İsrail'in Kol Yisrael, Hindistan'ın New Delhi Television (NDTV), Singapur'un Channel News Asia, ve Çin'in Global Television Network (CGTN) kanallarıdır[11].

Kamu diplomasisinde temel amaç etkilemek ve davranış değişikliği yapmak olduğundan kitle iletişim araçları toplumun yönlendirilmesinde etkin olarak kullanılır. Sinema filmi, dizi filim, spor, eğlence araçları gibi etkinlikler de kültürel yönlendirme veya bazı mesajların iletilmesinde önemli rol oynamaktadır. Burada en önemli konulardan biri de bir mesajın iletilmesinde abartıya gidilmeden çok sayıda doğru, düzgün olayın arasına iletilmek istenen mesaj sıkıştırılarak bir nevi propaganda faaliyeti icra edilir. Bu yapılırken iletişim mekanizmasının güvenilirliğine veya inandırıcılığına zarar verilmeden yapılmaya çalışılır.

2017 yılına gelindiğinde her bir dakikada ortalama 527,760 fotoğraf "Snapchat" programı vasıtasıyla gönderilmekte, 4,146,600 video "YouTube" programında seyredilmekte, 456,000 "tweet" atılmakta 154,200 "Skype" görüşmesi yapılmakta, 3,607,080 arama "Google" programı kullanılarak yapılmakta, 600 yeni sayfa "Wikipedia" üzerinden yayınlanmakta ve 360 yeni "Facebook" sayfası açılmaktadır.[12] Günümüzde bu rakamların artmış olması ve gelecekte de artacak olması kaçınılmazdır.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama 04 Haziran 2009 tarihinde Orta Doğu'da "Yeni Başlangıçları (New Beginnings)" adresini Kahire olarak işaret etti. Bu yeni başlangıçla verilmek istenilen mesaj, Amerika Birleşik Devletleri ile Müslüman Dünyası arasındaki düşmanlıkların sona erdirilmesiydi. Kahire'de yapılan konuşmada Başkan Obama Müslüman Dünyasıyla Amerika Birleşik Devletleri arasındaki sorunların, kırılganlıkların nedeninin kendisinden önceki Başkan olan George W. Bush'un uyguladığı yanlış politikalardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu ifadeden kısa bir süre sonra "Dışişleri Bakanlığı'nın Sosyal Medya Ekibi (The State Department's Digital Outreach Team (DOT))" Müslüman internet kullanıcılarına yönelik mesajlar üretmeye başlamıştır. Yayınlanan mesajlarda Başkan Obama'nın yeni ve eşsiz bir diyalog başlattığı belirtilmiştir. Yeni manifesto oldukça yeni bir alan olan dijital teknolojinin kamu diplomasisinde etkin kullanımını hedeflemektedir.[13] Başlangıçta uygulanması düşünülen kamu diplomasisine katkı sağlaması hedeflenen bu teknolojik alan zaman içerisinde başlı başına ayrı

---

[9]Nicholas J. Cull, Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2020, s,38,39

[10]Nicholas J. Cull, Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2020, s,39

[11]Nicholas J. Cull, Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2020, s,51

[12]Ilan Manor, The Digitalization of Public Diplomacy, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy, ISBN 978-3-030-04404-6 ISBN 978-3-030-04405-3 (eBook), 2019, s.49.

[13]Ilan Manor, The Digitalization of Public Diplomacy, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy, ISBN 978-3-030-04404-6 ISBN 978-3-030-04405-3 (eBook), 2019, s.73.

bir alan olma yolunda önemli mesafe kat etmiştir. Gelecek dönemde sosyal medya, medya gibi teknolojik iletişim vasıtalarının öneminin daha da fazla artma ihtimali oldukça yüksektir.

Kamu diplomasisinin bütün uygulamalarının amaç değil araç olduğu unutulmamalıdır. Asıl amaç hedef ülkenin şekillendirilmesidir. Bu doğrultuda teknolojik, sosyolojik değişimler neticesinde farklı yöntemlerin de uygulanabileceği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Cull, Nicholas J., Nancy Snow, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2020.

Manor, Ilan, The Digitalization of Public Diplomacy, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy, ISBN 978-3-030-04404-6 ISBN 978-3-030-04405-3 (eBook), 2019.

Schindler, Caitlin E., The Origins of Public Diplomacy in US Statecraft: Uncovering a Forgotten Tradition, Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy ISBN 978-3-319-57278-9 ISBN 978-3-319-57279-6 (eBook), 2018.

Snow, Nancy, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Abingdon, 2009.

Wolf, Charles, Jr.Brian Rosen, Public Diplomacy How to Think About and Improve It, Published the RAND Corporation, 2004.

Siber Güvenlik Perspektifinde Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri

Sibel Turan[1] Atalay Öcal[2]

Giriş

Bilişim çağıyla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve bu teknoloji ile sunulan hizmetlerin her alana entegre olması günümüz insanlığının teknolojiye olan bağımlılığını arttırmıştır. Bütün bu teknolojik gelişmelerle beraber kritik altyapı faaliyetleri de bu teknolojik entegrasyondan nasibini almıştır. Bilişim çağıyla beraber insanlık birçok kolaylık kazanmıştır, fakat bunca kolaylığın yanında kötü niyetli kişi veya kişiler, devlet ya da örgütlerin sanal ortamda yaptıkları kötü niyetli faaliyetleri masum kişi ya da kişilere, devlet veya kurumlara maddi ve manevi açıdan büyük zararlar vermiştir.

Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi sisteminde fizyolojik ihtiyaçların ardından en temel ikinci ihtiyaç olarak güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Güvende olma ihtiyacı giderilmeden bir sonra ki basamak ihtiyacının giderilmesi mümkün görünememektedir. Barınma ve beslenme ihtiyacı karşılanabilen bir kişinin güvenlik gereksinimi karşılanmadan bir sonraki basamak olan sevgi, aitlik, saygı gibi sosyal ihtiyaçları ortaya çıkmayacaktır. Maslow'un da teorisinde yer verdiği gibi her anlamda güvende olabilmek kişilerin temel bir gereksinimidir.[3] Bu gibi nedenlerden dolayı siber alanda güvende olmak kişiliğin getirmiş olduğu bir gereksinimdir. Siber dünyanın gelişmesiyle birlikte bu siber ortam saldırı ve tehditlere açık hale gelmiş, çeşitli örgütlerin eylem ve propaganda kanalı olmuştur. Çıkan bu kötü tablo neticesinde siber güvenlik ve savunma faaliyetleri uluslararası alanda önem kazanmıştır. Klasik güvenlik anlayışını terk etmek zorunda kalan kişi, devlet ve örgütler gelişen bu siber dünyanın güvenlik algısına uyum sağlamak durumunda kalmışlardır. Özellikle kritik altyapı faaliyetlerinin bu teknolojik entegrasyona dâhil olmasıyla siber saldırıların etkileri tahmin edilemez boyutlara çıkmıştır. Bu saldırılara karşı siber güvenlik ve savunma konusundaki faaliyetleri hızlandırılmış ayrıca bu saldırıyı yaratan kötü kişilerin, devletlerin, örgütlerin cezasız kalmaması için yeni bir hukuk oluşturmak zorunda kalınmıştır. Siber güvenlik kavramı teknolojinin hızlı gelişmesiyle birlikte kişi, kurum, örgütler ve devletlerin en önemli gündem maddesi olmuştur. 2000'li yıllarla bu teknolojik entegrasyonun bireyler düzeyine kadar inmesiyle bu kavramın önemi tartışılmaz hale gelmiş ve gelecekte önemi kat ve kat artacaktır. Bu çalışmada Türkiye'nin siber güvenlik alanında yapmış olduğu eylemleri yayınlanan ulusal siber güvenlik strateji belgeleri çerçevesinde incelenecek olup, mevcut siber savunma kapasitesinin gerçekleşen siber olaylar ışığında nereye getirildiği ve Türkiye'nin geleceğe yönelik planlarının yapılan eylemler ve söylemler ile nereye varmayı amaçladığı ortaya koyulacaktır.

1. Türkiye'nin Siber Güvenlik ve Siber Savunma Yapısını Oluşturulmasına İlişkin Çalışmaları

Türkiye Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgeleri'ne giden yolda tarihsel bir sırayla bakıldığında, siber uzay ile ilgili olarak ilk yönelim siber suçların Türk Ceza Kanunu'nda 6 Haziran 1991 yılında 3756 sayılı Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun ile gerçekleşmiştir.[4] "Bilişim alanında suçlar" başlığı içerisinde yer alan bir bilgisayardan programların, verilerin veya diğer unsurların yasal olmayan yöntemlerle elde edilmesi veya bu verilerin kötü amaçlar için kullanılması, çoğaltılması veya aktarılması yasayla ceza unsuru olarak tanımlanmıştır. Devam eden yıllarda Eylül 2004'de yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK ile tanımın kapsamı genişletilerek siber suç kavramı ceza kanununda yerini almıştır. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında 2006 yılında yapılan değişiklik ile siber suça terör statüsünde yer verilmiştir. 243 ve 244. Maddelerde "bilişim sistemine girme, sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme maddelerine ek olarak bilgisayar sistemlerini kullanarak işlenebilecek suçların listesini içermektedir. "Terörle Mücadele Kanunun ikinci maddesine göre, Terör örgütüne mensup olamasa dahi örgüt adına suç işleyenlerde terör suçlusu" sayılmaktadır. Tüm bu yasal mevzuatın dışında Devlet Planlama Teşkilatı

[1]*Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

[2]*Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, E-posta adresi: atalayocal22@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4145-7878*

[3]*Sedat KULA, Bekir ÇAKAR "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt no:6, Sayı:12, yayın yılı: 2015 ss:194*

[4]*Salih Bıçakcı, Doruk Ergun, Mitat Çelikpala, "Türkiye'de Siber Güvenlik", EDAM Siber Politika Kağıtları Serisi, Yıl:2015, Sayı: 1, https://edam.org.tr/wp- content/uploads/2015/12/EDAM_TR_Siber_Guv_1.pdf.,ss.30-31*

tarafından kamu hizmetlerinin internet yoluyla düzenlenmesiyle alakalı olarak "e-Türkiye İnisiyatifi Eylem Planı 2002", "e-Dönüşüm Türkiye Projesi ve Kısa Dönem Eylem Planı (2003-2004)" ve "e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Planı" kamuoyu ile paylaşılmıştır.[5] Dünyada siber saldırıların ve tehditlerin artmasıyla birlikte Türkiye'de bu konuda önlemler almaya başlamıştır. 2007 yılında Estonya'da hayatı olumsuz etkileyen siber saldırılar sonrası devletler, siber güvenlik ile ilgili olarak tedbirler almaya başlamıştır.[6] Bu olayın akabinde Türkiye`de siber güvenlik ile ilgili ilk belgesi "Ulusal Sanal Ortam Güvenlik Politikası "2009 yılında yayınlanmıştır. Bu belgede bahsi geçen yerler ise tehditler, siber uzayda güvenlik ve siber güvenlik açıklıkları olurken belgede mücadelenin nasıl yürütüleceği ile ilgili bir strateji planı bulunmamaktadır.[7] Siber saldırılar milli güvenliği tehdit eden boyuta geldiğinde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 27 Ekim 2010'daki toplantısında, siber saldırı ve tehditlere karşı ulusal düzeyde yapılan çalışmalar gündeme alarak değerlendirilmiştir. Toplantı sonrası yayımlanan bildiride siber saldırı ve tehditler Milli Güvenlik Siyaset Belgesi içine alınmıştır. Böylece siber güvenliğin sağlanması için bir kamu iradesi ortaya koyulmuştur.[8] 2012 yılında "Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Karar" ile birlikte "Siber Güvenlik Kurulu" kurulmuş ve bu kurul T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı[9]'na sorumlu hale getirilmiştir. Siber Güvenlik Kurulunun kuruluş yapısı olarak T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı, Dışişleri, İçişleri ve Milli Savunma Bakanlığı müsteşarları, Genelkurmay Muhabere, Elektronik ve Bilgi Sistemleri başkanı, TÜBİTAK Başkanı, TİB Başkanı, BTK Başkanı ile T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanınca belirlenen bakanlık ve kamu kurumlarının üst düzey yöneticilerinden oluşmasına karar verilmiştir.[10] Türkiye'deki siber güvenlik ile ilgili organizasyonun yürütülmesi görevi T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlığındayken, ilgili kararların alınıp onaylanması ise Siber Güvenlik Kurulunun görev alanına girmektedir. Türkiye'nin acil alınması gereken önlemleri ve gelecek vizyonunu yansıtan, "Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2013-2014)" 20 Haziran 2013'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[11]

1.1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2013-2014)

2013-2014 Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi'nde siber uzaydan gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı kurum ve kuruluşlara yönelik çeşitli görevlendirmeler yapılmıştır. Belge bu konudaki ilk en kapsamlı strateji belgesi olmasının yanında Türkiye'nin siber güvenlik ağının temelini de oluşturmuştur. Belge bir kamu otoritesi koymanın yanında

Tablo 1. Ulusal Siber Güvenlik Eylem Planı (2013-2014)	
i)	Yasal altyapının düzenlenmesi,
ii)	Adli soruşturma unsurlarına yardımcı olacak faaliyetlerin oluşturulması,
iii)	Ulusal siber olaylara müdahale merkezinin kurulması ve faaliyete geçirilmesi,
iv)	Ulusal siber güvenlik altyapı unsurlarının eksikliklerinin belirlenmesi,
v)	Siber güvenlik alanında yetişmiş insan kaynağının oluşturulması,
vi)	Yerli ve milli yazılım, donanım unsurlarının oluşturulması,
vii)	Ulusal güvenlik unsurlarının kapsam ve etkinlik alanının artırılması,
Kaynak: Strateji belgesinde ki veriler aracılığıyla yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur.	

[5] *a.g.e.ss.30-31*

[6] *HaberTürk," İlk siber savaş", Haber Tarihi:18.05.2007 https://www.haberturk.com/dunya/haber/23642- ilk-siber-savas (Erişim Tarihi: 06.02.2021.)*

[7] *Gökhan Kırdı, "Türkiye`de ve Dünya`da Siber Güvenlik Alanında Çalışmalar",2015 http://sahipkiran.org/2015/01/14siber-guvenlik/ (Erişim Tarihi: 17.01.2021).*

[8] *MGK Genel Sektereterliği, 27 Ekim 2010 Tarihli Toplantı, 2010, http://www.mgk.gov.tr/index.php/27- ekim-2010-tarihli-toplanti, (Erişim Tarihi: 12.01.2021).*

[9] *T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının ismi 2/07/2018 tarihinde 703 Sayılı KHK ile birlikte T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Bu çalışmaya konu olan hususların isim değişikliği öncesine ait olması sebebiyle bakanlığın eski ismi kullanılmıştır.*

[10] *T.C. Resmi Gazete, Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Karar (2012), Karar Numarası:28447, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130620-1.htm 20 Ekim 2012, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).*

[11] *T.C. Resmi Gazete, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2013-2014), 20 Haziran 2013, Karar Numarası: 28683, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130620-1.htm, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).*

ağırlıklı olarak devletin kurum ve kuruluşlarını kapsayıcı bir belge niteliği taşımaktadır. Oluşturulan bu strateji belgesi yedi ana başlık altında toplanmıştır:[12]

Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi'nde gelişen teknolojilere uyum sağlamak ve güncel ihtiyaçların giderilmesi için strateji belgesinin belirli periyotlarla yenilenmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Belgede ulusal siber güvenlik organizasyonun oluşturulmasında gerekli kurum ve kuruşlara çeşitli görev ve sorumluluklar paylaştırılmıştır. Ayrıca bu organizasyonu destekleyici yasal zeminin oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna siber güvenlikle ilgili çeşitli görevlendirmeler yapılmış olup, bu görevlendirmeleri Telekomünikasyon İletişimBaşkanlığı vasıtasıyla yapmasına karar verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi de Siber Güvenlik Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır.[13] Bu kanun tasarısı taslağı ile devletin siber güvenlik unsurlarının yeniden organize edilmesi, değişen ve dönüşen teknolojiye uyum sağlayacak politikaların oluşturulması, tüm bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak strateji planlarının oluşturulması ve kritik altyapı sistemlerini yöneten özel kuruluşların siber saldırı ve tehditlere karşı etkin bir şekilde korunması amaçlanmaktadır.[14] Taslağın Mecliste kabulüyle birlikte siber güvenlik çalışmalarında ki verimlilik artacaktır. Siber saldırı mağdurlarının yasal haklarının korunabilmesi için saldırının kaynağının ve saldırının etkilerinin ortaya koyulması gerekmektedir. Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi'nde siber uzayın yapısına uyacak şekilde güvenilir ağ trafik kayıt sistemlerinin oluşturulması gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca siber suçlarla mücadelede iş birliğini amaçlayan taraflararası bağlayıcılığı olan "Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi"'ne imzacı olmuştur.[15] Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi bir diğer adıyla da "Budapeşte sözleşmesi" sanal ortamda işlenen suçların ortak tanımlamasını yaparak uluslararası iş birliğinin oluşturulmasını esas almaktadır. Sözleşme ile Türkiye, bu konudaki yasa ve mevzuatları sözleşme hükümlerine göre yeniden yapılandıracak ve uluslararası işbirliğini kolaylaştıracaktır.[16] Türkiye'nin siber savunma gücünü oluşturan Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM, TR-CERT) " Siber Olaylara Müdahale Ekiplerinin (SOME) Kuruluşu, Görev ve Esasları Hakkındaki Tebliğ" ile Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı sorumluluğunda siber uzaydan gelebilecek tehdit ve saldırıların belirlenmesi ve etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla kurulmuştur.[17] USOM'un görev faaliyet alanları arasında siber saldırı ve tehditlerin tespiti, bu unsurların yok edilmesi, duyuru faaliyetlerinin yanında kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarına siber güvenlik alanında destek sağlamaktadır.18 2007 yılında Estonya'nın yaşadığı siber saldırılar sonucunda NATO'nun yardımını istemesi ve siber güvenlik alanında NATO'nun bu yeni mücadele alanına hazırlıksız yakalanmasının ardından bu konuda yapılan çalışmalar neticesinde Estonya'nın başkenti Tallinn'de NATO'nun Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, CDD COE) kurulmuştur. Bir NATO müttefiki olarak Türkiye'de eşgüdümlü bir şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde Siber Savunma Harekât Merkezi oluşturulmuştur. Savunma Sanayi Başkanlığı aracılığıyla, TSK'nın siber savunma ihtiyaçları kapsamında kurulan TSK Siber Savunma Harekât Merkezi ile siber uzay içerisindeki saldırılara etkin bir cevap verilebilmesi bakımından olumlu olacaktır. Siber uzay içerisindeki çalışmalarının sonunda TSK, geleneksel savaş ile siber savaşın aynı anda yürütüldüğü yeni bir savaş konsepti olan karma savaşlarda etkin bir şekilde mücadele edebilecek bir silahlı kuvvet olmayı amaçlamaktadır.[19] Özel sektörün siber güvenlik ihtiyaçlarına çözüm olarak Hava Elektronik Sanayi (HAVELSAN) tarafından kurulan siber güvenlik merkezi 24 Mart 2016 tarihinde Siber Savunma Teknoloji Merkezi (SİSATEM) adıyla faaliyete geçmiştir.[20]

Siber uzay içerisinde yazılım ve donanım unsurları ne kadar önemli olsa da güçlü bir siber güvenlik altyapısının oluşturulmasında yetişmiş insan unsuru da oldukça önemlidir. Siber saldırı ve tehditlere yönelik bilinçli, farkında olan

---

[12]T.C. Resmi Gazete, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2013-2014), 20 Haziran 2013, Karar Numarası: 28683, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130620-1.htm, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

[13]T.C. Resmi Gazete, KHK`lar ile ilgili değişikli yapılmasına dair kanun, (2014), Karar Numarası: 28918, 19 Şubat 2014 6518, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219-1.htm, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

[14]T.C. Adalet Bakanlığı "Siber Güvenlik Kanunu Tasarısı Taslağı", http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasarıasamalari/Gorus/Gorus.htm (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

[15]T.C. Resmî Gazete, Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, (2014), Karar Numarası: 6533,2 Mayıs 2014, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140502.htm., (Erişim Tarihi: 16.04.2020).

[16]Siber Suç Sözleşmesine TBMM`den Onay (2014) http://www.bilisimdergisi.prg/pdfindir/s166/pdf/36- 37.f, ss.14-18(Erişim Tarihi:26.04.2020).

[17]T.C. Resmî Gazete, Siber Olaylara Müdahale Ekiplerinin Kuruluş, Görev ve Çalışmalarına Dair Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (2013), Karar Numarası: 28818, 11 Kasım 2013, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131111.htm, (Erişim Tarihi: 24.04.2020).

[18]Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi, USOM, USOM Hakkında, https://www.usomgov.tr/hakkimizda.html (Erişim Tarihi: 22.04.2020)

[19]Savunma Sanayi Müsteşarlığı, SSM (2015), Kurumsal, http://www.ssm.gov.tr/ANASAYFA/KURUMSAL/Sayfalar/defaul.aspx (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

[20]Havelsan, SİSATEM Açıldı, 2016, http://www.havelsan.com.tr/a/Main/haber/3378/Sisatem-acildi, (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

insan kaynağının yanı sıra siber güvenlik alanında yetişmiş uzman personele de ihtiyaç vardır. Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesinde siber güvenlik alanında yetişmiş insan kaynağının oluşturulabilmesi için bir dizi eylem planı ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda siber güvenlik konusunda farkındalığın sağlanıp eğitim faaliyetlerinin artırılması, siber güvenlik alanında uzman ve akademisyen yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.[21] Türkiye'de etkin bir siber güvenlik ağının kurulabilmesi için kurum ve kuruluşlara siber güvenlik alanında destek sağlayabilecek uzman açığının yaklaşık olarak 15 bin olduğu belirtilmektedir.[22] Türkiye'nin bu siber güvenlik uzman açığını kapatabilmek ve daha etkin bir siber güvenlik ağı oluşturabilmek için Bilgi Güvenliği Akademisi öncülüğünde çeşitli siber güvenlik alanlarında uzman yetiştirilmesi ve mevcut uzmanlarında günümüz teknolojilerinde kendilerinin test edebilmeleri için çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.[23] Ayrıca siber güvenlik faaliyetlerine Ar-Ge hizmeti vermek ve kurum, kuruluşlara yönelik siber güvenlik çözümleri sunmak amacıyla Siber Güvenlik Enstitüsü de T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı öncülüğün kurulmuştur.[24]

1.2. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2016-2019)

Değişen ve dönüşen siber uzay ortamına her geçen gün bireylerin daha da bağımlı bir biçimde sisteme dâhil olmasıyla yeni siber güvenlik tehdit ve riskleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanın şartlarına uygun olacak şekilde Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi'nin revize edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Siber Güvenlik Kurulu tarafından siber uzayın diğer paydaşlarıyla da beraber 2015 yılı içerisinde yedi farklı risklerin değerlendirilmesine yönelik toplantı yapılmıştır. Geçmiş dönem strateji belgesinin eksikliklerine yönelik çeşitli kurum ve kuruşlardan görüş alınmıştır. Ayrıca dünyadaki farklı ulusal siber güvenlik strateji belgeleri değerlendirilmiştir. Tüm bu çalışmaların sonucu olarak ise Ulusal Siber güvenlik Strateji Belgesi (2016-2019) ortaya koyulmuştur.[25] Bu strateji belgesi devlet eksenli bir güvenlik anlayışının yerine siber uzayın tüm paydaşlarını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Siber güvenliğin milli güvenliğin sağlanmasında önemli bir unsur olduğu vurgulanmış ve siber güvenliğin sağlanması için gereken tüm önlemlerin en hızlı şekilde alınması gerektiği bildirilmiştir.[26]

2016-2019 dönemi arasında riskleri en aza indirmeye yönelik izlenecek politikalar şu şekilde belirtilmiştir:[27]

Tablo 2. (2016-2019) Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesinin Eylem Planı	
i)	Kritik altyapı sistemlerinin gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve belirli aralıklarla güvenlik testlerinin yapılması,
ii)	Uluslararası kriterlere uygun siber güvenlik mevzuatının yapılaması,
iii)	Kurum ve kuruluşların siber güvenlik kabiliyetlerinin artırılması,
iv)	Her kurumun kendi güvenliğini sağlayabilecek yetkinliğe ve kapasiteye erişmesi,
v)	Siber güvenlik konusunda farkındalığın ve bilincin artırılması,
vi)	Siber güvenlik alanında insan kaynağının yaratılması ve öğrencilere, araştırmacılara bu konularda teşvikler verilmesi,
vii)	Kamu kurumlarının siber güvenlik uzmanı istihdam etmesi,
viii)	Siber güvenlik alanında bir kamu otoritesinin oluşturulması,
ix)	Tüm ortaklar ile beraber ulusal siber güvenlik ağı oluşturulması,
x)	Siber güvenlik AR-GE faaliyetlerinin artırılması,
xi)	Tehdit unsurunun harekete geçmeden bitirilebilmesi için yeni aktif bir siber savunma yeteneğinin oluşturulması,
xii)	Siber uzaydaki anonimliği ortadan kaldırmak için kayıt sisteminin yaygınlaştırılması,
Kaynak: Strateji belgesindeki veriler aracılığıyla yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur.	

[21] *T.C. Resmî Gazete, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2013-2014), 20 Haziran 2013, Karar Numarası:4890, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130620-1.htm, (Erişim Tarihi:22.04.2020).*

[22] *Arife Yıldız Ünal, Türkiye`nin İlk Siber Güvenlik Merkezî Açılıyor, Bugün Gazetesi, Haber Tarihi:10 Şubat 2016, http://www.bugun.com.tr/son-dakika/turkiyenin-ilk-siber-guvenlik-merkezi-2051486.html (Erişim Tarihi: 19.04.2020).*

[23] *Bilgi Güvenliği Akademisi, Eğitimler, http://www.bga.com.tr/egitimler.html (Erişim Tarihi: 22.04.2020).*

[24] *TÜBİTAK BİLGEM (2021) "Tarihçemiz" https://sge.bilgem.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce (Erişim Tarihi:03.20.2021)*

[25] *T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2016), http://www.udhb.gov.tr/doc/siberg/2016-2019guvenlik.pdf s.8.(Erişim Tarihi: 22.04.2020).*

[26] *2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2016), a.g.e. s9.*

[27] *2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2016), a.g.e. ss.13-14.*

1.3b Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi (2020-2023)

COVID-19 salgınıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de yeni çalışma modellerine geçiş sağlanmış ve insanların evlerinde oldukları bu süreçte siber uzay insanların ayrılmaz bir parçası olmuştur. Yaşanan bu bağımlılıkta beraberinde yeni siber güvenlik tehdit ve risklerini de getirmiştir. (2016-2019) Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi hem vaat edilen süresini tamamlamış hem de günün şartlarına uyum sağlayamamıştır. Bu nedenle yeni bir ulusal siber güvenlik strateji belgesinin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Güncel siber güvenlik normlarını kapsayan Türkiye'nin 2023 vizyon ve hedeflerine uygun olacak şekilde yeni bir siber güvenlik strateji belgesi yayınlanmıştır. COVID-19 salgınıyla beraber alışkanlıklarımızın giderek daha fazla dijitalleştiği vurgusu yapılmıştır. Koronavirüs döneminde başta sağlık sektörü olmak üzere kritik altyapılara yönelik siber tehditlerin arttığı belirtilmiştir.[28] Pandemi ortamının yaratmış olduğu yeni dijital hayat ile birlikte siber uzayda bireylerinde siber güvenliğine yönelik çalışmaların olması gerektiği ortaya koyulmuştur. Tüm bu yeni risk ortamının yanında siber güvenliğin sağlanabilmesi noktasında risklerin düşük seviyede, yönetilebilir ve kabul edilebilir bir çerçevede oluşturulması amaçlanmaktadır. Strateji planı çerçevesinde devletin dijitalleşmesi hususunda 1'nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Birlikte 10 Temmuz 2018 tarihinde Dijital Dönüşüm Ofisi (DDO) cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulmuştur.[29] Dijital Dönüşüm Ofisinin görev ve sorumlulukları bilgi güvenliği ve siber güvenliği artırıcı projelerin geliştirilmesidir. Ayrıca BTK'ya da siber tehdit ve saldırıların önlenmesi veya etkilerinin azaltılması, siber caydırıcılığın etkin tutulması görevlerinin yanında yükümlülüklerini yerine getirmeyen kurum ve kuruşlara karşı yaptırım yapabilme yetkisi verilmiştir.[30] Siber uzaydan gelebilecek tehdit ve saldırıların belirlenmesi ve etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla 10 Şubat 2020 tarihinde Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açılmıştır.[31]

(2020-2023) Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesinin, Türkiye'nin 2023 vizyonu çerçevesindeki stratejik amaçları hususunda kritik altyapıların korunmasın ve var olan korumanın kabiliyetlerinin artırılması, ülke çapında etkin bir siber güvenlik ağının oluşturulması, yerli ve milli teknolojilerin artırılması ve var olanların geliştirilmesi, siber güvenliğin milli güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi ve uluslararası iş birliğinin arttırılması yönünde hedefleri vardır.[32] Eski strateji belgelerine kıyasla (2020-2023) Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi'nde sanal ortamda işlenen çocuk istismarı suçu ve çocukların siber uzayda korunmasıyla alakalı vurgu yapılmaktadır. Ayrıca etkin bir siber güvenlik ağının kurulabilmesi için devlet ve özel sektör işbirliğiyle siber güvenlik ekosistemi oluşturulması hedeflenmektedir. Türkiye özelinde siber güvenlik kavramı milli güvenliğin ayrılmaz bir parçası olup her geçen gün etkinliği ve önemi giderek artmaktadır. 2023 yılı hedefleri kapsamında Türkiye siber uzay içerisinde önemli bir aktör olmanın yanında siber savunma yetenekleri açısından etkin ve caydırıcı bir güç unsuru olarak bu yeni rekabet sahasında yerinin almayı amaçlamaktadır.

2. Küresel Siber Güvenlik Endeksi Raporunda Türkiye'nin Analizi

Küresel Siber Güvenlik Endeksi Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından 194 üye ülkeyle yapılan anketler sonucunda belirli kriterler aracılığıyla değerlendiren bir rapordur. Küresel Siber Güvenlik Endeksi 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanmış olup, son güncel hali ise 2021 yılının 2. çeyreğinde yayınlanması amaçlanmaktadır.[33] Küresel Siber Güvenlik Endeksi 5 temel grup çerçevesinde 25 ayrı değerlendirmeyle, grupların farklı ağırlık oranlarıyla hesaplanan bir rapordur. Beş temel göstergeye bakıldığında bunlar; 1) Yasal Tedbirler, 2) Teknik Tedbirler, 3) Organizasyonel Tedbirler, 4) Kapasite Artırımları, 5) İş birliği, şeklindedir.

---

[28] *T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı,2020-2023 Ulusal Siber güvenlik Stratejisi (2020), s.16, https://hgm.uab.gov.tr//uploads/pages/siber-guvenlik/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-ep-2020- 2023.pdf, (Erişim Tarihi:07.02.2021)*

[29] *T.C. Resmî Gazete, 1no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10 Temmuz 2018, Karar Numara:30474, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1., (Erişim Tarihi: 07.02.2021)*

[30] *T.C. Resmî Gazete,5809 sayılı Elektronik haberleşme kanuna eklenen hükümler,13 Ağustos 2016, Sayı:29800, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160813.(Erişim Tarihi:07.02.2021)*

[31] *Hürriyet Gazetesi, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sosyal medya bu bakımdan tam bir çöplük", Haber Tarihi: 10.02.2020, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberleri-cumhurbaskani- erdogandan-onemli-aciklamalar-41444072 (Erişim Tarihi:07.02.2021)*

[32] *2020-2023 Ulusal Siber güvenlik Stratejisi (2020), a.g.e.ss.26-27*

[33] *ITU, Global Cybersecurity Index, https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global- cybersecurity-index.aspx (Erişim Tarihi: 13.03.2021)*

Küresel Siber Güvenlik Endeksinin Amacına bakıldığında bunlar;

- Küresel siber güvenlik kültürünü geliştirmek,
- Ülkelerin siber güvenlikteki mevcut yeteneklerini ortaya koymak,
- Ülkelerin siber güvenlik alanındaki eksik oldukları kısımları geliştirmesine teşvik etmek,
- Ülkelerin siber güvenlik gelişmişliklerini küresel ve bölgesel bir bakış ile değerlendirmek,

Tablo 3. Küresel Siber Güvenlik Endeksinde Kullanılan Göstergeler	
Yasal Ölçütler	Siber suç mevzuatı, Siber güvenlik ile ilgili yasal düzenlemeler, Koruma ve engelleme mevzuatı
Teknik Ölçütler	CERT/CIRT/CSIRT, Standart uygulama süreçleri, Yetkili kuruluşlar, Teknik kapasite ve işleyiş, Siber güvenlik için bulut bilişim sistemleri, Çevrimiçi çocukları koruma mekanizmaları,
Organizasyonel Ölçütler	Ulusal siber güvenlik stratejileri, Sorumlu kuruluşlar, Siber güvenlik ölçütleri,
Yapısal Kapasite Ölçütleri	Halkı bilinçlendirme faaliyetleri, Siber güvenlik sertifikasyon ve akreditasyon işlemleri, Siber güvenlik eğitimleri, Eğitim hayatında siber güvenlik eğitimi, Teşvik programları,
İş birliği Ölçütleri	İkili ya da çok taraflı anlaşmalar, Uluslararası derneklere katılım durumu, Kamu-özel iş birliği, Uluslararası kuruluşlar ya da örgütlerle iş birliği,
Kaynak: ITU Global Cybersecurity Index 2018.	

Tablo 4. 2017 Yılı Küresel Siber Güvenlik Endeksi		
Üye Ülkeler	Puan	Dünya sıralaması
Singapur	0.925	1
ABD	0.919	2
Malezya	0.893	3
Umman	0.871	4
Estonya	0.846	5
Moritus	0.830	6
Avustralya	0.824	7
Gürcistan	0.819	8
Fransa	0.819	8
Kanada	0.818	9
Rusya Federasyonu	0.788	10
Japonya	0.786	11
…..	…..	….
Belarus	0.592	39
Tunus	0.519	40
Hırvatistan	0.590	41
Romanya	0.585	42
Türkiye	0.581	43
…..	…..	…..
Kaynak: ITU Global Cybersecurity Index 2017.		

2017 yılında yayınlanan rapora bakıldığında Türkiye 5 temel grupta; yasal tedbirlerde orta, teknik tedbirlerde geçer, organizasyonel tedbirlerde geçer, kapasite artırımında orta ve iş birliği oluşturmada düşük puan almıştır. Türkiye'nin genel değerlendirmesine bakıldığında orta olarak belirtilmiştir. Bu puanlamalar esasında Türkiye Avrupa bölgesinde 0.581 puanla 14. sırada yer alırken, küresel ölçekte bakıldığında yine aynı puanla 164 ülke arasından 43. sırada yer almıştır. Ayrıca 2017 yılı raporunda Türkiye özelinde herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır.[34]

[34] *ITU, Global Cybersecurity Index 2017, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2017- R1-PDF-E.pdf,s.47. (Erişim Tarihi: 13.03.2021)*

[35] *ITU,Global Cybersecurity Index 2018, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2018- PDF-E.pdf,s.60, (Erişim Tarihi : 13.03.2021)*

Küresel Siber Güvenlik Endeksi 2018 yılı raporuna bakıldığında Türkiye yine aynı kategorilerde yapılan değerlendirmelerde puanını oldukça yükseltmiştir. 2018 yılı raporunda Türkiye 0.853 puanla Avrupa bölgesinde 11. sırada yer alırken, küresel ölçekli sıralamasında ise 20. sırada yer almıştır.[35] İki rapor karşılaştırıldığında Türkiye büyük bir sıçrama gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun nedenlerine bakıldığında; 2016-2019 ulusal siber güvenlik strateji belgesinin yayınlanması, dünyadaki başarılı strateji belgeleri örnek alınarak yeni bir yol haritasının oluşturulması, Avrupa konseyi ile imzalanan Budapeşte Sözleşmesi, TBMM tarafından kabul edilen Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve siber güvenlik alanında yapılan eğitim, farkındalık ve bilinçlendirme faaliyetleri Türkiye'nin bu yükselişi yakalamasında etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca 2018 yılı raporunda Türkiye'nin yaptığı çalışmalarla ilgili ayrı bir yer verilmiştir. Bunlar;

> *"Bir çevrimiçi siber güvenlik yarışması olan Siber Yıldız, Ocak 2017'de Düzenlendi. Yaklaşık 15.000 yarışmacı ile 27.000'den fazla başvuru alındı. Yarışma, ülkedeki siber güvenlik uzmanlarını belirledi ve başarılı Yarışmacılardan bazıları TRCERT (Türkiye Ulusal CERT) tarafından işe Alındı. TRCERT, Ekim 2017'de NATO CMX-2017 Kriz Yönetimi Tatbikatına ve Kasım 2017'de Ulusal Siber Savunma Tatbikatı'na katıldı. Güvenli İnternet Merkezi (GİM), İnternet Yardım Hattı'nı ve ailelerin internet'ten en iyi şekilde Nasıl faydalanabilecekleri konusunda tavsiye bulabilecekleri bir web sitesi olan Güvenli İnternet'i işletmektedir. Daha Güvenli İnternet Fragmanı, BİT'lere Sınırlı erişimi olan çocuklara ve gençlere teknolojiyi yakından deneyimleyebilecekleri ve sağladığı fırsatları öğrenebilecekleri bir platform sunar. Fragman, çocuklar için internetin güvenli kullanımı konusunda farkındalık yaratmaktadır ve beş tesisten oluşur: Teknolojik Deneyim Alanı, Robotik Kodlama Alanı, Sanal Gerçeklik Alanı, İnternet Alanının Bilinçli ve Güvenli Kullanımı, Eğitim Alanı ve Yarışma Alanı. GİM ayrıca çocuklar için Oyunlar, etkinlikler, yarışmalar ve eğitimler içeren özel bir internet sitesi İşletmektedir. GİM, Güvenli İnternet Günü etkinliği, "Saygı yarat, bağlan ve Paylaş: Daha iyi bir internet sizinle başlar" ana temasıyla düzenledi. BTK ve Bahçeşehir Üniversitesi, 12-18 yaş arası gençleri bir oyun tasarlamaya teşvik etmek için bir masa oyunu yarışması başlattı ve bu etkinlik sırasında Facebook ve Google dijital oyunlar ve daha güvenli internet öğrencileri için atölye çalışmaları düzenledi."*[36]

Tablo 5. 2018 Yılı Küresel Siber Güvenlik Endeksi

Üye Ülkeler	Puan	Dünya sıralaması	Üye Ülkeler	Puan	Dünya sıralaması
İngiltere	0.931	1	Japonya	0.880	14
ABD	0.926	2	Moritus	0.880	14
Fransa	0.918	3	G. Kore	0.873	15
Litvanya	0.908	4	Umman	0.868	16
Estonya	0.905	5	Katar	0.860	17
Singapur	0.898	6	Gürcistan	0.857	18
Malezya	0.893	8	Finlandiya	0.856	19
Kanada	0.892	9	Türkiye	0.853	20
Norveç	0.892	9	Danimarka	0.852	21
Avustralya	0.890	10	Almanya	0.849	22
Lüksemburg	0.886	11	Mısır	0.842	23
Hollanda	0.885	12	Hırvatistan	0.840	24
Suudi Arabistan	0.881	13	İtalya	0.837	25

Kaynak: ITU Global Cybersecurity Index 2018.

[36]*ITU,Global Cybersecurity Index 2018, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2018- PDF-E.pdf,s.8 (Erişim Tarihi : 13.03.2021)*

Sonuç

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri hayatımızın ayrılmaz birer parçası olmuşlardır. COVID-19 salgınıyla beraber uzaktan çalışma ve eğitim modelinin getirdiği yeni dünyayla internete olan bağımlılığımız da giderek artmaktadır. Yaşanan bu bağlanma sürecinin en etkin şekilde kullanılabilmesi için güvenlik unsuru olmazsa olmazlar arasında yer almaktadır. Bu güvenlik yapısı oluşturulurken ise sadece devlet eksenli bir yapıdan ziyade devlet, özel sektör ve bireylerinde iş birliğini esas alan bir yapı kurulmalıdır. Siber güvenlik kavramına sadece kritik altyapıların korunması veya casusluk faaliyetlerinin yapıldığı bir alan olarak bakılmamalıdır. Siber güvenliğin nüfuz ettiği alanlar ekonomiden, diplomasiye, uluslararası hukuktan, iç güvenliğe kadar birçok alanı kapsamaktadır.

Türkiye özelinde siber güvenlik kavramı değerlendirildiğinde 1990 yıllarla birlikte yapılmaya çalışılan yasal düzenlemelerle başlamıştır. Fakat 2009 yılıyla birlikte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin içerisinde siber güvenliğe vurgu yapılması ve bir milli güvenlik unsuru olarak değerlendirilmesi Türkiye'nin siber güvenliğin sağlanması hususunda ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin belirli aralıklarla ortaya koyduğu ulusal siber güvenlik strateji belgeleriyle hızla gelişen ve dönüşen bilgi ve iletişim teknolojilerine uyum sağlayacak şekilde hedeflerini revize etmektedir. Günümüzde siber güvensizliğin yaratabileceği kaos ve güvensizlik ortamının maliyetinin daha fazla olacağı öngörüsü siber savunmaya ne kadar çok yatırım yapılması gerektiğini göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanında siber savunmayı bir vatan savunması gibi gören söylemleri de Türkiye'nin bu konuya olan ilgi ve dikkatini ortaya koymaktadır. Türkiye, Siber güvenliği sağlayabilmek için organize olmuş yapılarla multi-disipliner bir bakış açısıyla ayrı bir güvenlik kurumu olarak kurup yönetmelidir.

Sonuç olarak Türkiye'nin siber güvenlik alanında farkındalığı ve özverili çalışmalarının olduğu açıktır. Fakat güçlü bir siber güvenlik altyapısının oluşturulabilmesi için bu alanda hem uzman personellere hem de bilinç düzeyi yüksek bireylere ihtiyaç olduğu aşikârdır. Bu konuda yapılan eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri daha da arttırılmalıdır. Ayrıca tüm Türkiye'de günün şartlarına uygun olarak etkin ve verimli internet altyapısının kurulmasıyla ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye'de üniversitelerde siber güvenlik alanıyla ilgili çalışmalar yapılıyor olsa da nicelik ve nitelik bakımında daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Bıçakcı Salih, Doruk Ergun, Mitat Çelikpala, "Türkiye'de Siber Güvenlik", EDAM Siber Politika Kağıtları Serisi, Yıl:2015, Sayı:1, https://edam.org.tr/wp- content/uploads/2015/12/EDAM_TR_Siber_Guv_1.pdf., ss.30-39

Bilgi Güvenliği Akademisi, "Eğitimler ", http://www.bga.com.tr/egitimler.html (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

Bilgi Güvenliği Akademisi, "Eğitimler", http://www.bga.com.tr/egitimler.html (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

Dijital Türkiye Platformu. (2017). "Türkiye'nin Siber Güvenlik Stratejisine Yönelik Değerlendirmeler." http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dtp_siber_guvenlik_raporu_4_0.pdf (Erişim Tarihi:09.02.2021).

Haber Türk," İlk siber savaş", Haber Tarihi:18.05.2007, https://www.haberturk.com/dunya/haber/23642-ilk-siber-savas (Erişim Tarihi: 05.02.2021)

Havelsan, SİSATEM Açıldı (2016), http://www.havelsan.com.tr/a/Main/haber/3378/Sisatem-acildi (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

https://sge.bilgem.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce (Erişim Tarihi:03.20.2021)

Hürriyet Gazetesi, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sosyal medya bu bakımdan tam bir çöplük", Haber Tarihi:10.02.2020 https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika- haberleri-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-41444072(ErişimTarihi:07.02.2021)

ITU, Global Cybersecurity Index 2017, https://www.itu.int/dms_pub/itu- d/opb/str/D-STR-GCI.01-2017-R1-PDF-E.pdf,s.47. (Erişim Tarihi: 13.03.2021)

ITU, Global Cybersecurity Index, https://www.itu.int/en/ITU- D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx (Erişim Tarihi: 13.03.2021)

ITU,Global Cybersecurity Index 2018, https://www.itu.int/dms_pub/itu- d/opb/str/D-STR-GCI.01-2018-PDF-E.pdf,s.60, (Erişim Tarihi : 13.03.2021)

KHK`lar ile ilgili değişikli yapılmasına dair kanun, (2014) T.C. Resmî Gazete,28918, 19 Şubat 2014 6518.

KIRDI Gökhan, "Türkiye`de ve Dünya`da Siber Güvenlik Alanında Çalışmalar ",2015 http://sahipkiran.org/2015/01/14siber-guvenlik/ (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

KULA, Sedat Bekir ÇAKAR "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt no:6, Sayı :12, yayın yılı: 2015 ss:194

MGK Genel Sektereterliği, "27 Ekim 2010 Tarihli Toplantı, http://www.mgk.gov.tr/index.php/27-ekim-2010-tarihli-toplanti (Erişim Tarihi: 12.01.2021).

Savunma Sanayi Müsteşarlığı SSM (2015), "Kurumsal", http://www.ssm.gov.tr/ANASAYFA/KURUMSAL/Sayfalar/defaul.aspx (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

Siber Güvenlik Enstitüsü (2015) "Kurumsal Siber Güvenlik Enstitüsü" http://sge.bilgem.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/sge-tarihcesi (Erişim Tarihi:25.04.2020).

Siber Güvenlik Enstitüsü (2015) "Siber Güvenlik tatbikatları", http://sge.bilgem.tubitak.gov.tr/trsiber-guvenlik-tatbikatlari (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

Siber Olaylara Müdahale Ekiplerinin Kuruluş, Görev ve Çalışmalarına Dair Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (2013), T.C. Resmî Gazete, 28818, 11 Kasım 2013.

SiberSuçSözleşmesineTBMM`denOnay(2014) http://www.bilisimdergisi.prg/pdfindir/s166/pdf/36-37.pdf.ss.14-18

T.C. Adalet Bakanlığı "Siber Güvenlik Kanunu Tasarısı Taslağı", http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasarıasamalari/Gorus/Gorus.htm (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

T.C. Resmî Gazete, 1no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10 Temmuz 2018, Karar Numara:30474,https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1., (Erişim Tarihi: 07.02.2021)

T.C. Resmî Gazete, Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, (2014), Karar Numarası: 6533,2

Mayıs 2014, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140502.htm., (Erişim Tarihi: 16.04.2020).

T.C. Resmî Gazete,5809 sayılı Elektronik haberleşme kanuna eklenen hükümler,13 Ağustos2016,Sayı:29800,

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160813.(Erişim Tarihi:07.02.2021)

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı,2020-2023 Ulusal Siber güvenlik Stratejisi (2020),https://hgm.uab.gov.tr//uploads/pages/siber-guvenlik/ulusal-siber-guvenlik- stratejisi-ep-2020-2023.pdf, ss.4-16, (Erişim Tarihi:07.02.2021)

TÜBİTAK BİLGEM (2021) "Tarihçemiz"

Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Karar (2012), T.C. Resmî Gazete, 28447,20 Ekim 2012.

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2013-2014) T.C. Resmî Gazete, 28683, 20 Haziran 2013: 4890.ss.5-46

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2016-2019) (2016) T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, http:/www.udhb.gov.tr/doc/siberg/2016-2019guvenlik.odf, ss.6-35 (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

USOM, USOM Hakkında, https://www.usomgov.tr/hakkimizda.html (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

ÜNAL, Arife Yıldız "Türkiye`nin İlk Siber Güvenlik Merkezî Açılıyor, Bugün Gazetesi, Haber Tarihi:10 Şubat 2016, http://www.bugun.com.tr/son-dakika/turkiyenin- ilk-siber-guvenlik-merkezi-2051486.html (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

Güney Kafkasya'nın Güvenliği ve 2. Karabağ Savaşı'nın Düşündürdükleri

Ali Asker[1]

Tarih boyunca büyük savaşlara sahne olan Kafkasya bölgesi özellikle son iki asırda insani trajedilerin, beşeri kayıpların yaşandığı bir bölge, sürgün, ölüm, kan, gözyaşının hiç dinmediği bir diyardır. 19. yüzyılda Rusya'nın bu bölgeyi de kapsayan güney istikametine yayılması, Osmanlı ve İran gibi büyük devletlerin yer aldığı bölgesel rekabette üstünlük kazanması bölgesel dengeleri alt üst etmiş, Kafkasya'nın işgaliyle sonlanırken bu bölgenin siyasi, iktisadi, demografik ve kültür yapısında ciddi dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşümler arasında dikkati çeken olay eski Türk yurtlarında bir Ermeni oluşumunun inşa edilmesi olmuştur. Ağırlıklı olarak eski Revan Hanlığına ait topraklarına, aynı zamanda Karabağ'ın dağlık bölgesi dâhil birçok Türk/Müslüman iskân birimlerine, Gürcistan topraklarına göç ettirilerek yerleştirilen Ermeniler geldikleri ilk günden itibaren bölgede fesat, tertip, çatışma, kırımın kaynağı olarak "ün" kazanmışlardır. 1820'lerden başlayan bu göçler 19. yüzyılın ortalarından itibaren petrol üretimi sayesinde hızla kentleşen Bakü'ye doğru evirilmiştir. İki yüzyıl boyunca gelişen olayların ortaya çıkardığı durum ve Kafkasya'ya göç ettirilen Ermeniler dört komşusundan üçü ile kavgalı, sürekli ve kesintisiz bir şekilde toprak taleplerini gündeme getiren yapay bir devlet haline gelmişlerdi. Ermenilere bu gücü ve cesareti veren ise bu "devletin" müellifi olan Rusya'dır. Bir zamanlar bölgedeki dengeleri değişerek Osmanlı ve İran'a karşı ileri karakol görevi yüklenmiş Ermeni oluşumu Rusya'nın işgal politikalarının bir aracı olarak halen bugün de kullanılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya'nın etki alanının daralmaya başladığı bir dönemde yine bu fesat projesi devreye sokulmuş, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin işgaliyle sonuçlanacak bir savaş sürecine girilmiştir. Uluslararası hukukun yetersiz, uluslararası kuruluşların pasif kaldığı bu dönemde, AGİT Minsk Grubu adı altında oluşturulan kurum sorunun çözümüne ilişkin her hangi bir olumlu adım atmamış, bilakis bu kurumun eş başkanları olan Rusya, ABD ve Fransa işgalci Ermenistan'ı bazen dolaylı, bazen açık şekilde destekleyerek daha fazla cesaretlendirmişlerdir.

Çeyrek asırdan fazla süredir Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresini işgal altında tutan bu "haydut devlet" sorunun barışçıl çözümüne ilişkin her türlü öneriyi geri çevirirken Azerbaycan'ın farklı bölgelerine yönelik yeni saldırılarda bulunmuştur. 2020'de Ermenistan ordusunun savaş hazırlıkları ve bu bağlamda gerçekleştirdiği yeni saldırlar ikinci bir Karabağ savaşının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. Ermenistan'ın saldırılarına karşı Azerbaycan ordusunun düzenlediği büyük taarruz 44 gün boyunca sürmüştür. Bu savaşta büyük hezimete uğrayan Ermenistan ordusu, sonunda Rusya-Azerbaycan-Ermenistan tarafından yapılan üçlü mutabakat gereğince teslimiyeti kabul ederek Azerbaycan topraklarından çekilmiştir. Fakat Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması sorunu hala devam etmekte olup kalıcı bir çözüm yolunun bulunması istikametindeki arayışlar önemini korumaktadır. Güney Kafkasya'nın güvenlik sorunlarının yeni sona ermiş olan İkinci Karabağ Savaşı bağlamında ele almakta, hâlihazırda elimizde bulunan veriler bağlamında tespitlerde bulunmak faydalı olacaktır.

1. Öncelikli olarak, bu olayın basın ve bilimsel yayın platformunda "İkinci Karabağ Savaşı" adıyla adlandırılmasıyla ilgili bir hususun altını çizmek gerekir. Karabağ Savaşı, hatta Dağlık Karabağ Savaşı adıyla yapılan bir tanımlama doğru değildir. Keza Karabağ Azerbaycan'ın tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir bölgesidir. Dağlık Karabağ ise bu bölgenin dağlık kısmında Rusya'nın eliyle Ermenilere özerklik hakkı vermek amacıyla oluşturulmuş yapay bir bölgedir. Ayrıca, sadece Dağlık Karabağ değil, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri, Nahçıvan, Karabağ, Gence vd. Ermenistan'ın işgal planları arasında yer almaktadır. Ermenistan'ın hayali "Büyük Ermenistan" projesi Güney Azerbaycan, Kuzey Azerbaycan ve Türkiye'nin önemli bir parçasını kapsamaktadır. Dolayısıyla Karabağ Savaşı denilen olay aslında Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nın bir halkasıdır.

2. Rusya'nın "arabuluculuğuyla" 10 Kasım 2020 tarihinde Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanmış Üçlü Bildiri'nin ardından siyasi ve bilimsel platformlarda bölgede kalıcı bir barışın inşa edilmesine ilişkin çeşitli senaryolar üretilmektedir. Bunlardan biri de AGİT Minsk Grubunun faaliyetlerini yeniden canlandırmak, barış sürecini sadece diplomatik ve hukukî yoldan yürütmektir. Bu zamana kadar devam eden süreçte bir bütün olarak Minsk Grubu ve bu kurumun eş başkanları olan Rusya, ABD ve Fransa sürekli, açıktan ve dolayısıyla Ermenistan'ın çıkarlarını savunmuşladır. Bilinen bir gerçektir ki "bu devletler pek çok konuda birbirileri arasında çıkar çatışması

[1]*Doçent Doktor, Karabük Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, aliasker2068@gmail.com*

yaşarken, Azerbaycan-Ermenistan savaşı söz konusu olunca ortak tutum sergileyebilmişlerdir." Bu devletlerin nazarında güçlü bir Azerbaycan, Kafkasya'da güçlü bir Türkiye demektir. Keza "ABD'nin Kafkasya ile yakından ilgilendiği dönemlerde bile Rusya'nın tahakkümü altında bulunan Ermenistan'a destek vermesinin mantıklı açıklamasını bulmak son derece zordur. Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal eden Ermenistan ateşkes süreci boyunca kendisine yöneltilen barış önerilerini açık veya dolaylı şekilde geri çevirmiştir."[2] Otuz sene devam eden sözde ateşkes, özde işgal sürecini ölü noktadan hareket ettiren şey Azerbaycan'ın askeri gücüdür. Sahada kazanılan zafer sorununun çözümüne ilişkin diplomatik süreçte de Azerbaycan'ın elini kuvvetlendirmiştir. Bu olayların başından beri Ermenistan'ın provokasyonları, barışçıl çözüme yakın durmaması işgalin sadece diplomatik yolla çözülmeyeceğini açık bir şekilde kanıtlamıştır. Bu durumda Azerbaycan, doğru bir yola başvurmuş, askeri-siyasi çözüm yolunu tercih etmiştir. Bu askerî harekât uluslararası hukuka uygun bir hayata geçirilmiştir. Uluslararası hukukta "kuvvet kullanarak sınırları değiştirmeye yönelik saldırganlığa hiçbir surette müsaade edilmediği gibi, saldırıya uğrayan tarafın ülkesini ve insanlarını korumak için kuvvet kullanmasının "meşru müdafaa hakkı" kapsamında değerlendirildiği ve dolayısıyla hukuken bir sorun teşkil etmediği tartışmaya mahal vermeyecek kadar nettir."[3]

3. Azerbaycan açısından bir dezavantaj oluşturan ve 1994'den itibaren devam eden ateş her zaman Ermenistan tarafından ihlal edilmiştir. Ermenistan'ın 2008, 2010, 2016 ve 2018'de gerçekleştirdiği ihlaller ve provokasyonlar sonrasında yaşanan çatışmalar, topyekûn savaşın başlama riskini içerecek boyutta olmuştur.[4] Bu süreçte üç önemli kırılma noktası yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 2016'da, 2 Nisan'da başlayıp 5 Nisan'da sona eren 4 Gün Savaşı (veya Nisan Dövüşleri)'dır. Bu savaş Azerbaycan ordusunun başarılı taarruz kabiliyetinin sergilendiği çok önemli bir muharebedir.[5] Ateşkes sürecinin en ciddi ihlali 2-5 Nisan 2016 yılında gerçekleşen savaş sonucunda yaşanmıştır. Ermeni güçleri, 27 Eylül 2020'de sabaha karşı saldırıya başlamıştır. Karşı saldırıya geçen Azerbaycan ordusu başarılı askeri harekât idaresi sayesinde önemli mevziileri kontrolü altına alarak, ilerlemeye devam etmiştir. Arka arkaya ciddi yenilgiler yaşayan Ermenistan, uluslararası kuruluşlar ve büyük devletlerin kapısını adeta aşındırarak duruma müdahil olmalarını istemiştir. Çatışan taraflara sunulan ateşkes önerilerine karşılık Aliyev, sadece Ermeni ordusunun Azerbaycan topraklarını tamamen terk etmesi ve Paşinyan yönetiminin uluslararası kamuoyu önünde Azerbaycan'dan özür dilemesi durumunda, Azerbaycan hükümetinin müzakere masasına oturabileceğini vurgulamıştır.[6] Görüldüğü gibi Azerbaycan tarafı sahadaki kazanımlarına güvenerek geri adım atmamış, başladığı taarruzu sonuna kadar devam ettireceğini beyan etmiştir. Bu kararlı tutumun sergilenmesinde en güçlü etken Azerbaycan'ın yeteri boyutta askeri güce sahip olmasıdır. Bu güç sayesinde Azerbaycan;

- Topraklarını işgalden temizlemiş,
- Dış baskılar karşısında kararlı duruş sergilemiş,
- Ordunun ve halkın moralini ve zafere olan inancını diri tutmuş,
- Ermenistan'a, yenilgi gerçeğini kabul ettirmiştir.

Savaş boyunca Azerbaycan ve Ermenistan orduları arasındaki bariz farklar dikkatlerden kaçmamıştır. Nitekim Azerbaycan ordusu sivilleri vurmadan, düşman hedeflerini nokta atışıyla imha ederek ve mümkün olduğu kadar az zayiat vererek ilerlemiştir. Ermenistan savaş sahasından askeri araçlarını taşımaya dahi fırsat bulamadan bırakarak kaçmış, sivillere saldırarak Azerbaycan'ı yeni bir provokasyon içine çekmek istemiştir. Fakat Azerbaycan ordusu başından beri belirlediği ilkeler doğrultusunda hareket ederek sağduyulu ve istikrarlı tavrını korumuştur.[7] 27 Eylül'den 9 Kasım tarihine kadar geçen süre zarfında Azerbaycan ordusu iki yüz doksandan fazla yerleşim birimini işgalden kurtarmıştır. Şuşa'nın kurtuluşunun ardından Ermenistan yönetimini mağlubiyeti kabullenmek zorunda kalmıştır. Dağlık Karabağ'ın sözde lideri Arayik Harutyunyan'ın "Çatışmalar aynı hızda devam etseydi birkaç gün içinde

[2] *Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi", Avrasya İncelemeleri Dergisi, 10, 1 (2021) (ss. 83-106), s. 86.*

[3] *Yalçın Sarıkaya, "44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi", TASAV (Rapor), 2020, s. 8.*

[4] *Yalçın Sarıkaya, s. 8.*

[5] *Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, s. 86.*

[6] *Ali Asker, Doç. Dr. Asker: Kremlin'den Umduğunu Bulamayan Paşinyan Çaresiz Bir Şekilde Yenilgiyi Seyrediyor, https://qha.com.tr/haberler/doc-dr-asker-kremlin-den-umdugunu-bulamayan-pasinyan- caresiz-bir-sekilde-yenilgiyi-seyrediyor/255810/, 08.10.2020, (Erişim Tarihi: 09.12.2020).*

[7] *Ali Asker, Afgan Bakhshaliyev, "Rusya'nın Kafkasya Politikasında Karabağ Faktörü", I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu, 15-16 Ekim 2020, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2020 (ss. 49-59), s. 55-56.*

Karabağ'ın tamamını kaybedecektik. İmzalanan anlaşma zorunluydu ve değiştirilemez" şeklindeki itirafı Azerbaycan ordusunun cephedeki galibiyetini ortaya koymuştur.[8] Dolayısıyla, bu savaşın kazanılmasındaki en önemli etken Azerbaycan'ın sahip olduğu askeri güçtür. Bu güç aslında BM Güvenlik Konseyinin Karabağ'ın işgaliyle ilgili almış olduğu 822, 853, 874 ve 884 no'lu kararlarını[9] fiilen yerine getirmiştir. Ermenistan'ın geri çekilmesi, dizginlenmesi, asla istemediği bir durumla karşı karşıya kalarak Üçlü Bildiri'ye imza atması, savaşın sona erdirilmesi ve yeni bir dönemin başlatılması yine Azerbaycan ordusunun savaş kabiliyetiyle doğrudan ilgilidir. Bu yüzden ilerleyen dönemlerde de Azerbaycan, kendi silahlı güçlerinin modernizasyonu, donatımı, stratejik ve taktik kabiliyetinin üst düzeyde tutulması sadece ülkenin güvenliği değil, aynı zamanda Güney Kafkasya'nın güvenliği bakımından da son derece önemlidir.

4. Türkiye, Güney Kafkasya'da Ermeni saldırganlığının baş gösterdiği ilk günden bu güne kadar Azerbaycan'dan yana, aslında adaletten yana kararlı bir tutum sergilemiş, uluslararası alanda yalnızlık ve yenilgiye itilmiş bu dost ve kardeş ülkenin çıkarlarını her platformda savunmuştur. Bu savaşta ise Türkiye'nin sağladığı destek son derece önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu stratejik destek sayesinde Azerbaycan, belirgin biçimde harekât kabiliyetini artırarak, sahadaki kazanımlarını artırmıştır.[10] Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek diplomasiyle sınırlı değildir. "Dost ve kardeş Azerbaycan'ın her hangi bir şekildeki destek talebinin Türkiye tarafından karşılanacağı" açık bir şekilde ve en üst düzeyde seslendirilmiştir. Kuşkusuz ki askeri destek de bu talep kapsamında olacaktır. Savaş öncesi dönemde Azerbaycan ve Türk ordularının ortak askeri tatbikatları, Türk uçaklarının Azerbaycan askeri hava limanında bulundurulması, Türkiye'nin insansız silahlı hava araçlarının sağladığı eşsiz destek ile Azerbaycan'ın galibiyetine büyük katkıda bulunmuştur. Bu güven ve desteğin sadece Azerbaycan açısından değil, genel olarak Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması, rakip taraflar arasında güç dengesinin inşası bakımından son derece önemli olduğu ispatlanmıştır.

5. Savaş boyunca belirsiz, daha doğrusu çelişkili tutum sergileyen İran'ın güvenilir bir komşu olmadığı bir kez doğrulanmıştır. Bundan önceki süreçte de Karabağ'la ilgili diplomatik sicilinin temiz olmadığı bu komşu ülkenin dolaylı ve açık yoldan Ermenistan'a destek vermesi bilinen bir gerçekliktir. Keza İran'ın bölgesel politikası; Ermenistan'ın Azerbaycan'la gergin ilişkisinin devam ettirilmesi ve bu sayede Azerbaycan'ın büyümesini engellemeye yönelik olduğu için güçlü bir Azerbaycan'a tahammül etmeyen İran yönetimi Ermenistan'la iyi ilişkiler kurarak ona yardımda bulunmuştur.[11] Ermenistan'a dolaylı destek sağlanmasıyla ilgili dikkat çeken çok önemli olay Güney Azerbaycan Türklerinin İran yönetimini geri adım atmaya zorlayacak boyutta tepki göstermeleri olmuştur. Diğer taraftan Azerbaycan ordusunun sahadaki zaferi İran'ı geri adım atmaya zorlamış, hatta İran siyasetinde savaş konusundaki tutumu itibariyle bir parçalanma yaşandığı gözlemlenmiştir. Karabağ sorununda İran'ın, Azerbaycan milleti, uluslararası toplumu ve İran Türklerini hedef alan propaganda hareketi, güven sorunu, söylem-eylem çelişkisi gibi nedenlerle başarısız olmuştur.[12] Her bir halde, bundan sonraki süreçlerde de İran'ın Güney Kafkasya'daki güven ve istikrar süreçlerine olumlu katkı sağlayacak bir niyet ve güce sahip olmadığı açık şekilde doğrulanmıştır.

6. 44 Günlük Savaş ve Güney Kafkasya'nın güvenlik ve istikrarından bahsederken üzerinde en çok durulan ülke, kuşkusuz ki Rusya'dır. Ermenistan'ı inşa eden, ona kesintisiz destek sağlayan Rusya bu yapay sorunun tek müellifidir. Bu savaşta Rusya'nın konumuna ilişkin değerlendirmelerde yapılan en büyük yanlışlardan biri Rusya'nın bu savaşta tarafsız kaldığına ilişkin yanlış bir tespitin adeta ezber haline gelmesidir. Kesinlikle söyleyebiliriz ki Rusya bu savaşta taraf olmuştur: Her zaman olduğu gibi bir kez daha Ermenistan'ın tarafında yer almış, ona lojistik, askeri, silah vb. yardımlarda bulunmuştur. Rusya'nın sahada aktif askeri güç bulundurarak harekâta katılmaması onun tarafsız kaldığı anlamına gelmemelidir. Rusya ayrıca Ermenilerin Azerbaycan ve Türkiye karşıtı

---

[8] *Mehmet Çağatay Güler, Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem, https://www.setav.org/perspektif-karabagin-ozgurlestirilmesi-ve-sahadaki-yeni-denklem/, 11.10.2020, (Erişim Tarihi: 16.12.2020).*

[9] *United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993; United Nations Security Council, Resolution 853, 29 July 1993; United Nations Security Council, Resolution 874, 14 October 1993; United Nations Security Council, Resolution 884, 12 November 1993. United Nations, "Security Council Resolutions -1993", https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm, (Erişim Tarihi:08.01.2021).*

[10] *Mehmet Çağatay Güler, 5 Soru: Dağlık Karabağ Çatışması: Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Bir Kırılma mı, https://www.setav.org/5-soru-daglik-karabag-catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde- bir-kirilma-mi/, 29.09.2020, (Erişim Tarihi: 09.12.2020).*

[11] *İran'ın Karabağ'la ilgili çok yüzlü politikası konusunda bkz: Arif Keskin, İran'ın Karabağ Siyasetinin 5 Yüzü, https://fikirturu.com/jeo-strateji/iranin-karabag-siyasetinin-5-yuzu/, 12.10.2020, (Erişim Tarihi: 16.02. 2021).*

[12] *Çağatay Balcı, İran'ın Karabağ propagandası neden başarısız oldu, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iran-in-karabag-propagandasi-neden-basarisiz-oldu/2027725, 02.11.2020, (Erişim Tarihi: 14.12.2020).*

kara propaganda yapmasına kendi basın kanalları aracılığıyla müsaade etmiştir. Kremlin'in sözcülüğünü yapan Rus basının ekranlarda boy gösteren yalancı yorumcuları, iftiracı gazetecileri ve önyargılı siyasileri her zaman olduğu gibi bu olayda da meslek ilkelerini çiğneyerek çifte standartlarından asla sapmamışlardır. Savaşın sonlarına doğru Rusya'nın tertiplediği bir helikopter olayı işgalci Ermeni ordusu için adeta bir can suyu olmuştur. 9 Kasım 2020 tarihinde Moskova saati ile 17.30 civarında 102. Rus askeri üssüne ait bir konvoya eşlik eden Mi-24 tipi Rus askeri helikopteri Ermenistan'ın Yeraskh yerleşim birimi yakınında, Nahçıvan sınırına yakın bölgede roketatarla vurularak Ermenistan sınırları içinde dağlık bir alana düşürülmüş ve olayda mürettebattan iki kişi hayatını kaybetmiştir. Azerbaycan tarafı bu olay dolayısıyla özür dileyerek bu sözde yanlışın, özde tertibin sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Aynı gece Bakü'de bir balistik füzenin savunma sistemi tarafından imha edildiğine dair bilgiler haber ajansları tarafından duyurulmuştur. Böyle bir ortamda, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan Üçlü Bildiriyle 10 Kasım 2020 tarihinde, Moskova saatiyle 00:00'den itibaren tüm çatışmalara tam ateşkes rejimine geçildiği Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından açıklamıştır. Aliyev anlaşmanın maddelerini tek tek açıklamış ve bu siyasi zaferin kazılmasında askerî başarının önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir.[13] Bu bildiriyle sağlanan anlaşmanın Azerbaycan'ın çıkarlarını tam olarak sağladığını söyleyemeyiz. Büyük ölçüde Azerbaycan'ın çıkarlarını karşılayan, Ermenistan'ın yenilgisini tescilleyen bu belge metninde bazı belirsizliklerin olduğunu vurgulamak gerekir. Rus Barış Gücü'nün bundan sonraki süreçte nasıl bir tutum sergileyeceği merak edilmektedir. İlerleyen süreçte, Batılı devletler ve Rusya'nın desteği ile bölgede yaşayan Ermeniler için bir özerklik talebi getirilebileceğidir. Azerbaycan'ın bu konudaki duruşu asla değişmemeli ve 1991'de Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldıran kararından[14] geri dönülmemelidir.[15]

Bundan sonraki süreçte Azerbaycan'ın güvenliğinin sağlanması, Güney Kafkasya'da kalıcı bir barışın tesis edilmesi, savaşlara son verilmesi (en azından Azerbaycan-Ermenistan hattında), bölgede işbirliği ve refahın tesis edilmesi Türkiye'nin etkin denkleştirici konumu sayesinde mümkün olacaktır. Aksi takdirde, tarihi tecrübeden de görüldüğü gibi Rusya; yeniden Ermenistan'a güç kazandırmaya, Azerbaycan'ın, ülkesinin tamamında egemenliğinin tesisini engellemeye, Karabağ'ın demografik durumunu değiştirerek bölgeyi yeniden terör yuvası haline getirmeye çalışacaktır.

Kaynaklar

"Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini ləğv etmək haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi qaydası barəsində Azərbaycan Respublikasi Ali Sovetinin qərari, http://www.e-qanun.az/framework/6784, 26 noyabr 1991-ci il, (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Asker Ali, Bakhshaliyev Afgan, "Rusya'nın Kafkasya Politikasında Karabağ Faktörü", I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu, 15-16 Ekim 2020, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2020 (ss. 49- 59).

Asker Ali, Doç. Dr. Asker: Kremlin'den Umduğunu Bulamayan Paşinyan Çaresiz Bir Şekilde Yenilgiyi Seyrediyor, https://qha.com.tr/haberler/doc-dr-asker- kremlin-den-umdugunu-bulamayan-pasinyan-caresiz-bir-sekilde-yenilgiyi- seyrediyor/255810/, 08.10.2020, (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Asker Ali, Özpınar Zeynep Gizem, "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi", Avrasya İncelemeleri Dergisi, 10, 1 (2021) (ss. 83-106).

Balcı Çağatay, İran'ın Karabağ propagandası neden başarısız oldu, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iran-in-karabag-propagandasi-neden-basarisiz-oldu/2027725, 02.11.2020, (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

Güler Mehmet Çağatay, 5 Soru: Dağlık Karabağ Çatışması: Azerbaycan- Ermenistan İlişkilerinde Bir Kırılma mı, https://www.setav.org/5-soru-daglik-karabag- catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde-bir-kirilma-mi/, 29.09.2020, (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Güler Mehmet Çağatay, Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem, https://www.setav.org/perspektif-karabagin-ozgurlestirilmesi-ve-sahadaki- yeni-denklem/, 11.10.2020, (Erişim Tarihi: 16.12.2020).

Keskin Arif, İran'ın Karabağ Siyasetinin 5 Yüzü, https://fikirturu.com/jeo- strateji/iranin-karabag-siyasetinin-5-yuzu/, 12.10.2020, (Erişim Tarihi: 16.02. 2021).

Sarıkaya Yalçın, "44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi", TASAV (Rapor), 2020.

[13] *Tarihi an ve tarihi açıklama! Aliyev madde madde açıkladı, https://haberglobal.com.tr/dunya/tarihi-an- ve-tarihi-aciklama-aliyev-madde-madde-acikladi-77808, 10.11.2020, (Erişim Tarihi: 09.01.2021).*

[14] *"Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini ləğv etmək haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi qaydası barəsində Azərbaycan Respublikasi Ali Sovetinin qərari, http://www.e-qanun.az/framework/6784, 26 noyabr 1991-ci il, (Erişim Tarihi: 09.12.2020).*

[15] *Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, 101.*

Tarihi an ve tarihi açıklama! Aliyev madde madde açıkladı, https://haberglobal.com.tr/dunya/tarihi-an-ve-tarihi-aciklama-aliyev-madde-madde-acikladi-77808, 10.11.2020, (Erişim Tarihi: 09.01.2021).

United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993; United Nations Security Council, Resolution 853, 29 July 1993; United Nations Security Council, Resolution 874, 14 October 1993; United Nations Security Council, Resolution 884, 12 November 1993. United Nations, "Security Council Resolutions -1993", https://2001- 2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm, (Erişim Tarihi:08.01.2021).

Kafkasya, Azerbaycan ve Karabağ Tarihi, Ruslar ve Ermenilere Karşı Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi

Ali Denizli[1]

Giriş

Güney Kafkasya[2] eski dilde "Mavera-i Kafkas" veya "Kafkasar" idi. Rusçada ise "Zakafkas" adları verilmiştir. Güney Kafkasya'da halen bulunan devletler Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dır.

18'inci yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Türk Devleti'nin güç kaybına başlamasıyla Transkafkasya üzerinde Rusya'nın gölgesi yükselmeye başladı. Rusya'nın sıcak denizlere inme idealini gerçekleştirmek için Balkanlar ve Türk Boğazları ile birlikte, önemli bir stratejik mevki olarak gördüğü Transkafkasya ile ilgilenmesi Çar I. Petro dönemine kadar uzanır ve Rusya'nın güneye ilerlemesi ile II. Katerina döneminde hızlanır. Özellikle 1784 yılında Gürcistan'a yerleşen Rusya, Kafkasya'yı işgal edebilmek için bu yıllarda ciddi teşebbüslere girişmiştir.[3]

A. Güney Kafkasya'nın Tarihine Genel Bakış

1. Bu Devirlerde Osmanlıların Durumu Neydi?

Osmanlı imparatorluğu, XVI. asır ortalarına doğru, Cihan politikasına hâkim en kudretli devlet olarak görünüyordu. Garp'ta Orta Avrupa ve Akdeniz'de Şarlken'in (Kutsal Roma İmparatoru) İmparatorluğu ile yaptığı büyük mücadeleyi kazanmıştı, İmparator, Macaristan'ı, sonunda Türklere bırakmak zorunda kalmış, elindeki dar bir Macar arazisi için de senevi vergi takdimine razı olmuştu. Hıristiyanlığın bu büyük İmparatoru, bütün gayretlerine rağmen Fas'a kadar bütün Kuzey Afrika'nın da Osmanlı hâkimiyeti altına geçmesine mani olamamıştı. Osmanlı donanması, Barbaros'un idaresinde Akdeniz'de kuş uçurtmuyordu. Bu mücadelenin mühim bir neticesi, Habsburgların, Avrupa'yı bir İmparatorluk hegemonyası altına sokmak hülyasının yıkılması olmuştur.[4]

Osmanlıların o dönemki Kuzey politikasını Halil İnalcık öyle değerlendirmektedir: "Osmanlı İmparatorlu kendisini, Kuzey'den tehdit eden herhangi bir tehlikeyi görmüyor muydu? Hemen söyleyelim ki, Altınordu İmparatorluğunun çöküşüyle, Doğu Avrupa'da, hâkim bir devletin yerine, Kırım, Kazan Hanlıkları, Litvanya, Moskova Büyük Knazlıkları gibi birbirine rakip muhtelif siyasi kuvvetler meydana çıkmıştı. Bu küçük devletler arasında kurulan yeni siyasi dengenin XVI. asır ortalarına doğru Moskova lehine bozulması ve Moskof Çarlığının Hazar Denizine, Kafkaslara ve nihayet Karadeniz'e doğru sarkması üzerinedir ki, Osmanlı Devleti ilk defa kuzeyde bir Rus tehlikesiyle karşılaştı."[5]

Güney Kafkasya'nın 15'inci yüzyıldan 17'nci yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı-Safevi mücadelesine sahne olduğunu görüyoruz. Uzun mücadele döneminde Safevilerin Şiiliği yayma mücadelesinin her defasında Osmanlı galibiyeti ile sonuçlandığı bir gerçektir.

2. Rusların Kafkasya'yı Ele Geçirmesi

1724 yılında Osmanlı imparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Rusların ilk defa Kafkasların güneyine inmesine ve Tiflis-Gence çizgisine kadar olan topraklar üzerindeki Osmanlı egemenliğinin kaybolmasına zemin hazırlanmıştır. 1795'te İranlılar Tiflis'i ele geçirip, yağma ettiler. Fakat müteakip sene, Astrakhan'dan yapılan müşterek bir kara ve deniz harekâtı, bütün doğu Transkafkasya'yı, kolayca Rusların eline geçirdi. Derbent işgal

---

[1]*Profesör Doktor, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü*

[2]*Kafkasya'ya bu adın kimler tarafından verildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, kelimenin Dağıstan'ın eski yerlileri tarafından kullanıldığı ve ilk defa 479 tarihinde bu kelimeye tesadüf edildiği ileri sürülmektedir. Bununla ilgili olarak halen Dağıstan'ın Samur nehri vadisindeki yalçın bir tepe üzerinde mevcut bir köy Kafkas ismiyle anılmaktadır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Cemal Gökçe, Kafkasya ve Osmanlı imparatorluğunun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979, s. 3.*

[3]*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1992,s.7.*

[4]*Halil İnalcık, "Osmanlı Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü(1569)", Belleten, Cilt. XII, S.46. Sayılı Belletenden Ayrı Basım, Ankara 1948, s.349-402.*

[5]*İnalcık,a.g.m.,s.352.*

edilmişti; sonra da, Kuba ve Bakü ve daha sonra Şirvan (Shemakhi), Şeki (Nukha) ve Karabağ (Shusha) Hanlıkları ele geçirildi. Bu işgaller, Ruslara, Ermeni platosunun çevresindeki ilk hâkimiyetlerini tesis etmeleri imkânını verdi. Ruslar, Aras nehrine ulaştılar ve Erivan ile Tebriz yolu da kendilerine açıldı.

1827 ilkbaharında General Paskevich, doğu Transkafkasya'yı kati olarak ele geçirmek için taarruza geçti. İranlı Abbas Mirza, büyük bir kuvvetle (takriben çoğu süvari milisleri olan 30.000 kişi) netice vermeyen bir manevra yaptı. Eylülde Erivan düştü ve 15 Ekimde Ruslar Tebriz'e girdiler. Sulh müzakereleri sonuç vermeyince, Ocak 1828 de Ruslar, Dilman, Urmia ve Erbil'i aldılar. Tahran yolu kendilerine açıldı.

18 Şubat 1828'de Türkmençay Anlaşması, Ruslara, Aras'ın kuzeyini, Erivan ve Nahçıvan hanlıklarını, Hazar Denizine akan Kura-Aras nehirleri mansabını güneyindeki Talysh hanlığını veriyordu. Böylece Ruslar, bütün Doğu Transkafkasya üzerinde hâkimiyetlerini takviye etmiş oldular. Türkmençay Anlaşması ile İranlılar, Trankkafkasya'nın siyasetinde rol oynayan bir devlet olmak vasfını kati olarak kaybettiler.6 Osmanlıların Kafkaslarda yeterince söz sahibi olamamasının nedeni İranlılardır. Kafkaslarda Osmanlılarla işbirliği yapmayarak Rusların önünü açmışlardır.[7]

Nadir Şah'ın 1747'de ölümünden sonra doğan otorite boşluğunda Güney Kafkasya'da birçok hanlık kurulmuştur. Bu hanlıklarda çoğunluğu Türk olan aşiret ve kabileler siyasi otoriteyi elde etmişlerdir.

18'inci yüzyılın başlarından itibaren artan Rus hâkimiyeti, 1828 Türkmençay Antlaşması (Rusya-İran arasında) sonunda Aras nehrinin kuzeyinin Rusya, güneyinin İran'a bırakılması ile yeni bir boyut kazanmıştır. 1828-1840 yılları arasında bölge yarı bağımsız bir tarzda yönetilmiştir. Bu dönemde Rus hâkimiyeti resmiyet kazandı ise dee Kafkasya Türkleri ve diğer Müslümanların Şeyh Şamil ile destanlaşan bağımsızlık mücadelesi ve milli isyanlara sahne olmuştur. Ruslar bu isyanları her defasında kanlı bir şekilde bastırmışlardır. 1840 yılından itibaren Kafkasya'nın tamamı doğrudan Çar'a bağlı bir naip (genel vali) tarafından yönetilmeye başlanmıştır, bu durum bazı değişikliklerle 1917 yılına kadar devam etmiştir.[8]

1917 yılında Rusya'da çıkan isyan, Güney Kafkasya ülkeleri açısından bir umut kaynağı olmuştur. Bu durumu değerlendiren Azeri Türkleri, Ermeniler ve Gürcüler, 10 Şubat 1918'de "Mavera-i Kafkas Cumhuriyeti"ni ilan ettiler ve ortak yönetim "Seym"i tesis ettiler. Ancak, Rus baskısından bir kaçış niteliğindeki bu zorunlu beraberliğin üç millet arasında var olan tarihi etnik çatışmaların üzerinde yürümesi mümkün değilken; buna bir de bölge dışı güçlerin (İngiltere, Almanya, Rusya) müdahaleleri ve Ermenilerin çıkar sağlama girişimlerinin eklendiğini ve Gürcistan'ın uzlaşmaz tutumu sonucu dağıldığını görüyoruz. Sonuç olarak 26 Mayıs 1918'de Gürcistan ve Ermenistan, 28 Mayıs 1918'de de Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan ettiler.

---

[6]Kafkaslardaki Rus-Türk mücadelesini , W.E.D., Allen ve Paul Muratoff şöyle değerlendirmektedir:" On sekizinci Asrın başında Karadeniz'e akan bütün nehirlere hakim olan, 1711'de büyük Peter'i(1.Perto-Deli Petro) Prut'ta teslime zorlayan, 1735'de birleşik Avusturya ve Rus ordularına karşı başarılı bir müdafaa savaşı ile direnen Türkler, şimdi Anadolu'daki memleketlerine geçit veren boğazları ellerinde tutmak için kaybedilmiş bir savaş içinde muharebe etmekteydiler. Peter'in 1722'deki Hazer seferini takip eden asırda, ana Kafkas sıradağları Orta Doğu memleketlerini Kuzey istilâsına karşı koruyan bir eski mania olmak vasfını kaybetmişlerdi. Kafkasya, Rus siyasî ve askerî hâkimiyetinin batıda Anadolu üzerinden Akdeniz'e, güneyde İran üzerinden Hint Okyanusuna ve doğuda Hazar Denizi üzerinden Asya'nın kalbine çevrildiği bir üs haline gelmişti. Bkz., W. E. D. Allen-Paul Muratoff, Kafkas Harekâtı, 1828- 1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, (Çev. Yok), Gnkur. Basımevi, Ankara 1966, s. 3-17.

[7]Tarihte uzun bir süre Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi İmparatorluğuyla olan büyük rekabet vardı. Eski Roma İmparatorluğu ile İran İmparatorlukları arasında olduğu gibi, bu rekabet, Osmanlı'ları Kafkaslardan Basra körfezine kadar uzun ve yıpratıcı savaşlara sürüklüyordu. İki imparatorluk arasında, başlangıçta Doğu-Anadolu yaylası, Yavuz'la Kanuni'nin zaferlerinden sonra Azerbaycan, Gürcistan ve Irak üzerinde devam eden bu harp, Volga-Don arasında kanal açma teşebbüslerinin de başlıca sebeplerinden biridir. Kanunî Süleyman (1520-1566), büyük saltanatı esnasında İran İmparatorluğuna karşı bizzat üç büyük sefer yaptı. Birincisinde Tebriz'e girmiş, Bağdat'ı zapt etmiş, Hazar Denizi üzerinde Şirvan'a kadar Azerbaycan'ı Osmanlı nüfuz ve himayesi altına sokmuştu (1533-36). Fakat Osmanlı orduları çekilir çekilmez İran Şahı buralarını geri aldı ve taarruzlarını Doğu-Anadolu üzerinde Erzurum, Ahlat, Erciş'e kadar uzattı. Kanunî, ikinci defa sefere çıkmak mecburiyetini duydu. Bu defa da Tebriz'e girdi, fakat, daha İstanbul'a dönmeden Şah'ın Ahlat, Muş taraflarını yağmaladığı haberini aldı. Büyük zahmetlerle yapılan bu seferler, böylece, bir netice vermiyordu. Şah, daima kat'i bir meydan savaşından kaçınıyor ve Osmanlı ordusu çekilince, derhal karşı taarruza geçiyordu. Osmanlı'lar, kışları sert ve uzun bu dağlık bölgede büyük orduları uzun zaman beslemek, erzak ve mühimmatı ikmâl etmek için yenilmesi imkânsız güçlükler karşısında bulunuyorlardı. Mücadelenin en güç tarafı bu nakliyat meselesi idi. Orta - Avrupa'da savaşların tekrar kızıştığı bir sırada Şah, Van gölü etrafında Erciş, Ahlat kalelerini zapt ile ahalisini katliâm etti ve Erzurum Paşasını müthiş bir bozguna uğrattı. Bunun üzerine Padişah, üçüncü defa meşakkatli Şark seferine çıkmak zorunda kaldı. Azerbaycan'a giren Osmanlı orduları, bu defa da, Şah'ı bir meydan muharebesine çekmeğe muvaffak olamadılar. Nihayet Amasya Sulh Muahedesi (1555) bu yıpratıcı Şark seferlerine bir son verdi. Bununla beraber Azerbaycan'da yerleşmek, Osmanlı'lar için daima en önde gelen bir siyasi gaye olarak kalıyordu. Bkz.İnalcık, a.g.m., s.350-351.

B. Azerbaycan-Ermenistan Mücadelesi

1. Azerbaycan Tarihi

Azerbaycan zaman içinde çeşitli gelişmeler sonucu kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzey Azerbaycan; bugünkü Gürcistan, Dağıstan, Azerbaycan ve Ermenistan topraklarını kapsayan bölgedir. Güney Azerbaycan ise bugünkü Kuzey İran bölgesidir. Toplam 86.000 km^2 yüzölçümüne sahip olan Azerbaycan; Doğu Kafkaslar ve Apşeron yarımadası,[9] Kura nehri çöküntüsü ve stepler[10] ve Mordağ ve Karabağ yaylası[11] bölümlerinden oluşur. Ülkede zengin yeraltı kaynakları vardır. Başlıcaları petrol, doğalgaz, demir, alüminyum, bakır, çinko, kurşun, kobalt, kömür, kükürt, natrinium, sülfat, göl ve kaya tuzlarıdır. Bakü ve Hazar Denizinden çıkarılan petroller, oktan bakımından dünyanın en yüksek graviteli petrolleri arasında yer almaktadır.

Elverişli iklim koşulları ve mevcut sulama imkânları tarımı olumlu yönde etkilemiştir. SSCB'nin ülkeyi tarım ülkesi olmaya zorlamış olması da etkenlerden birisidir. Başlıca tarım ürünleri; pamuk, tütün, üzüm, meyve, sebze, ipek ve çaydır. Balıkçılık ve küçükbaş hayvan üreticiliği önemli gelir kaynağıdır. Özellikle siyah havyarda dünya üretiminin %80'i Azerbaycan tarafından gerçekleştirilmektedir.[12]

M.Ö 66 ile M.S. 227 yılları arasında Azerbaycan Roma ve Persler arasında el değiştirmiştir. M.S. 227 yılı ile 7. yüzyıl arasında ülke, Sasani egemenliğinde kalmışsa da iki defa Bizans istilasına uğramıştır. Türklerin bölgeye ilk defa M.Ö. 7. yüzyılda yerleştikleri ileri sürülmekle birlikte büyük grupların (Hun, Bulgar, Hazar, Agaçeri, Sabir) M.S. 4 ve 5. yüzyıllarda bölgeye yerleştikleri tespit edilmiştir. Bölgeye 1015 yılında giren Selçukluların hâkimiyeti 1136'da son bulmuştur. Bu dönem, 24 Oğuz boyu ve oymaklarının Anadolu'ya geçişleri ve Azerbaycan'ın Türkmen deposu haline getirilmesi yönü ile ilginçtir. 1136 yılından itibaren Azerbaycan İldenizler (Atabeyler) sülalesinin yönetimine girmiştir. (1136-1225) bu dönemde ülkenin kuzeyi Şirvanşahlar'dan Kersani sülalesinin elinde bulunuyordu. Atabeyler deviminde Azerbaycan Harezmşahların istilasına uğramıştır.

Moğol istilası 1230 yılında başlamıştır. Bölgeye hâkim olan İhanlılar zamanla zayıflayarak yerlerini Altınordu hanlarına devretmişlerse de bunların egemenliği de uzun ömürlü olmamıştır. 1407-1467 yıllarında Karakoyunlular, 1467-1502 yıllarında ise Akkoyunlular bölgeye hâkim olmuşlardır. 1502'de Şah İsmail Azerbaycan'ı almıştır. 1502-1547 yılları arasında devam etmiştir. Osmanlı-Safevi mücadelesi iki asırdan fazla devam etmiştir. Kanuni'nin Irak seferinden sonra Azerbaycan'ın tamamını alması ile başlayan mücadele 1724'te Osmanlılarla Ruslar arasında imzalanan İstanbul Anlaşması ile büyük ölçüde sona ermiştir. Ancak bölge asırlarca Osmanlı İmparatorluğunun ilgi alanından hiç çıkmamıştır.[13]

Bölgedeki otorite boşluğunu iyi değerlendiren Nadir Şah Safevi egemenliğini büyük ölçüde yaymıştır. (1724-1747) Azerbaycan Hanlıkları (1747-1813) dönemi, kısa ömürlü olmalarına rağmen milli benliğe yöneliş açısından tarihte Azerbaycan hanlıkları önemli bir yere sahiptir. Bu hanlıklar ve bulundukları bölgeler aşağıdaki şekildedir:

Karabağ Hanlığı (Bugünkü Karabağ)

Şirvan Hanlığı (Kura nehri doğusu ile Hazar Denizi arası)

Kuba Hanlığı (Bakü ve Derbent arasındaki bölge) Gence Hanlığı (Gence şehri ve civan)

---

[8] *Uysal, a.g.e. s.4*

[9] *En yüksek kesimi 4251 m.ye ulaşan bu dağlar, Kafkasların doğu bölümünü teşkil eder. Doğu Kafkaslar, Dağıstan yaylasını Kura çöküntüsünden bir duvar gibi ayırır. Kafkasların bu bölümü sahil yolu dışında geçit vermez. Bölümün uzantısı niteliğindeki Apşeron yarımadası, başkent Bakü, petrol ve sanayi tesisleri ile büyük yerleşim merkezlerini kapsar.*

[10] *Bu çöküntü kuzeybatıda Gürcistan sınırından giren Kura nehri ile başlar, Mingeçevir gölü ile devam eder, daha güneyde Kura ve Aras nehirlerinin kanallarla bir bağ gibi yayıldığı Azerbaycan steplerine ulaşır. Kura çöküntüsü ve Kanallar bölgesi ülke ekonomisinin tarım bölümüne en önemli alt yapıyı sağlar.*

[11] *Bu yükseltiler, Küçük Kafkas dağlarının Azerbaycan bölümünü oluştururlar. Bölümün güneyi, Araş nehri ile sınırlanmıştır. Karabağ yaylası doğuya doğru alçalarak steplere ulaşır.*

[12] *Uysal, a.g.e., s.10-11.*

[13] *Uysal, a.g.e., s.21.*

Revan Hanlığı (Revan şehri ve civan) Şeki Hanlığı (Mingeçevir gölü civan) Bakü Hanlığı (Apşeron yarımadası) Nahçıvan Hanlığı (Bugünkü Nahcivan)

Hoy Hanlığı (Kuzey batı İran'da Urmiye gölünün hemen kuzeyindeki bölge)[14]

Rus hâkimiyeti (1813-1917), 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Aras nehri kuzeyinde kalan bütün hanlıklar ve diğer bölgeler tamamen Rusların hâkimiyetine geçmiştir.[15] 1567 senesinde Hazar Denizi kenarında başlayıp 1864 senesinde Kuban vadisinde ve Karadeniz kenarında biten Kafkas - Rus mücadelesi 297 sene devam etmiş oluyordu.

Kafkas Halklarının Ruslarla mücadelesini değerlendiren emekli general ve kendisi de bir Kafkasyalı olan İsmail Berkok şöyle demektedir:

"Kafkas - Rus mücadelesinin bu kadar sürekli ve kanlı olmasına sebep şüphesizdir ki, Kafkasya'nın coğrafî ehemmiyeti ve tabiî kıymeti idi. Cihangir olmağa karar vermiş olan Slavlar, bu kararlarını tahakkuk ettirmek için Kafkasya'nın oynayacağı rolü anlamışlar, binaenaleyh bu memlekete ele geçirmek için her fedakârlığı göze almışlardı. Sahipsiz vatanlarını müdafaa etmek isteyen Kafkaslılar da, ölünceye kadar teslim olmamak azmiyle mücadele ediyorlardı. Fakat Kafkaslılar azimleriyle yalnız vatanlarını müdafaa etmiyorlar, aynı zamanda, dünya için bir belâ olmak istidadını gösteren bir Rus akına da sed olmağa çalışıyorlardı. Bunu kimse anlamamış ve bedbaht millet, o belâlı akın karşısında yalnız bırakılmış ve boğdurulmuştur."[16]

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki ezeli rakibi, 1917 yılı Ekim ayında gerçekleşen Bolşevik Devrimi'yle büyük bir sarsıntıya uğramış; Çarlık Rusya'sı yıkılmış ve yerine kurulan Sovyet Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk antlaşması imzalanınca Kafkas cephesinde kısmen bir rahatlama olmuştur.[17]

Milli uyanış devri ve Azerbaycan Cumhuriyeti, 1917 Bolşevik ihtilalinin yarattığı otorite boşluğu, önce bölgedeki üç devletin (bugünkü devletler) Güney Kafkasya Birliğini oluşturmasını, bunların kısa bir süre dağılması ile de Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulmasını sağlamıştır. Ancak bu mutlu günler üç yıldan fazla devam etmemiş, 1922'de SSCB'ye bağlı Güney Kafkasya SSC'leri oluşturulmuştur. SSCB hâkimiyeti (1922-1991), 19 Ağustos 1991'de Gorbaçov'a yapılan darbe SSCB'nin dağılmasını sağlayan en önemli etkendir. Azerbaycan çok dikkatli bir zamanlama ile 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

8 Eylül 1991'de tek aday olan Ayaz Muttalibov, komünist partisinin baskısı ile Azerbaycan devlet başkanı seçilmiştir. Azerbaycan, kısa bir tereddütten sonra 21 Aralık 1991'de BDT'ye katılmıştır. Azerbaycan yönetimi eski alışkanlık ve uygulamaları devam ettirmiş, böylece iç ve dış sorunlara kalıcı tedbirler üretememiştir. Gündemde ilk sırayı alan Karabağ olaylarına çözüm bulunamayışı, onurları zedelenen Azerileri harekete geçirdi. Baskılara dayanamayan Ayaz Muttalibov 6 Mart 1992'de istifa etti. Ulusal konseyce parlamento başkanlığına seçilen Prof. Yakup Memedov devlet başkanlığına vekâlete başladı. Karabağ olayları, ardından Nahcivan olayları ve Ayaz Muttalibov'un başarısız

---

[14]Aynı yer, s.12

[15]1828 yılının başında, Tebriz ile Tahran arasında bulunan Türkmençayı mevkiinde akdedilen barış şartlarına göre, İran, Erivan şehri ve bölgesi dâhil olmak üzere, Aras nehrinin sol sahil tarafını Rusya'ya bıraktı; bununla İran'ın Kafkas işlerine karışmasına son verilmiş oldu; bundan başka Acemler mühim bir yekûn tutan, harp tazminatı da ödemek mecburiyetinde kaldılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s.325.

[16]Rusların 300 yıllık mücadelesinin sonuçlarını da İsmail Berkok şöyle özetlemiştir: "Ruslar bu müddet zarfında 9.000.000 insan kaybettiklerini itiraf ediyorlar. Buna mukabil Kafkasyalıların da büyük zayiata uğradıkları muhakkaktır. Bu yüzdendir ki normal nüfus hareketlerine göre bugüne kadar nüfusları 10.000.000' a baliğ olması mümkün olan Kafkaslıların, bugünkü nüfusları, başka memleketlere hicret etmiş olanlar da dâhil olmak üzere 5.000.000 u aşmaz. Bunu bir ırk için heder olan çökme ve yok oluş vaziyeti olarak kabul etmek lâzımdır."Bkz.Berkok,a.g.e.,s.532.

[17]İmzalanan barış antlaşmasına rağmen, Güney Kafkasya'da sıkıntılar bir türlü bitmemiştir. Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türkleri tarafından teşkil edilmiş olan Mavera-yı Kafkas Hükümeti bir konfederasyon olarak hayata geçirilmiştir. Aslında millî çıkarları birbirleriyle çatışan bu üç toplumun (Türk, Ermeni, Gürcü) zoraki gerçekleşen birlikteliğinin üzün sürmesi çok zordu Ermeni ve Gürcüler Türk ordusunun ilerlemesine engel olmaya çalışırken, Azerbaycan ileri gelenleri ise Osmanlı idarecilerinden ve ordusundan destek bekliyorlardı. Transkafkas konfederasyonu meclisi "Seym" 26 Mayıs 1918'de yapılan son toplantısında konfederasyonu feshetme kararı almış; aynı gün Gürcüler ve Ermeniler kendi müstakil devletlerini ilân etmişlerdi. Türk-İslam Dünyasının İlk Demokratik Devleti Azerbaycan Cumhuriyeti olmuştur. Mavera-yı Kafkas Konfederasyonu'nun dağılması üzerine, 28 Mayıs 1918'de istiklalini ilan eden Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti, başkent olarak Bakü'yü seçmiş fakat işgal altında olduğu için geçici olarak teşkilatlanmasını Gence şehrinde yapmış; bir süre sonra da Osmanlı Devleti ile imzaladığı anlaşmada Bakü'nün kurtarılması harekâtının başlatılması yönündeki taleplerini ısrarla dile getirmiştir. Bkz. Zekeriya Türkmen, 100 Yıllık Kardeş Kömeği Kafkas İslam Ordusu'nun Zafer Yürüyüşü-1, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sy: 381, İstanbul, Eylül 2018, s. 34.

darbesi gibi sıkıntılı dönemlerden sonra 7 Haziran 1992'de yapılan seçimlerle Ebulfeyz Elçibey[18] devlet başkanlığına getirildi. Başkan, Ebulfez Elçibey, Nahçıvan Yüksek Meclis Başkanı ise, Haydar Aliyev'di.[19]

2. Azerbaycan-Türkiye İlişkileri

Türkiye 9 Kasım 1991'de Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülke olmuştur. 14 Ocak 1992'de de büyükelçilik düzeyinde siyasi ilişkiler başlamıştır. 24 Aralık 1991'de Azerbaycan'ın Latin alfabesine geçiş kararı, Türkiye açısından yalnız kültürel değil siyasi bir kazanç da olmuştur. Böylece Azerbaycan çağdaşlaşmada Türkiye yanında yer almış oluyordu. 1-3 Mayıs 1992'de Cumhurbaşkanı Özal'ın Bakü ziyareti gerçekleşmiştir. Bu ziyaretlerde çoğunluğu ekonomik olan çeşitli alanlarda anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. 28 Mayıs 1992'de Nahcivan'ı Türkiye'ye bağlayan Umut köprüsünü Başbakan Süleyman Demirel açmıştır.

7 Haziran 1992'de Ebulfez Elçibey'in devlet başkanlığına seçilmesi ile ikili ilişkiler ivme kazanmıştır. Devlet yapısını yeni baştan oluştururken Türkiye'nin deneyiminden yararlanma isteğini dile getiren Ebulfez Elçibey, 25 Haziran 1992'de İstanbul'da imzalanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Protokolünden sonra Ankara'ya iki günlük bir iş ziyaretinde bulunmuştur. 29 Ekim 1992 günü Ankara, Azerbaycan ve diğer Türk cumhuriyetlerinin devlet başkanlarının Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılmaları nedeniyle anlamlı bir olaya sahne oldu. Ebulfez Elçibey'in 1-5 Kasım 1992 tarihlerinde gerçekleşen ilk resmi ziyaretinde, Azerbaycan Büyükelçiliğinin resmi açılışı yapılmış ve 15 önemli siyasi belge karşılıklı olarak imzalanmıştır. Bunlardan ön önemlisi İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması'dır.[20]

3. Dağlık Karabağ

Bugün Dağlık Karabağ (Nagorno Karabrh) ismi ile tanımlanan bölge 4500 km²'lik alan ile tarihi Karabağ'ın ancak dörtte biridir. Bu özerk vilayetin batıda Ermenistan'a güneyde ise İran sınırına yaklaşır. Kafkas dağlarından Küçük Kafkas'ın güney doğusunda yer alır.[21]

Dağlık Karabağ, tarihi Karabağ'ın ¼'ünü oluşturur. Bugünkü Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın güney batı bölgesinde Mardakent, Hankendi, Hardrut ve diğer küçük yerleşim alanlarının kapsadığı bölgedir. Bugünkü nüfus yapısı, Rusların Ermenilere yurt armağan etme politikasının uygulanması sonucu özellikle 1920'den itibaren bölgeye Ermenilerin yerleştirilmesi sonucu oluşmuştur.

1923 yılında, hiç bir bölgede Ermeni çoğunluğu sağlanamadığından sınırlar; kısıtlı sayıda Ermeni çoğunluğu bulunan küçük yerleşim alanlarının etrafından geçirilerek bölgeye "Dağlık Karabağ" ismi verilmiştir.[22]

Karabağ, Timur döneminde de Türkleşmeye devam etmiştir. Timur, Anadolu ve Suriye'den göç eden 50.000 Türkü Karabağ'a yerleştirmiştir. Timur'a kışlak olan Karabağ, Akkoyunlularca da ayni maksatla kullanılmıştır. III. Murat döneminde (1574-1595) Karabağ tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Karabağ Nadir Şah döneminde 1735 yılında İran hâkimiyetine geçmişse de bunu kabul etmeyen Cevanşir Türkmen Reisi Penap Ali Bey uzun yıllar İran'la mücadele etmiştir. Merkezi Şuşa olarak temeli atılan Karabağ Hanlığı bugünkü Batı Azerbaycan'ı kapsamaktaydı.

1813 yılında imzalanan Gülistan anlaşmasından sonra, İran'ın Karabağ üzerindeki haklarından tamamen feragat ettiğini iddia eden Rusya, buraya temelli olarak yerleşmeye başlamıştır.[23] Rusya 1813'ten itibaren Karabağ'a yerleşmeye başlamış, 1828 Türkmençay Antlaşması ile de bölgeye tamamen hâkim olmuştur. Bu antlaşma sonunda Ruslar, İran'dan Rusya'ya göç ettirilen 70.000 Ermeni'yi çoğunluğu Karabağ olmak üzere Nahcivan ve Revan'a yerleştirmişlerdir. 1832 yılında yapılan nüfus sayımında Karabağ'ın %65'ini Türkler %35'ini Ermeniler oluştururken 1990'lı yıllarda bu oranın Ermeniler lehine %76 olarak değiştiğini, Karabağ'ın işgali ile Türklerin kökünü kazıdıklarını görüyoruz.[24] Bu da Rus politikasının etkinliğini ve sonucunu gösteriyor.

---

[18]Elçibey 1938'de doğdu. Arap dili konusunda lisans ve yüksek ihtisas yaptı ve 1969-75 yıllan arasında Bakü Devlet Üniversitesinde çalıştı. Uzmanlık konusunda 50'den fazla tarih, edebiyat, felsefe ve din kitapları mevcuttur. 1975'de KGB tarafından anti-Sovyet faaliyetlerinden dolayı tutuklandı ve iki yıllığına hapse gönderildi. Bundan sonra Azeri El yazması Enstitüsü'nde çalıştı. 1989'da Azerbaycan Halk Cephesi Başkam seçildi ve 1992 Nisan'ında Halk Cephesinden başkan adayı oldu. 7 Haziran 1992 seçimlerinde başkanlık seçimlerini, 3.3 milyon vatandaşın %59.4 oyunu alarak kazandı.Bkz. A.B.D. Bakış Açısı ile Kafkaslar ve Orta Asya Devletleri ,Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1993,s.4.

[19]Uysal,a.g.e.,s.12

[20]Aynı yer, s.24-25.

[21]İsmail Özçelik, Karabağ Tarihi ve Karabağ Ermeni Olayları, Bilge Yayınevi, Ankara 2003,s.10.

[22]Uysal, a.g.e., s.28.

[23]Özçelik, a.g.e., s.73.

Ruslar, Karabağı Şuşa, Cevanşir, Cebrail ve Zengenzur ilçelerine ayrılarak önce Bakü'ye, daha sonra Gence'ye bağlanmıştır. Karabağ'daki Ermeni isyanı 1905'te bir defa daha ortaya çıkmıştır. 1917 yılında Ermeniler Karabağ üzerinde hak iddia etmişlerse de 1918'de Osmanlı Ordusu düzeni korumuştur.

1919'da Mondros Mütarekesi gereğince bölgeye giren İngilizler nüfus ve etnik durumu da dikkate alarak Karabağ'ı Azerbaycan'a dâhil etmişlerdir. Ancak Ermeni saldırıları devam etmiştir.1920 Rus işgali ile Dağlık Karabağ önce Ermenistan'a verilmiş, daha sonra birlik anlaşması ile tam özerk yapıya kavuşturulmuştur. Ancak bu yapılanma yürütülemeyince 1923'te Stalin Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı özerkliğini kabul etmiştir.[25] Bölgenin %23'ü ormanlıktır. Yeraltı zenginlikleri; kurşun, çinko, polimetal filizleri, mermer, kaplama taşı, kil yatakları ile şifalı mineral su kaynaklarıdır. El sanatları gelişmiş olan bölgede halkın gelir kaynaklarından biri de halıcılıktır.

4. Ermenilerin Karabağ'a Saldırısı

Azerbaycan'da mevcut çatışmalar Ermenilerin Nahcivana saldırıları tarih boyunca Ermenilerin Türklere karşı hukuk dışı ve insanlık dışı hareketlerinin esas kaynağını Türk insanına duyulan kin ve nefret ile "Büyük Ermenistan" ideali oluşturulmuştur. Aslında tüm dünya milletlerinin "itip kaktığı" ve köle gibi çalıştırdığı Ermenilere Türklerin gösterdiği itibar artık tarihin karanlıklarında değil, belgelerde bulunmaktadır. Ermenilerin bölgedeki "Türkleri yok etme ve atma" politikası 1800'lü yıllardan başlayarak tüm Anadolu ve Kafkasya'da uygulana gelmiştir.[26]

Tarih, Karabağ'ın asla Ermeni yurdu olmadığını Amerika'ya göç eden Ermeni Ohannes Apresyan anılarında açıklayarak Ermenilerin Karabağ'da azınlık olduklarını belirtmiştir.[27]

19 Şubat 1988 günü 1 Milyon Ermeni Erivan'da (Revan) toplanarak Karabağ'ın Ermenistan'a ilhakını istediler ve ayni gün yerli Azeri Türklerine saldırmaya başladılar. 15 Haziran 1988'de Ermenistan parlamentosu "Karabağ'ı ilhak" kararı aldı. 17 Haziran 1988'de Azerbaycan parlamentosu bunu reddetti. Azerbaycan'ın bu kararı, SSCB'nin Ermeni kararını onaylama imkânını ortadan kaldırmıştır.[28] Aynı günlerde on binlerce Türk, Bakü'de toplanarak Ermenilere karşı gösteri düzenledi. Bunun üzerine Karabağ'daki Ermeniler genel greve başladılar. Gence'de sokağa çıkma yasağına uymayan Azeriler SSCB, güvenlik kuvvetlerince katledildiler. Aralık 1988'de Ermenistan'da büyük bir deprem oldu, depremde ölen 50.000 kişinin (kesin rakam belli değildir) ailelerinin yaralarının sarılması için dünya ülkeleri yardım elini uzattı. Bu yardımlar arasında silah da sağlandı.[29]

9 Ocak 1990'da Ermenistan ekonomik planına Karabağ'ı dâhil edince Azerbaycan ayağa kalktı. 13 Ocak 1990'da Bakü'de meydana gelen olaylarda Azeri Türkleri Ermenilerin üzerine yürüyünce Kızılordu Azerbaycan'ı sindirmeye karar verdi.

14 Ocak 1990'daki Bağımsızlık mitinginden sonra iyice sertleşen Kızılordu 19-21 Ocak'ta utanç verici Bakü katliamını gerçekleştirdi.[30] Takip eden aylarda Ermeni saldırılan devam etti. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile dünya kamuoyunun dikkati Körfeze yöneldi. Ermeniler bu fırsatı silahlanma ve yeniden hazırlık için çok iyi değerlendirdi. Eylül 1990'da Ermeniler Laçin, Akdam, Askeran ile Şuşa- Bakü yolunu kesecek şekilde geniş çaplı bir tecavüze başladı.

Yer yer çatışmalarla geçen 1991 yılında Ermeniler özellikle Haziran ve Temmuz aylarında köyleri basarak birçok Azeri Türk'ünü öldürdü. 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. Eylül 1991 başlarında Karabağ Ermenileri, Karabağ'da bağımsızlık ilan ederek bölgenin adını "Artsaklı Ermenistan Halk Cumhuriyeti" olarak değiştirdi. Azerbaycan bunu derhal protesto etti.[31]

---

[24] *Türkmençay anlaşmasına göre Kafkasya'da yaşayanlar istediği yere göç edebilecekti. Bunu esas alan Ruslar İran'daki 70.000 Ermeni'yi Karabağ, Erivan ve Nahçıvan'a yerleştirmiştir. Özçelik, a.g.e., s.74.*

[25] *Uysal, a.g.e., s.26.*

[26] *Uysal, a.g.e., s.29.*

[27] *Ramsden Hartall Leonard, Bir Ermeninin Anılarında Azerbeycan Olayları (1918-1922) , Kastaş Yayınları, İstanbul 1990,s.14-15.*

[28] *Uysal,a.g.e.,s.31.*

[29] *Aynı yer,s.32.*

[30] *Özçelik,a.g.e.,s.96.*

26 Kasım 1991'de Azerbaycan parlamentosu Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırarak doğrudan Azerbaycan'a bağladı. Ermenistan bunu savaş sebebi sayarken SSCB 27 Kasım 1991 bildirisi ile tarafları anlaşmalara uymaya davet ediyordu. Ermeniler yine boş durmadılar ve bu ay içinde Hankendi civarındaki 16 Türk köyünü zorla boşalttırdılar. 10 Aralık 1991'de Karabağ Ermenileri tek yanlı bir referandumla "Karabağ'ın SSCB içinde bağımsız bir Cumhuriyete dönüşmesini" kabul ettiler. SSCB'nin dağılma sürecinin tamamlandığı bu dönemde Azerbaycan yeni bir Ermeni oyunu ile karşılaşmış oldu.

Ocak 1992'de gruplar halinde yapılan saldırılar sonucu 120 Azeri Türkü hayatını kaybetti. Şubat 1992'de İran'ın arabuluculuk önerisini Azerbaycan kabul etmedi. Şubat 1992'de Karabağ'da devam eden mücadelede ilk defa Azerbaycan ulusal ordusunun yer aldığı açıklandı.[32] 29 Şubat 1992 günü Ermeniler, Şuşa, Akdam ve Hocali'de modern helikopterlerle gerçekleştirdikleri saldırılarda yüzlerce Azeri Türk'ünü katlettiler.[9]

Mayıs 1992 günü Türklerin son kalesi olan Şuşa şehri düştü. Böylece Dağlık Karabağ'ın tamamı Ermeni kontrolüne geçti. Azerbaycan'da büyük üzüntü yaşandı. Türkiye BM'ye başvurdu ve bölgeye bir inceleme heyeti gönderilmesi kararı alındı.[33]

5. 2020 Dağlık Karabağ Savaşı

12 Temmuz 2020 günü Ermeniler Azerbaycan'ın Tovuz kasabasına topçu ateşiyle saldırdılar.[34] Daha sonra açılan Ermeni ateşleri ile 14 Temmuz 2020 tarihinde Azerbaycan'dan bir general olmak üzere altı subay ve bir er şehit düştü.[35]

22 Eylül 2020 sabahı Ermeniler yeniden taarruza başladı ancak saldırılar durduruldu.[36] Daha sonra karşı taarruza geçen, Azerbaycan ordusu Cebrayıl, Kubadlı, Zengilan, Hocalı, Hocavend ve Laçın , Şuşa bölgelerini ele geçirdi ve bölgeyi Ermenilerden temizledi. Azerbaycan'ın zaferinden sonra Rusya ve Azerbaycan, Ermenistan arasında, 9 Kasım 2020 tarihinde ateşkes anlaşması imzalandı.

Sonuç

Osmanlılar döneminde ise Karabağ, Türkistan ve Azerbaycan Türk Hanlıkları ile irtibatın sağlanmasında mühim vazife görmüştür. Bu dönemde İran da bölgede hâkimiyetini sağlamaya çalışmış, XVII. Asrın sonlarında bu hâkimiyet yarışına Rusya da katılmıştır. Rusya, bilinen tarihî siyasetini uygulayarak sonraki dönemlerde bu sahaya hâkim olmuştur. Bu sürecin uzantısı bağlamında Ermenistan, daima Karabağ'a sahip olmak istemiştir.

Karabağ, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan bir kapı olması bakımından stratejik bir konuma sahiptir. Bu yüzden bölge ülkeleri başta olmak üzere dünyayı yakından ilgilendirmektedir. Karabağ, içinde bulunduğumuz asırda ve gelecekte büyük devletlerin oluşturacakları projelerin uygulanacağı bir noktada yer almaktadır. Dünyanın en büyük ve en önemli enerji koridorunun düğüm noktasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla bölge de kalıcı Önlemler alınmadıkça ve Karabağ sorunu çözülemedikçe Kafkaslarda istikrarın sağlanması çok zordur.

Ermenistan'ın Karabağ konusunda uzlaşmaya yanaşmamasının temel nedenlerinden biri de Rusya'nın baskılarıdır. Bunun altında ise maddî çıkarlar yatmaktadır. Karabağ'da oluşacak bir kaos ile Rusya, Gürcistan'dan geçireceği petrol

---

[24] *Türkmençay anlaşmasına göre Kafkasya'da yaşayanlar istediği yere göç edebilecekti. Bunu esas alan Ruslar İran'daki 70.000 Ermeni'yi Karabağ, Erivan ve Nahçıvan'a yerleştirmiştir. Özçelik, a.g.e., s.74.*

[25] *Uysal, a.g.e., s.26.*

[26] *Uysal, a.g.e., s.29.*

[27] *Ramsden Hartall Leonard, Bir Ermeninin Anılarında Azerbeycan Olayları (1918-1922) , Kastaş Yayınları, İstanbul 1990,s.14-15.*

[28] *Uysal,a.g.e.,s.31.*

[29] *Aynı yer,s.32.*

[30] *Özçelik,a.g.e.,s.96.*

[31] *Aynı yer ,s.97.*

[32] *Uysal,a.g.e.,s.34.*

[33] *Aynı yer,,s.35.*

[34] *"Ermenistan Dersini Aldı", Türkiye, 14.07.2020, s.1.*

[35] *"Ermenistan Açtığı Kumpasta Boğulacak ", Türkgün, 16.07.2020, s.1.*

[36] *"İşte Roketlerin Düştüğü Şehir", Hürriyet 01.10.2020, s.1.*

ve doğalgaz boru hattı ile kazanç elde etmektedir. Tabii ki bu masraf da Türkiye Cumhuriyeti'ne çıkarılmaktadır.

Ancak Azerbaycan'ın son cesaretli taarruzlarıyla masada çözüm bulunamayan Karabağ meselesi, Türkiye'nin yıllardır Azerbaycan ordusunu eğitmesi ve savaşa hazırlamasının yanında Türkiye'nin insansız hava araçları ile Ermeni ordusuna ağır darbe indirilmiş ve Hocalı gibi birçok katliamın öcü Rus ve Ermenilerden alınarak kırk dört gün gibi kısa bir sürelik zaferle Karabağ sorunu şimdilik çözüme kavuşmuştur.

Kaynaklar

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1992.

A.B.D. Bakış Açısı ile Kafkaslar ve Orta Asya Devletleri, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1993.

Gökçe Cemal, Kafkasya ve Osmanlı imparatorluğunun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979.

Hartall Leonard Ramsden, Bir Ermeninin Anılarında Azerbeycan Olayları (1918-1922) , Kastaş Yayınları, İstanbul 1990.

İnalcık Halil, "Osmanlı Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü(1569)", Belleten, Cilt. XII, S.46. Sayılı Belletenden Ayrı Basım, Ankara 1948, s.349-402

Keleşyılmaz Vahdet, "Kafkas Harekâtının Perde Arkası" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XVI, Temmuz 2000, Sayı. 47.

Kurat Akdes Nimet, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri,Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara 1972 .

……..; Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar ,Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara 1987.

Muratoff W. E. D. Allen-Paul, Kafkas Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, (Çev. Yok), Gnkur. Basımevi, Ankara 1966.

Özçelik İsmail, Karabağ Tarihi ve Karabağ Ermeni Olayları, Bilge Yayınevi, Ankara 2003.

Türkmen Zekeriya, "XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası", Kırgızıstan Manas Universitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 10, Bişkek 2004, s. 9-24.

……; Karabağ Hanlığının Rus İdaresine Bağlanması Meselesi, Avrasya Etüdleri Dergisi, III, 1 (İlkbahar 1996)

……..; Yüz Yıllık Kardeş Kömeği, Kafkas İslam Ordusu'nun Zafer Yürüyüşü -2, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 382, İstanbul, Ekim 2018, s. 48- 53.

……..; 100 Yıllık Kardeş Kömeği Kafkas İslam Ordusu'nun Zafer Yürüyüşü-1, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sy: 381, İstanbul, Eylül 2018, s. 34-39.

Uysal Mehmet, Güney Kafkasya'nın Dünü Bugünü Yarını, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1993.

ÖZET METİNLER

İstanbul Rumeli Üniversitesi

Uluslararası Güvenlik Sempozyumu

Çevrimiçi/Online

25-26 Mart 2021

Avrupa Birliği ve Uluslararası Güvenlikte Enerji Konusu

Çiğdem Üstün[1]

Özet

Uluslararası Enerji Ajansı (EC Secretariat, 2015) enerji güvenliğini Kesintiye uğramayan uygun fiyatlı enerji kaynaklarının varlığı olarak tanımlamaktadır. Fakat ülkeler arasında ülkelerin enerji üreten veya tüketen olmalarından da kaynaklı enerji güvenliği tanımlamalarında farklılıklar görülmektedir. Küresel enerji piyasalarında ticaretin engellenmemesi, hem fiziki hem de siber güvenlik önlemlerinin alınması, mevcudiyet, erişilebilirlik, ekonomik olma ve kabul edilebilir olma bu alanda çalışılan belli başlı konulardandır. Güvenlik anlayışında sadece devlet temelli güvenliğin yanı sıra insan güvenliğinin ön plana çıkması ile beraber enerji güvenliği meselesinde de insan odaklı bir güvenlik anlayışından bahsetmek mümkün olmuştur. Bu çerçevede uluslararası kurumlar ve devletler de bu anlayışı fiziki altyapıların, hatların korunmasının yanında daha fazla ele alır olmuşlardır. Örneğin 2010 yılında NATO'nun Stratejik Konsept'i enerji güvenliğini kendi çalışma alanlarından biri olarak kabul etmiş ve NATO'yu "kritik enerji alt yapısı, transit geçiş bölgeleri ve enerji hatlarının korunması da dâhil olmak üzere enerji güvenliğini sağlayacak yetenekleri geliştirmek, ortaklarla işbirliği yapmak ve müttefiklerle stratejik değerlendirme ve olağanüstü durum planlaması konularında düzenli danışmalarda bulunmak ile görevlendirmektedir." (Rühle, 2011) BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içerisinde yer alan birçok başlık insan güvenliği çerçevesinde temiz ve yenilenebilir enerjiyi ve enerji güvenliğini ilgilendirirken özellikle Hedef 7: Erişilebilir ve Temiz Enerji sadece bu konuya eğilmektedir. Avrupa Birliği'nin bu alandaki çalışmaları da hem klasik anlamda enerji güvenliğini sağlarken insan güvenliğini de ele alan bir yaklaşım sergilemektedir. Avrupa bütünleşmesinin ilk adımlarının atıldığı yıllardan itibaren enerji Avrupa'nın temel meselesi olmuştur. 1970'li yıllardan itibaren de çevrenin korunması enerji politikalarının bir bacağı olmuştur. Bütüncül bir yaklaşımla enerji politikaları oluşturan AB 1995 yılında yayınladığı Beyaz Kitap'ta rekabetçi bir piyasanın oluşturulması, çevrenin korunması, enerji güvenliğinin sağlanmasını öncelik olarak belirmiştir. 2000 yılında yayınlanan Yeşil Kitap'ta ise enerji arz güvenliği, Avrupa sanayisinin daha rekabetçi olması ve çevreye zararın azaltılmasının altı çizilmiştir. AB'nin 2020 hedefleri ise daha iddialı olmuştur ve sera gazı emisyonunda %20 azalma, yenilenebilir enerjinin enerji kullanımında %20'lik yere sahip olması ve AB'nin enerji verimliliğinde %20'lik bir gelişme hedeflenmiştir. Bu çerçevede ise çıkartılan direktifler binaların enerji performanslarını düzenlemekten, ulaşım sektörüne, ısıtma soğutma sektörüne kadar birçok alanı kapsayan direktiflerdir. Kısaca, AB'nin enerji politikasının temel prensipleri arasında yenilenebilir enerjinin kullanımını artırmak, rekabetçi pazar, verimliliğin artırılması çevreyi koruyan ve iklim değişikliği ile mücadeleyi öncelemek sayılabilir. Bu çerçevede AB'nin Yeşil Mutabakat'ı da yeşil ve dijital bir dönüşümü hedeflemektedir. Bu sunumda AB'nin enerji güvenliği konusunda attığı adımlar uluslararası güvenlik çerçevesinde ele alınacak ve Yeşil Mutabakat çerçevesinde enerjide dönüşüm adımlarının dış politikaya nasıl yansıyacağı üzerinde durulacaktır. Son bölümde ise Türkiye'ye olası etkilerden bahsedilecektir.

Anahtar kelimeler: AB, insan güvenliği, nato, sürdürülebilirlik, yeşil mutabakat.

[1]*Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Nişantaşı Üniversitesi*

Orta Asya Güvenliğinde Rusya-Çin Rekabeti

İbrahim Kalkan[1]

Özet

Bu çalışmanın konusu, Orta Asya güvenliğinde Rusya ve Çin arasındaki rekabetin tarihsel süreç içinde analiz edilmesidir. Çalışmanın temel iddiasına göre Orta Asya güvenliğinde Rusya tek ve rakipsiz güç değildir. Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle 'Tek Kuşak Tek Yol' projesi çerçevesinde, Orta Asya güvenliğinde Rusya'ya rakip olma iddiasındadır.

Orta Asya'nın jeostratejik önemi, Sovyet hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte her geçen yıl artmaktadır. Bu bölge jeopolitik konumu itibariyle büyük önem arzetmektedir. Orta Asya, hem Avrupa ve Asya, hem Çin ve Rusya, hem de Hindistan ve İran arasında kalan çekişmeli bir bölgedir. Ayrıca Türkiye ve ABD gibi komşu olmayan güçler de bu mücadeleye dahil olmaktadır. Bu nedenle Orta Asya bölgesinin güvenliği her zaman dünya gündeminde kendisine yer bulmaktadır.

Orta Asya bölgesinin güvenliği sözkonusu olduğunda, geleneksel olarak, Rusya ön plana çıkmaktadır. Sovyetler Birliği döneminden miras kalan politikalar ve kurumların yardımıyla Rusya kısa zamanda bölge ülkelerini askeri bir birlik çatısı altında toplamayı başardı. Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te 1992 yılında kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Orta Asya güvenliği konusunda en önemli gelişmedir. Ancak hem Şangay İşbirliği Örgütü hem de Tek Kuşak Tek Yol projesi ile Çin Halk Cumhuriyeti de Orta Asya güvenliği konusunda Rusya ile rekabet içinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Çingüvenlik, Orta Asya, Rusya.

[1]*Doktor, Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Güvenliğin Neliği Problemi

Sezer Ateş Ayvaz[1]

Özet

Bu çalışmada uluslararası ilişkilerde gelenekselleşmiş güvenlik anlayış ve yaklaşımlarının; realist ve neorealist kuramların eleştirel bir değendirilmesi yapılacak. Toplumsal cinsiyet bakış açısından yola çıkılarak, güvenlik kavramının neliği incelenecek. Farklı bakış açıları olmasına rağmen feministler; yok etme kapasitesi olarak gücün tanımlanması ve askeri gücün üstünlük kazanması anlayışlarına karşı çıkarlar. Tarihsel bir eşitsizlikten kaynaklanan ve kadınları karar verme mekanizmalarından uzaklaştıran koşulların değişmesi gerektiğini savunurlar. Bu amaçla: Güvenlik kavram içeriklerinin ve pratiklerinin dönüştürülmesi gerekmektedir. Güvenlik kavramını bir sorgulama biçimi olarak edebiyat metinlerinin çoğul okumaları yapılabilir, yapı sökümüne başvurulabilir. Hâkim güvenlik paradigmasının anlaşılmasında edebiyat metinlerinin bize hangi imkânları sağlayabileceğini görmek için; bir Kafka-Yuva hikâyesini çözümleyeceğiz. 'Yuva' hikâyesi güvenlik kavramı çerçevesinde okunduğunda, türü belirtilmeyen yer altı hayvanı metaforuyla zengin açılımlar getirmektedir. Güç temelli yaklaşımlarda- realist ve neorealist kuramlarda- öne çıkan güvenliğe dair gerçekliğin, hikâyenin gerçekliğiyle koşutlukları görülebilecektir. Hikâyedeki yer altı hayvanı, barınma, korunma, huzur özlemiyle kendine bir yuva inşa eder, sadece tehlikeleri ve alacağı önlemleri düşünerek geçirdiği günlerden sonra farkına varır ki; yeterince sağlam, yeterince dayanıklı, yeterince güvenli bir yuva kuramamış. Daha önce hesaba katmadığı olası saldırılara, sinsi yaklaşmalara, tuzaklara açıktır yuvası. Huzuru kalmaz metaforik canlımızın, eskisinden daha korkulu ve endişelidir artık. Uykularını ve özgürlük duygusunu kaybetmiştir. Uluslararası sistem, ulus devletler- savaş-güç politikalarıyla- askeri strateji ve silahlarla bir güvenlik vaadinde bulunurlar; içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı güçlü olmak, savaş ve savunma pratiklerini geliştirmek. Dünyanın, "yuvanın" güvenli bir yer olacağı vaadidir bu! Günümüz güvenlik anlayış ve pratiklerinin bu vaadi yerine getirmekten çok uzak olduğu sonucuna varılabilir.

Anahtar *kelimeler*: Güvenlik, toplumsal cinsiyet, yuva.

[1]*Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

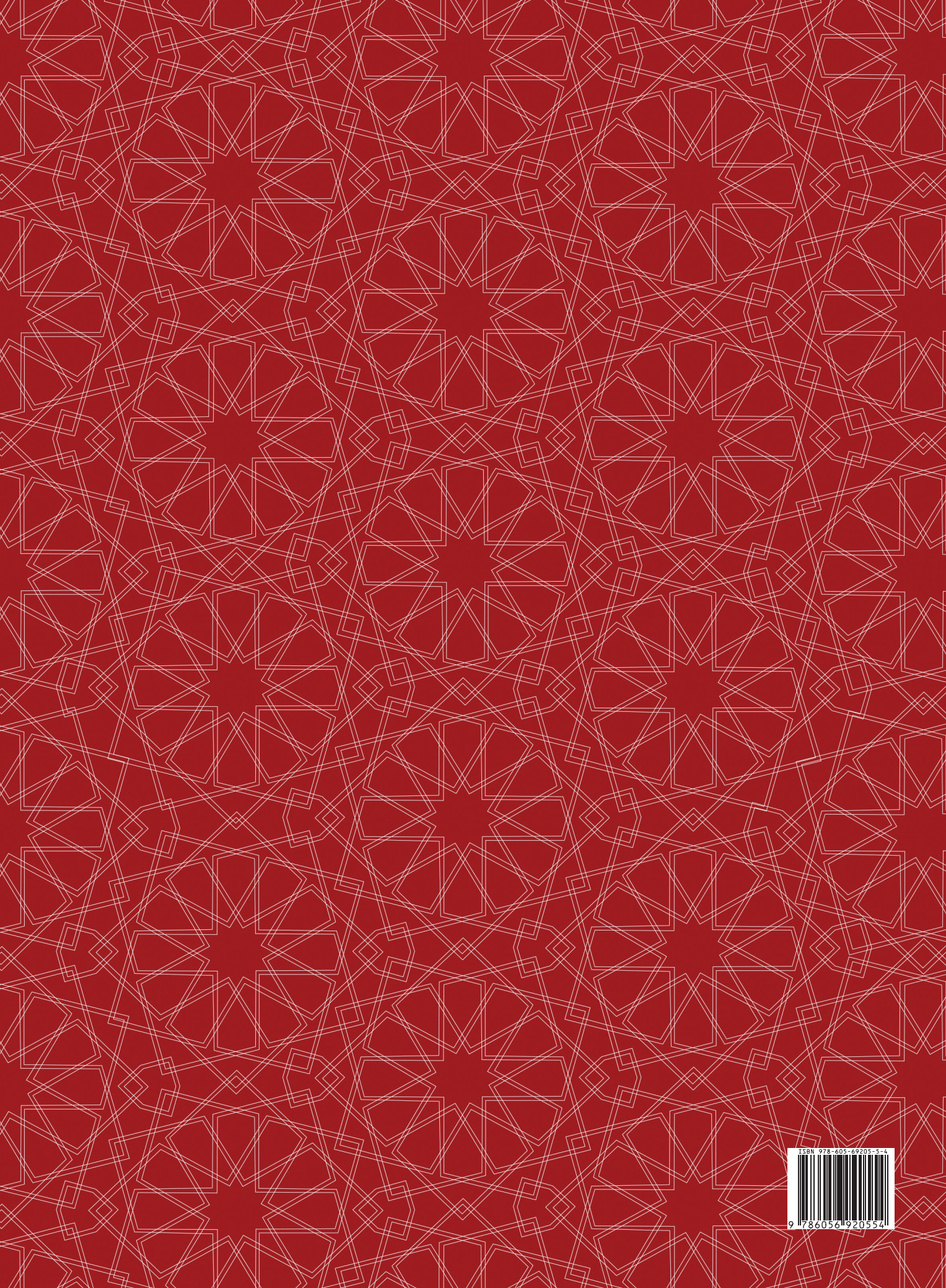
ISBN 978-605-69205-5-4
9 786056 920554